# REŞAT NURİ GÜNTEKİN

BÜTÜN ESERLERİ 6

# Yeşil Gece



TÜRK KLASİKLERİ

İNKILÂP

***TOPLUMSAL** yönü ağır basan bu romanda, medresede yetişen, sonra öğretmen okulunu bitirerek Ege Bölgesi'ndeki bir kasabada gerici ve çıkarcı birtakım güçlerle savaşan, idealist bir gencin serüveni ele alınıyor. Atatürk Devrimi'nin o coşkulu havası içinde, çok güçlü sezgi ve gözlemlerle kaleme alınmış bu kitapta; toplumumuzun o günkü bütün büyük sorunları yürekli biçimde tartışılırken, romanın en önemli kahramanı Şahin Hoca'nın mücadelesine ve uğradığı yenilgilere tanık olacaksınız.*

**REŞAT NURİ GÜNTEKİN**

1889'da İstanbul'da doğdu. Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi. Liselerde öğretmenlik, müdürlük, Milli Eğitim Müfettişliği, Paris Kültür Ataşeliği yaptı. UNESCO'da Türkiye'yi temsil etti. Romanları, hikâyeleri, tiyatro eserlerinin yanı sıra çeşitli çevirileri de vardır.

ISBN 978-975-10-0186-3






# REŞAT NURİ GÜNTEKİN

BÜTÜN ESERLERİ 6

# *Yeşil Gece*

**Yeşil Gece / *Reşat Nuri Güntekin***



Yayıncı ve Matbaa Sertifika No: 44066



*Yayın direktörü Gülşen İşeri*
*Son okuma Saliha Nur Ulusoy*
*Kapak tasarım Sayat Ayık*
*Sayfa tasarım Emirhan Dilmaç*

ISBN: 978-975-10-0186-3

22 23 24 56 55 54 53
İstanbul, 2022

*Baskı ve Cilt*
**İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ**
Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sk. No. 8
34196 Yenibosna – İstanbul
Tel : (0212) 496 11 11 (Pbx)

**İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ**
Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sk. No. 8
34196 Yenibosna – İstanbul
Tel : (0212) 496 11 11 (Pbx)
Faks : (0212) 496 11 12
posta@inkilap.com
**inkilap.com**

# REŞAT NURİ GÜNTEKİN

BÜTÜN ESERLERİ 6

# *Yeşil Gece*

Yayıma Hazırlayan
Asaf TANERİ

İNKILÂP

*Eğitim çağındaki öğrencilerimizin kitabı rahatlıkla anlayabilmesi, Türkçemizin toplumun genç kesimleri tarafından çağdaş ölçülerde ve doğru kullanılması amacıyla, yayınevimiz yeniden gözden geçirilmiş bu yeni baskının ekinde, küçük bir sözlüğü okuyucularına sunmaktadır.*

*Bu sözlükte yer alan yabancı kökenli sözcüklerin, genellikle kitaptaki anlamlarına yer verilmiştir.*

*Genç okuyucularımızın yararlanacağını umuyoruz.*

## -I-

*Mart-Eylül, 1926*

Maarif Nezareti Tedrisat-ı İptidaiye Birinci Şube Müdürü Basri Bey koskoca bir idadi müdürünün bu cehaletini aklına sığdıramadı. Kara sakalının seyrek kılları arasından ablak yanaklarının kızardığı görülüyordu. Başını ve omuzlarını kaldırıp iki elinin parmaklarını piyano çalacak gibi bir vaziyette yazıhanenin kenarına koyarak bağıra bağıra söylenmeye başladı:

— Ne buyurdunuz, ne buyurdunuz? Sakın yanlış işitmiş olmayayım! Müsellem olan irfanınıza rağmen bu kadar basit bir meselede bu derecede azim zühule kapılmanıza doğrusu hayret ettim. Tarifiniz birkaç cihetten muhtacı tenkittir. Evvela, şunu biliniz ki uskumru dolması asla ve kat'a balıktan yapılmaz. Saniyense uskumrunun içi bıçakla oyulmaz... Kabak mı yahu, bu balık?

Bu balık teşbihini kendi de beğenmişti. Vücudu gevşedi ve başını arkaya bırakarak gevrek kahkahalarla uzun uzun güldü; sonra önündeki kâğıt yığınının arasından yassı bir cetvel tahtası bulup çıkararak devam etti:

— Bak, şimdi bir de bendeniz tarif edeyim. Hatırınızda kalmazsa karnenize not buyurun. Şu cetveli uskumru farz buyurun. Balığı şöyle elinize alırsınız. Evvela başından, sonra da

kuyruğundan kırarsınız... Saniyen şu vaziyette iki avucunuzun arasına yatırırsınız... Başlarsınız ovuşturmaya... Ancak, pek fazla sıkarsanız balığın karnı deşilir. Bu minval üzere uskumruyu bir hayli yumuşattıktan sonra...

Basri Bey birdenbire sözünü kesti, camekânlı bir bölme ile kalem odasından ayrılan ve ancak makam yazıhanesiyle, bir evrak dolabı ve ziyaretçiler için iki iskemle alabilen mini mini odasının aralık kapısına gözlerini dikti. Koridorun karanlığında iki gözlük camının parladığını görmüştü.

— Kim var orada? diye bağırdı.

Titrek bir el, kapının kenarına iki defa tereddütle vurdu ve içeriye eski redingotlu, sarı meşin potinli, mavi atlas gömlekli, yirmi beş, otuz yaşlarında zayıf bir adam girdi. Hafif çiçekbozuğu bir yüzü, ince, kara bir sakalı vardı. Kapanmış bir sıraca yarası boynunu hafifçe sağa çarpıtmıştı. Redingotunun gevşemiş düğmesini ilikleyip fesini düzelttikten sonra yerden temenna etti; kapının yanında durdu.

Şube Müdürü, maarifle pek az alâkası olan bir meseleden bahsederken yakalandığına kızmıştı. Aynı sert sesle sordu:

— Kimsin, ne istiyorsun?

Sakallı genç bir kere daha temenna ettikten sonra, alçak sesle:

— Kulları, darülmualliminin bu sene mezunlarındanım. Dün çekilen kur'ada talihin bir acayip cilvesine uğradım. Hiç istemediğim bir yere düştüm. Lütuf ve kereminize ilticaya geldim.

Basri Bey, birdenbire çıldırmış gibi masaya bir kuvvetli yumruk indirdi ve avaz avaz bağırmaya başladı:

— Allahım, bu darülmuallimlileri beni kudurtsunlar diye mi halk ettin? Bu, kaçıncı bu?.. Dünden beri hiç değilse otuz kişi geldi. Söyleye söyleye dilimde tüy bitti. İstanbul yok. Ya tayin edildiğiniz yere gideceksiniz, ya istifa. Anlaşıldı mı?

Ellerini ve gözlerini sıvaları çatlamış kirli tavana kaldırarak devam etti:

— Ulular ulusu Yarabbim... Şunların üç, beşini eksik yarataydın da kalan malzeme ile kafalarına biraz izan, yüreklerine biraz insaf sokaydın. Tövbe tövbe Yarabbim. Bu adamlar, insanı küfürbaz edip günaha sokuyorlar.

Yeni gelene yer vermek için iskemlesini biraz yana çekmiş olan idadi müdürü gülmeye başlamıştı.

Basri Bey, bu defa ona hitap etti:

— Nur-i didem kardeşim. Sana anlatayım da sen hak ver. Devlet, bu adamları yıllarca yedirip içiriyor, giydirip kuşatıyor. Cenab-ı Hakk'ın, Hazret-i Âdem Aleyhisselâm'ı topraktan halk edebilmesi gibi hiç yoktan âdem suretine sokup ortaya çıkarıyor. Ve her birini liyakatlarının on kat fevkinde müstevfa maaşlarla evlâd-ı memleketi tenvire memur ediyor. Gelgelelim daha kendileri gaflet uykuları içinde. Kendi âdem olmayan gayri nasıl âdem eder? Yahu, bu söz, manzum düştü. Öyle ya, 'Kendi âdem olmayan gayri nasıl âdem eder.' 'Failâtün, failâtün, failâtün, fâilün'... Güzel değil mi?

Biraz evvelki balık ve kabak teşbihi gibi kendiliğinden gelen bu mısra da Basri Bey'i memnun etmiş ve öfkesini bir dereceye kadar yatıştırmıştı. Mısraı önündeki sigara kutusunun altına kaydederek devam etti:

— Ne söylüyordum efendim? Ha, evet... Bunlara liyakatları fevkinde vazife verilir. Fakat heyhat ki, efendim nerede, ben nerede? Hiçbirisi tayin edildiği yerden memnun olmaz. 'İstanbul da İstanbul' diye asılır... Hani bir sekiz, on elli ahtapotlar vardır... Bir elini kesersin ötekileriyle yapışırlar. Bu adamlar da keenne o ahtapotlar... İstanbul'dan çıkarabilirsen aşk olsun... Nezaret-i Celile bunlardan biraz oldu ve kur'a usulünü ihdas etti. Dün kur'alar çekildi. Bu sene mezunlarının beşi İstanbul'a,

otuz ikisi de vilâyetlere tefrik olundu. Efendim, dünden beri bir hücumdur başladı. Hiçbiri kendine düşen yerden memnun değil. Hepsi lütuf ve atıfetinize sığınırlar. Hatta gadirden ve haksızlıktan şikâyete cüret edenler oldu. Düşününüz birader... Kur'a usulüyle yapılan işte gadir nasıl mevzuubahis olur. Güya Nezaret-i Celile iltimasların parmaklarına birer çift göz takıvermiş de onlar da torbadaki kâğıtları okuyup okuyup öyle seçmişler... Zehiy gaflet!..

Kapı ile yazıhanenin arasındaki daracık yerde sıkıntıdan redingotunun düğmeleri ve etekleriyle oynayan sakallı adam, Şube Müdürü'nün bu gözlü parmaklar teşbihi üzerine attığı yeni bir kahkahadan ve onu takip eden uzunca bir öksürükten istifade etmek istedi ve yeni bir bağırıp çağırma faslının başlamasına meydan vermemek için acele acele:

— Maruzat-ı hakiranemi lütfen dinlerseniz, diye dert anlatmaya çalıştı.

Fakat Basri Bey, yine bir el hareketiyle onun sözünü kesti. Yalnız, bu defa ses ve hitap tarzı tamamıyla değişmiş, fakir kıyafetli darülmualliminliye karşı müşfik, hayırhah bir baba tavrı almıştı:

— Oğlum, evlâdım, nûr-i aynım, biz, keenne sizin pederleriniz makamındayız. Şu İstanbul sevdasından vazgeçin. Hemen harcırahınızı alıp makam-ı memuriyetinize gidin. Size isabet eden yer aranmakla bulunmaz bir yerdir. Ab-ü havası, menazır-ı tabiiyesi fevkalâdedir. Ahalisi melek gibi insanlardır. Fevkalâde imtizaç edemeyecek olursanız bana yazarsınız. Hemen bir yolunu bulup sizi terfian İstanbul'a aldırırım. İstanbul, kaçmıyor ya... Saye-i Peygamber'de daima sancağımız altındadır. Gideceğin yer de mübarek, ucuz bir yerdir. Beş, on para sahibi olur, kılığını, kıyafetini düzeltirsin.

Sakallı genç, dayanamadı:

— Kim olduğumu, nereye tayin edildiğimi biliyor musunuz ki gideceğim yerin iyi olduğunu temin buyuruyorsunuz? diye sordu.

Basri Bey, birdenbire şaşaladı:

— Nereye mi tayin edildiniz? Şu şeye tayin edilmediniz mi canım? diye kekelemeye başladı. Fakat içinden çıkamayacağını anladı, yüzüne hemen hemen sevimli bir eda veren, saf bir kahkaha kopardı. Karşısında oturan misafirine:

— Hayat-ı memuriyette sakalımızı ağartmaya başladık. Hâlâ şu düruğ-i maslahatımıza kendimizi alıştıramadık, dedi. Yalan söylemeden insanları idare etmek kabil olmuyor birader. Hani gelinlik kızları nasıl süslerler, biz de münhal memuriyetleri öyle süsleyip püslemeye alıştık. Ne yaparsın nûr-i aynım, kimse beğenip almıyor. Dünden beri darülmualliminlilere tayin edildikleri yerleri senâ etmeye makine gibi alıştık da...

Pişkin kahkahalarına rağmen Basri Bey'in utandığı, seyrek sakallarının altından yanaklarının elma gibi kızardığı görünüyordu.

Sakallı genç, cesaretlenmişti. Gülümseyerek:

— Beyefendi hazretleri, dedi, sözleriniz zan ve tahmin buyurduğunuzdan çok daha isabetlidir. Taşradaki memuriyetlerin en kötüsü fikr-i âcizanemce Istanbul'dakilerin en iyisinden daha iyidir.

Basri Bey, hayrete baktı:

— Şu halde niçin itiraz ediyorsunuz?

— Bendeniz itiraz etmedim ki... Henüz ağzımı açmama müsaade buyurmadınız.

— Canım, kur'ada talihin bir acayip cilvesine uğradım, diyen sen değil miydin Allah aşkına?

Sakallı genç, artık güldüğünü saklamaya lüzum görmüyor, gözlüğünün arkasında silik ve mütevazı şahsından umulmayacak kadar parlak ve zeki gözlerle bakıyordu:

— Bendeniz, taşraya değil, İstanbul mekteplerinden birine tayin edildim. Şikâyetimin sebebi bu...

Basri Bey, hayretinden elindeki cetveli yere attı:

— Fesüphanallah... Bir yaşıma daha girdim. İnsan kılığında bunca yıldır bu makamı işgal ediyorum... 'Beni İstanbul'a tayin ettiler,' diye şikâyete geleni ilk defa görüyorum. Demek sen, sen kendi arzunla taşrada memuriyet almak istiyordun da talihine İstanbul çıktı. İşte istihza-yı sükûn diye buna derler.

— İstirhamım çok basit... Neresi olursa olsun razıyım. Elverir ki İstanbul hudutları dışında olsun.

— Arkadaş, ben bu işi çok merak ettim. Gel bana şunun hikmetini izah et.

Sakallı genç boynunu büktü, pencereden uzaklara bakarak söylenmeye başladı:

— Biz kim, İstanbul kim? Taşraya gidersek belki adam sırasına gireriz. Hele bazı köyler vardır... Ben Anadolu'yu iyi bilirim. Ahalinin kılık kıyafeti öyledir ki fakiri görseler, 'Yeni güvey midir? Miras mı yemiştir, yoksa bir yerden mi çalmıştır?' diye şaşırırlar.

Basri Bey:

— Yahu Molla, sen cevherli bir delikanlıya benziyorsun. Ne halâvetli bir natıkan var. Senin arkadaşlarınla da müşerref oldum. Mübarek çocuklar içinde fail ve mef'ulü yerinde münsecim lâkırdı söyleyenine rast gelmedim.

— Yok efendimiz, yok. Aralarında değerli gençler vardır. Bendeniz fi tarihinde biraz vaizlik ettim de...

— Ne diyorsun?

— Fakir, darülmuallimine girmeden evvel medrese tahsili gördüm. Ramazan aylarında cerre çıkardım.

Basri Bey, memnuniyetle:

— Yaa, tevekkeli değil... Görüştüğümüze memnun oldum. Gel arkadaş, otur bakalım şöyle. Bir enfiye çeker miyiz? 'Ehl-i dil birbirini bilmemek insaf değil.'

Sakallı genç, gösterilen yeri ve uzatılan kutuyu nezaketle reddetti:

— Müsaade buyurun beyefendi. Zat-ı âliniz mürüvveten istirhamımı kabul buyurursanız.

— Peki Molla, peki, senin elinde İstanbul gibi yer olduktan sonra elini öpenle becayiş ettirir, hatta istersen üç, beş lira peştemaliye de alabilirsin...

— Arkadaşlarımdan biri 'Sarıova' sancağına tayin edilmiş. Gitmek istemiyor, bana becayiş teklif etti.

— Pek münasip hocam, pek münasip. Aramakla bulunmaz bir yer... Sarıova çok mübarek bir kazadır. Ulema ve fuzalâ yatağıdır.

— Bizim arkadaş da orasının buyurduğunuz gibi olduğunu söylüyordu. Takriben on iki haneye bir cami, mescit veya medrese isabet edermiş. Belediye, geceleri sokak feneri yaktırmazmış. Sokaklar evliya kandilinden şenlik gecesi gibiymiş.

Basri Bey, belli belirsiz içini çekerek:

— Kalmış mı öyle yer şimdi? Herhalde öyle züppelerin barınacağı bir kasaba değil.

— Arkadaşım da öyle söylüyor. Mekteplere gelen minimini iptidai talebelerine sarık sardırırlarmış... 'Ben orada nasıl yaşarım?' diyor.

— Çocukların sarığından ona neymiş? Bak yediği naneye çapkının? Fakat herhalde sen, orada rahat edersin. Hatta senin yerinde olsam sarık sararım Molla. Yarın arkadaşınla beraber gel, işini bitireyim. Çabucak emrini çıkartayım.

— Allah ömürler versin.

— Senin ismin ne Molla?

— Ali Şahin.

— Pekâlâ hocam... Uğurlar olsun.

Şahin Efendi, yerden bir selâm vererek odadan çıktı. Merdivenleri inerken memnuniyetinden gülümsüyordu. Kapıda muallimlerden biriyle karşılaştı. Muallim, "Nasıl oldu Şahin Efendi?" diye sordu. Eski medreseli, gülümseyerek cevap verdi:

— Duanız berekâtiyle istediğimden âlâ bir yere gidiyorum. İzmir'deki Sarıova'ya. Sokakları kırmızı evliya kandilleriyle, çocuklarının başı yeşil sarıklarla donanmış bir softa yatağı... Hasan Cemal'i tayin etmişlerdi. Kabul etmedi. Maamafih, çok isabet oldu. Hasan Cemal ateşli bir inkılâpçıdır. Fakat softalarla uğraşacak yaradılışta bir genç değildir. Softa ile ancak softa uğraşabilir. Talih yardım ederse, yakında Sarıova Belediyesi'ni bazı fuzuli masraflara sokacağım.

— Ne gibi?

Şahin Efedi, büyük bir sır söyler gibi ağzını muallimin kulağına yaklaştırdı:

— Sokaklarda türbe kandillerini söndürteceğim. Belediye, onların yerine fener yaktırmak mecburiyetinde kalacak. Maamafih, buna mukabil ahali de mühim bir masraftan kurtulacak.

— !!!???

— Sekiz, on yaşında sümüklülere satın aldıkları sarık masrafından.

## -II-

ŞAHİN Efendi, o sabah erkenden uyandı. İstanbul'da son günüydü. Bir hafta evvel emrini, üç gün evvel harcırahını almıştı.

Yeni kolalı gömleğini, Mahmutpaşa'dan aldığı siyah şayaktan elbisesini giydi. Mollalık zamanından kalma heybesiyle küçük yeşil sandığını bir hamala yükledi. Galata rıhtımının yolunu tuttu.

Vapurun kamarotu:

— Efendi, bu ne acele?.. Vapur akşam ezanında kalkacak. Daha dünya kadar vakit var.

Şahin Efendi:

— Biliyorum arkadaş. Ancak İstanbul'da mühim işlerim var da... Sen bunları muhafaza ediver. Bahşişi ne ise veririz.

Hayatının en ehemmiyetli gününü yaşadığı için o gün parayı pulu aramıyor; bir hovarda mirasyedi cömertliğiyle hareket ediyordu. Hatta bir aralık kamara ile seyahat etmeyi bile düşünmüştü. Fakat "Gene israf ve sefahata alışırım, ahlâkım bozulur," diye caymıştı.

Tekrar rıhtıma indikten sonra vapura baktı; gurur ile:

— İnsan düştüğü yerden kalkar. On iki yıl evvel bu rıhtıma çıktığım zaman bugünleri göreceğimi aklıma getirebilir miydim?

Bugün Şahin Efendi'nin en sevinçli günü olmakla beraber bu hatıra, onu garipsetip düşündürdü. Şimdi, pek açık hatırlamıyordu, ama galiba o vakit de vapurdan aynı yere inmişti. Uzak akrabasından bir softanın peşine takılarak İstanbul'a gelen sefil kıyafetli, yeşil ve yırtık cüppeli çocuğu görüyordu. Babası ölmüş, memleketinde yoksul bir ihtiyar anasından başka kimsesi kalmamıştı. O vakte kadar memleketinin medresesine devam eden Şahin, anasını beslemek için birkaç ay çobanlık etmişti. Fakat çocukta büyük istidat gören hocalar, onun yok yere ziyan olmasını istememişler, yetişip eli ekmek tutuncaya kadar ihtiyar kadına bakmayı vaat etmişlerdi. Hatta, şimdiden de Ramazan aylarında cerre çıkar, anasına beş, on para gönderebilirdi. Cenab-ı Allah büyüktü. Kör kurdun bile rızkından geçmezdi.

Esasen nikbin bir çocuk olan Şahin, evvel Allahına, sonra hocalarına güvenerek heybesini sırtlamış, gurbet yolunu tutmuştu. Çektiği yol meşakkatini, İstanbul rıhtımına ne bitkin bir halde ayak bastığını hâlâ unutamıyordu. Yol arkadaşıyla beraber üç gün, omuzlarında heybelerle yol yürümüş, sonra koyunlarla dolu bir vapurun ambarında üç gün üç gece geçirmişti.

Karaya çıktığı zaman uykusuzluktan, yorgunluktan, açlıktan yarı ölmüş gibiydi. Başının içi garip seslerle doluydu. Rıhtımdaki –kıyamet ve mahşer gününü düşünürken bile tasavvur edemediği– kalabalığı, Galata ve İstanbul sırtlarında birbirinin üstüne kurulmuş, havalara asılmış gibi görünen binaları, kubbeleri, bulanık gözlerinin ne çıldırtıcı bir ahret rüyası içinde gördüğünü hatırlıyordu.

Bununla beraber kargaşalık, onun yalnız etrafındaki eşyayı vücudunun gözleriyle görünüşünde değildi, ruhunun içi de öyle bulanık, karışık fikirler, karanlık vehimlerle dolu bir âlemdi.

Şahin Efendi, eski haliyle şimdiki hali arasındaki farkı hiçbir zaman bu kadar keyif ve iftihar ile görememişti. Evet, aradaki fark sadece o zamanki aç, sefil çömeze mukabil, şimdi eli ekmek tutmuş bir mektep mezunu, devletin aylıklı ve itibarlı bir muallim efendisi olmasından ibaret değildi. Artık, boş vehimler ve hurafelerden de kurtulmuştu. Başının içinde bu açık eylül sabahının manzaraları gibi aydınlık, hududu, hendesesi belli ve nizamlı şeyler vardı. Artık ne düşündüğünü, ne istediğini, bu dünyada vazifesinin ne olduğunu biliyordu.

Bu zihni ve kalp sükûnetini ne emekler, ne mahrumiyetlerle, ne gözyaşlarıyla elde ettiğini unutuyor, sokakta kalabalığın içinde yüzerken yüzü, derin bir saadetle gülümsüyordu.

— Şahin Efendi... Bu ne şıklık!.. Güvey mi giriyorsun yoksa?

— Hocam... Bugünkü tutumunu beğenmedim. Sabah sabah zamparalığa mı gidiyorsun sakın?..

— Hocam, kılığı değiştirdim diye böyle eski ahbapları çiğneyip geçmek revayı hak mı?

Şahin Efendi'nin her zamankinden bambaşka bir kıyafet ve eda ile karşıdan geldiğini gören tanıdıkları yolunu kesiyorlar, onun çok kalender ve şakacı bir adam olduğunu bildikleri için bu sözlerle takılıyorlardı.

Şahin Efendi, her birine neşe ve güleryüzle ayrı ayrı cevap veriyordu:

— Allah o günleri de gösterir inşallah.

— Ne yaparsın? Sabah vakitleri nazeninler yüzde elli tenzilât yaparlarmış.

— Kusura bakma, gayrı adam olduk.

Bunları gülerek söyledikten sonra ciddileşiyor, ahbaplarının ellerini iki eli içine alıp sıkarak veda ediyor, helâllik diliyordu.

Nuruosmaniye'de eski ders şeriklerinden Zeynel Hoca'ya rast geldi. Somuncuoğlu Medresesi'nde dört sene arkadaşlık etmişlerdi. Zeynel Hoca, Karadenizli koyu mutaassıp bir softaydı. 31 Mart'ta şeriat uğruna şahadet şarabını içmesine bıçak sırtı kalmıştı. Bereket versin tam zamanında bir yolunu bulup İstanbul'dan kaçarak darağacından yakayı kurtarmıştı.

Zeynel Hoca, Şahin Efendi'nin sarığı çıkarmasını affedememişti. Onu görünce ısırmaya hazırlanmış yırtıcı bir hayvanın dişlerine benzeyen sivri, uzun dişleriyle güldü:

— Hepsi tamam hocam, bir şapkan eksik kalmış.

Şahin Efendi, kalender ve şakacı tavrıyla:

— O da olur inşallah. Anadolu'dan sarıkla geldim, fesle gidiyorum, bir zaman belki şapkayla dönerim, ama sen göremezsin.

— Neden?

— Belki o zamana kadar asılmış bulunursun da ondan.

— Yaşayan görür.

— Görürüz hocam. Şimdilik Tanrı'ya emanet...

— Yolun açık olsun.

Şahin Efendi'nin biraz evvel kamarota mühim işler dediği şey İstanbul'da yaşadığı yerleri, sevdiği insanları son bir kere görmekti. Yakın bir zamanda tekrar bu şehre döneceğini zannetmiyordu. Evvela Somuncuoğlu Medresesi'ne çıktı. Orada beş sene evvel tanıdığı softalardan hemen kimse kalmamıştı. Buna mukabil bina, Anadolu'dan ilk geldiği gün nasılsa yine öyle idi. Ortadaki yosunlu şadırvandan sızan sularla ıslak taşlarının üstünde otlar bitmiş, aynı avlu; softaların her sabah yemek pişirmek için yaktıkları çalı çırpı ateşinden kararmış kemerlerde aynı güvercin yuvaları; avlunun dört tarafında aynı karanlık, rutubetli taş hücreler...

Şahin Efendi, havuz başında abdest alan bir şaşı softaya eskilerden birkaç kişiyi sordu. Kiminin başka medreselere, kiminin kim bilir nerelere gittiği cevabını aldı.

Şadırvan yanında bırakılmış bir tahta iskemleye oturarak bakınmaya başlamıştı. Evvela ondan ürküp havalanan güvercinler tekrar yere iniyorlar, yavaş yavaş ayaklarına yaklaşıyorlardı. Şahin Efendi cebinde kalmış simit kırıntılarını parmaklarıyla ufalayarak yere döküyordu. Aşağı katta, loş koridorun içinde aralık bir kapı vardı. Eski softa, gözünü bir türlü oradan ayırmıyordu. Talebeliği zamanında altı yıl bu hücrede çile doldurmuştu. Onu Anadolu'dan getiren akrabası da odaya sokarken, "Sağ ayağınla gir oğul, nûr-i hidayete burada kavuşacaksın," demişti.

Bu ses, yılların arasında kulağına gelince, Şahin Efendi acı acı gülümsedi. Hidayet nûru ona gerçekten bu odada erişmişti. Fakat ne bitip tükenmez çileler, buhranlar ve gözyaşlarından sonra ve akla gelmez bir şekilde!

Şahin Efendi'nin kalbi, eski bir muharebe meydanını gezen ve zaferin kendisine nelere mal olduğunu hatırlayan eski bir kumandanın hüzünlü gururuyla doluyor; bir eli çenesinin altında, bir eli yosunlu taşların kenarında havuzun ılık sularına sarkmış, gittikçe daralıyordu.

Talihsiz bir adamdı. Hayatta başından anlatılmaya değer hiçbir vak'a geçmemişti. Buna mukabil ruhu en buhranlı bir itikat inkılâbının ateşleri içinde yanmıştı. Yıllarca süren bir facianın sahnesi şu loş koridorun dibinde aralık kapısı görünen küçük taş oda idi. Bu karanlık duvarların arasında ne dünyalar yıkılmış, yine yeniden ne dünyalar doğmuştu!

Şahin Efendi, memleketinde, açık güneş altında toprakla, çamurla oynayarak büyümeye başlamış bir köylü çocuğuydu. Sağlam bir vücudu, sağlam bir kafası vardı. Kendi haline bırakılsaydı, hayatından memnun bir çiftçi veya çoban; büyük vak'alar ve meseleler karşısında birçok ilim ve idare adamlarından biri olurdu. Fakat İlmiye'den olan babası onu kendisine bir hayrülhalef yapmak, bir gün bütün dünyayı gölgesi altına alacak yeşil bayrağın bir gönüllüsü olarak yetiştirmek istemişti. Çocuğun ilk tahsilini bitirmesine bile lüzum görmüyor; başına bir yeşil sarık alarak memleketinin medresesine gönderiyordu.

Sokaklarda oynayan yalınayak, başı kabak halk çocukları arasından yakalanarak medreseye gönderilen ve başına sarık sarılan çocuklar, ayrı bir bayrağın altına geçmiş gibi olurlar ve eski arkadaşlarıyla aralarına bir yabancılık girerdi. Sarıklılarla sarıksızlar arasındaki bu yabancılık gitgide artar, onları bir daha anlaşmalarına ve birbirlerini sevmelerine imkân olmayan iki düşman fırkaya ayırırdı. Öyle ki her türlü kardeş kavgalarını, aile kinlerini söndüren yabancı düşman karşısında bile artık birleşemez olurlardı. Fakat Şahin, başka türlü bir çocuktu. Medreseyi uzun zaman yadırgamış, sokaktaki çocukluk

arkadaşlarının peşinden ayrılmamıştı. Fırsat buldukça sarığını başından çıkararak –kırık bir kolu sarar gibi– koluna sarar, arkadaşlarıyla kırlarda kuş, derede balık avlamaya giderdi. Hocalarının dayağı, hatta ihtiyar babasının ona bu dayaklardan daha dokunaklı gelen yalvarmaları arasına nereden estiğini kimsenin bilmediği bu rüzgârın önüne katılmaktan kendisini bir türlü men edemiyordu. Bu gidişle yaşı biraz daha büyüyünce büsbütün gemi azıya alacağı ve sarığını bir çalıya dolayarak dağlarda koyun gütmeye gideceğe benzerdi. Fakat!

Medresesindeki hocalar arasında bir Hacı Fettah Efendi vardı. Birçok yıllar Mısır'da okumuş, sonra yine birçok yıllar Fatih medresesinde müderrislik etmiş, nihayet -İstanbul'da malı, mülkü olduğu halde– anlaşılmaz bir inat ile doğduğu yerlere ölmeye gelmiş, acayip bir ihtiyardı. Hemşehrileri Fettah Efendi'nin eski şeref ve şöhretinden kendilerine de bir pay çıkarmak için onu kendi medreselerine müderris yapmışlardı. Gerçi o, artık hiçbir ciddi şey okutamayacak kadar bunamıştı; başı, sonu, mantık ve nizamı olmayan sözlerle ders anlatması rüya gibi bir şeydi. Fakat bu rüyada garip bir sirayet hassası vardı. Onu dinleyenlerden bazıları, peygamberler ve İslâm tarihinden kalma masal döküntülerinin kim bilir daha nelerle karışmasından doğan bu garip rüyayı onunla beraber görmeye başlarlar ve bu uçurumda sürüklenip gidenlerin başında Şahin gelirdi. Mesela Kerbelâ'da sürüklenip gidenlerin başında, gözyaşından sırılsıklam saçları, çıplak ayaklarına kadar inen siyah burgulu, uzun ve zayıf bir kadın –Fatma Ana– belirir; çocuğunu kucağına alarak gece vakti çöle döner; kâh gökte, kâh toprakların altında ne dünyalar dolaşır; sonra önlerinde yalnız meşalesinin beyaz ışığı görünen bir meleğin kılavuzluğuyla bir kuyu başına varırlar. Burada bir başka kadın, İsmail Peygamber'in anası Hacer, onları beklemektedir; vaktiyle İsmail'e su içiren

avuçlarıyla Hüseyin'in dudaklarına da su dökmeye, onu canlandırmaya başlar...

Birçok defalar Şahin, bu rüyalardan uyandığı zaman ortalığı kararmış, kendini Fettah Efendi ile yalnız kalmış bulurdu.

İşte Şahin'i ilk önce bir türlü alışamadığı medresesine yavaş yavaş bağlayan bu, kendi rüyasını başkasına da göstermek hassasına sahip garip bir ihtiyar olmuştu.

Çocuk, fırsat buldukça yine eski arkadaşlarıyla kırlarda dolaşmaya gidiyordu. Fakat aralarında bir ayrılık başlamıştı. Karşı dağın ardında kaybolan güneş, öteki çocuklar için ertesi güne kadar artık yoktu. Fakat onun için böyle değildi. Kucağında susuzluktan ölmüş çocuğu, önünde görünmeyen meleğin beyaz meşalesiyle çölde Hacer'in kuyusunu arayan Fatma Ana'ya nasıl arkadaşlık ettiyse, dağın öte yanında yoluna devam eden güneşi de öyle takip ediyor, onunla beraber dağlar, denizler aşıyordu. Nihayet, bütün bunların bittiği yerde bir başka âlemin kapısı: Ahret.

Neydi bu ahret! Bu dünyada sevip kaybettiğimiz, isteyip ele geçiremediğimiz bütün şeylere kavuşulan yer. İhtiyar Hacı Fettah öldüğü gece yatağının yanında bekleyenler arasında Şahin de vardı. Sabaha karşı ötekilerin uyuklamasından istifa ederek birkaç kere yüzünü açmıştı. Çenesini bağlayan sargının içinde büsbütün ufalıp erimiş bir çehre; fakat gözleri buruşuk gözkapaklarının aralığından hâlâ bakıyor; Hacı Fettah, şimdi rüyaların en bitip tükenmezi içindedir; yarın gece toprağın altında bunlar daha koyulaşacaktır. Onun gördüklerinin yanında bu dünya nedir?

Dünyanın, etrafından kül ve ışık gibi akıp geçen şeylerine karşı alâkası gittikçe zayıflıyor, yalnız ibadet ederken değil,

çalışır ve eğlenirken de bir türlü zihnini ahret düşüncelerinden ayıramıyordu.

Evet, neydi bu ahret! Etrafında kime sorsa bildiğinden daha fazlasını öğrenemiyor; ilk zamanlarda ona yalnız sevinç ve saadet veren bu merak, gitgide anlaşılmaz korkular ve sıkıntılarla karışarak onda bir hastalık halini almaya başlıyordu.

Babasının ölümünden sonra onu dağlarda gütmeye başladığı koyun sürüsünden ayıran, omzunda heybesiyle İstanbul yollarına süren asıl sebep bu meraktı.

Şahin Efendi, oturduğu yerde hatıralarının gitgide daha ağırlaşıp omuzlarına bastırmasından korkuyormuş gibi yerinden kalktı; şimdiki sesini işitmeye âdeta ihtiyaç duyarak karşısındaki birine söyler gibi:

— Ne inanıştı o Yarabbi! dedi. Bu zaman; 325 yılının 31 Mart'ına rastlamış olsaydı ben mutlaka darağacına çıkmış bulunurdum. Bu dünyaya gözlerini yumduğu dakikada ötekinde yaşamaya başlayacağına inandıktan sonra ne ehemmiyetli olurdu ölümün?

Biraz evvel havuzun şadırvanında abdest alan şaşı softa, uzaktan onun seyrek sakallarını çekiştirerek ve gülerek kendi kendine konuşmasına bakıyor, her zaman görmeye alıştığı zararsız delilerden biri sanarak kendisi de gülümsüyordu.

*

İlk günlerde de gözleri İstanbul'un hiçbir şeyini görmemişti. Medresenin biraz ötesinde kalabalık bir piyasa caddesi vardı. Akşamüstü korkunç bir at ve araba kargaşalığı içinde acayip kıyafetli kadınlar gezer, etraflarına bıyıklı, sakallı, asker, başıbozuk dirsek vuran, söz atan bir erkek kalabalığı kaynaşır-

dı. Gece olunca cadde, baştan başa ışık içinde yüzer, bayraklar resimlerle süslü tiyatro kapılarının önünde, çalan mızıkaların sesleri onun kapalı taş odasına kadar gelirdi.

Fakat küçük softanın gözü bu nafile dünya alâyişlerini görmüyor, bütün zamanı bu karanlık taş odada geçiyordu. Görünüşte karanlık, fakat hakikatte onun gördükleri yanında değil, bu fenerlerle donanmış cadde, en büyük İstanbul camilerinin kubbesinden akan avize ışıkları kaç pul ederdi?

Bu bir zaman böyle devam etti. Büyük bir ateşle çalışıyor, sade kendi dersleriyle kalmayarak meşhur İstanbul müderrislerinin başka medreselerdeki derslerini de dinlemeye gidiyordu. Hocaya ve kitaba masum bir emniyeti vardı. Anlayamadığı, karanlık bulduğu şeyler karşısında suçu hep kendine yüklüyordu. Fakat küçük softa, yaradılışı ve belki bir parça da terbiyesi itibariyle kendisiyle ders şerikleri arasındaki farkları görmeye başlamakta pek gecikmedi. Zaten İstanbul'da ilk hayal kırıklığı ona arkadaşlarından gelecekti. O, babasının da daima dediği gibi bir gün dünyayı gölgesi altına alacak yeni yeşil sancak gönüllülerini bambaşka tasavvur etmişti. Fakat bunların çoğu sırf kendilerini yaşatacak bir zanaat elde etmek için, esnaf çıraklığına girer gibi medreseye girmiş köylü çocuklarıydı. Tarlada toprakla uğraşacaklarına burada İzhar ve Kudurî ezberleyeceklerdi; dağda koyun güdecekleri yerde şehirlerde insan sürüleri gütmeye hazırlanacaklardı. Fakir taraflarına gelince, bu da dağdaki çobanınkinden pek farklı değildi. Kaba ve iptidai bir dünyaları vardı: Karalar ve denizlerin üstünde kubbe biçiminde bir büyük tavan, onun üstünde çivi çivi çakılmış yıldızlar altında insan sürüleri: Her birinin iki omzuna iki hafiye melek oturmuş, durmadan ne yaptıklarını, ne düşündüklerini yazıyor; sonra bunların hepsinin üstünde kullarını bu jurnallara göre keyfince asıp kesen, mesela kadınlar sokakta yüzlerini açıyor

diye tarlalara dolu, şehirlere taş yağdıran çatık yüzlü bir Tanrı; günah işleyenleri yakmaya mahsus bir ocak ki, bir deliği açık kaldığı zaman yeryüzü sıcaktan kavruluyor; bir cennet ki içinde İstanbul çarşıları gibi yiyeceğe, içeceğe dair yok yok; yalnız şu farkla ki orada alışveriş para ile değil, Allah'ın sevgili kulları diz dize oturmuş, gece gündüz dua ve İlâhi okumakla meşgul; ara sıra ibadete fasıla vererek çeşit çeşit nimetler yiyorlar; huriler gılmanlarla sefa sürüyorlar; sonra yine dua ve İlâhi!

Şahin Efendi, arkadaşlarının nasıl olup da bu kadar kaba bir ahret fikriyle yaşayabildiklerine, daha ilerisi için bir merak duymadıklarına hayret ve merhamet duyuyordu.

Geldiğinin ikinci yahut üçüncü ayında, galiba bir şehzade düğünü vesilesiyle bu avluda softalara verilmiş bir zerde pilav ziyafeti, Şahin Efendi'nin bu hayret ve merhametini şiddetli bir tiksintiye çevirmişti. O akşam tamamıyla kendi hallerine bırakılan çömezler, pilavdan sonrar bir de eğlenti tertip etmişlerdi. Nedim Hoca isminde bir softa –ki şimdi şeriat mahkemelerinde yalancı şahitlikle geçindiğini işitiyordu– başka birkaç arkadaşıyla beraber orta oyununa benzer bir oyun tertip etmişti.

Nedim Hoca, cüppeden ferace, sarıktan yaşmak yaparak kadın kıyafetine giriyor, öteki de kocası oluyordu.

Kadın kıyafetindeki softa, türlü cilvelerle erkeği kudurttuktan sonra kaçıyor, erkek yalvarmalar, tehditlerle onu kovalıyordu. Bu sahne, öyle kelimeler ve tabirler, öyle hareketlerle oynanıyordu ki, Şahin Hoca tüylerinin diken diken olduğunu hissediyordu.

Kemerlere asılmış iki büyük fenerin ışığında bu oyunu taşkın ve coşkun bir zevkle seyreden çehreler, hâlâ Şahin Efendi'nin gözleri önündeydi. Bu meydanın etrafında; birbirinin yanından, üstünden, arkasından bakan sıkışık, bir tıraşlı baş kümesi... Çeşit çeşit yüzler... Kimi açlıktan, beden sefaletinden yıpranmış, yeşilimsi bir renk bağlamış, kimi damızlık boğa-

lar gibi kaygısızlıktan, gamsız, kasavetsiz yiyip içip uyumaktan cilalanmış gibi parlak kırmızı... Dar, geriye kaçmış, ileri fırlamış biçimsiz alınlar, enfiyeden delikleri büyümüş biçim biçim burunlar... Fakat hepsinde kenarları tıraşlı çember sakallar, bu sahneyi zekâdan değil, hırs ve iştihadan gelen bir parıltı ile seyreden gözler, hazzından soluyor gibi açılmış ağızlar...

Erkek rolünü yapan softa, iri bir adamdı!.. "Hatun, ben seni bedava almadım. Kemerdeki horoz gözü gibi kırmızı altınları bir bir babanın avucuna saydım. Beni asel-i visalden mahrum etme" diye bağırarak azgın bir boğa gibi kadına saldırdıkça, medresenin kararmış kemerleri, eğlenen insanların kahkahasından ziyade korkunç bir ihtilâl kalabalığının gürültüsüne benzer seslerle titriyordu.

Şahin Hoca ilk hayal inkisarı yarasını bu manzaradan almıştı. Medreselerde gök kubbesinin ardındaki İlâhi muammaları arayan talebe-i ulûm bunlar mıydı? Bir gün yeşil bayrağın ardında cihanın dört köşesini istilâya gidecek yeşil ordunun gönüllüleri bu adamlar mıydı?

Genç muallim, o gece küme halinde gördüğü çehrelerin şimdi birer birer etrafında dolaştığını, yaşadığını görüyordu.

İşte Hafız Remzi: Yanık sesiyle Kur'an okumaya başladığı zaman insana varlığını unutturan, gözünde yaşlar, yüreğinde çarpıntılarla yedi kat göklere yükselen, fakat aynı ağızla küfretmeye, kavga etmeye başladığı zaman insanı insan olarak dünyaya geldiğinden utandıran Hafız Remzi... O, Ramazanlarda cerre çıkmaz, büyük camilerde mukabele okurdu. Sesi gibi yüzü de güzeldi. Birçok kadınlar onu görüp dinlemek için Şehzade piyasasını terk ederlerdi. Sofu ihtiyar hanımlar bile bu güzel sesli Hafız'ın terütaze çehresinde tecelli eden "Cemal-i İlâhi"ye hayrandı.

Hafız Remzi pek yüksek gönüllüydü. Her kadına yüz vermezdi. Çok kere yaşlı dulları, tecrübesiz genç kızlara ve kadınlara tercih ederdi.

Yiyeceği, giyeceği, harcayacağı; civar konaklardan gelirdi. Mevlit okumak, yahut şeriat mahkemelerinde işlerine bakmak bahanesiyle birçok evlere girip çıkardı. Softalar, onun yatak odasına girdiği kadınların saymakla tükenmeyeceğini söylerlerdi.

Nihayet çok yaşlı, fakat zengin bir paşa karısıyla evlenmişti. Hanımefendi, kıymetli paşası toprağa düştüğü gece devir hatmi okutmak için konağına hafızlar çağırtmıştı. Aralarında bu Hafız Remzi de vardı. O güzel sesiyle yalnız paşanın cennetteki ruhunu şâdetmekle kalmamış, fani dünyadaki hanımefendinin kalbini de çalmaya muvaffak olmuştu.

Işte bu Hafız Remzi'ye, medrese kapısına kadınlar dadandırdığı için, bu avluda o güzel ve müessir sesiyle "Aman Allah" çağırtarak çevire çevire sopa çeken Zeynel Hoca...

Zeynel Hoca uzun boylu, sopa gibi dik vücutlu, gayet haşin, dik kafalı, geçimsiz, mutaassıp bir softaydı. Keskin, sivri yüzünde sivri dişleri, bir yana çarpılmış uzun bir burnu vardı. Babasıyla üç erkek kardeşi denizci imişler; dördü de inatları yüzünden denizde boğulmuşlar. Büyük fırtınalarda sandallar karaya çekilir, büyük posta vapurları kaçacak liman ararken, onlar, "Ne varmış bu havada?" diye inatlarına denize çıkarlar ve bir daha geri dönmezlermiş.

Ailenin bu huyunu bildikleri için amcaları, Zeynel'i kafiyen sandalcı yapmak istememişler, medreseye vermişlerdi. O da bir deniz fedaisi olacağı yerde bir şeriat fedaisi olmaya başlamıştı.

Şahin Efendi bir gün ona demişti ki: "Hocam, amcaların seni medreseye vermekle de pek akıllılık etmiş olmalıdır. Takdiri İlâhi tedbir ile değişmez... Anlaşılıyor ki Cenab-ı Hak, sizlerin boğulmak suretiyle fani dünyadan göçmenizi mukadder etmiş... Babanla kardeşlerin suda boğulmuşlar, korkarım ki sen de ipte boğulup öleceksin.

Bununla beraber Zeynel Hoca'nın çeşit çeşit işkence aletleriyle dolu korkunç bir cehennemi vardı. Ahretin bütün memurları ebediyen bu cehennemde deri yüzmek, dil koparmak, ağızlara kaynar katran akıtmak, kızdırılmış şişlerle göz oymak gibi işlerle meşguldü. Buna mukabil cennet hayali onda pek müphem ve iptidai kalmıştı. Bu günahkâr dünyanın ahalisinden kaç kişi cennete gidebilecekti ki, kudret uzun uzadıya hazırlık yapmak külfetine lüzum görmüş olsun...

Zeynel şöyle söylerdi:

— Hak Teâlâ'dan bana hitab-ı izzet gelse ki 'Ey Münetkim-i Zülcelâl, cennet bahçelerinde ben ne edeceğim ki?.. Bana asilerin cehennemde yandıklarını bir köşeden seyrettir.'

Onun fikrinde insanlar, yalnız yaptıkları işten, düşündükleri şeyden değil, gördükleri rüyadan bile mesuldürler, insan denen mahlûkun dünyada ve ahrette nasibi kamçı ve ateşti. Hele kadınlar... Sokakta yanından süslü bir kadın geçtikçe küfrederek sataşmak onun âdetiydi.

Annesi bir gün babasından dehşetli bir dayak yedikten sonra ölmüştü. Bunun için babasına kabahat bulmaz:

— Kim bilir? Kadın milleti bu... Eksik etek. Ne kabahat etti ki babam terbiyesini verdi. Ama eceli gelmiş... Öldü... Ne yapalım? derdi.

Elinde olsa Mecelle'ye: "Kadın, erkekten can davası edemez!" diye bir madde ilave edeceğini sık sık tekrar ederdi.

Ramazanlarda cerre çıkardı. Dolaştığı köylerde öyle vahşi bir şiddetle cehennem cezalarından bahsederdi ki, saçlı, sakallı erkekler titrer, çocuklar ağlardı.

Şeriata mugayir bir şey gördüğü zaman isyan etmeyi, bir günah işleyenleri sade Allah'a havale etmeyerek dövmeyi, gavura eli eriştiği yerde fenalık etmeyi, halis Müslümanın vazifesi bilirdi.

Onun kendi fikirlerine uymayan her şey şeriata mugayir, her beğenmediği fikir ve iş bir günah olduğu için önüne gelene sataşır, çarşıda malına fazla para isteyen esnafı: "İnsaf, dinin yarısıdır. İnsafsızlık ediyorsun. Demek yarı yarıya kafir oldun," diye dövmeye kalkardı.

Şahin Hoca, bir gün onun; şu kapı önündeki sokağa düşmüş bir domatesi yerden alan bir dilenci çocuğuna; "Sana onu hibe mi ettiler ki alırsın? Gayrin malına el uzatırsın!" diye dayak attığını görmüş, yüreği parçalanmıştı.

Bereket versin Mecit Molla yetişmişti de çocuğu softanın elinden kurtarmıştı.

Bu Mecit Molla, Zeynel Hoca'nın –müderrisler de dahil olduğu halde– Somuncuoğlu Medresesi'nde tek korktuğu adamdı.

Mecit Molla, saray imamlarından birinin oğlu idi. Genç mollanın –babası vasıtasıyla– ara sıra Abdülhamid'e jurnal verdiği, hatta derste rıza-yı hümayuna muhalif bir söz sarf etmiş bir müderrisi Haleb'e nefyettirdiği söylenirdi.

O Mecit Molla da başka bir âlemdi. Görünüşte mazlum, hayırhah, terbiyeli bir İstanbul çocuğu... Zeynel Hoca'nın ateşli dindarlığı gibi onun zâhirî nazlılığı ve çelebiliği de bir zaman Şahin Efendi'yi aldatmıştı.

Şahin Efendi, ağır bir rüya içinde gibi bir türlü bu hayallerden, hatıralardan kendini kurtaramıyordu.

Açlığın, sefaletin Anadolu köylerinden başlarında bir yırtık sarık, sırtlarında birer meşin heybe ile sürüp getirildiği alil, ebleh, mütereddi, yarı meczup çocuklar, karlı havalarda yiyecek aramak için şehirlere inen aç kurtlara benzeyen yalnız sıhhatten, iştihadan ve hayvani sevk-i tabiilerinden ibaret birçok iptidai mahlûklar –isimleri, çehreleri karışmış korkunç bir heyula sürüsü halinde– boş hücrelerde, rutubetten taşları yosun bağlamış avluda her günkü hayatlarını yaşıyorlardı. Kimi

kaynayan kuru fasulye tenceresinin altındaki çalı çırpı ateşini gözleri durmadan yanarak üflüyor; kimi taş basamakların üstüne oturmuş sökük dikiyor; kimi burada şadırvanın yanında çamaşır yıkıyor... Sonra sütunların dibine çömelmiş, ellerinde sarı yırtık yapraklı kitapları ezberleyenler... O yanda bir dini münakaşa... Bu yanda yine bir boğaz kavgası. Yahut dağdaki sığırtmaçların birbirini öldürürcesine itişip boğuşmalarına benzer şakalar...

Şahin Efendi'nin kulağına yukarı pencerelerin birinden öksürüğe benzer hafif bir ses geldi. Genç muallim, titrek başını kaldırdı. Vaktiyle orada Ispartalı bir hasta çömez vardı. Aç açına çalışmaktan verem olmuştu. Hâlâ da eski bir kerevetin üstünde nöbetten titreye titreye çalışmaya devam ederdi.

Şahin Hoca'dan başka kimse bu zavallının yanına uğramazdı. Genç softa, ölünceye kadar ona yardım etmişti.

Fakat aksi gibi onun da fakir bir zamanıydı. Öleceğine üç gün kala ona bir şey isteyip istemediğini sormuştu.

Hasta, kemikleri çıkmış, kansız yüzünde hummadan parlayan gözleriyle ona yalvarmış; "Kaymaklı ekmek kadayıfı," demişti.

Şahin Hoca'nın kesesinde ara sıra üç beş kuruş bulunurdu. Fakat o gece son kalan yirmi parasıyla bayat simit alıp kuru yemişti.

Üç gün sonra softanın cenazesi medreseden çıkarken Şahin Efendi kendini tutamamış, ağlamaya başlamıştı.

Ders şeriklerinden Boyabatlı bir Halil Hoca vardı. Kendi halinde, temiz, fakat çok saf bir adamdı.

— Ne ağlıyorsun, emir büyük yerden geldi. Senin, benim de er geç gideceğimiz yer orası... Hemen Allah iman selâmeti versin, diye onu teselli etmek istemişti. Şahin Efendi:

— Öldüğüne ağlamıyorum. Zavallı adam, son nefesinde bir ekmek kadayıfı istediydi, alıp yediremedim. O, yüreğime dert oluyor, demişti.

Halil Hoca biraz düşündükten sonra, hakimane bir tavırla şu cevabı vermişti:

— Sen ona değil, sana, bana hayıflan. O, şimdi tatlıların asıl yerine gitti. Cennette ekmek kadayıfından bol ne var, demişti. Sonra da sakil, ahenksiz sesiyle ona ağır ağır, cenneti tasvir eden şu İlâhiyi okumuştu:

*"Cennet bahçesinde üç dere akar,*
*Biri yağ, biri kaymak, biri şeker*
*Oturmuş Muhammed köşkünden bakar."*

Şahin Efendi, bu hasta sofuya dair bir vak'a daha hatırladı. Son haftalarda biçareye bir hal daha arız olmuştu. İkide bir tıkanır, gözleri evlerinden uğramış, gömleğinin düğmelerini parçalayarak; "Aman, ölüyorum!" diye bağırırdı.

Bir gün yine böyle bir buhran esnasında Halil Hoca nevinden Amasyalı bir softanın boğazına sarılmış, "Ölüyorum!" diye bağırıyordu.

Softa, yakasını onun elinden kurtararak:

— Ey, ne yapalım ölüm Allah'ın emri. İlle şu benim yakamı bırak... Boğazımı sıktığın bir şey değil, gömleği yırtacaksın, demişti.

Bu hatıra, Şahin Efendi'yi hem güldürdü, hem ağlattı.

Üç aylar geçince softalar heybelerini omuzlarlar, köylerde cerre çıkarlardı. Şahin de bugünleri sabırsızlıkla beklerdi. Sesi güzel değildi. Mukabele okuyamazdı. Fakat buna mukabil çok tatlı vaaz ederdi. Halavetli bir natıkası vardı. Kasabadaki Fettah Efendi'den öğrendiği Peygamberler ve İslâm tarihi fıkralarını açık bir Türkçe ile tatlı tatlı anlatır, köylüleri hoşnut ederdi.

Bayram gelince köylüler de onu boş döndürmezler, kesesine üç beş mecidiye, heybesine buğday, tarhana, mısır koyarlardı.

O, bunları hemen tamamıyla anasına gönderir, kendine ancak pek sıkı zamanlar ve kara günler için az bir para alıkoyardı.

Evet, bir gün bütün cihanı gölgesiyle kaplayacak yeşil sancağın gönüllüleri bunlar mıydı? Bu ordudan çapul ve bozgundan gayri ne ümit edilebilirdi? Vah zavallı Müslümanlık!

Genç softanın bu soğuk taş odada Müslümanlığın akıbeti için hıçkıra hıçkıra ağladığı geceler olurdu.

Bu ilk hayal inkisarını sonradan daha başka ümitsizlikler ve isyanlar takip etti. Yeşil ordunun kumandanları hükmünde gördüğü müderrisler...

Bu adamların ağzından bir hak ve hakikat sözü işitebilmek için ne ateşler içinde çırpınıp uğraşmıştı. Medresenin en çalışkan, en ateşli, fakat buna rağmen en başı yumuşak talebesiydi. Müderrislerin ağzından çıkan sözleri Allah kelâmı gibi emniyetle dinler ve çok kere onları anlayamamasını sırf kendi aczine, idraksizliğine verirdi. Böyle olduğu halde ders şeriklerine karşı duyduğu istikrah ve isyan hissi yavaş yavaş onlara da sirayet etti. Evet, yeşil ordunun kumandanlarının da gönüllü neferlerinden kalır yerleri yoktu. Onlar da dini ve ilmi, menfaatlerine alet etmiş kimselerdi. Onlar da softalar gibi amansız bir ekmek kavgasına tutuşuyorlar, durmadan birbirlerini yiyorlardı. Aralarında birbirlerinin namusuna, canına kast edercesine rekabetler vardı.

Bir zamanlar anlaşılmaz dillerini bir ibadet huşuu içinde dinlediği nice heybetli dersiâmlar vardı ki genç softa, sonradan saray kölesi, Abdülhamit casusu olduklarını öğrenmişti. Hatta evlâtları demek olan medrese talebesi de dahil olduğu halde sürdürdükleri insanın, söndürdükleri ocağın had ve hesabı

olmadığını ağızdan kulağa söylerlerdi. Bunlar öyle adamlardı ki, bir padişah selâmı, üç beş liralık bir ihsan için Allah'ı da, Peygamber'i de tereddütsüz satarlardı.

Müderrislerin arasında gerçi kendi yağlarıyla kavrulan mütevazı adamlar da vardı. Fakat zaman çok nazikti.. Abdülhamit istibdadının en korkunç seneleriydi. Adamcağızlar, gölgelerinden ürkerler, dışarıdan ziyade içerideki ulema arkadaşlarının bir tekmesine uğramak korkusuyla ağızlarını açamazlardı.

Şahin Hoca bir kısım müderrisleri evvela acıyarak sevmişti. Fakat sonra onlardan da soğudu. Bu kadar miskinlik, bu kadar can ve ekmek kaygısı yeşil ordunun fedailerine yakışır mıydı? Böyle zamanlarda onlardan beklenen şey böyle her zulme, her harekete miskin miskin "Eyvallah" deyip boyun eğmek miydi?

Genç softadaki bu tenkit humması lodos yangınları gibi arttıkça artıyor, peygamber postunda oturan halifeyi sarmaya başlıyordu.

İstanbul'da ve cer mevsiminde dolaştığı Anadolu, Rumeli köylerinde gördüğü, işittiği şeyler ona saray hakkında kâfi bir fikir vermişti. Bir zaman sonra hükmetti ki, bütün bu facianın mesuliyeti, günahı Peygamber vekiline, yeşil ordunun zalim, korkak başkumandanına aittir.

Müderrislere, ulemaya eskisi kadar kabahat bulmuyordu. Hele medreselerdeki çömezler onun gözünde büsbütün beraat ediyordu. Bütün kabahat halifedeydi.

Genç softada bütün olgun fikirler ve kanaatler mutlaka fiile inkılâp etmek ihtiyacını duyardı. Bu zamanlarda Abdülhamit'e karşı bir isyan hareketi başlamış olsaydı, Şahin, mutlaka önde yürür ve yeşil bayrağın gölgesinde şehit olurdu.

Bununla beraber birkaç sene sonra meşrutiyet inkılâbı olunca medresedeki en uyuşuk bir ebleh arkadaşları kadar bile heyecan göstermedi. Hele 31 Mart İsyanı'na büsbütün lâkayt

kaldı. Çünkü aradan geçen birkaç sene beklenilmez fikir ve itikat inkılâplarıyla onu büsbütün başka bir adam yapmıştı.

Şahin Efendi, hastalığının birincisinden çok daha şiddetli ve buhranlı olan ikinci devresini de acı acı hatırladı.

O zamana kadar bütün kabahati şahıslara yüklemişti. Ahalinin ahlâkı, itikadı bozulmuştu. İstanbul; zevkten, eğlenceden başka bir şey düşünmüyordu. Koca memlekette can ve yürekten bir "Allah" diyen kalmamıştı. Onları Hak yoluna sevk etmek vazifesiyle mükellef olan ulema, baştan başa cahil, korkak, menfaatperest ve müfsitti. Halife-i Resulullah olan adam, zalim ve ahlâksızdı.

Ancak yeryüzünü baştan başa yıkacak bir kan ve ateş tufanı idi ki yolsuzluklara bir nihayet verecek, Müslümanlığı ilk saflığına irca edecekti. Fakat öteden, beriden eline geçen tarih kitaplarını okudukça anlıyordu ki, geçmiş zamanların da şimdiki zamanlardan kalır yeri yoktur. En eski tarihlerden beri din, daima ordunun geçtiği yerlerde ebedi bir yeşil gece hüküm sürmüştür.

Somuncuoğlu Medresesi'nden başlayarak yavaş yavaş genişleyen, bütün şimdiki zamanı yakan yangın; Osmanlı, İslâm ve peygamberler tarihi içinde de en eski zamanlara doğru ilerliyordu. Onun geçtiği yerlerde muhteşem süslü cepheler dökülüyor, kubbeler çöküyor, yığın yığın enkazdan ve kaditlerden başka bir şey kalmıyordu.

Fakat bu yangın, tarihin seçilmez hudutlarında da durmazdı, yavaş yavaş gökyüzünü de sarmaya başladı.

Şahin Efendi'nin zihninde korkunç sualler uyanıyordu.

Bir kanun ki ebediyen fena tatbik edilir, cins cins suiistimallere, zulümlere alet ve vesile olur, o kanunun doğruluğundan ve vaizinin yüksek kudretinden şüphe etmek caiz olamaz mıydı? Tarihte mâbuttan bol bir şey görünmüyordu. Hepsinin

ayrı dini, peygamberi, ayrı ayrı ayinleri vardı. Hepsinin taraftarları kendi mabutlarının hakiki mâbut, diğerlerinin hurafe ve yalan olduğunu iddia etmişlerdi. Şu halde hepsinin de insan icadı, insan hayalinin mahsulü olması mümkün değil miydi? Bu takdirde ruhun ebedi hayatından da ümit kesmek lâzım gelmez miydi?

Buna benzer daha birçok sualler birer birer zihninde uyandıkça, genç softa dehşetten çıldırıyor, içine bir habis ruh hulul etmiş de onu çıkarmak istiyormuş gibi başını hücresinin soğuk taşlarına vurarak tövbe ve istiğfar ediyordu. Şüphe, fena bir kurt gibi Şahin Efendi'nin ruhunu kemirmeye, masum itikadını yavaş yavaş yıkmaya başlamıştı. Bazen muvakkat bir zaman için zihnine garip bir uyuşukluk, kalbine derin bir sükûnet çöküyordu. O vakit, kendini bu hastalıktan tamamıyla kurtulmuş zannederek seviniyordu. Fakat bir müddet sonra ölmüş zannettiği kurdun tekrar canlandığını, başladığı tahrip işine derinden derine devam ettiğini duyuyordu. Kimseden imdat isteyemezdi. Bu şüphe öyle bir şeydi ki, bir kere zihnine uğraması bile insanı müebbeden cehennemin ateşleri içinde yakabilirdi. Onu bir başkasına açmak asla caiz değildir.

O sene İstanbul'da şiddetli bir kış vardı. Ateşsiz hücresinde eski yorganına sarınarak oturan genç softa, pencereden yağan karları seyrederdi.

Allah'ı öldürmek için gökyüzüne ok atan Nemrud'a benzemişti. Ona isyanının, şüphesinin okuyla parladığı gökyüzü böyle parça parça dökülüyor, eriyor gibi geliyordu.

Demek ebedi hayat muhakkak değildi. Bu dünyada sevilip kaybedilen, istenip ele geçirilemeyen şeylere başka dünyada kavuşmak ümidi de zayıftı. İnsan, bir mihnet içinde kapadığı gözlerini belki başka âleme açamayacak ve dalından düşmüş bir kuru yaprak gibi toprakta çürüyüp gidecekti.

Şahin Efendi, düşüncelerinin bu noktasında gülümsedi. Kendi kendine:

— Şimdi anlıyorum ki bendeki din gayreti de öyle pek garez ve ivazdan salim bir şey değilmiş, dedi. Sırf dünya muhabbeti, dünyanın tatlı hayatını bir başka âlemde devam ettirmek hırsıyla ben, bu mücadeleye girişmişim, diye düşündü.

Bir zaman sonra bu ıstırap, dayanılmaz ve saklanmaz bir dereceye geldi. Her şeyi göze alarak müderrislerinden bazılarına derdini açtı.

Birincisi onu büyük bir dikkat ve alâka ile dinledi. Sorduğu suallere uzun cevaplar verdi. Fakat bu cevapların hiçbiri onu tatmin edecek, şüphelerini kökünden kurutacak bir kuvvette değildi.

Bir ikincisi genç softaya karşı sert bir tavır aldı. Dövecek gibi üstüne yürüyerek:

— Tecdid-i iman et habis... Kâfir oldun. Bir daha böyle şeyleri aklından geçirme! diye bağırdı.

İstediğimiz şeye inanmak, istediğimiz şeyi zihnimizden çıkarıp atmak kendi elimizde miydi?

Müderrisin tehdidi Şahin Efendi'yi korkutmamıştı. Somuncuoğlu müderrislerinden daha başka kimselere, İstanbul'un maruf kelâm ulemasına birer birer başvurdu.

Kendisini biraz şefkat ve alâka ile kabul edenlerin ayaklarına kapanarak, ellerine, eteklerine sarılarak ağlıyor:

— Dalâlette kaldım. Şüphelerimin vâhi olduğunu bana mukni delillerle ispat edin. Cesedin ölümünden sonra ruhumuzun da yaşamakta devam edeceğine, ebediyen mahvolmayacağımıza beni inandırın... Şüphe ediyorum. Bu şüpheler için cehennemde ebediyen yanmaya da razıyım. Elverir ki varlığımı duyayım...

Bu dava, genç softa için bir fikir ve ilim meselesi olmaktan çıkmış, bir hayat ve memat meselesi haline gelmişti.

Ölüm tehlikesine uğrayan bir hayvan da ancak böyle heyecanlar ve hareketlerle çırpınırdı. Bazen kalabalık sokakların başlarında duruyor, gülüp eğlenerek birbirleriyle şaka ederek geçen sürü sürü insanlara bakıyor, onların bu büyük mesele ile meşgul olmamalarına hayret ediyordu.

Bu kalabalığın istikbali meçhuldü. Belki mezbahaya giden hayvan sürüleri gibi bilmeden adem uçurumuna doğru yürüyordu. Bu karanlık akıbet karşısında bu insanların gülmeyi, eğlenmeyi, başka şeyler düşünmeyi nasıl canları istiyordu? Bir zaman geldi ki iki mahzun ve endişeli insanın baş başa konuştuklarını görse bu meseleden bahsediyorlar sandı.

Medrese âlimlerinden, günden güne kuvvetlenen şüphelerini def edecek bir cevap almaktan ümidini kesince kitaplara sarıldı. İşini gücünü bırakarak umumi kütüphaneleri dolaşıyor, elindeki beş on kuruşu boğazından keserek kitaba veriyordu.

O zamana kadar bütün medreseciler gibi Şahin Efendi'nin amcası da "Maddiyun" idi. Onların ne dediklerini, ne iddia ettiklerini pek iyi öğrenememişti. Sade Allah'a isyan etmiş birtakım ahlâksız zındıklar olduğunu biliyordu.

Şüphe hastalığına tutulduktan sonra "Maddiyun"a yine düşman gözüyle bakmakla beraber ne dediklerini merak etmeye başlamıştı.

Fakat ne çare ki onların iddialarını açık suretten anlatan bir kitap bulamıyordu. Eline "Ben neyim?", "Nizam-ı ilm ü din" gibi eserler geçti.

Bu eserlerin muharriri bu "Maddiyun"un belli başlı iddialarını anlattıktan sonra akli ve ilmi delillerle onları cerh ediyordu.

Şahin Efendi, ruhun da vücutla beraber sönüp gittiğini iddia eden bu adamlara hakîm muharririn verdiği sert, şiddetli cevapları okurken şevkinden ağlıyor, içinde sönmeye başlayan itikat ateşinin yeniden parladığını hissediyordu. Fakat ne çare ki bu ateş de hızını birkaç günden fazla muhafaza edemiyordu.

Genç softa, uzun uzandıya düşündükten sonra bu kitapların hâkim muharririni görmeye karar verdi. Derdini ancak o anlayacak, beklediği teselliyi o verebilecekti.

Bir sabah ilk vapurla Beykoz'a gitti. İskelede "Ben neyim?" muharririnin evini sordu.

Evi uzakta, fakat kendisi şu iyi su fıçılarının istimbota yükletilmesine nezaret eden zattır, dediler.

İri vücutlu, ablak çehreli, kıranta sakallı bir zat gösterdiler...

Genç softa, Efendi Hazretleri'ni bir zaman korka korka uzaktan seyrettikten sonra yanına yaklaştı, heyecanından ayaklarına kapanır gibi bir hareket yaptı.

"Nizam-ı ülmü din" muharriri, onu evvela para istemeye gelen bir cer hocası zannederek sert bir tavırla başından savmaya çalıştı. Fakat genç softa, İstanbul'dan niçin kalkıp geldiğini anlatınca ilk hareketine nadim oldu:

-- Ya, öyle mi?... Pekâlâ. Haydi sen şu deniz kıyısındaki kahvede otur da beni bekle Molla. Biraz işim var. Gelirim, dedi.

Yarım saat sonra dediği gibi kahveye geldi. Fakat evvela bir balıkçı ile uzun uzadıya bir palamut pazarlığına girişti. Sonra çarşıdan marangoz kıyafetli bir adam çağırtarak bir araba tekerleği meselesi konuştu. Nihayet sıra Şahin Efendi'ye geldi. Genç softa, büyük bir heyecan ile derdini anlatmaya başladı. Sesi titriyor, gözleri yaşarıyordu. Büyük hâkim, belki ona bir teselli sözü söyleyecekti. Fakat ne çare ki o esnada Efendi Hazretleri'nin yanına kibar kıyafetli iki ihtiyar bey geldi. Biraz sonra da onları üniformalı bir paşa ile gecelik entarisinin üstüne

kocaman bir Mevlevi sikkesi giymiş kara sakallı bir derviş takip etti. Kır kahvesinin kırıktaş masası etrafında havai bir sohbet başladı. Havadan, sudan, bir hafta evvelki fırtınadan sonra Boğaz'a giren balık sürülerinden, o yaz Kanlıca gazinosunda çalgı çalan Tatyos'tan uzun uzun bahsedildi.

Onlardan biraz uzakta bir ağaç dibinde mahcup ve mahzun oturan, sefil kıyafetli softaya kimse dikkat etmiyordu. Hele Efendi Hazretleri onun orada beklediğini tamamıyla unutmuş gibiydi.

Şahin Hoca, kendi kendini teselli etmek için:

— Besbelli bu adamların arasında hafiye var da büyük hakim, ondan çekiniyor, diye düşündü.

Fakat bu hayal de pek uzun müddet devam etmedi. Efendi Hazretleri'nin gamsız, lâubali kahkahaları softanın kalbini parçalıyordu. İnsan hoşlanmadığı ve çekindiği adamlar meclisinde yalancıktan bu kadar memnun ve neşeli görünebilir miydi?

Yemek tariflerinden sonra da hafif ve çapkın bahislere sıra gelmişti. Entarili Mevlevi, Farisî beyitler okuyor, müstehcen fıkralar anlatıyordu. Efendi Hazretleri bunları sade bol kahkahalarla karşılamakla iktifa etmedi, kendi de en ayıp kelimelerle onlara benzer hikâyeler anlatmaya başladı.

Eh, biz de yollanalım. Mideler açlıktan heybeye başladı, diye ayağa kalkmıştı.

Saatlerden beri unuttuğu softayı o vakit hatırladı. Biraz mahcubane:

— Yahu Molla, görüşemedik, dedi.

O önde, Şahin Hoca elleri teeddüben göbeği üzerinde bağlı, biraz arkasında yürümeye başladılar.

— Neydi senin derdin Molla? Benim kitapları mı okudun, dedindi? Pekâlâ, pekâlâ...

Şahin Hoca ağlamamak için kendini sıkarak:

— Efendi Hazretleri, diyordu, ben yanıyorum... Şüphe ateşi beni deli edecek... Sizden gayri kimse beni bu dertten halâs edemez. Beni ikna ediniz. Ruhun ebedi olduğunu bana ispat ediniz.

Efendi Hazretleri peştemal büyüklüğünde siyah bir enfiye mendiliyle burnunu siliyordu. Şahin Hoca'yı baştan aşağı süzdükten sonra gülmeye başladı.

Fakat bu gülüşte biraz merhamet ve rikkat vardı. Genç softayı için için yiyen hastalığı anlamıştı:

— Molla oğlum, dedi, senin başka işin kalmadı mı? Bunlar derin bahislerdir... Sana, bana benzemez nice mütefekkirler bu umman içinde boğulup gitmişlerdir. Bu meseleleri halletmek değil, fakat lâyıkıyla kavramak için derin malumata ihtiyaç vardır... Hele sen şimdilik ilim dağarcığını da ihmal etme. Eğer o pek hoş olmazsa yersin, içersin. Bu meselelerle gönül rahatlığıyla meşgul olursun. Yahut daha iyisi olmazsın. Her ne ise... İşte böyle oğlum...

Şahin Hoca'nın gözlükleri arkasında iki damla yaşın parladığını görerek babacan bir tavır ile omzuna vurdu:

— Derdini anlamadım sanma Molla, dedi. İtikat inkılâbı inkılâpların en buhranlısıdır. Hemen Allah muinin olsun. Gerçi bu meselede Allah muinin olsun demek biraz istihzaya benzer, ama temsilde hata olmaz.

Softa, boynunu bükerek hıçkırdı:

— Elimi tutmayacak mısınız Efendi Hazretleri?

Büyük hakim aynı rikkatle gülümseyerek:

—Yürümeye başlamış fikirleri yollarından alıkoymak mümkün değildir Molla, dedi, en iyisi sen işi kendi haline bırak. 'Hak bir, Muhammed onun Resulüdür' der gidersin. Bakalım ne olur? Sen, benim öteki lâkırdımı da yabana atma. Mümkünse ye, iç... Mide memnun olursa dimağ da memnun olur, zihne nikbinlik, kalbe başka bir küşayiş gelir...

Şahin Hoca korkunç bir şey işitmiş gibi:

— Eyvah, dedi, siz de "Maddiyun" gibi söylüyorsunuz.

İhtiyar muharrir, yine güldü:

— Molla, sen amma açıkgözmüşsün ha... Aklınca beni kendi sözümle mi izam edeceksin?... Maahaza maddiyunun yegâne beğendiğim lâkırdıları ruh ile midenin münasebetine dair söyledikleri lâkırdılardır. Dediğim gibi ye, iç. Dünyayı kendine zehretme... Şu yuvaya bak. Oooh...

İhtiyar hakim, bastonuna dayanarak duruyor, başını havaya kaldırıyor, kocaman bir körüğü işletir gibi ciğerlerinin bütün kuvvetiyle nefes alarak ilave ediyordu:

— Ooo... Yaşamak hakikaten doyulmayacak kadar tatlı bir şey. Haydi, uğurlar olsun Molla... Yahut daha iyisi seninle Beykoz paçası yemeye gidelim... Uzak yerden kalkıp gelmişsin, aç olmalısın.

Efendi Hazretleri doğru söylemişti. Asırdîde yatakları içinde akıp giderken nasılsa yolundan çıkan, ayrı bir istikamete doğru yürümeye başlayan fikirleri hiçbir şey geri çeviremiyordu.

Hastalık kâh ağırlaşarak, kâh hafifler gibi olarak bir zaman daha seyrine devam etti ve Şahin Efendi'nin itikadı, uzun bir can çekişmeden sonra yağı tükenmiş bir kandilin alevi gibi sönüp gitti. Fakat acısı müzmin bir matem hatırası gibi kalbinde tortulanıp kaldı.

Şahin Efendi, bugün büsbütün başka bir adam olduğu halde elan kalbinde bir şeyin gizli gizli sızladığını hissediyordu. Avlunun etrafındaki odalara son bir defa bakarak kendi kendine:

— Buraya düşmeyeydim belki bugün dünyaya hiç zarar vermeyecek, temiz bir itikada sahip, nikbin, gayretli, namuslu bir çiftçi olurdum, diye düşündü. Sonra yavaş yavaş medreseden çıktı.

*

Şahin Efendi, itikadını kaybettikten sonra medresede yaşamaktan, derslere devam etmekten azap duymaya başlamıştı. İlk senelerde küçük taş hücresini en büyük İstanbul camilerinin avizelerinden daha fazla şaşaa ile aydınlatan ışıklar sönmüştü. Kendisini, bir zaman çaresiz bir hükme razı olan, yorgun bir teslimiyetle öleceği saati bekleyen bir idam mahkûmuna benzetti. Bu medrese ile manevi bir alâkası kalmamış gibiydi. Artık çalışmıyor, müderrisler ders tahrir ederken dalgın dalgın düşünüyor, arkadaşlarından kaçıyor, surlar dışındaki kırlarda, deniz kenarlarında kendi kendine dolaşıyordu.

Eskiden o kadar sevdiği "Peygamberler Tarihi" bile ona sayfaları kurt yeniklerinden okunamayacak bir hale gelmiş köhne bir kitap gibi görünüyordu.

Onun artık eskisi gibi çalışmadığını gören müderrisler bu değişmenin sebebini anlayamamışlar:

— Sana ne oldu Molla? Allah nasip ettiyse şunun şurasında bir, iki sene kaldı. Sen işi kötülettin. Biraz daha gayret, diye boş yere ona nasihat ediyorlardı. Ders şerikleri ise bu dalgınlığa, gevşekliğe büsbütün başka bir mana veriyorlardı:

— Sen, yoksa bir nazenine gönül bağladın da onun hasretiyle mi yanıyorsun? diyorlardı.

Şahin Efendi bu en düşkün zamanında bile şakacı tabiatını kaybetmediği için onlara alaylı cevaplar veriyordu.

Bir gün yine onlardan biri:

— Şahin, Hûda bilir öyle bir halin var ki seni gören cananını gömmüş de mezaristandan geliyor zanneder, demişti.

Genç softa, derin derin içini çekti.

—İyi bildin... Ta ezelden gönül bağladığım bir cananım vardı. Senin gibi ders şeriklerimizin ve ulemamızın elbirliğiyle onu katledip toprağa gömdük. Şimdi böyle sefil ve ümitsiz, onun büyük mezarı etrafında dönüp dolaşıyorum.

Bununla beraber bu ümitsizlik ve arzusuzluk devresi pek uzun zaman devam etmedi. Biraz evvel medreselerde eski ıstırapları hatırlarken kendisi için koyduğu teşhisi doğruydu. Onun dindarlığı maksatsız bir fikir ve ruh ihtiyacı değildi. Ebedi hayatı bu dünyadaki çok kısa hayatın bir devamı olarak düşünüyor, medreseyi bu ikinci hayatın daha kestirme ve emin bir yolu sanıyordu. O hayattan ümidini kesince din ilimlerinin onun nazarında hikmet-i mevcudiyeti kalmıyordu.

Bir aralık, böyle faydasız inanmadığı şeylerle, isteksiz, gönülsüz uğraşmaktansa tekrar toprak işlerine dönmeyi düşündü. Hatta bir Ramazan, cer için kendi memleketine gitti, kasabasına uğradı. Asıl maksadı oraların ahvalini yakından görüp anlamaktı. Bir yolunu bulursa başından sarığı atıp çiftçiliğe, çobanlığa başlayacaktı. Fakat buralarda da onu bir hayal inkisarı bekliyordu.

Anası ölmüş, memlekette dikili ağacı kalmamıştı. Sonra, medrese hayatı kendisini çok değiştirmişti. Artık koyunlarla dağda gezmekte bir zevk bulamayacaktı. Şimdi aile babası olan eski çocukluk arkadaşları ona pek fazla iptidai görünüyordu.

Medrese tahsili gerçi ondaki itikadı söndürmüş, gaye-i hayali yıkmıştı. Fakat uzun müddet bir büyük emelin ateşiyle yanmış, ruhunda, yaşadığı müddetçe silinmeyecek bir iz bırakmıştı. Mutlaka yine bir şey bulup inanmak, büyük bir emele gönül bağlamak, hayatını bir maksada vakfetmek ihtiyaç ve istidadı...

Şahin Hoca, bu hakikati ancak kendi memleketinde bütün genişliğiyle anladı. Bir çiftçi veya çoban olarak burada tutunmasına imkân yoktu. Artık kasabasının güneşini eskisi gibi pek parlak, topraklarını eskisi kadar taze görmüyordu.

Son zamanlarda medrese için:

— Bu karanlıkta yaşanmaz. Asırlardan beri burada yeşil bir gece hüküm sürüyor, demeyi âdet etmişti.

Şimdi de kasabası için aynı şeyi durmadan kendi kendine tekrar ediyordu:

— Medreselerin yeşil gecesi yalnız kendi içlerini karanlığa boğmakla kalmamış; memleketin her yanına yayılmış, her köşesini kaplamış. Zaten bunun başka türlü olmasına da imkân yoktu. Akıllara, vicdanlara şimdiye kadar hep bu medreseden yetişenler rehberlik ediyorlardı. Bu adamlar, memlekete karanlıktan gayri ne götürebilirlerdi ki?...

Şahin Hoca, üç aylar gelince omuzlarında heybeleriyle Anadolu yollarına dökülen cer hocalarını kimi beyaz, kimi yeşil başlı sürü sürü baykuşlara benzetiyordu.

Evet, zavallı memleket, asırlardan beri yeşil bir gece içinde yaşıyordu. Halk, dünyayı hep bu karanlığın arasında görüyordu.

Anadolu'da fikirlerin geri, insanların sefil kalması, işlerin fena gitmesi hep bu yüzdendi.

Şahin Hoca, memleketinin iptidai mekteplerini gezdi. Onlar da medresenin bir parçasından başka bir şey değildi. Güneşli sokaklardan, serin dere kenarlarından alınarak buraya hapsedilen çocuklara acımaya başladı. Bu tahsilden sonra ne olacaklarını düşündü. Bunların en canlıları tehditlere, dayaklara rağmen bu sevimsiz izbelerden kaçacaklar, toprağa döneceklerdi. Bir kısmı da "Ebcet" gibi ne ölüye, ne diriye yaramayacak öyle şeyler belleyeceklerdi ki, kendilerine ve etrafındakilere zarardan başka bir şey temin etmeyecekti. Sonra, bu çocuklar büyüyecek, babalarının, büyük kardeşlerinin yerlerini alacaklardı. Fakat kafa cihetinden onlardan kıl kadar farkları olmayacaktı. Onlar da şimdikiler gibi ne düşündüklerini, ne yapacaklarını bilmeyecekler, zararlı otlar gibi oldukları yerde büyüyüp kuruyacaklar, yahut büyüklerin o İstanbul'da bin şeklini gördüğü entrikalarına, menfaatlerine alet olacaklar, koyun sürüleri gibi gayesiz ölümlere sevk edileceklerdi.

Şahin Hoca'nın çocuklar için duyduğu muhabbet ve merhamet günden güne büyüdü, genişledi, bütün memlekete yayıldı ve nihayet bir gün yeşil ordunun ateşli bir gönüllüsü doğdu: İlkmektep hocası.

## -III-

ŞAHİN Efendi, Somuncuoğlu Medresesi'nden çıktıktan sonra sokaklarda uzun uzun yürümüş, eski darülmuallimin binasının önüne gelmişti.

Burası artık mektep olmadığı için içeriye giremedi. Cümle kapısının ta karşısındaki duvarın dibinde durdu, yeni şayak elbisesinin tozlanmasına ehemmiyet vermeyerek sırtını duvara dayadı.

Meşrutiyetin ikinci senesiydi. Yalnız idare değiştirmekle bir memleketin kurtarılamayacağı anlaşılmıştı. Gazeteler "Muallim ordusu" tabirini sık sık kullanmaya başlıyorlardı. Bu ordunun harbiyesi sayılan darülmuallimine rağbet ziyadeydi.

Kayıt ve kabul günlerinde bu bina, arı kovanı gibi işliyordu. Mektebe girmek isteyenler arasında birçok da Şahin Efendi gibi sarıklı vardı.

Şahin, son senelerdeki gevşekliğe rağmen Somuncuoğlu Medresesi'nin en iyi talebesiydi. İcazet almasına bir sene vardı. Somuncuoğlu'ndan ayrılarak darülmuallimine girmeye karar verdiğini söylediği zaman müderrislerin çok canı sıkılmıştı. Bu, yüzlerini hakkıyla ağartacak talebeyi elden kaçırmak istemiyorlardı. Bazıları onun bu kararını mesleğe hıyanet sayıyor, bazıları "Mademki iptidai hocası olmak istiyorsun, bir sene daha bekle, icazetnameni al!" diyorlardı.

Şahin, ne onları, ne de arkadaşlarını dinledi. Bir gün korka korka bu kapıdan girdi, bahçeyi, koridorları dolduran namzet kalabalığın arasına karıştı.

Müdür, bu kılıksız softayı pek iyi karşılamadı.

— Talebeyi müsabaka imtihanı ile alıyoruz hocam! Kendine güveniyorsan girersin. İstersen bir kere talihini tecrübe et, dedi.

Bu müsabaka imtihanı sözünü işitince binanın çatısı hocanın başına yıkılır gibi oldu. Maarif idadilerinden yeni ilimlerin her nevini okumuş gibi çakı gibi çocuklarla imtihan olmaya nasıl cesaret ederdi?

Hiç ümit olmadığı halde müsabakaya girdi. Geniş bir sofayı dolduran iki yüz kadar namzedin arasında bir köşeye büzüldü. Sorulan suallere korka korka cevap yazdı. Sonra yüreği kan ağlayarak çıkıp gitti. Sekiz, on gün sonra utana utana müdüre müracaat etti. Kazanıp kazanmadığını sormaya cesaret edemeyerek evrakını istedi. Müdür, ismini sordu. "Şahin" cevabını alınca inanmadı, ismini bir kere daha tekrar ettirdi. Sonra hayretle:

— Hocam, sen müsabakada ikinci gelmişsin, dedi.

Genç softa, canı sıkılmış gibi bir tavırla:

— Beyefendi... dedi, ben halimi biliyorum. Medreseden bize işe yarar, dişe dokunur bir şey öğretmedilerse kabahat bizim mi? Zaten kendi derdim kendime yetiyor. Felekzede bir garip softa ile alay etmek mürüvvete yakışır mı?

Müdür gülmeye başladı ve onu inandırıncaya kadar hayli uğraştı.

Şahin Efendi:

— Etmeyin beyefendi... Bunca idadi mezunu arasında bir softa nasıl ikinci gelir? diye inat ediyordu. Müdür:

— Ona sen de şaş hocam, ben de şaşayım, diyordu; hatta hesabın biraz zayıf olmasa birinci de gelebilirdin.

Genç softa, büyük sevincine rağmen biraz mahzunlaşarak:

— Şu halde idadilerin de pek bizim medreselerden kalır yeri yok, dedi.

Şimdiye kadar ömrü hep yalnızlık ve yoksulluk içerisinde geçmiş olduğu için darülmuallimine pek kolay alıştı.

— Nasılsın? diye soranlara:

— Hazır yemek, hazır yatak... Çamaşırım yıkanır, söküklerim dikilir. Kendimi saraya damat oldum sanıyorum, diye cevap verirdi.

Mektepte medreseden gelen sarıklılarla fesliler arasında bir anlaşmazlık vardı. Softalar, sivil mekteplerden gelen talebeyi çekemiyorlardı. Onlar da sarıklıları taassupla, irtica ile itham eder, olur olmaz bahanelerle softalara çatarlardı. Hatta bazen iki taraf arasında boğaz boğaza kavgalar bile oluyordu.

Şahin Efendi, bu zümre ihtilâflarına hiç yanaşmadı. Softalardan ağzının payını almıştı. Öte tarafa karşı gerçi daha fazla bir yakınlık hissediyordu. Fakat başındaki sarıkla onların arasına karışmaya çekiniyor, bunun bir riyakârlık gibi görülmesinden korkuyordu.

Bu sarık meselesi Şahin Efendi'yi en çok düşündüren bir şeydi. Medrese ile alâkasını kestikten ve itikadını kaybettikten sonra artık sarık sarmakta devam etmesine sebep kalmıyordu. Fakat iki şey onu düşündürüyordu: Babası onun hoca olmasını istemişti.

Sarığı atmak onun hatırasına hürmetsizlik olmayacak mıydı? Sonra, sırtına giyecek temiz bir elbisesi yoktu.

Ahali, hocaları sefil ve gülünç kıyafetlerde görmeye alışmıştı. Fakat baştan sarığı atarsa bu elbiseler, bu pabuçlarla talebeden ziyade dilenciye benzemeyecek miydi?

Bu iki sebep Şahin Efendi'yi iki sene daha sarıklı gezmeye mecbur etti.

Mektepte kimse ile sıkı fıkı arkadaş olmaya ihtiyaç duymuyordu. Bir kere arkadaşlarının ekserisi çoluk çocuktu. Kendi, onların yanında saçlı sakallı bir efendiydi. O vakte kadar kendi düşüncelerinin âleminde yalnız yaşamaya alışmıştı. İç hayatı olmayan insanlar gibi durmadan etrafında konuşulacak, dertleşilecek insan aramaya ihtiyacı yoktu.



Onun için kimse ile arasında fikir ve his ayrılıkları; münakaşalar, dargınlıklar olmasına, izzet-i nefis ve benlik kaygıları çıkmasına imkân yoktu. Fena muamelelere aldırış etmez, münasebetsiz şakalara güler yüzle mukabele ederdi. Konuşmayı, şakalaşmayı çok severdi. Bununla beraber kimse ile fazla samimi değildi. Doğrusunu söylemek lâzım gelirse onun darülmuallimindeki fesli talebeyi de pek gözü tutmamıştı. Birçoğu cahillik ve kabiliyetsizlik bakımından sarıklı talebeye taş çıkarıyordu.

Softalarda medreselerine karşı hiç olmazsa körü körüne bir itimat vardı; kafalarını elleri arasında sıkarak gözlerini yumdukları gibi bir yığın şey ezberlerlerdi.

Bunlar, fazla olarak ukalâ ve tembeldi. Bir kısmı sırf tesadüf ve vakaların şevkiyle darülmuallimine girmişti. Mektep hocalığını adi bir geçim vasıtası sayıyor, daha kârlı bir iş bularak meslek değiştirmeye can atıyorlardı.

Sonra, sırf harp ordusundan muallim ordusuna girenler de vardı.

Kendisi gibi mesleğin ehemmiyetine inananlar yüzde beş bile tutmazdı. Şahin Efendi, talebe arasında en ziyade bunları arayıp bulur, sıkı bir fikir ve emel arkadaşlığı kurmaya çalışırdı.

Yıllar geçtikçe bu; kimse ile davası olmayan, her şeyi hoş gören, şen, şakacı, munis softada bir ikinci çehre göründü: Muallimliğe yeni bir din gibi inanan, onun mukaddes aşkına için için yanan ateşli bir havari çehresi...

Kendi ateşiyle yanmak istidadını gösteren arkadaşlarını anlaşılmaz bir cazibe ile yavaş yavaş etrafına toplamaya başlıyor, mektepte haline göre bir muhit yapıyordu.

İtikadını kaybettiği zaman içinde açılan boşluğu nihayet doldurmaya muvaffak olmuştu. Vaktiyle yeşil bayrağa ne kadar taassup ve inhisar ile gönül bağladıysa şimdi de muallimliği öyle seviyordu. Bazı kendi kendine düşünüyordu:

— Hayatlarımızın akıbeti meşkûk. Öldüğümüz dakika karanlık bir uçuruma yuvarlanıp gideceğiz... Saadetimiz, ihtimal, şu dünya yüzünde geçirdiğimiz birkaç seneye münhasır... Binaenaleyh hemnevimize bir hizmet etmek istiyorsak onlara bu kısa hayatı insanca bir tatlılıkla geçirtmenin çaresini bulmalıyız. Okumayan, anlamayan insanların mesut olmalarına nasıl imkân verilir? Cahil insan, her zaman, her yerde ya kendi vehimlerine, batıl fikirlerine, yahut da başkalarının hasis hırslarına ve menfaatlerine kurban oluyor... Evet, asırlardan beri devam edip giden felâketlere bir nihayet vermek için insanlara hakikati öğretmekten iyi çare ve vasıta bulunamaz.

Her yeni din saliki gibi Şahin Efendi'de de evvela eskisine karşı uzlaşmaz bir düşmanlık hissi vardı.

— Benim bütün felâketim; uzun seneler ebedi bir hayat ümidiyle yaşamış, dünyayı görmemiş olmamdan ileri geldi, diyordu; ebedi hayat tahayyül etmeseydim adem fikri karşısında bu derece perişan olacak mıydım? Ben şimdi yaralı bir insan sayılırım. Ömrümün sonuna kadar alil kalacağım; bu yaranın acısını derinden derine hissedeceğim. Yetiştireceğimiz nesilleri

sonradan gelecek hayal inkisarından korumak için mümkün olduğu kadar hayalsiz yetiştirmeli.

Fakat zaman geçtikçe bu fikir ona çok aşırı görünmeye başladı.

— Öyle insanlar var ki, zaruri olarak pek üstünkörü bir tahsil görecekler. Sonra yaradılışları, zihni kabiliyetleri itibariyle her zaman çocuk kalacaklar, daima göreneğin ve etrafın tesirine tâbi olacaklar... Zihinleri az çok kapalı kalmaya mahkûm olan bu çocukları fazla zorlamamalı. En iyisi şu ki, çocuklara yalnız müspet bilgileri öğretmekle iktifa etmeli. Bu nevi bilgileri iyi hazmetmenin neticesi olarak insanda doğacak kanaat hiç şüphesiz kanaatlerin en iyisidir.

Medresenin onda bıraktığı aksi tesirlerden biri de karanlık ve müphem şeylerden korkmasıydı.

Bazı şaka tarzında:

— Şimdiye kadar körükörüne kavl-i mücerrede itimat etmekten o kadar canım yandı ki, şimdi gözümle görmediğim, elimle tutmadığım şeye içimden inanmak gelmiyor, bu kadarı da belki fazla, ama ne yaparsın, sütten ağzı yanan ayranı üfleyerek içermiş, derdi. Sonra muğlak lisanın da düşmanıydı.

— O azametli lugatların, birbiri içine geçmiş alimlerin ardında ne hakikatlerin kaynayıp gittiğini gördüm. İnsan, açık düşünmeli, açık söylemeli, derdi.

Yalnız şu vardı ki Şahin Efendi, hakikaten açık açık söylemesine taraftar olduğu halde din hakkındaki fikirlerini pek uluorta söylemezdi. İnsanların bu noktada ne kadar titiz olduklarını yine medrese ona öğretmişti.

Bununla beraber insanları kısa hayatlarında mesut etmek onun vaktiyle en büyük ideal ile genişlemiş ruhunu tamamıyla tatmin edemezdi. Eski hastalığın nükseder gibi olduğu bazı mahzunluk saatlerinde düşünürdü:

— Saatlerin geçici olduğunu bilmemiz bizi onların lâyıkıyla tadını tatmaktan, zevkine varmaktan men etmeyecek mi? Bir bahçem var ki içinde dolaşıyorum, bir ağacım var ki yemişini yiyorum, bir pencerem var ki zaman zaman açıp önümdeki sokağı, yahut karşıdaki denizin manzarasını seyrediyorum.

Hepsi güzel, hepsi âlâ. Fakat ne çare ki bir zaman sonra ölüp gideceğim. Bu saadetleri artık tadamayacağım. Evet, bunu bilirken tam surette mesut olmama imkân var mı?

Evvela bu, Şahin Efendi'ye halledilmez bir muamma, önüne geçilmez bir felâket gibi görünüyordu. Fakat yavaş yavaş ona da teselliler aramaya başladı:

— Benim yerime, bana benzeyen, benim gibi düşünen, benim gibi duyan ve söyleyen insanlar bırakırsam bu, beni acaba bir dereceye kadar müteselli etmez mi? Yüz sene sonra bu sokakta yine benim dilim konuşulur, karşıdaki denizde yine benim bayrağımı taşıyan gemiler dolaşırsa kendimi daha az mahvolmuş sayamaz mıyım? Evet, dilimin, duygularımın hakikat haline gelmiş olması benim için bir dereceye kadar başka insanlarda yaşamaya devam etmek sayılmaz mı?

Eski softaya evvela safsata ve fikir oyuncağı gibi gelen bu düşünceler, inanmaya muhtaç ruhunda yavaş yavaş bir hakikat şekline girmeye başlıyordu. Kendine benzeyen, kendi emelleriyle çırpınan, kendi dilini söyleyen bir cematte –hatta ölümünden sonra– kendini duymak... Bu duyguya sahip olduktan sonra o cemaat için kendini ve başka fertleri feda etmek bile artık felâket sayılmazdı.

Bu son inkılâp tamam olduğu gün, Şahin Efendi artık ferdi hayatının ebedi, yahut fani olmasına o kadar fazla ehemmiyet vermeyen, kendi gibi duyan, kendi diliyle söyleyen cemaat ya-

şadığı müddetçe ummandaki damla gibi daima mevcut olacağına inanan bir ateşli milliyetçi haline gelmiş oldu.

Muallimin hemen hemen eksiği kalmamıştı. Artık büyük ve kati bir ruh sükûnetiyle kendini mesleğine verebilir, hiçbir fedakârlıktan çekinmezdi.

*

Bütün bu inkılâplara rağmen Şahin Efendi'de değişmeyen bir şey vardı: ilme, âlime ve kitaba hudutsuz emniyeti ve hürmeti... Vaktiyle medresede bir bahsi anlamadığı zaman nasıl bunu sırf kendi anlayışsızlığına ve idraksizliğine vermişse darülmuallliminde de öyle yapmış, kitaplar ve muallimlerden şüphe etmeyi hiç aklına getirmemişti. Geçirdiği fikir ve itikat inkılâpları onda tenkit ve muhakeme kabiliyetlerini çok artırmış olmakla beraber bu noktada, hatta biraz fazla mahdut ve ezberci kalmıştı.

Bunu kendi de fark ediyor:

— Orası öyle, ama ben, zaten bir âlim ve müçtehit olacak değilim ki... Bugünkü müspet bilgilerin en sade, en şüphesiz ve en faydalılarım çocuklara öğreteceğim, vazifem bundan ibaret kalacak, diyordu.

Şahin Efendi, bir daha görülmesi şüpheli olan bir dosta bakar gibi rikkat ve muhabbetle eski binanın cephesine baktı.

— Ötede başıma aylarıyla, yıldızlarıyla koca bir kâinat yıkılmıştı. Burada yeni bir hayat gailesi dünyası kuruldu. Hayatta benim için artık korkulacak bir şey kalmadı, dedi. Sonra, eliyle sırtının kireçlerini silkerek ağır ağır yoluna devam etti.

## -IV-

SARIOVA...

Şahin Efendi, bu kasabayı nasıl tasavvur ediyorsa hemen hemen öyle buldu. Sonbaharın ismi gibi sararttığı çıplak bir ovanın nihayetinde bir dağ yamacına tırmanmış eski bir kasaba... Etrafını ova tarafından ince bir dere, öteki yanlarından sık serviler kuşatmış... Servilerin daha yukarısında bir eski kale harabesi...

Şahin Efendi, uzaktan kasabayı seçmeye başlayınca korku ile karışık bir sevinç heyecanı duydu. Mağrur bir gülümseme ile kendi kendine:

— Bizim muharebe meydanı göründü, dedi.

Eski bir taş köprü ile dere geçildikten sonra fakir mahallelere giriliyor ve sefalet, bütün dehşeti ve çirkinliğiyle başlıyordu. Ortalarında akan çirkef sularında yarı çıplak çocuklarla çamurlu köpekler oynayan eğribüğrü sokaklar... Tezekle çamurdan yapılmış yarı yarıya toprağa gömülü penceresiz kulübeler... Birçoğunun aralık kapılarından pis kokulu dumanlar tütüyor. Başları yamalı peştemallarla sarılı, dizlerinden aşağısı çıplak kadınlar... Eski hasır parçaları üstünde güneşlenen iskelet gibi ihtiyarlar. Küçülmüş ihtiyarlara benzeyen yüzlerindeki yaralara sinekler üşüşmüş, şiş karınlı, çıplak, sıska vücutlu çocuklar...

Bunlar, Şahin Efendi'nin bilmediği, beklemediği şeyler değildi. Cer hocalığıyla Anadolu'da gezerken daha buna benzer neler görmüştü.

Ona göre kasaba deyince zaten akla başka türlüsü gelmezdi ki...

Nitekim Sarıova'nın daha içerideki kibar mahallelerini de görmeden biliyordu.

Taassubun, cehaletin neticesi olan sefalet ve felâket o mahallede pek açıktan açığa kendini gösteremezdi; vakti ve hali yerinde bazı insanların fenalığı, terbiyesizliği gibi az çok perde arkasında gizlenirdi. Hastalığın oralarda daha güç zapt edilen, daha başka şekiller altında beliren alâmetleri vardı. Fakat bu kenar mahalleler hasta vücutların deri kısımlarına benzerdi. İçlerindeki ufunet bütün dehşetiyle oralarda patlak verir, durmadan kokup akarak işleyen yaralar, çıbanlarla kendini gösterirdi.

Değişen fikirlerine ve kanaatlerine rağmen esas meyilleri itibariyle daima bir parça softa kalmaya, inandığı şeylere şüphe ve tenkit edilmeyecek mutlak hakikatler gibi bağlanmaya mahkûm bulunan ve mahdut basit iptidai hocası sevimli bir ukalâlıkla:

— Bunlar, hep meteliksizliğin, hep memleketi asırlardan beri karanlığa ve kana boğan yeşil gecenin eserleri. Bu dertlere müspet bilgiden gayri çare olamaz, diyordu.

Sarıova'ya ilk geldiği gece bir tesadüf, Şahin Efendi'yi kasabanın en belli başlı adamlarıyla karşılaştırdı: Hemen bütün mülkiye, maarif, adliye memurları, belediyeciler, jandarma ve polis büyükleri nihayet ulema ile yerli zenginler...

Birkaç gün evvel Hacı Selim Paşa isminde bir yerli zengin belediye reisi seçilmişti. Bu münasebetle belediye dairesinde büyük bir ziyafet veriliyordu.

Şahin Efendi birkaç parça eşyasını bir han odasına götürmüştü.

Müdür, gitmek üzereydi. Yazıhanenin gözlerini kilitliyor, bir yığın kâğıtla masanın yanında duran bir memura acele acele emirler veriyordu.

Şahin Efendi'nin evvela getirdiği emirnameye, sonra çehresine ve kıyafetine şöyle bir göz gezdirdikten sonra:

— Hoş geldiniz. Bugün mü geldiniz? Nereye indiniz? Harcırahınızı inşallah İstanbul'dan aldınız. Çoluk çocuk var mı? Yoksa bekâr mısınız? dedi.

Cevaplarını almaya lüzum görmeden acele acele bu sualleri sorduktan sonra devam etti:

— Yarın erken gelin de sizinle görüşecek şeylerim var. Şimdi hemen çıkmak mecburiyetindeyim. Belki bu gece belediyedeki ziyafette de biraz konuşmaya fırsat buluruz. Tabii ziyafete geliyorsunuz, değil mi?

Şahin Efendi, "Ne ziyafeti?" diye sormadı. Çünkü kasabanın bu ehemmiyetli hadisesini daha iner inmez öğrenmişti. Sadece:

— Bendeniz davetli değilim, dedi.

Arkasından birisinin, kelebekli keçilerin öksürmesine benzeyen bir sesle kesik kesik güldüğünü işitti. Başını çevirdi. Köşedeki kocaman koltuğun içinde kaybolmuş minimini bir hoca gördü. Kıvırcık köse bir sakalı, renksiz bir yüzü vardı. O kadar renksiz bir yüz ki, gözleri zaman zaman parlak bir ateşle yanıp sönmese insan, onu ölüm halinde bir hasta sanırdı.

Hoca, gülmesine nihayet verdikten sonra:

— Davet mi? O ne kelime nûr-i aynım? dedi. Kasabamız Avrupa medeniyeti güneşinden henüz kâfi derecede iktisab-ı envar edemedi. Biz, memleketimizde en zenginimizden en fakirimize kadar saf, kalender kimseleriz. Soframız herkese açıktır.

Bahusus bugün kasabamıza henüz gelmiş bir muhterem misafirimizsiniz.

— Efendim, İstanbul'dan gelen yeni başmuallimimiz değil mi? Mektebimizin başmuallimi, bizim başımızın tacı demektir. Bu akşam gözlerinizle de müşahade edip anlayacaksınız ya... Kasabamızda zengin, fakir, büyük, küçük farkı yoktur. İslâmiyetteki müsavat esasına kasabamız kadar riayet ve sadakat gösteren pek az memleket gösterilebilir. Selefiniz maalesef, pek mazbut ül ahlâk bir zat değildi. 'Müslüman mahallesinde salyangoz satılmaz,' mesele-i meşhurundan tegafül etti ve rızk-ı maksumunu başka bir yerde aramak mecburiyetinde kaldı. Pek ârif ve müdebbir bir zat olduğunuzu haber aldık. Sizi değil, makamınızı tebrik ederiz.

Şahin Efendi, karşısındaki kılıksız softanın kasabanın en korkunç gizli kuvvetlerinden biri olduğunu derhal hissetmişti.

Yazıhanesinin biraz evvel kilitlediği çekmecelerini bir kere daha muayene eden, tok bir sesle kâtibine emirler veren vükelâ tavırlı, dev vücutlu maarif müdürü, onun oyuncağından, bir kuklasından başka bir şey değildi.

Yumurta kabuğu içinde fotoğrafı çıkarılan yeni doğmuş çocuklar vaziyetinde kollarını kısarak, yere değmeyen tabanlarını havaya kaldırarak hemen hemen sırt üstü kocaman koltuğa kuruluşu, kâh iltifat, kâh gizli gizli tehdit veya alay ederek söz söyleyişi hep bunu gösteriyordu.

Bunlar öyle şeylerdi ki softanın her nevini tanıyan Şahin Efendi'nin gözünden kaçamazdı.

Evet, bu kılıksız hocanın söylediği bütün sözler maarif müdürü adına idi. Kelime ve tavırlarındaki nezakete, hayırhahlığa rağmen yeni iptidai başmuallimine ne söylemek lâzım geliyorsa söylemiş, kendi rızası dahilinde çalışırsa rahat yaşayaca-

ğını, suyun dikine gitmeye çabalarsa selefinin uğradığı akıbete uğrayacağını açıkça anlatmıştı.

Sonra, Şahin Efendi, bu hocanın kendisine dair bazı şeyler bildiğini ve az çok kuşkulandığını da sezer gibi olmuştu. Yeni başmuallimin, anladığı şeyleri ona hissettirmekten korkuyor gibi muttasıl gözlerini onunkilerden kaçırıyor, saf, hatta biraz budala bir tavır almaya çalışıyordu.

Ne de olsa kendi de medresenin fodlasını boş yere yememişti. Softanın silahına hangi silahla karşı koymak lâzım geleceğine aklı ererdi. Zaten bu noktada kendine emniyeti olmasa buraya gelmez, düşünce ve arzularını daha kolay tatbik edebileceği bir yer arardı.

Sarıova'ya geleli daha üç saat olmadığı halde softalığın bu kasabaya ne büyük bir kudretle hâkim olduğunu anlamıştı.

Ahalinin yarıdan ziyadesi sarıklıydı. 31 Mart'tan sonra İstanbul'da birdenbire miskinleşen softalar, burada meydan kahvelerinde, medrese önlerinde, çarşı sokaklarında azgın oğul arıları gibi kaynaşıyorlardı.

*

Yeni belediye reisinin ziyafeti, bir saltanatlı yemekle başladı; sonra da karşıki camide bir mevlit okundu.

Kalabalık o kadar ziyade idi ki, belediye dairesinin ikinci katındaki büyük sofa, davetlilerin hepsini almamış, aşağı taşlığa da ayrıca masalar konmuştu.

Sırf memleketin belli başlı insanlarını görmek merakıyla ziyafete gelen Şahin Efendi, yukarı çıkmaya cesaret edememişti. Fakat akşamüstü çarşıdan öteberi tedarik ederken tesadüfen tanıştığı idadi müdürü onu gördü; elinden tutarak zorla yukarı çıkardı:

— Efendim, siz memleketin belli başlı memurlarındansınız. Mutlaka aramızda bulunmanız lâzım, diyordu.

Müdür, Şahin Efendi'yi birkaç idadi muallimiyle tanıştırdı ve sofrada yanına oturttu.

Sokaklar gibi bu büyük sofrada da müthiş bir sarıklı bolluğu vardı.

Belediye reisinin sağında mutasarrıf Aziz Bey, solunda şal yelekli ihtiyar bir müderris oturuyordu.

Başka yerlerde olduğu gibi sarıklılar bir araya toplanmamışlar, feslilerin arasına dağılmışlardı.

İdadi müdürü, Şahin Efendi'ye bunu göstererek dedi ki:

— Sarıkla fesin uzlaşamayacağını söyleyenler bu manzara-i uhuvveti gördükten sonra acaba fikirlerini değiştirmezler mi? Ben, Galatasaray'da tahsil görmüş terakkiperver bir adamım, ama hakikati söylerim. Sarıklılarla feslilerin din ve devletin selâmet ve itilâsı hususunda teşrik-i mesaisinden daima müfit neticeler beklenebilirdi. Yazık ki bu iki kardeş zümre arasına nifak sokuldu.

Şahin Efendi, biraz mahzun bir gülümseme ile:

— Öyledir, dedi ve sustu.

Başmuallimin soluna yeşil sarıklı bir ihtiyar düşmüştü.

Sol eli tutmadığı için ikide birde Şahin Efendi'yi dürterek bardağına su koyması, tabağındaki eti kesivermesi gibi hizmetler rica ediyordu.

İdadi mektebinin ulüm-u diniye muallimi imiş. Geçen sene hafifçe rahatsızlandığı için tekaüde sevk etmişler.

— Pek ifayı hizmet edemeyecek bir halde değildik, ama ne çare, kader... diyordu.

İhtiyar hocanın hafifçe rahatsızlık dediği şey; sol eliyle sol ayağını tamamıyla hareketten mahrum bırakan, ağzını bir yana çarpıtan, dilini ağırlaştıran bir felçti. Başı durmadan titriyor,

sağ eli parmaklarında tuttuğu lokmayı –aksi bir çocuğa zorla ilaç içirir gibi– âdeta uzun uğraşmalar neticesinde kendi ağzına sokuyordu. Adamcağız, ara sıra bu kavgadan yorgun düştükçe komşusuyla konuşmaktadır:

— Zat-ı âlinizi "Emir Dede" mektebi başmuallimi misiniz?

— Evet.

— Oo, ooh, ooh... Memnun oldum. Maaş kaç?

— Sekiz yüz elli.

— Oooh, ooh, daha da artar inşallah... İsminiz neydi?

— Şahin.

— Bugün mü teşrif ettiniz?

— Evet.

— Talihinize gıpta ettim evlât. Bu ne kısmet bolluğu. Gelir gelmez ziyafete konmak.

Hasta hoca, dudaklarında, bıyıklarında kalan yemek kırıntılarını etrafa saçarak gülüyor. Şahin Efendi, eliyle tabağını korumaya çalışarak onu dinliyordu.

Hoca, o gece aynı sualleri beş altı defa tekrar etti; konuştuğu şeyleri bir dakika sonra unutuyordu.

Başmuallim, ondan baş alabildikçe etrafına bakıyor, yanındaki idari müdürüne sualler soruyordu:

— Şu direğin dibinde oturan kara sakallı zat kim?

— Müderris Zühtü Efendi Hazretleri, Ulûm-i Şer'iyede yed-i tûlâ sahibi olduğu gibi Ulûm-i Cedidiye'de bizlerden ziyade vâkıftır. Garplıların Fünun-i Cedide'yi tamamıyla Araplardan ahz ve iktibas ettiklerini ispat eden mühim bir telifi vardır. Şayan-ı hayret bir zekâ azizim... Memleketimizde Zühtü Efendi gibi on kişi daha olsa işler başka türlü giderdi.

Son zamanlarda medreselerin ıslahı için fevkalâde mühim bir lâyiha yazdı. Bu lâyihanın bir sureti geçen ay 'Sarıova' ga-

zetesinde neşredildi. Tavsiye ederim okuyunuz. Zühtü Efendi maarif nazırı olmaya lâyık bir adamdır.

— Çok güzel efendim. Yanındaki kim?

— İttihat ve Terakki Kâtib-i Mesulü Tikveşli Cabir Bey. Tahsili pek yüksek değil, ama dehşetli zeki ve ateşli bir vatanperver. Meşrutiyetten sonra Tikveş'teki emlâkını satarak buraya yerleşti. Biraz bağ, bahçe aldı. Zühtü Efendi ile bir içtikleri su ayrı gider. Cabir Bey'in hamaset ve sohbeti ile Zühtü Efendi'nin kudret-i ilmiye ve gayret-i diniyesi bir araya gelince ne gibi bir netice hâsıl olacağını tahmin edersiniz. 31 Mart'tan sonra medreselere ve ulemaya karşı bir emniyetsizlik uyandı. Fikrince bu, çok haksız ve yanlış bir şeydir. Vatanperver bir hükümetin ulema ile teşrik-i mesai etmesinden ne hayırlı neticeler doğabileceğine Hoca Efendi Hazretleri ile Fırka Kâtib-i Mesulü'nün şu ittifakı pek güzel bir misaldir. Karşı tarafta oturan şu ihtiyar hocalar sinleri icabı fazla geri fikirli adamlardır; son derece cahil ve mutaassıptırlar, gizliden gizliye Cabir Bey'e de, Zühtü Efendi'ye de muhaliftirler... Hatta aralarında müderris efendiyi tekdire kadar varırlar. Bereket versin ki ellerinde fazla bir kuvvet yoktur.

İdadi müdürünün bahsettiği ihtiyar hocalar grubunu görmek için birkaç kere yerinden kalkan Şahin Efendi gülümseyerek:

— Bilmem neden bendenize Müderris Efendi Hazretleri ile Kâtib-i Mesul Bey'in bu ittifakı ihtiyar hocalardan daha korkunç görünüyor, dedi.

Şahin Efendi, bu sözleri kendisinin ne adam olduğunu idadi müdürüne anlatmak için, âdeta bir parola olarak söylemişti.

Fakat o, bu softa kılıklı adama şüpheli bir nazarla baktı:

— Zat-ı âliniz darülmuallimine girmeden evvel medresede tahsil etmiştiniz, değil mi? diye sordu.

— Evet.

— Herhalde hocalara karşı bu fazla meyil ve muhabbet medrese tahsilinin neticesi olsa gerek. Fakat darülmualliminindeki tahsiliniz size meşrutiyetin fevaidini ve onun şer'i şerife mugayir bir idare olmadığını tabii anlatmıştır.

İdadi müdürü, Şahin Efendi'nin sözüne yanlış mana vermiş, onu meşrutiyet aleyhtarı bir kaba sofu sanmıştı. Galatasaray'dan yetişmiş bu yeni fikirli zat, eski kafalı olması lâzım gelen meslektaşına, kırıp gücendirmeden bir iki nasihat vermek istedi:

— Talebemin kısmi âzamını mektebinizden gelen çocuklar teşkil eder. Binaenaleyh, onlara yapacağınız telkinler bence çok mühimdir... Mahalle ve vakıf mekteplerinden gelen çocukları maalesef çok fena buluyorum. Onlar, biraz Kur'an-ı Kerim, Tecvit ve ilm-i halden başka bir şey bilmiyorlar.

Bunlar da şüphesiz çok mühim, hatta birinci derecede şeylerdir... Fakat onlara biraz da vatani duygular ve asri fikirler vermek lâzım, değil mi ya?...

İdadi müdürü, Şahin Efendi'ye meşrutiyetin faydaları ve asri terbiyenin lüzumu hakkında uzunca bir konferans verdi.

Hoca onu büyük bir dikkat ve alâka ile dinledikten sonra gülümsedi:

— Merak buyurmayınız. Çocuklara yalnız müspet ve faydalı şeyler öğreteceğim, dedi. Din ilimlerini mümkün olduğu kadar sathi ve zararsız bir şekilde geçeceğim. Hurafelerle, İsrailiyat ile mümkün mertebe mücadele edeceğim. Mesainizde size naçiz bir muavin olacağım. Zat-ı âliniz, şüphesiz, zemin ve zamanı müsait bulmadığınız için şimdilik din ve devlete sadık meşrutiyetperver Osmanlılar yetiştirmek gayesiyle, iktifa buyuruyorsunuz. Bendeniz bir derece daha ileri gitmek, milletine sadık cumhuriyetperver Türkler yetiştirmek emelindeyim.

İdadi müdürü birdenbire afalladı, âdeta korktu:

— Aman birader, ne söylediğinizi biliyor musunuz? dedi.

Şahin Efendi, idadi müdürünün karşısında bir ricat manevrası yapmaya lüzum gördü:

— Sözümü yanlış tefsir buyurmayınız... 'İhtilâl propagandası yapacağım,' demiyorum. Sadece çocuklarımızı öyle yetiştirelim ki, ileride tutacakları yolu, hiçbir tesire tabi kalmadan, kendileri intihab etsinler...

Şahin Efendi, vâzih bir şey söylemeden bu bahsi kapamaya çalışıyordu. Solundaki nüzüllü hoca imdadına yetişti.

İhtiyar adam komşusundan, önündeki patlıcan dolmasını kaşığıyla yenebilecek şekilde parçalamasını istiyor ve ne vakit geldiğine, adının ne, maaşının kaç olduğuna dair suallerine tekrar başlıyordu.

Şahin Efendi, idadi müdürüne bu sözleri bir maksatla söylemişti. Sarıova'da yapmak istediği büyük inkılâbı tek başına başaramayacağını biliyordu. Münevver müttefiklere ihtiyacı vardı. Burada elbet yeni fikirli fen adamlarına, mühendislere, doktorlara, iyi tahsil görmüş memurlara, milliyetçi genç muallimlere tesadüf edecekti. Sarıova'ya gelir gelmez bu münevverleri arayıp bulmak, onları aynı maksat etrafında toplamaya çalışmak; programının başında yazılıydı. Bu gibi arkadaşların adetçe az olması da pek ehemmiyetli değildir. Ne istediğini ve ne yapacağını bilen sekiz, on münevver insan; karanlık fikirli, karanlık maksatlı hesapsız cahil sürülerini dilediği gibi sevk ve idare edebilirdi.

Daha buraya gelmeden evvel idadi müdürünü bu müttefiklerini ehemmiyetlisi ve en tabiisi addediyordu. Ancak birkaç dakika evvel onun ulema hakkında söylediği şeyler biraz midesini bulandırmıştı.

Müdür, acaba hakikaten böyle mi düşünüyordu? Yoksa ilk defa görüp konuştuğu, neyin nesi olduğunu bilmediği bir eski medreseliye birdenbire açılmaktan korktuğu için mi böyle söylemişti?

Şahin Efendi gerçi çok ihtiyat ile hareket etmeye, icap ettikçe hakiki maksadını saklamaya karar vermişti. Fakat bu adam, bir Galatasaray mezunu idi, birkaç sene sonra hayata atılacak, memleket işlerini eline alacak, münevver idadi gençliğinin reisiydi. Ondan çekinmek lüzumsuz bir ihtiyattı. İnkılâp yapmak isteyen adam için ihtiyatın, hesabın fazlası da zararlı bir şeydi.

Şahin Efendi, bu düşünce ile ona açılmış, müdürün ne adam olduğunu anlamak istemişti.

Fakat onun âdeta korktuğunu görünce ısrar etmedi.

*

Biraz sonra nutuklar başlıyordu.

Evvela, mutasarrıfın yanındaki ihtiyar hoca Arapça bir dua okudu. Sonra Müfit Bey, ancak etrafındaki üç beş kişinin işitebileceği bir sesle küçük bir nutuk söyledi.

Onu yeni belediye reisinin yazılı nutku takip etti. Bu, Salim Paşa'nın Sarıova Belediyesi'nde yapacağı icraatın programı gibi bir şeydi. Kâğıdı okurken ara sıra durması ve bazı yerleri yanlış okuması, nutkun başka bir kalem tarafından yazıldığını gösteriyordu.

Nutuk bittikten sonra Şahin Efendi, idadi müdürünün kulağına eğildi. Gülümseyerek:

— Belediye reisi paşa, bu programı tamamıyla tatbik ederse evkaf müdürüne iş kalmayacak, dedi. Mütemadiyen mezarlıkların, türbelerin tamirinden, camilerin tezyininden, tekkelerden, imaretlerden bahsetti.

Müdür, Şahin Efendi'den kuşkulanmıştı. Cevap vermek ister gibi bir hareket yaptı. Sonra vazgeçti. Başmuallimin sualini müphem bir cevapla savuşturdu.

Belediye reisinden sonra sıra Cabir Bey'e geldi. Bu, kırk yaşlarında, iri yapılı bir adamdı. Meşakkatli bir dağ seferine çıkıyormuş gibi arkasına yakası kürklü bir avcı elbisesi, uzun bacaklarına parlak çizmeler giymiş, eline gümüş saplı bir kamçı almıştı. Sıhhatten parıl parıl yanan kırmızı yüzünde, uçları kulaklarına değen kumral bıyıkları, çini mavi gözleri vardı. Galiba ensesinde müziç kan çıbanlarından dolayı ipek bir çevre ile sardığı boynunu kolay hareket ettiremediği için nutuk verirken başı, gövdesiyle beraber etrafa çevriliyordu.

Mavzer kurşunu gibi çatlayan sert bir sesi vardı. Duvarların öte tarafında nihayetsiz bir kalabalık varmış da ona hitap ediyormuş gibi bağırarak, kollarıyla geniş hareketler yaparak söze başladı.

Cabir Bey, Balkan muharebesi facialarından bahsediyordu:

— Zalim düşman, memleketimizi çevirdi. Rumeli, insan kasaphanelerine döndü... Ak sakallı ihtiyarların kollarını, bacaklarını kesti, gözlerini kızgın şişlerle oydu... Ulemanın ağzına erimiş kurşun akıttı. Kadınların kesti memelerini, açtı karınlarını, çıkardı saçı bitmemiş çocuklarını dışarı... Ana kuzusu Müslüman yavrucağızlarını taktı böyle şişlere... Yaktı ateş, üzerinde koyun kebabı kızartır gibi... Yanık insan yağlarının kokusu kapladı bulut gibi havaları. Geçilmezdi kafalara, ciğerlere, bağırsaklara basmadan... Yakarlardı çiftlikleri, asarlardı ağaçlara delikanlıları, alırlardı su gibi kızlarımızı kucaklarına. Yakıp çubuklarını bakarlar idi keyiflerine... Derelerden akardı Müslüman kanları köpük köpüğe...

Şahin Efendi, bu akşamki merasimle Balkan faciası arasındaki rabıtayı bir türlü kavramaya muvaffak olamayarak dinli-

yordu. Cabir Bey, daha bu tarzda bazı tasvirlerden sonra yavaş yavaş maksada girdi:

— Uyanalım artık bu gaflet uykularından. Açalım gözlerimizi... Bu muharebe, değildir iki millet muharebesi. Bu muharebe, salip ile hilâl, Hıristiyanlık ile Müslümanlık muharebesidir... Sanır isek ki bu muharebe bu kadar ile bitmiştir, bırakacaktır kâfir yakamızı... Çok hata ederiz. Hazırlanır can düşmanlarımız gizli gizli... Gönderir Balkanlar'a hesapsız, top, tüfek, süngü... Ama biz de hayvan sürüleri değiliz ki boğazlatalım kendimizi eli kolu bağlı... Yakacak içimizdeki ateş-i hamiyet, yakacak Avrupa'yı, Romalı Arşimed'in makineli aynaları gibi cayır cayır... Millet açmıştır gözünü... Anlamıştır dostunu, düşmanını. Toplandı. Avrupa Hıristiyanları yaptı bir ehl-i salip ordusu: Yapacağız biz de Hilâl ordusu... Açacağız yeşil bayrağı. Çağıracağız âlem-i İslâm'ı altına...

Cabir Bey, Afrika'dan, Asya'dan bütün teçhizatiyle imdadımıza koşmaya hazır milyonlara dair hesaplar yaptı, rakamlar saydı... Sonra asıl neticeye geldi:

— Münevverler anlamışlardır artık fevz-ü necat nerededir. El ele verip çalışmaya yemin etmişlerdir.

Cabir Bey, bir eliyle kamçısına havada helezonlar çizdirirken öbür eliyle bu rabıtanın kuvvetini göstermek ister gibi Müderris Zühtü Efendi'nin elini sıkıyordu. Hıristiyan Avrupa'ya karşı vardır bir tek siyaset: İttihad-ı İslâm siyaseti...

Bu nutku, Zühtü Efendi'nin kısa bir nutku tamamladı.

Muhterem kâtib-i mesulü dinlerken gözlerinden gayriihtiyari yaş geldiğini söyleyen müderris efendi böyle bir harb vukua gelirse ulemanın canla başla çalışacağını temin etti. Talebe-i ulumun yalnız milletin maneviyatını idare etmekle kalmayacağını, şarklıların gönüllü teşkilâtı yaparak bir elinde yeşil, bir

elinde ay-yıldızlı bayrakla bu kuvvetin önüne düşeceğine yemin etti.

Zühtü Efendi, müessir bir tâlâkatle söz söylüyor, kâh kelimeleriyle, kâh ahengiyle ahaliden bir kısmını ağlatıyordu.

Bu nutuktan sonra ziyafet bitti, davetliler yatsı ezanından sonra karşı camide okunacak mevlitte tekrar toplanmak üzere muvakkaten dağıldı.

*

Şahin Efendi, bu ilk geceyi çok fena geçirdi. Fikirlerinde garip bir kargaşalık, içinde müphem korkular, heyecanlar vardı. Mütemadiyen karışık rüyalar gördü ve birkaç defa anlaşılmaz sarsıntılarla uyandı. Vücudu ter içinde idi. Kalbi sık sık çarpıyor, kulaklarında kâh mevlidin başka bir dünyadan geliyor gibi uzak ve müessir ahengi, kâh Cabir Bey'in kuvvetli sesi titriyordu.

— Sakın eski hastalığım nüksetmesin, diye korktu.

Fakat sabahleyin güneş doğunca bu vehimler de silinip gitti.

— Ben, ne âlimim, ne de bir siyaset adamıyım, dedi, sadece bir iptidai hocasıyım... Ne istediğimi, ne yapacağımı artık biliyorum... Şunun şurasında kafama uygun üç, beş arkadaş bulur da dilediğim, düşündüğüm gibi bir nesil yetiştirirsem işler kendiliğinden düzelir... Gerçi, bu az çok zamana muhtaç bir şey, ama ne yapalım, bekleriz... Zaten kafaları değiştirmeden idareyi değiştirmek öyle pek tamah edilecek bir netice vermiyor. Bir kötü bağdan mahsul almak için dünya kadar emek sarf ediyoruz. Yeni bir nesil yetiştirmek için beş on sene beklemişiz, çok mu? Benim politikam sade mektebimi korumak ve kendim gibi düşünüp çalışacak hür fikirli arkadaşlar ve muavinler tedarik etmekten ibaret kalacak. Haydi bakalım

Şahin Molla... Baban gerçi yeşil ordu düşmanı olarak yetişmeni istemezdi, ama anan seni bugün için doğurdu.

-V-

GÜNDÜZLERİ mektebinde uğraşıyor, akşamüstleriyle gecesinin bir kısmını kahvelerde, muallimler yurdunda geçiriyor, sonra yatmaya gidiyordu. Vaktiyle darülmualliminde olduğu gibi şimdi de "Sarıova"da hiçbir yabancılık hüznü duymamış, etrafındaki manzaralara çabucak alışıvermişti.

Bir hafta içinde kasabanın kırk yıllık bir hemşehrisi olup gitmişti.

Acele ile yanlış bir şey yapmaktan korktuğu için çok ihtiyatla hareket ediyor, herkese anlayacağı ve hoşlanacağı dille söz söylüyordu.

Hocalar, onun sarığı atmış bir eski medreseli olduğunu haber alarak evvela biraz pirelenmişlerdi. Hatta bazıları açıktan açığa ona sataşmışlardı. Fakat o, softa ruhunu çok iyi bildiği için onlardaki emniyetsizliği kolayca izaleye muvaffak olmuştu.

Hocalar, kendi silahlarını bu kadar iyi kullanan bu fesliye karşı gayriihtiyari bir hürmet duymaya başlamışlar, hatta aralarında ona şöyle böyle bir mevki de vermişlerdi. Görünüşte çok haddini bilen, mütevazı ve tatlı bir adam olduğu için bu mevki, günden güne kuvvetleniyor, başmuallim, kasabanın belli başlı şahsiyetleri arasına giriyordu.

Şahin Efendi "Sarıova"ya geldiği zaman kasaba efkâr-ı umumiyesi ikiye ayrılmıştı.

Bir yanda Müderris Zühtü Efendi başta olduğu halde yeniler, teceddüt ve inkılâp taraftarları, öte yanda onları dinsiz-

likle itham eden, 31 Mart yılgınlığından hâlâ kurtulamadıkları için pek açıktan açığa muhalefete cesaret edemeyerek gizli gizli homurdanan eskiler. Sayı bakımından ekseriyet bunlarda idi. Fakat öte tarafta da hükümet ve fıkra kuvveti vardı. Mutasarrıfından, belediye reisinden başlamak üzere bütün hükümet memurları, jandarma, polis, bütün belli başlı müderrisler, şeyhler, muallimler, mühim tüccarlar ve esnaf yenilik taraftarıydı.

"Sarıova"da günün ateşli havası medreselerin ıslahı meselesiydi. Haftada iki defa çıkan *Sarıova* gazetesinin hemen hemen her nüshasında Zühtü Efendi'nin bu meseleye dair bir başmakalesi çıkıyordu. Müderris efendi, medreseleri eski haline bırakmak isteyenleri din, devlet ve millet hainliğiyle itham ediyor, buralara yalnız ulûm-ı cedide sokulmasını kâfi görmüyor, maarif mektepleri teşkilâtının hemen hemen aynen medreselerde tatbikini müdafaa ediyordu.

Şahin Efendi "Sarıova"ya ilk geldiği akşam idadi müdürüne "Müderris Efendi ile Kâtib-i Mesul Bey'in ittifakı bana mürteci softalar ittifakından daha korkunç görünüyor," demişti.

Bu sözü bir gün mektepteki muallimlerden Rasim isminde bir gence biraz daha başka bir tarzda bir kere daha tekrar etti:

— Zühtü Efendi Hazretleri'nin bu teceddütperverliği beni ötekilerin kör ve anut taassubundan ziyade korkutuyor. Medreseleri ıslah edecekler diye yüreğim titriyor.

Rasim, çok zeki ve ateşli bir çocuktu. Balkan muharebesine gönüllü gitmiş, sağ ayağını topal eden bir yaradan sonra tekrar hocalığına dönmüştü. Derin bir muhabbet ve emniyetle bağlandığı başmuallimin bu sözüne isyan etti:

— Ben, sizi imanlı bir yenilenme taraftarı biliyordum... Bu medreseler meselesinde mürtecilerle bir fikirde olmanıza hayret ediyorum, dedi.

Şahin Efendi, genç arkadaşının elini elleri içine aldı, gözlüğünün arkasında parlamaya başladığı zaman çopur gözünü âdeta güzelleştiren gözleriyle ona bakıp gülümseyerek:

— Medreseleri kendi hallerine bırakırsak bu gidişle yakında çöküp giderler. Tamir edersek daha uzun zaman bu garip milletin başına dert olup kalırlar, dedi.

Başmuallim, bu Rasim Efendi'yi uzun uzun ölçüp biçmiş, onu yalnız mektebinin en zeki ve ateşli muallimi değil, aynı zamanda kasabanın da en emniyet edilecek temiz bir genci olarak tanımıştı. Fazla ihtiyata lüzum görmeden düşüncelerini söylemeye başladı:

— Bu yenilik eskilik kavgası bir nevi danışıklı dövüş. Medreseyi ıslah demek eski şekliyle yaşamasına imkân kalmayan softayı kuvvetlendirmek, daha yeni aletlerle silahlandırmak demek değil midir? Ben Sarıova'da softalığı bilfiil işbaşına gelmiş görüyorum... Çömezliğim zamanında bütün dünyayı gölgesi altına alacak bir 'Yeşil Ordu' hayal ederdim... Teced- dütperver, milliyetperver fırka kâtib-i mesulünün Asya'nın, Afrika'nın, Okyanusya'nın bilmem nerelerinden gelecek mücahitlerine ve Allah'ın yardımına dayanarak teşkil etmek istedikleri 'Hilâl' gönüllüleri ordusu, hakikatte benim eski Yeşil Ordu'dan farklı mıdır? Cabir Bey'le Zühtü Efendi belediye ziyafetinde İslâm ittihadından bahsederken coşan, ağlaşıp bağrışan insanları sen de gördün. Ben, işin pek ince ve âlimane taraflarını bilmem, ama dünyayı 'müslim', 'gayrimüslim' diye ikiye ayıran insanlara 'teceddütperver', 'milliyetperver' olduğunu göğsünü döve döve temin ederken ya aldanıyor; ya aldatıyordu ki netice itibariyle hep bir hesaba gelir... İttihad-ı İslâm'ı emel edindiğini fırkası namına söyleyen sözüm ona milliyetperver kâtib-i mesul ile Müderris Zühtü Efendi arasında ne fark vardır? Korkum şu ki Sarıova'nın büyük, küçük bütün memurları, bütün nüfuzlu,

kuvvetli ve münevver adamları yeniliği ve milliyeti hep böyle anlıyorlar. Hepsi Müderris Zühtü Efendi'nin emeline körükörüne alet olan oyuncaklardır. Hakikaten kasabayı idare eden odur; softalıktır... İki gün evvel gözünle gördün Rasim. Anadili derslerimizi programa 'Türkçe' diye yazdığım için maarif müdürü az kaldı beni mektepten kapı dışarı ediyordu. Bu memlekette en yüksek maarif memuru dilimizin adını söyletmez, 'Lisan-ı Osmani' yerine 'Türkçe' dememizi bir cinayet sayarsa o memleketi idare eden hükümete milliyetperver denir mi? Bunun içindir ki ben, âciz ve bunak eski softaları bu yenilerden daha tehlikesiz buluyorum. Eskilikten çökmek üzere olan medreseyi destekler, payandalarla tamir edersek, onu daha senelerce başımıza belâ ederiz.

Bu Rasim Efendi, az zamanda Şahin Hoca'nın en candan bir arkadaşı oldu, ikisi de bekârdılar. Maarif müdürü, onların mektebin üst katındaki bir odada yatmalarına müsaade etmişti. Bina çok eski idi. Fırtınalı gecelerde mütemadiyen çatırdar, sallanır, dört bir tarafından rüzgâr işlerdi. Şahin Efendi duvarları, pencere aralıklarını eski gazete kâğıtlarıyla kaplamıştı. Medresedeki hayatı gibi yemek pişirir, çamaşır yıkar, sökük dikerdi.

Mezattan iki eski demir karyola alarak karşı karşıya kurmuşlardı. İki arkadaş, geceleri uyumadan evvel sırtüstü bu karyolalara uzanırlar, saatlerce kitap okurlar, ertesi günkü derslerini hazırlarlardı. Bazen da yan dönerler, dirseklerini yastığa, başlarını avuçlarına dayayarak dertleşirlerdi. Rasim Efendi'nin başından muharebeye gitmeden evvel bir aşk vak'ası geçmişti. Hatta bir akşam, gönüllü yazılmasına sebep biraz da sevdiği kızı kaybetmesi olduğunu utanarak itiraf etmişti. Şimdi, bu yara kapanmıştı. Fakat kendini dinlemeye vakit bulduğu böyle sükûn ve yalnızlık saatlerinde sakat ayağındaki kapanmış yara

gibi, onun da hafif hafif sızladığını duyar, arkadaşına bu geçmiş aşktan bahsederdi.

Şahin Efendi, sevmenin ne olduğunu bilmezdi. Fakat onun nasıl bir ihtiyaç ile söylediğini hisseder, derdini anlıyormuş gibi görünerek dinlemeye çalışırdı.

Bazen de kuşkulanır, genç arkadaşının bir kadın için duyduğu bu hafif meyil ve tahassürün asıl büyük aşka zararı dokunmasından, onu az çok kırmasından korkardı. Bahis pek uzayıp giderse Şahin Efendi, mahir bir manevra ile sözü değiştirir, zihninin ezeli sabit fikrine dönerdi.

Karşılarındaki yokuşun üstünde bir evliya türbesi vardı ki yattıkları yerden görünürdü. Uyumak için odalarındaki mumu söndürdükleri vakit türbenin yeşil kandili uzaktan hafif hafif parlamaya başlardı.

Bazen bu ışık da Şahin Efendi'nin eski ölmüş "canan"ını hasretle andıracak gibi olurdu.

Yattığı yerde kendi kendine:

— Ah şu insanlık... Asırlardan beri içimizde yaşadıkları, hamurumuza karıştıkları için midir nedir bazı vehimlerimizi beynimizden, kalbimizden tamamıyla söküp atamıyoruz. Ölmüş gibi görünüyorlar... Fakat yine yorgunluk, düşkünlük zamanımızı buldukları gibi yine dalımıza biniyorlar, diye sızlanırdı. Sonra, bu tehlikeyi def etmek için yatağında birkaç kere döner, kıpırdanır, yarı uyumuş arkadaşına tekrar lâkırdı söylemeye başlardı:

— Bak şu yeşil türbe kandiline Rasim. Medresenin ilim ve nur dediği şey bu sisli ışığa benzer... Hep böyle mezarları, insana kasvet ve ümitsizlik veren şeyleri aydınlatır... Erişebildiği yerlerdeki eşyanın şeklini, rengini değiştirir, her şeyi korkulu vehimler ve hayaller şekline sokar... Bir ışık ki sekiz, on adımlık çevresi haricinde yine gece vardır. Asırlardan beri nur diye hep

bu yeşil gecenin içinde yaşadık. Ben, aydınlık diye ona derim ki, beş altı saat sonra doğacak gün gibi her yeri, her köşeyi berrak bir mücevher ışığına boğar... Bu yeşil geceye nihayet verecek gün bizden, yeni mektep dediğimiz bu kötü, karanlık viraneden doğacak.

Genç muallim, yeni başlayan uykunun tatlı sarhoşluğu içinde gülerek:

— Güzel, ama daha uyanık kalırsak yarın bu viran yeni mektep, vazifesini hakkıyla yapamaz sanırım, dedi.

Şahin Efendi cevap vermeyerek susar, biraz evvel bahsettiği mücevher gibi berrak aydınlığa gülümseyerek uykuya dalardı.

## -VI-

EMİN DEDE, kasabanın en kalabalık resmi iptidaisiydi. Üç yüze yakın talebesi, sekiz hocası vardı.

Kırk elli günlük bir tetkikten sonra Şahin Efendi hükmünü verdi:

— Sekiz hocanın biri tamamıyla emniyet edilecek arkadaş... İkisi bulanık fikirli, fakat temiz ve müsait iki genç ki gayret edersem az zamanda iki mükemmel iptidai hocası olur. Dördüncüsü, şahsiyetsiz, istidatsız, ne iyi ne kötü bir delikanlı. Bugün yuları softaların elinde olduğu için zararlı gibi görünüyor. Fakat nereye çeksek oraya gidecek tabiatta. Bunu ilk tecrübelerimle anlıyorum. Onu adam edemem, fakat iyi idare edersem maksadıma hizmet edebilecek bir hale getirebilirim. Geri kalan dördü görünüşe nazaran zararlı ve müfsit şahsiyetler. Demek dört onlardan, dört bizden... Kendimi de hesap eder-

sem ekseriyet bizim fırkada... Bu, herhalde pek ümit verecek bir şeydir...

Talebeye gelince, bu üç yüz çocuk içinden her yıl istediğim gibi on tane çıkarabilsem; sekiz on yıl içinde, hak ve hakikatin kuvvetiyle, Sarıova'da şöyle böyle ses çıkaracak, Müderris Zühtü Efendi'nin yıldızını az çok karartacak bir nesil yetiştiririm.

*

Şahin Efendi'yi Sarıova'da en düşündüren ve en uğraştıran şey bina meselesi oldu.

Mektep barınılmaz bir haldeydi. Bugün damının bir tarafını aktarıyorlar, yarın öbür tarafı akmaya başlıyordu. Duvarlar, merdivenler desteklerle duruyordu. Tamir için iki senede sarfedilen para ile yepyeni bir bina yaptırmak mümkündü. Hele ki evkaf da maarife iyi bir yerde oldukça uygun bir arsa vermişti.

Şahin Efendi, yeni bir bina meydana getirmeyi şimdilik yapılacak işlerin en ehemmiyetlisi gördü ve oradan oraya koşmaya başladı. Bugün mutasarrıfa başvuruyor, yarın kâtib-i mesule, öbür gün Zühtü Efendi'ye yalvarmaya gidiyordu. Zorla iş göremeyeceğini bildiği için herkese nabzına göre şerbet vermekteydi. "Hocalar daima alttan güreştikleri, ellerinden kuvveti kaçırdıkları vakit rica ve niyaz yolunu tuttukları için daima vukuata hâkim kaldılar, diyordu. Demek ki onlara karşı açtığım bu mücadelede de ben de aynı silahla dövüşmeliyim. Mesela Zühtü Efendi'ye biraz yüzsuyu dökmekte hiçbir zarar yok. İleride kendi köhne izbelerini bombardıman edecek yeni kaleyi ona kendi eliyle yaptırmak muvaffakiyet bile sayılır.

Şahin Efendi, Sarıova'ya geldikten birkaç ay sonra yeni bir şey keşfetmişti. İlk geldiği gün maarif müdürünün odasında tanıdığı kuru, kılıksız softayı bazen mutasarrıfın arabasında, bazen fırka kâtib-i mesulünün yanında, bazen belediye dairesinde görüyordu. Sonra, bütün medreselere, tekkelere, eşraf evlerine girip çıkıyordu. Onu her yerde aynı ehemmiyetle karşılıyorlardı.

Şahin Efendi, Hafız Eyüp denen bu unvansız ve kılıksız softanın nüfuzlu bir adam olduğunu maarif müdürünün odasındaki oturuş ve lâkırdı söyleyiş tarzından sezinlemiş, fakat bu derecesini tasavvur edememişti. Onun için el altından tahkikat yaptı. Öğrendiği ve gördüğü şeyleri birbiriyle karşılaştırdı ve şu neticeye vardı ki bu adam, kasabanın gizli ruhudur; eski ve yeni hocalar arasındaki danışıklı dövüşü o idare eder; eskilerdeki gizli hoşnutsuzluğun –hiçbir vakit şiddetli bir harekete meydan verecek bir dereceye çıkmamakla beraber– zaman zaman müphem, korkutucu bir uğultu haline gelmesi, coşkun kâtib-i mesule anlaşılmaz bir kâbus ağırlığı çökmesi, hükümet ve belediyenin –boşta dönen bir vapur çarkı gibi– durmadan çalışıp çabaladığı halde bir türlü iş görmemesi hep onun eliyledir. Büyük mezarlığın bir köşesindeki kulübesinde –henüz ölmemiş bir evliya heybeti içinde münzevi ve vahşi yaşayan– ermişlerden Örfi Dede'ye zaman zaman kasabayı dehşet ve heyecan içinde titreten meşhur rüyalarını bile o gösterir.

Bir gün, kasabanın en dişli eşrafından birinin oğlu ile bir medreseli arasında hiç yoktan bir vak'a çıkmış, delikanlı kamış ile softanın başına vurmuştu.

Talebe-i ulûm bunu bir "sarığa hakaret cinayeti" addetmiş ve hükümet konağının karşısında gürültülü bir nümayiş yaparak failin "emsaline ibret-i müessire" teşkil edecek şekilde cezalandırılmasını istemişti.

Mutasarrıf, softaların murahhasına örfi bir muamele yapamayacağını, fakat kanun gereğince delikanlının mutlaka cezasını göreceğini söyledi. Bu cevap, medreselileri büsbütün azdırdı. Tekbirler alarak, İlâhiler okuyarak fırka merkezine gittiler. Müderris Zühtü Efendi, binanın balkonundan heybetli sesiyle müessir bir hutbe iradetti.

Nümayişçilerdeki heyecan biraz yatışır gibi olmuştu... Fakat kâtib-i mesulün söylediği ikinci nutuk, yeniden her şeyi berbat etti. Cabir Bey, Balkanlıların dindaşlarımıza yaptıkları mezalimi, erkeklerin kollarını, bacaklarını, burunlarını, ağızlarını, kadınların memelerini nasıl kestiklerini, gebe kadınların karnını nasıl deştiklerini, saçı bitmedik sabi sübyanı nasıl şişe geçirip ateşte kızarttıklarını anlattıktan sonra "Bunlar hep ehl-i İslâm arasındaki nifak ve şikaktan ileri geldi. Talebe-i ulûmdan olan efendi kardeşlerimize taarruz eden de bir dindaşımızdır. Onun da fesinin altında bir Müslüman kafası vardır. Müslümanlık değildir sade sarıkta. Niçin kızmazsınız hocanın kafasına vurduğu için de, kızarsınız sarığına vurduğu için?" diye bağırmıştı.

Müderris Zühtü Efendi, Cabir Bey'i şiddetle kolundan çekti. O da yaptığı falsoyu fark etmemiş değildi. Fakat ne çare, ok yaydan çıkmıştı.

Kalabalığın içinde bir dalgalanma oldu. Birkaç coşkun softa, bağırmak, mukabele etmek istedi. Fakat nümayişçilerin elebaşıları onları susturdular.

Taşkınlıkla fırka mümessiline yapılacak fena bir muamele Sarıova'ya bir ikinci 31 Mart yıldırımı indirebilirdi. Meydanlığa korkunç bir sükût çöktü. Kanlı yüzü duvar gibi bembeyaz kesilen Cabir Bey, sönük bir sesle falsosunu tamire çalışıyor, fakat devam ettikçe büsbütün yüzüne gözüne bulaştırıyor, "Gençlik, nur, din, düşman, hamiyet, satvet" diye anlaşılmaz bir şeyler söylüyordu.

Kâtib-i mesul kulaklarına bir muharebe gürültüsünden daha dehşetli ve heybetli gelen bu sükût içinde balkonu terk edince kalabalık sessiz sedasız yan sokaklara akıp dağıldı.

Fakat talebe-i ulûmun azgınlığı geçmiyor, sarığa edilen hakaret bir türlü hazmedilemiyordu. Medreselerde gürültülü müzakereler oluyor, softalar tabur halinde çarşılarda dolaşıyor, meydan kahvelerinde toplanıp feslilere meydan okuyordu.

Talebe-i ulûmun hükümete ve fırkaya karşı bir harekette bulunmaya cesaret edemeyecekleri muhakkaktı. Fakat ahali ile aralarında küçük bir vaka çıktığı halde –rüzgârlı havalarda çıkmış yangınlar gibi– derhal büyüyeceğine, kasabada bir arbede kopacağına da şüphe yoktu.

Sarıova, heyecan içindeydi. Müderrisler ve hocaların ileri gelenleri bir türlü softaları yatıştıramıyorlardı.

Bu esnada, bir akşam, Hafız Eyüp Efendi'nin kasaba civarındaki Kadirî Tekkesi'ne misafir gittiği görüldü.

Şeyh Naki Efendi, Sarıova'nın en hatırı sayılır adamlarındandı. Tekkesinin etrafında geniş toprakları vardı. Kızını iki sene evvel jandarma kumandanı Ubeyt Bey ile evlendirmişti.

Ubeyt Bey, Makedonya'da senelerce Sırp, Bulgar komiteleriyle uğraşmış haşin bir jandarma zabitiydi. Kasabada işsiz kaldıkça –av eğlencesine gider gibi– dağlarda eşkıya aramaya çıkardı. Yine böyle bir iş için bir haftadan beri civar kazalardan birinde bulunan Ubeyt Bey –Hafız Eyüp'ün tekkeyi ziyaretinden yirmi dört saat sonra– askeriyle beraber Sarıova'ya döndü, mezarlığın alt başındaki meydanlıkta bir atış talimi, sonra sokaklarda ufak bir geçit resmi yaptı.

Birkaç saat sonra kasabadaki heyecan yatışıyor, softalar köşelerine çekiliyorlardı. Şahin Efendi, bu birkaç günlük buhranda Hafız Eyüp'ün parmağını açıkça görmüştü.

Hükümet, zaman zaman kuru bir lâkırdıdan ibaret olan "teceddüt" sözüne fazla inanıp softayı küçük görmeye başladıkça, kâtib-i mesulün azameti arttıkça, onları birkaç gün sıkıp terletmek vacip oluyordu. Sonra, softalara bu zaruri nümayişi tadında bıraktırmak için de yine hükümet kuvvetinden istifade ediliyordu. Şahin Efendi, arkadaşı Rasim'e bu Hafız Eyüp'ten bahsederken;

— Korkulacak adam doğrusu, diyordu. Müderris Zühtü Efendi hakkındaki ilk fikrimi değiştirdim. Bu adam, Hafız Eyüp'ün bir kuklasından başka bir şey değil... Bugünkü politikaya kâtib-i mesulün omuz başında Zühtü Efendi'ye ilk taşı atan yine Hafız Eyüp oldu... Muayyen bir meslekle ortaya çıkan Zühtü Efendi'yi vukuat yıkınca bu Hafız Eyüp, yine zemin ve zamana uygun bir başka göstermelik bulup ortaya çıkarır, kendi, daima gölgede ve mesuliyet haricinde kalır. Bu Zühtü Efendilerin birçoğunu ben İstanbul'da da gördüm. Alık bir gösteriş ve ikbal hırsından, boş bir gururdan başka şeyleri yoktur. Hafız Eyüp gibiler onları icap ettikçe tulumbalayıp şişirir, böyle korkunç gemi arslanları şekline sokar. Sonra işleri bitince balon gibi söndürüp bir köşeye fırlatır.

*

Şahin Efendi, yeni bina için hükümete, fırkaya, belediye reisine ve meclisine, yerli zenginlerden başlıcalarına müracaat etmişti. Onlar, evvela bu işi mühimsemek istememişlerdi. Hatta bazıları "Emir Dede" başmuallimini ilk önce pek fena karşılamışlardı. Fakat Şahin Efendi, büyük bir gayret ve kurnazlıkla teşebbüslerine devam etmiş, kimine Allah'tan, kimine ilimden, kimine millet ve hamiyetten bahsetmişti.

Neticede hepsi ayrı ayrı bu hayırlı teşebüse yardımda bulunmaya razı olmuştu. Hele Belediye Reisi Salim Paşa, rakiplerinden bir yerli zenginin mektep için epeyce bir para vermiş olmasına tahammül edememiş, binanın tekmil taşını kendi üzerine almıştı.

Gariptir ki bu işte Şahin Efendi'nin teşebbüsünü en güzel yüzle karşılayan ve ona en kolay yardım vaat eden Hafız Eyüp oluyordu. Başmuallim, şüphelendi, arkadaşı Rasim'e:

— Şuraya yazıyorum Rasim, dedi, bu herif mutlaka bir mesele çıkaracak... Bizi hayli uğraştıracak... Hiç değilse memlekete yeni gelmiş maksat ve emeli meçhul bir adamı böylece büyüyecek bir işi kendi teşebbüsüyle başarıp nüfuz kazanmasını çekemez.

Pek az bir zaman sonra –Şahin Efendi'nin tahmini gibi– büyüklü, küçüklü meseleler, güçlükler çıkmaya başladı. Bunların birincisi plan meselesi oldu. Belediye meclisi "Yeni mekteb"in hakkında bir türlü karar veremiyor, iş uzadıkça uzuyordu.

Şahin Efendi'nin beğendiği planlara her taraftan itirazlar yağıyordu:

Bunların hiçbiri İslâm ve Türk mimarisine muvafık değildi. Öyle bir şekil bulunmalıydı ki yeni mektep binalarında aranılan şartlarla beraber eski Türk ve İslâm mimarisinin vasıflarına da uygun olsun.

Bu plan meselesinin aydan aya uzayıp gideceğini, belki de zamanla asıl teşebbüsü suya düşüreceğini gören Şahin Efendi oradan oraya koşuyor, fakat bir türlü kimseye dert anlatamıyordu.

Kasabada Necip isimli bir belediye mühendisi vardı. Atak ve taşkın bir adam olduğu için "deli" diye maruftu.

Şahin Efendi, onun bu "deli" şöhretini kısmen de yüksek ve açık fikirlerine, dürüst zevkine borçlu olduğunu çabucak anlamıştı.

Bir gece Şahin Efendi ile Rasim uyuduktan sonra bu Deli Necip, mektebe geldi; zili duyuramadığı için kapıyı kocaman bir kaya parçasıyla dövmeye başladı.

Uyku sersemliğiyle neye uğradığını anlamayarak karyolasından fırlayan Şahin Efendi, sokakta bir sesin:

— Doğan Bey, uyan hâb-ı gafletten... Ben geldim, diye bağırdığını işitti.

(Deli Necip, Şahin Efendi'ye Doğan Bey derdi. Bir gün kahvede konuşurlarken Şahin Efendi'nin bazı fikirlerini beğenmiş: "Sana Şahin ismi yakışmıyor. Kim koydu sana bu yobaz adını. Şahin derken hayalim bozuluyor, seni icap ettiği kadar ehemmiyetle dinleyemiyorum. İsminin mutlaka bir kuş ismi olmasında ısrar edersen, seni Doğan diye çağırayım," demişti.)

Şahin Efendi, lambayı yaktı, tüylü pazenden gecelik entarisinin üstüne pardösüsünü atarak aşağı indi.

Deli Necip, kolundaki çantasıyla mektebe girdi, koşa koşa merdivenleri çıktı. Arkasından yetişmekte güçlük çeken Şahin Efendi'ye "Işığı arkada bırakmasana yahu... Karanlıkta yuvarlanıp kafamı, gözümü de parçalatacaksın yahu?" diye bağırıyordu. Rasim de yatağında uyanmıştı.

Deli Necip, çantasını açıp ortaya bir resim atarak:

— Müjdemi isterim, dedi, herkesi memnun edecek, derhal kabul edilecek bir plan...

Şahin Efendi, lambayı yaklaştırdı, plandaki boyalı resme bir göz attı, hayretle:

— Aman azizim, bu alelacayip bir şey, dedi.

Deli Necip onun kolunu sıkarak gülmeye başladı:

— Uyuma Doğan Bey... Onların kadim mimarisini meze ve telfik ettik, bir şaheser vücuda getirdik... Buldun da bunuyorsun. Göreceksin ki ittifakla kabul edilecek... Şu kubbelere, kemerlere, pencerelere bak... Buna can mı dayanır? Hey canım, hey!..

Şahin Efendi, mühendisi sarhoş sandı. Sudan bir şaka ile cevap vermek istedi. Fakat öteki birdenbire ciddileşmişti:

— Doğan Bey, bu geçen gün seninle beğendiğimiz plandır.

—!!!

— Yalnız o planı namusumuzla kabul ettiremediğimiz için hile ve fesat tarikına sapacağız... Heriflere bir oyun oynayacağız. Gösterişi itibarıyla bu resmi ceffelkalem kabul ederler ya yüzde yüz... Olsa olsa Mühendis Kerim itiraz eder. Ona da dalavereyi anlatırım. 'Ulan, bu kadar yıllık arkadaşız. Bu haltı yersen vallahi yağcının evine zamparalığa gittiğin gecelerden birinde peşine takılır, baskın tertip eder, seni softalara recmettiririm,' diye tehdit ederim.

Şahin Efendi, hâlâ mühendisin maksadını anlamıyor, bunu delişmen şakalarından biri sanarak gülüyordu.

Necip, bir eliyle lambayı kaldırdı, öbür elindeki kurşun kalemiyle plan üzerinde izahat vermeye başladı:

— Plan, beğendiğimiz plandır. Fakat bak, ne hile yaptım. Resimdeki gibi pencereleriyle tam istedikleri şey... Ölçüleri öyle tuttum ki, yapı meydana çıkınca bu iki kat, resimde gösterdiğimden daha basık, âdeta barınılmaz iki kat olacak. 'Ne yapalım, hesapta bir yanlışlık oldu. Yıkacak değiliz ya, bunu bir kat yaparız!' diyeceğim. İki katı bir ettirdiğimiz gibi zemini yükselteceğiz, bu resimde gösterdiğim kapıyı bodrum kapısı bırakıp, şuraya peronlu bir cümle kapısı açacağız... İki katın alçak çilehane pencerelerini de birleştirip büyüttüğümüz gibi çıkacak bize tavanları istediğimiz ebatta, güneşi, havası bol, tertemiz

bir yeni mektep. Resimde gösterdiğim kubbeyi de yapılan duvarların çekemeyeceği sonradan fennen sabit olacak... Onun için alelâde bir dam yapacağız... Sonra, resimdeki şu kemer de balkondur. Ne yapalım resmi yaparken yanlış çizmişiz... Kul kusur etmez olur mu?.. Diğer teferruat da ona göre. Ah, Doğan Bey, planımızı şu resmin aldatıcı şekli, boyası altında saklayıncaya kadar akla karayı seçtim... Hileyi sonradan çakacaklar, ama iş işten geçer. Ağalarım kendilerine madik oynadığımı itiraftan çekinirler sanırım... Hesapların azameti de vardır... Öyle olmasa ne olacak? Allahın ipsiz serserisinden tazminat alacak değiller ya... Kasabadan def ederler, onlar da kurtulur, biz de... Ah, Doğan Bey, nereden düştün bu yobaz heriflerin arasına?

Ortalık ağarmadan hep plan üzerinde konuştular, sonra Şahin Efendi, kendi büyük planını yavaş yavaş bu arkadaşa da açmaya başladı.

Necip onu dinledikçe ciddileşiyor, her gün herkese karşı bin türlü delilik ve zevzeklik eden genç mühendis ağır ve biraz mahzun bir adam oluyordu. Saatler geçti, gece bitti. Onların dertleşmesi hâlâ bitmemişti.

Şahin Efendi, onu sokak kapısına indirdiği zaman ortalık ağarmaya başlamıştı.

Birkaç saat evvel zincirden boşanmış bir deli gibi bu mektebe giren Necip, sakin ve tatlı bir gülümseme ile:

— Sizi uykusuz bıraktım, rahatsız oldunuz, dedi.

Şahin Efendi, aynı gülümseme ile mukabele etti, genç adamın elini elleri içinde sıkarak:

— Bu gece kaybettik. Fakat bir müttefik kazandık, zararımız kârımıza nispetle hiç hükmündedir, dedi.

Yukarı çıktığı zaman artık yatmak istemedi ve sabah çayını pişirmek için gaz ocağını yaktı, içindeki sevinç ona hakikaten yorgunluğunu duyurmuyordu.

Tahmininin biri daha doğru çıkmıştı. Eserini meydana getirmek için muhtaç olduğu müspet fikirli ve temiz emelli müttefikleri fen adamları arasında daha kolay bulabilecekti.

## -VII-

BELEDİYE Meclisi bir hafta sonra Necip'in projesini kabul ediyordu.

Fakat inşaat başlayacağı zaman birincisinden çok daha zorlu bir mesele çıktı. Evkafın maarife verdiği arsanın bir köşesinde eski bir medrese vardı. Bu medrese, çok haraptı. Barınılacak halde değildi. Rutubet, güneşsizlik ve pislik sebebiyle içindeki softalar hastalıktan kırılıyordu. Bundan başka bu bina, yeni açılmaya başlayan hükümet caddesinin ortasına kadar ilerliyordu. Bu iki sebepten medresenin yıkılmasına ve talebenin başka yerlere dağıtılmasına beş, altı ay evvel karar verilmişti. Fakat bir sabah yıkıcılar omuzlarında kazma kürekleriyle medresenin önünde görününce içeride bir isyandır kopuverdi. Softalar, mektep, yol gibi bahanelerle böyle mübarek bir tarihi binanın yıkılmasına razı olamayacaklarını, hükümetin isterse binayı başlarına yıkabileceğini, yerlerinden kıpırdamamaya, enkaz altında gömülüp gitmeye ahdettiklerini söylüyorlar, korkunç seslerle ezanlar okuyorlar, tekbir alıyorlardı.

Vak'ayı duyan, işini gücünü bırakıp koşuyordu. Medresenin önü yarım saat içinde mahşer yerine dönmüştü. Softalar, yine azgın ve coşkun, tabur tabur dolaşıyorlar, ihtiyar kadınlar, çocuklar heybetten ağlaşıyorlardı. Ortada nereden çıktığı belli olmayan bir şayia dolaşmaya başladı. Güya medresede himmeti hazır, nazır olsun, evliyadan büyük bir zat yatıyormuş... Sof-

talar bir zamandan beri sabahlara kadar derinden derine tekbir ve İlâhi sesleri işitiyorlar, karanlık taşlıklarda yeşil nurların parlayıp söndüğünü görüyorlarmış... Veliyullah bir haftadan beri her gece Örfi Dede'nin rüyasına giriyor, "Kemiklerimi nâpâk ayaklara çiğnetmeyin. Kasabayı başınıza yıkar, yuvalarını tarumar ederim!" diye bar bar bağırıyormuş... Hem himmeti hazır, nasıl olsun sade Örfi Dede'ye değil, daha başka kimselere de görünüyormuş.

Bir gece evvel yine bir ziyafette bulunan Belediye Reisi Salim Paşa, mide dolgunluğuyla gördüğü karışık sıkıntılı rüyayı düşünüyor, bu arada bir de uzun sakallı, yeşil sarıklı bir hayalet fark eder gibi olduğunu hatırlayarak ürküyordu.

Mutasarrıf Müfit Bey, araba ile medreseye geldi; softalara uzun boylu nasihatler etti. Gittikleri medreselerde fevkalâde rahat edeceklerine dair teminat verdi. Fakat onlar bir türlü lâkırdı anlamıyorlar, "Hükümete karşı boynumuz kıldan ince... Medreseyi yıktırın... Biz buradan çıkmayız. Enkaz altında parçalanıp şehit olmak, huzur-ı ilâhiye alnımızın kanıyla çıkmak isteriz," diye direniyorlardı.

Mutasarrıfı, fırka kâtib-i mesulü takip etti. Cabir Bey, yine kürk yakalı avcı elbisesini giyinmiş, çizmelerini çekmiş, eline kamçısını almıştı. Biraz evvel jandarma kumandanından kendisine refakat etmesini rica etmişti. Fakat Ubeyt Bey:

— Beni mazur görünüz... Maneviyatımın kuvvetli olduğu malumunuzdur... İcap ederse bir başıma bir tabura meydan okumakta tereddüt etmem. Ancak evliya kuvvetinden korkarım... Bahusus hükümete isyan da mevzubahis değil... Adamcağızlar, medresenin yıkılmasına mümanaat etmiyorlar... 'Enkazı başımıza indirin... Biz şehit olmak isteriz,' demek bir suç mudur? diye reddetmişti.

Fakat bu defa Cabir Bey'in kafası iyiden iyiye kızmıştı. Kamçısını sallayarak medreseye ilerledi, kapı önünde durarak hem içerideki talebeye hem de dışarıdaki softalara gür sesiyle şiddetli bir nutuk verdi:

Balkanlar'ın, Müslümanların burunlarını, kulaklarını, bacaklarını nasıl kestiklerini, saçı bitmedik sabi sübyanları ana rahminden kılıçla çıkarıp şişe dizdiklerini bilmiyorlar mıydı? Bu eski kafa ne vakte kadar devam edecekti? Vaktiyle Yeniçerileri topa tutan hükümet, bugünde de icap ederse bu binayı topla yıkmaya kadirdir. Cabir Bey, softalara karşı şiddetli bir harekette bulunmak için kuduruyor, kamçısını havada şakırdatarak meydan okuyordu. Ah, bir taneciği cevap vermeye, meydan okumaya cesaret etseydi. Fakat bütün başlar kurnaz bir huşû ve hürmetle eğiliyor, en ön saflarda ihtiyar kadınlarla ihtiyar hocaların ağladığı görülüyordu.

Cabir Bey, tekrar hükümete gitti, Mutasarrıf Müfit Bey'le uzun uzun görüştü. Mutasarrıf, jandarma kumandanını çağırdı, lâkayt bir tavır ile köşede gazete okumaya başlayan Cabir Bey'in önünde Ubeyt Bey'e yalvarmaya benzer bir emir verdi. Jandarma kumandanı:

— Hükümet ve fırkaya merbutiyetim malum-ı devletleridir. Kasabanın üstüne kartal gibi kanat germişim... Memleket asayişi için nasıl canla başla çalıştığımdan şüphe buyurmazsınız... Ancak, demin beyefendiye arz ettim... Bu, bir maneviyat meselesidir. Emir buyurursanız bir miktar jandarma gönderirim. Bu mazuratıma rağmen bizzat mahall-i vak'aya gitmemi de ısrarla emrederseniz lütfen istifamı kabul buyurursunuz!

Müfit Bey, iki arada kalmış, fena halde ezilip sıkılmaya başlamıştı. Bir yandan imdat gelmesine imkân yoktu. Belediye reisi hastalığını söyleyerek arabasına binip savuşmuştu. Müderris Zühtü Efendi ise hiç görünürlerde yoktu. Mutasarrıf, odasında

ellerini oğuşturarak dolaşıyor, ara sıra "Ne yapsak acaba?" demek ister gibi Cabir Bey'in yüzüne bakıyordu. Kâtib-i mesulün çehresi kapalı, gözleri sönüktü. Biraz evvel okur gibi yaptığı eski gazeteyi parmakları arasında yavaş yavaş yırtıyor, acayip şekiller çıkarıyordu.

Mutasarrıf, gözleriyle sorduğu suali bir kere de ağzıyla tekrar edince Cabir Bey hafif bir istihfaf ile omuz silkti:

— Biraderim, sizsiniz burada hükümet-i meşrutamızın mümessili. Dört yobaz ile başa çıkamazsanız olur mu? Hükmü kuvvet elinizdedir. Verilen karar ne ise icra etmeniz lâzım...

Müfit Bey'in dudakları kuruyor, dizleri kesiliyordu... Sarıova mutasarrıflığı bulunmaz bir memuriyetti.

Baştaki kuvvetler birbirleriyle anlaştıkça işler gayet tıkırında gidiyor, hocaların hastalara nefes etmesi kabilinden onun da birkaç kâğıt imza edivermesi devlet arabasını yürütmeye kâfi geliyordu.

Fakat, onlar arasında anlaşmazlık çıkınca iş değişiyordu. O vakit, her biri mutasarrıfı kendi tarafına çekmek, günde on iki saat uyku ile mütemadiyen kazandığı kilolardan birkaçını kaybettiriyordu.

Etrafındakilerin herhangi bir meselede anlaştıklarını görünce onun düşünüp üzülmesine, tatlı canını sıkıntıya sokmasına hacet kalmazdı. Mademki bunun böyle olmasında herkes ittifak ediyordu, şu halde bu, mutlaka böyleydi. Fakat reyler dağılmaya, şahıslar birbirleriyle çarpışmaya başladı mı mutasarrıf için de lüzumsuz bir karar vermek mecburiyeti...

Bu, pek nadiren ihtiyaç gösteren bir aleti muhafazasından çıkarmak, kurup işletmek nevinden bir zahmetti.

Sonra, böyle ihtilaflarda çok kere haklı bulduğu tarafla değil, kuvvetli gördüğü tarafla yürümek icap ederdi. Bu mecburiyet karşısında onun memur vicdanı ve insanlık gururu uzaktan

uzağa ses vermeye, adamcağızı beyhude bir ıstırap ile iğnelemeye başlardı.

Onun için memlekette kimse ittifak ve itilaf kıymetini Mutasarrıf Müfit Bey kadar takdir edemezdi. Kasabanın nüfuzlu şahsiyetleri resmi, yahut hususi bir mecliste aralarında biraz sertçe konuşmaya başladıkları gibi Müfit Bey, telâşlanır, dargınlıkları barıştırmak için çırpınır dururdu.

Bu sebepten mutasarrıfa fadıl, kâmil, temiz ahlâklı, melekhaslet derlerdi.

Mutasarrıf; kâtib-i mesulden yüz bulamayınca polis müdürü ihtiyar Hacı Raşit Efendi'ye bir polis müfrezesiyle kendisini takip etmesini emretti ve tekrar arabasına binerek vak'a mahalline geldi.

Medresenin önü yine eskisi gibi kalabalık olduğu halde heyecan, epeyce yatışmıştı. Yorgunluktan yerlere, duvar diplerine, kapı eşiklerine çömelen ahalinin arasında sucular, şerbetçiler, yemişçiler geziniyordu.

Meydana bakan evlerin pencereleri kasabanın dört bir tarafından koşup gelmiş kadın misafirlerle donanmıştı. Kadın seyirciler karşısında büsbütün şevke gelen softalar kol kola sokakta dolaşıyor, bazı evlerin önünde durup göz ucu ile pencerelere bakarak bağıra bağıra münakaşa ediyorlardı.

Mutasarrıfın arabasını görünce sokakta bir kıyamettir koptu: İkinci perde açılıyordu.

Yemişçiler alışverişe fasıla vererek tablalarını –ne olur, ne olmaz– siper köşelere çekiyorlar, analar sokakta ayak altında çiğnenmesinden korktukları çocuklarını haykıra haykıra pencerelerden çağırıyorlardı.

Heybetli mutasarrıfın elleri, ayakları karıncalanıyor, senelerden beri mesane iltihabı çeken ihtiyar polis müdürü, mutasarrıfın emrini alır almaz hemen tulumba başına koşup tazele-

diği abdestini kaçırmamak için elleriyle kasıklarını sıkıyordu. Bir veliyullah türbesine kazma vurmak isteyenlerle beraber hareket etmek Hacı Raşit Efendi gibi bütün ömrünü taat ve ibadetle geçirmiş müttakı, musalli bir adama düşer miydi?

Düşemezdi, ama ne yapsın ki emir kuluydu. Onu sokağa atarlarsa evdeki çoluk çocuğunun haline köpekler gülerdi. O da Ubeyt Bey gibi Kadiri Şeyhi'nin damadı olsaydı yapacağını bilirdi ya. İhtiyar adam, mutasarrıfın yanında mütemadiyen mırıl mırıl evrad okuyor, veliyullahın mübarek kemiklerini çiğnetmemek için şerbet-i şahadeti içmeye aht ve peyman eden medreselilere karşı hakikaten silah çekmek mukadderse bu anda ruhunu kabzetmesini Allah'tan niyaz ediyordu. Müfit Bey, bu medresede kaldı, sonra kapının önündeki kalabalığı yararak arabaya doğru gelmeye başladı.

Adamcağızın çehresi fena halde bozulmuştu. Polis müdürü, ağzını açmadan mutasarrıf, neticeyi anladı. Sakin ve çekingen tabiatına rağmen Müfit Bey de artık kızmıştı. Ne olursa olsun bu rezalete bir nihayet vermek lâzımdı. Kazma kürekleriyle yıkıcılara derhal işe başlamalarını, polise de medreseyi kordon altına almasını ve ameleyi işten men'e cüret edecek kimselerin tevkif edilmesini emretti.

Softalar, bu emri haber alır almaz medreselerin kapılarını kapatmış, bir mezardan gelir gibi korkunç seslerle içeride tekbir almaya başlamışlardı. Sokakta gürültü kesilmişti.

Yalnız, kalabalığın içinde hafif bir dalgalanma hissedildi, hıçkırığa daha benzer sesler duyuluyordu.

Yıkıcıların en önünde iri boylu, yeşil mintanlı bir sakallı vardı. Bu adam, her nedense işe başlamak, ilk kazmayı vuran kendisi olmak için telâş ediyordu. Koşar bir süratle medresenin pencerelerinden birisine doğru ilerledi, kazmasını kaldırdı. Fakat indireceği vakit dik bir sesle, "Aman Allah..." diye bağırdı

ve düşüp bayıldı. Yıkıcılar kazmalarını, küreklerini fırlatıyorlar, bağırarak, tövbe istiğfar ederek etrafa kaçışıyorlardı.

Yerde baygın yatan, ara sıra "Aman Allah" diye bağıran sakallı amelenin yanına kimse yaklaşamıyordu. Mutasarrıf, bu adamın bir eczaneye gönderilmesini emretti ve artık yapılacak bir iş kalmadığı için geri döndü.

Bir dakika sonra meydanlığı dolduran ahali, pencerelerdeki kadınlar, gözleri dehşetten büyümüş, tüyleri diken diken olmuş, vakayı birbirlerine anlatıyorlardı. Beş on kuruş hatırı için bir veliyullah türbesini yıkmayı göze alan bu adam, tam kazmasını indireceği vakit karşısında nurani yüzlü, yeşil sarıklı pîr-i faniyi görmüş, bir elinde yeşil bayrak, bir elinde bir kocaman asa tutan bu ihtiyar; ameleye beddua etmiş ve sopasını başına indirerek bayıltmış.

Amele daha ayılmamıştı. Kendisini kaldırıp götürmeye çalışan polislere vücudunun olanca ağırlığıyla abanıyor, gözleri kapalı, saç sakal birbirine karışmış, boğuk ve korkunç sesler çıkarıyordu.

Şahin Efendi, vakayı belediye reisinin yeni mektep için gönderdiği bir taş yığınının üstünden seyrediyordu. Yanında Deli Necip ile Rasim vardı. Bir softa iki köylüye tafsilât veriyor, onlar gözlerini açarak, ara sıra hayretle başlarını sallayarak dinliyorlardı.

Şahin Efendi dayanamadı:

— Birader efendi... Pîr-i faninin sopasıyla bayılan amele daha ayılamadı. Acaba bu malumatı ne vakit verdi? diye sordu.

Softa, ona yalnız aksi aksi bakmakla iktifa etti, sonra arkasını dönüp uzaklaştı.

Deli Necip, "Nasıl, softa oyununu beğendin mi Doğan Bey? Avrupalı artistler komedyanın böylesini tertip edip oyna-

yabilirler mi? Eminim ki bu komedyanın muharrir ve mürettibi Eyüp Efendi'dir."

Şahin Efendi, her zaman her şeyi hoş gören nikbin mizacına rağmen, dalgın ve meyus, sükût ediyordu. Arkadaşını sadece başını sallamak suretiyle tasdik etti.

Rasim, derin derin içini çekiyor:

— Bunlarla başa çıkmaya imkân yok. Korkum şu ki memleket daha birkaç yüz sene bu yobazların elinden kurtulamayacak, diye mırıldanıyordu.

Şahin Efendi, arkadaşını bu kadar ümitsiz görünce canlandı:

— Akideni bozma Rasim, şuraya kuracağımız mektepte sade şu benim biraz evvel sorduğum suali, 'Baygın adamdan bu kadar tafsilât ne vakit, nasıl alındı, nasıl yayıldı?' sualini soracak kadar mülâhazalı bir nesil yetiştirsek yine kârdayız.

Artık görülecek şey kalmadığı için çarşı caddesine doğru akmaya başlayan kalabalığa onlar da karıştılar.

Mühendis Necip, etraftan işitilmek tehlikesine rağmen yüksek sesle deli deli gülüp söylüyordu:

— Vallahi billahi Avrupa'ya gitsek komedyanın bundan eğlenceliğini seyredemezdik. Heriflerdeki kurnazlığa bak. Ortada zorbalık, serkeşlik, kavga, dövüş yok... Evvela hükümete suzişli bir niyaz... İplemiyor musun? Pekâlâ, gel yık... Elini kolunu tutan yok ya. İçeriden topla, mitralyözle de müdafaa etmiyoruz... Ancak içeride bir dede var ki bir elinde yeşil bayrağı, öbür elinde sopası, duvarın arkasında bekliyor. Medreseye kazma kaldırdın mı? Sopa 'tak' diye kafana iniyor... Bu komedyadan sonra milyon versen memlekette bu iş için tek amele bulabilir misin? Bir zaman sonra dede, sade medreseyi değil, bütün sokağı bekleyecek. Bir de hocaları beğenmeyiz... Herifler, bir tabur bekçinin göremeyeceği vazifeyi üç, beş mum, birkaç bez parçasına mukabil koca bir dedeye gördürüyorlar.

Ben, zaten onların neticeyi bu kadar sükûn ile beklemelerinden korkmuştum... Demek ki sakallı ameleyi ya birkaç para ile, ya başka bir şeyle kandırdılar... O da bu bayılma oyununu oynadı. Dikkat ettiniz mi? Polisler onu kucaklarında götürürlerken bir aralık birinin ayağı kaydı. Ayının kafası bu sefer dedenin sopası altında değil, kaldırımın taşında patlayacaktı. Baygın oyunu oynayıp dururken zıp diye ayak üstü kaldırıma bir atladı ki...

Şahin Efendi, yeni mektepten ümidini kesmeye başlıyordu:

— Artık bu medreseyi yıkmaya imkân kalmadı. Yeni mektep ümidine şimdilik veda etmeli. Değil mi ki bu medresenin artık henüz ismi bilinmeyen meçhul bir veli gibi bir muhafızı var... Kimse artık ona ilişemeyecek. Yarın, öbür gün ona bir isim takılır, belki küçük bir türbe yapılır. Bir yeşil kandil asılır.

Deli Necip'in aklına bir şey gelmişti. Sokağın ortasında kahkahadan kırılıyor, iki büklüm olarak kasıklarını tutuyordu:

— Vah zavallı Doğan Beyciğim... Sen, memleketindeki yeşil kandilleri söndüreceğim diye böbürlenirken senin mektebine, senin burnunun ucuna bir yeni yeşil kandil ilave edecekler ha... Aman talih...

Sonra, Şahin Efendi'nin üşüyen bir adam vaziyetinde daralmaya, kamburlaşmaya başlayan sırtına bir yumruk atarak ilave etti:

— Sıkılma Doğan Bey, softaların oyununa biz de bir oyunla mukabele edeceğiz... On beş güne kalmadan sana arsanı tertemiz teslim edeceğim. Şimdi bir şey sorma. Hele bir kere planımı tertip edeyim.

Dede hikâyesi geceleri mezarlık civarından geçen yalnız yolcuların karşısında evvela minimini bir cüce şeklinde çıkan, sonra büyüye büyüye servilerin boyunu aşan gulyabaniler gibi inanılmaz bir süratle büyüyor, korkunç bir masal haline giriyordu.

Hamal kılıklı bir adam iki genç kur'a neferine anlatıyordu:

— Geçenlerde bir gece, sırtımda bir sandıkla medresenin önünden geçiyordum. Çok karanlıktı. Bastığımı yeri göremiyordum. Birdenbire ayağım bir taşa çarptı. Yüzüstü yuvarlanıyordum. Sırtımdaki sandığın altında yamyassı olacaktım. Birdenbire beyaz sakallı bir adam, beni kolları arasına aldı. Yalanım varsa güneşe kör bakayım.

Neferlerle hamal uzaklaştıktan sonra Deli Necip gülmeye başladı. Kalabalığı göstererek:

— Ne koyun gibi ahali, Yarabbim! Bugünkü mesele hakikatte Hafız Eyüp Efendi ile senin aranda geçmiş bir çarpışmadır. Onlar, pir aşkına size yardakçılık ettiler. Toplandılar, bağırdılar. Hatta icap etse yine pir aşkına birbirlerini boğazlayabilirlerdi. Feci şu ki, daima böyle oldu. Öldük; fakat neye öldüğümüzü bir türlü anlayamadık...

Gayret Doğan Bey... Ümidimiz ancak senin yeni mektebe kaldı.

## - VIII -

HÜKÜMET Caddesi mahut medresenin önüne gelip dayanmıştı

Binanın muhafazasını sopalı evliyalarına terk eden softaların artık kimseden pervaları yoktu. Meydan açıklarında bayılıp "Aman Allah" diye danalar gibi böğürmeye razı olanlar kazmalarını alıp teşrif edebilirlerdi. Mollalar, fitilli mintanlarının göğüsleri kabarmış, elleri şalvarının cebinde medreseye girip çıkıyorlar, gönül ferahıyla yolun yapılmasını seyrediyorlardı.

Belediye meclisi efkâr-ı umumiyenin bu heyecanı karşısında medreseyi yıkmaktan vazgeçmeye karar vermişti. Caddenin o kısmı biraz daralıvermekle kıyamet kopmazdı ya.

Vak'adan bir hafta sonra bir gün, **Belediye Mühendisi Deli** Necip, yolların tesviyesine bizzat nezaret etmeye gelmişti. Hezarfen ve içi titiz bir adamdı. Elinden dülgercilik, duvarcılık, sıvacılık, nakkaşlık... Her şey gelirdi. Amelenin istediği gibi çalışmadığını görürse derhal damlara, iskelelere tırmanır, ellerinden aletlerini alarak ateş gibi çalışmaya, onlara bilmediklerini öğretmeye başlardı.

O gün, arkasına bir amele gömleği giyerek belediyenin yeni silindirine binmiş, yolun tesviyesine uğraşıyordu.

Tam öğle ezanı okunurken bir kaza oldu. Belediye mühendisi yanlış bir manevra neticesinde silindiri bütün dehşetli ağırlığıyla medresenin payandalarla ayakta duran çürük duvarına bindirmişti. Bina, korkunç bir gürültü ile sarsıldı. Duvarın bir tarafı çöktü, camlar patladı, parçalanan damdan kiremitler dökülmeye başladı. Bereket versin ki talebenin büyük bir kısmı öğle namazını eda için camiye gitmişlerdi. İçeride bulunan üç beş softa, korkunç seslerle "Allah Allah!" diye bağırıyorlar, binayı saran kesif toz, toprak bulutu içinde cüppelerinin etekleri yaralı kanatlar gibi çırpınarak kaçışıyorlardı... Gürültüyü duyanlar yine etraftan koşup geldiler. Bu arada yanında beş altı genç polis neferiyle bir komiser peyda oldu.

Müsademe esnasında çenesini bir demir parçasına çarpıp yaralayan Deli Necip, kanlı mendilini komisere sallayarak bağırdı:

— Tehlike var. Bina yıkılmak üzeredir... Ahaliyi yaklaştırmayınız.

Polisler, kasaturalarını çekerek derhal bir kordon yaptılar. Telâş ile camiden koşup gelen birkaç softa, "Aman eşyaları-

mız... kitaplarımız..." diye bu kordonu yarmak istiyorlardı. Fakat polisler onları göğüslerinden iterek geri püskürttüler. Belediye mühendisi alelacele bir rapor yazdı. Bir kaza neticesinde bina esaslı surette sarsılmış, kısmen yıkılmıştı. Hali üzere bırakılırsa büsbütün yıkılmak tehlikesi vardı. Bu yüzden maazallah nüfusça da zayiat olabilirdi. Binaenaleyh derhal yıktırmak lâzımdı. Bu rapor üzerine hemen işe başlandı. Akşam olmadan medresenin camları, kapıları indirilmiş bulunuyordu.

Şahin Efendi, o gece Deli Necip'e mektepte bir helva ziyafeti verdi.

Belediye mühendisi, ağzının kolaylıkla açılıp kapanmasına mani olan yarasına rağmen hem kepçe büyüklüğünde bir tahta kaşıkla helvayı atıştırıyordu, hem mütemadiyen gülüp söylüyordu:

— Sopalı dede bu gece açıkta kaldı... Yağmur yağarsa vay haline biçarenin... Ben, toz toprak arasında fark edemedim, ama sakın benim çeneme de vuran o olmasın?.. Her ne ise ucuz kurtulduk... Nasıl benim politikamı beğendin mi Doğan Bey! Yahu, aferin bize. Üç kişi bu meselede bütün kasabaya kafa tuttuk... Hele Eyüp Hoca öyle bir baştan kara etti ki... Yaşayalım biz yahu...

Şahin Efendi, "Kâzım Efendi'nin hizmetini de inkâr etmeyelim. Bu işte çok yardımı dokundu," dedi.

Deli Necip gülümseyerek onu tasdik etti:

— Bu adamı bir yarım müttefik addedebiliriz... Bizimle anlaşacak bir seviyede değil... Her hususta ona açılamayız, ama ara sıra işimize yarar.

Komiser Kâzım Efendi, Şahin Efendi'nin talebelerinden birinin babasıydı. Namık ismindeki bu çocuk, ateş gibi bir şeydi. Uyanık bir zekâsı vardı. Her şeyi anlatmak ister, içindeki yaşa-

mak zevki taze bir kaynak gibi sebepsiz sevinçler, kahkahalar, yaramazlıklarla durmadan akıp taşardı.

Eski hoca dayakla, tehditle, korku ile çocuktaki zekâ ve merakı söndüremediği, miskin itaate, alık ezberciliğe alıştıramadığı için mütemadiyen şikâyet etmişti.

Kâzım Efendi, ancak okuyup yazacak kadar tahsil görmüş bir halk adamıydı. Eski muallimin "Bu çocuk adam olmaz," diye verdiği hükme inanmış, oğluna uzun zaman âdeta zulmetmişti.

Şahin Efendi, Sarıova'da işe başladıktan sonra bu komiser, bir gün çocuğunu ağlata ağlata mektebe getirmiş: "Bu çapkın, hastalık bahanesiyle mektepten kaçıyor, evde haylazlık ediyor. Benden sana izin hoca efendi... Döv, kemiklerini kır, ya ölsün, ya adam olsun!" demişti. Çocuğun yüzü kıpkırmızı, gözleri çakmak çakmaktı. Hele sesinin kısıklığı Şahin Efendi'nin dikkatini celbetmişti. Çocuğun nabzını tutarak:

— Efendi birader... Bu çocuk hakikaten hasta, demişti.

Komiser çehresini çatarak:

— Hastalık falan değil. Çapkına köteği attım da ondan, diye inat ediyordu.

Şahin Efendi, bu komiseri evvela haşin, hissiz ve anlayışsız bir adam zannetmişti. Fakat biraz biraz konuşunca fikrini değiştirmeye başladı. Hele onun: "Hasta da olsa tahsilden kalmasına razı olamam. Ben kadın değilim. Evlâdım sağ olsun da cahil olsun, fena olsun, diyemem," demesi ona garip geldi.

Cer hocalığı zamanından kalma, açık ve kandırıcı lisanıyla komisere anlattı ki hasta bir çocuk, birkaç gün evde istirahat etmekle hiçbir şey kaybetmez, bir hastanın bir senede göremeyeceği bir işi sıhhati yerinde bir insan bir haftada görür.

Komiser Kâzım Efendi o gün Şahin Efendi'ye mağlup olmadı. Fakat yeni hocanın sözleri onda anlaşılmaz bir muhabbet

ve emniyet uyandırdı; iyi bir tesirle mektepten çıktı. Sonradan daha iyi anlaşmaya fırsat buldular. Komiser sık sık mektebe uğruyordu. Şahin Efendi ona çocuğunu iyi tanıyamadığını, onunla iftihar etmesi lâzım geldiğini anlatıyordu.

Çocuğun kendi elinde az zaman içinde nasıl ilerlemeye başladığını misallerle izah etti. Adamcağız, bir zamanlar eski hocaya kanarak çocuğuna ettiği zulüm için âdeta utanmaya, vicdan azabı duymaya başladı.

Şahin Efendi, Sarıova'daki vazifesinin hududunu zaten geniş tutmaya karar vermişti. Onun fikrince iptidai hocası sade çocuklarla değil, onların babaları, anaları olan daha büyük çocuklarla da uğraşmalıydı. Az bir zaman içinde bu Kâzım Efendi'nin temiz ve zeki bir adam olduğunu anlamıştı. Kusuru yalnız ulema denilen adamlara fazla inanmasından, onların her söylediklerini hakikat diye kabul etmiş olmasından ibaretti. Fakat, bunun zekâ ve ahlâkında pek esaslı tahrikat yapmamıştı. Nitekim makbul ve dürüst bir insan ağzından işittiği birkaç doğru söz, başındaki hafif duman tabakasını çabucak dağıtıvermişti.

Gün geçtikçe, mevzuları yenileşiyordu: çocuğun terbiyesinden başka şeylerden, memleket ve millet meselelerinden de bahse başlıyorlardı.

Şahin Efendi, hocalar hakkında bazı düşüncelerini ve görüşlerini söyledikçe komiser, âdeta neşeleniyor, ellerini birbirine vurarak bir mektep çocuğu saflığıyla:

— Birader, billahi ben de bunları seziyordum, ama senin gibi derleyip toparlayamıyordum, açık açık söyleyemiyordum, diyordu.

Bu Komiser Kâzım Efendi, Şahin Efendi'nin bazı kanaatlerini daha ziyade kuvvetlendirmiş, ümitlerini artırmıştı. Kendi kendine diyordu ki:

— Yüreğimizin acısı bizi bazen haksız ve bedbin yapıyor, softalığın milleti baştan başa çürüttüğünü söylüyoruz. Fakat hastalık, sandığımız kadar derin ve geniş değil... Softalar okur yazar takımını ve kendi ordularına aldıkları bir kısım çocuklarımızı berbat ettiler... Fakat işi, gücü, çoluğu, çocuğu, hâsılı kendi dünya gailesiyle meşgul asıl halk üzerinde derin tesirleri olmadı... "Asırların yaptığı bir zihniyeti yıkmak ve yenisini yapmak için yine asırlar lâzım," diyenlere pek hak vermemeli. Milletin asıl büyük bir kısmı bu Komiser Kâzım Efendi'ye benziyor. Onları yataklarında sayıklatıp terleten kâbuslarından uyandırmak için müşfik bir elle hafifçe silkeleyip sarsmak kâfidir. Gün ışığı dünya ışığı gözbebeklerine değdiği gibi gönülleri, beyinleri de çabucak aydınlanıyor... Bu memleketin halkı hiçbir zaman –görünüşe aldanarak zannettiğimiz gibi– tam mutaassıp, tam hurafe ve İsrailiyat hastası olmadı. Softanın pençesinden kendini hiçbir zaman kurtaramamakla beraber softaya karşı daima emniyetsizlik ve nefret gösterdi... Güya türbe kandilleri sönerse gönüller asırlarca karanlık kalırmış... Teslim ederim, türbe kandilleri sönerse karanlık basar. Fakat zannettikleri gibi asırlarca değil. O gecenin sabahına kadar... Sabah güneşiyle beraber gözler, gönüller yeniden aydınlanır... Eski vehimler, korkular, hastalık gecelerinin rüyaları gibi bir bulanık hatıradan ibaret kalır... İşte hayatında softalarla pek az alışverişi olmuş bir halk ve toprak adamı olan Kâzım Efendi... İşte hatta ben. Kâzım Efendi öyle bir adam ki birçok yalanlar arasında hakikati görecek olursa derhal tanıyor. Nerede gördüğünü hatırlamadığı bir eski âşinâ gibi hemen elini uzatıyor. Demek ki istidatlı bir milletin çocuklarına 'doğru'yu buldurmak için onları mutlaka yüksek ilim ve muhakeme yollarından geçirmek şart değil, iyi bir rehber, basit, fakat müspet bir iptidai tahsiliyle de onu hak ve hakikati görecek hale getirebilir, zamanının adamı yapar.

Sonra, bu Kâzım Efendi'de hurafe ve İsrailiyat meyli de öyle pek derinlere işlememiş... Onun salim kafası fazla telâş göstermedi, en mühim noktalarda benimle hemfikir çıktı. Halbuki ben, bu neticeye ne dayanılmaz isyanlar, buhranlardan sonra varmıştım. Hayal ve hurafeden müspet fikre geçmek için birer birer asılması elzem sandığım merhalelerden ne vakit atlayıp geçmişti? Bu muammayı ancak şöyle hallediyorum ki bu adamın kafası ezelde böyle yapılmış... Sonra, hurafe bir hastalık gibi dışarıdan gelip yerleşmiş... Evet, hatta ben, ömrümün en güzel yıllarını bir karanlık ve rutubetli medrese hücresinde çürütmüş eski softa bile böyle değil miyim? Benim bile edebiyat rüyamın asıl sebebi dünya muhabbeti, dünyadaki kısa hayata kanıp doyamayışım olduğu meydana çıkmadı mı?

Namık'ı sorup aramak bahanesiyle sık sık mektebe gelen Kâzım Efendi, "Yeni mektep"le çok alâkadar olmuş, softaların son isyanına fena halde canı sıkılmıştı. Bu işte Hafız Eyüp'ün parmağı olduğunu o da gayet iyi hissediyordu. Şahin Efendi, ona belediye mühendisinin tasavvurunu açtığı zaman pek memnun olmuş:

— Ben de işte canla başla çalışırım, demişti, zaten bugünlerde yeni kaydedilmiş efradın talimiyle uğraşıyordum. Dediğiniz saatte beş, on genç polisle beraber güya tesadüfen orada bulunuyorum. Medreseyi çabucak sararız, softaların göz açmalarına meydan vermeden yok ediveririz... Bu yüzden başıma bir belâ da gelse aldırış etmem... Elimizden fazla bir iş gelmez ki... Çorbada maydanoz kabilinden, yeni mektebe bizim de bir ufak hizmetimiz dokunsun...

Deli Necip:

— Keşke bu gece şu yeni müttefiki de helva ziyafetine çağırsaydık, dedi fakat çabucak bu fikrinden döndü:

— Aman, aman, isabet oldu... Belki dikkati celbederdi. Yahu biz, şöyle böyle bir ihtilâl teşkilâtı, bir ihtilâl hareketi yaptık... Polisimiz, muallimimiz, fen adamımız hepsi tamam. Allah vere bir şey sezinlemeseler.

## -IX-

ŞAHİN Efendi, iki gün sonra çarşıda Hafız Eyüp'e tesadüf etti. Softa, uzun parmaklı kuru elleriyle Şahin Efendi'nin ellerini tutup sıktı:

— Arsayı kurtarmışsınız, dedi. Allah mübarek etsin... Deli Necip, kırk yılda akıllıca bir iş yaptı... Talebenin inadı yüzünden hafazanallah bir mesele çıkacak diye ödüm kopuyordu.

Şahin Efendi, aynı samimiyetle Hafız Eyüp'e teşekkür etti. Başmuallimi, ondan ayrıldıktan sonra bir düşüncedir almıştı:

— Bu fena alâmet, diyordu, herif oynanan oyunu teferruatıyla öğrendi... Mağlubiyetini böyle güler yüzle kabul etmesi beni de ehemmiyetli düşman gördüğüne delildir... Beni 'Emir Dede' muallimliğinden atmak için şimdiye kadar sinsi sinsi çalıştı. Fakat artık açıktan açığa harp ilân etmesini bekleyebiliriz.

Hafız Eyüp'ün Şahin Efendi'yi esasen gözü tutmamıştı. Ne sebepten medreseyi bırakıp darülmuallimine geçtiği, sarığı attığı belli olmayan bu eski softaya bir türlü inanamıyordu.

Hele onun ulema arasında bir ehemmiyet almaya başlamasını hoş görmüyordu. İlk gün maarif müdürünün odasında Şahin Efendi'ye karşı aldığı mağrur ve amirane vaziyeti değiştirmişti. Görünüşte "Emir Dede" başmuallimini gayet beğeniyordu. Bir gün ona:

— Nûr-i aynım, senin fazl ve ilmine cidden hayret ediyorum, demişti. İlanihaye iptidai muallimliğinde kalman hem memleket için, hem de senin için günahtır... 'Sipahizade' medresesinde Zihni Efendi namında amelimanda bir mâtuh var... Sipahizade, Sarıova'nın en zengin medreselerinden biridir. Bir yolunu bulup seni oraya müderris yapalım. Hem sen kazanırsın, hem memleket kazanır. Arzu edersen icap eden makamata müracaat için sana delâlet edeyim. Ben hayır işlemekten hoşlanır bir adamım.

Şahin Efendi, Hafız Eyüp'e bu büyük hayırhahlığı için teşekkür ve dualar etmiş, sonra mütevazıane boynunu bükerek:

— İcazetname almaya talih müsaade etmedi. Mahaza kulunuz haddini bilenlerdenim. İktidar ve malumatımın derecesini takdir ederim. Öyle büyük makamlarda gözüm yok.. İptidai hocalığı ben gibi bir garibe çoktur bile... Zaten yek at, yek mızrağım...

Şahin Efendi, Eyüp Hoca'nın bir entrika çevirmek istediğini daha o gün hissetmişti. Fakat kurulan tuzağın mahiyetini epeyce zaman sonra anladı.

"Sipahizade"deki bunak ve hasta müderrisin yerine Hacı Arif Efendi isminde bir hoca talipti. Arif Efendi'nin de eski müderristen kalır yeri yoktu. Aralarındaki fark, onun birkaç yaş daha genç olmasından ibaretti. Fakat bu adam, Tikveşli idi. Yani Kâtib-i Mesul Cabir Bey'in hemşerilerinden, hatta bir rivayete göre uzak akrabalarından...

Eyüp Hoca'nın hesabı herhalde şu olacaktı:

Şahin Efendi'nin muvaffak olmasına imkân yoktu. Fakat Tikveşli hocaya rakip çıkması kâtib-i mesulün arasını açacaktı. Bu ihtilâftan sonra Şahin Efendi'nin Sarıova'da tutunabilmesi ancak hocaların himayesine sığınması şartıyla kabil olacaktı. Bu ise Şahin Efendi'nin çanına ebediyen ot tıkamak demekti.

Yüzde bir ümitle Şahin Efendi partiyi kazanırsa ulema sınıfına, aslına rücu etmiş olacaktı. Binaenaleyh, artık ağzını açmayacaktı. Fazla olarak kâtib-i mesulün nüfuzu da az çok kırılmış olacaktı.

Hafız Eyüp'ün ikinci teşebbüsü Şahin Efendi'ye bir babalık etmek, onu bağ, bahçe sahibi bir mahalle imamının kızı ile evlendirmek istemesi olmuştu.

— Nûr-i dîdem, ilim ve fazl sahibi bir adam olduğun halde mektep köşelerinde sürünmene, Huda bilir, yüreğim sızlıyor... Gel sana bir babalık edeyim. Kayınpederin olacak zat hem variyetli, hem de gayet namuslu ve mazlum bir adamdır. Çok memnun olursun, maişet gailesinden kurtulur, ileride bana hayır dua edersin...

Şahin Efendi, bu seferki kurnazlığı daha çabuk anladı. Başına aile dağdağası çökmüş, çoluk çocuğa karışmış bir adamın ne kadar azimli olursa olsun tuzağa düşmüş kurtlar gibi eli, kolu bağlanacağını, bir daha kıpırdanmaya hali kalmayacağını Eyüp Hoca gayet iyi biliyordu.

— Ben, âciz bir adamım... Tilki giremediği deliğe bir de kuyruğuna kabak bağlarmış... Biz kim, evlenmek kim?.. Bana cidden babalık ediyorsunuz. Bu emir neticesinde beklediğiniz duayı ben, size şimdiden edeyim, diye ellerini açtı, Eyüp Hoca'nın ömrü afiyetine dua etti.

Şahin Efendi'yi kuşkulandırmaktan korkan Hafız Eyüp Efendi üçüncü insaniyetini bir başkası vasıtasıyla yaptı. "Emir Dede" başmuallimine pek ucuz fiyatla bir bağ teklif olunuyor, parası yoksa hiç hükmünde bir faizle borç para vaat ediliyordu.

Şahin Efendi, bunu söyleyen adamın yüzüne kahkaha ile güldü.

Bu Hafız Eyüp Efendi, hakikaten dehşetli bir adamdı. İnsan hırslarını ne mükemmel kavramıştı. Onu evvela makam hırsı

vasıtasıyla elde etmek istemişti. Bu olmayınca, kadın kuvvetine müracaat etmişti. O çarenin de netice vermediğini görünce bir para ve mal tuzağı kurmuştu. Şahin Efendi'nin ödenmesine imkân olmayan bir borç altına girmesi elini, kolunu kıskıvrak bağlatıp kendini mollalara teslim etmesi demekti.

— Bereket versin ben de medreseden yetiştim, softayı öğrendim. Gafil bir genç olsaydım ne yapıp ederler, beni nazik bir tarafımdan yakalayıp yere vurmanın kolayını bulurlardı, diye düşünüyordu.

Evet, son medrese vak'ası Şahin Efendi'nin tehlikeli bir kuvvet olduğunu Hafız Eyüp'e göstermişti. Artık, onun elindeki bütün tezvir vasıtalarını seferber ederek "Emir Dede" muallimine hücum etmesine intizar edilebilirdi.

Şahin Efendi, bundan sonra daha fazla ihtiyatla hareket etmeye karar verdi. Fakat bu, ancak bir dereceye kadar mümkündü. Muayyen bir iş meydana çıkarmaya, hedefine doğru durmadan yürümeye mecbur bir inkılâpçıydı.

Bütün ihtiyatına rağmen, gün geçtikçe meslek ve maksadı daha açık anlaşılmaya, yavaş yavaş büyüyen eseri artık gizlenmeyecek bir genişlik almaya başlıyordu.

## -X-

BiR GÜN *Sarıova* gazetesinde Müderris Zühtü Efendi'nin "Sarığa hürmet vecibesi" adlı bir başmakalesi çıktı.

Âlim ve teceddütperver müderris, hulâsa itibarıyla şunları söylüyordu:

"Bayrak, devletin; sarık, dinin timsalidir. Bayrağa hürmet nasıl bir borçsa sarığa hürmet de öyle bir borçtur. Maalesef bazı kuş beyinliler sarığa lâyık olduğu derecede hürmet etmiyorlar. Ancak, bütün kabahati onlara yüklemek doğru olamaz. Sarığın hakarete uğramasından ulema-yı kiramı da az çok mesul tutmak lâzım gelir. Eline üç, beş arşın tülbent geçiren herkes fesine sarık sarıyor ve lâzım gelen fazl ve kemali iktisap etmek için hiçbir zahmet ihtiyar etmeksizin ulema sınıfına geçip oturuyor. Bu, böyle devam edip gidemez. Mevcut sarıklılar arasında bir tasfiye yapmak doğru olmasa bile badema saracak olanları küçük bir imtihandan geçirmek iktiza eder."

Şahin Efendi, bir sabah bu makaleyi okuduğu zaman pek keyiflendi:

— Yaşasın Zühtü Efendi, dedi, nice zamandan beri beklediğim fırsatı bana kendi eliyle verdi.

Zühtü Efendi, sık sık Muallimler Cemiyeti'ni ziyaret eder ve ara sıra orada verilen konferanslarda hazır bulunurdu. Müderris efendi "Memleketin ümid-i ve müstefid olduğunu" söylerdi. Fakat hakikatte maksadı burasını kontrol altında bulundurmak, memleketteki üç, beş gözü açık idadi, darülmuallimin ve iptidai mualliminin yeni bir cereyan uyandırmasına mani olmaktı. Zühtü Efendi, bu maksadına bir dereceye kadar muvaffak olmuştu. Öyle ki kendisi bulunmadığı zamanlarda bile muhteşem heyulası oradan eksik olmuyor, vakit vakit uyanır gibi olan bazı milli heyecanlar bu havanın içinde bir türlü alevlenemeyerek sönüyordu.

Şahin Efendi'nin bu muallimler cemiyetinde de büyük ümitleri vardı. İstediği müttefiklerin en büyük kısmını oradan tedarik edeceğine emindi. Fakat şimdilik müspet bir teşebbüste bulunmaktan çekiniyor, yalnız, akşamüstleri muntazam devam ederek kendine kuvvetli bir mevki yapmaya çalışıyordu.

Şahin Efendi, sarık yazısının intişarından iki gün sonra Zühtü Efendi'yi muallimler cemiyetinde yakaladı; makaleyi ve muharriri göklere çıkardı. "Öteden beri birtakım münafıklar ulema sınıfı ile devlet mekteplerinden yetişme münevverlerin aralarını açmışlardı. Zat-ı fâdılâneniz bu makalenizle sarıklılar ile feslilerin aynı yolun yolcuları olduklarını, bir olan hedeflerine kardeşçe bir beraberlikle kol kola yürümeleri lâzım geldiğini parlak bir surette ispat buyurmuş oluyorsunuz," dedi.

Müderris Zühtü Efendi köşedeki koltuğunda tavus gibi kabarıyor, hazzından ağzı kulaklarına varıyordu.

Şahin Efendi, bu mukaddimeden sonra devam etti:

— Zâtı fâdılâneniz bizim velinimet-i irfanımızsınız. Yüksek irşatlarınız ve nasihatlerinizden daima nur alıyoruz. Ancak yazdıklarınızın yalnız gazete kâğıtlarında ve takdirkârlarınızın ruhlarında kalması kâfi değildir. Yüksek fikirleriniz hemen fiile inkılâp etmelidir. Bu ise bizlerin nâçiz gayretimizle olacaktır. Malûm-ı fâdılânelerdir ki bir memleketin bütün fertleri âlim olamaz. Ancak fertler her hal ve hareketlerinde ulemayı kendilerine rehber ederlerse o memleket güya baştan başa ulemadan müteşekkilmiş gibi daima felâh ve necat yollarına gider.

Şahin Efendi, Zühtü Efendi'den ziyade bir münasebetsizlik etmelerinden korktuğu bazı sarıklıların gözlerini boyamak için bir müddet daha bu şekilde konuştuktan sonra şu neticede karar kıldı:

— İptidai talebesine sarık sardırmak doğru değildir. Bir kere çocuk, deli gibi bir mahlûktur. Ne yaptığını bilmez. Başındaki sargıyla yerlerde, çamurlarda yuvarlanır. Yahut arkadaşlarıyla dövüşür, tokat yer. Böylece çocuklar nazarında sarığın kıymeti eksilir... Saniyen sarık bir imtiyazdır, imtiyaz ise ancak muvaffakiyetli bir tahsilin neticesinde kazanılır. Henüz tahsile

başlayan çocuğa sarık sarmak ona mektebe kaydedildiği gün şahadetname vermek gibidir.

Şahin Efendi, birkaç sarıklı muallimin heyecanlı bir surette fısıldaştıklarını gördü ve ağızlarını açmalarına meydan bırakmamak için acele acele bitirdi:

— İptidai talebesi sarık sarmasın demiyorum. Ancak bunu biz muallimler basit bir tetkik ve imtihandan sonra, bir hak ve imtiyaz olarak talebemizin en çalışkan ve ahlâklılarına verelim. Bu suretle hem mekteplerde bir güzide sarıklılar sınıfı vücuda getirmiş hem de diğer çocukları teşvik etmiş oluruz.

Şahin Efendi'yi evvela memnuniyetle dinleyen Zühtü Efendi bu netice karşısında biraz şaşaladı. Ne "evet" diyebiliyor ne de "hayır"... Müphem bazı sözlerle bahsi kapatmak istedi. Fakat Şahin Efendi, bu müphemliği kendi lehine tefsir ederek bu sözlerden sarih bir netice çıkardı ve müderris efendiyi ikinci bir defa methetti.

"Emir Dede" muallimi hemen ertesi günden itibaren mektebinde işe başlamak istiyordu. Fakat ilk hareket geçtikten sonra onu bir düşünce aldı:

— Ne olur, ne olmaz acele etmemeli. Birkaç gün etrafı dinlemeli, diyordu, manasız bir istical ile eserimi tehlikeye sokarsam ömrümün sonuna kadar yanarım.

Şahin Efendi, bu ihtiyatta ne kadar haklı olduğunu sonradan anladı. "Emir Dede" başmualliminin cemiyette söylediği şeyleri mektebinde tatbike başlamasını âdeta bekleyenler vardı. Bizzat kendi mektebinde muallimlerden birinin:

— Talebenin başından çıkarmak istediği sarık, korkarım ki Şahin Efendi'nin kendi ayağına dolanmasın, dediğini haber aldı.

Düşmanlarının çehrelerini artık seçmeye başlamıştı. Bunlar, evvela onun vaktiyle sarığı atmış olmasını bir türlü hazme-

demeyen bazı hocalardı. Sonra, büyük ihtiyacına rağmen onun şahsından ve fikirlerinden şüphelenen softalar vardı. Nihayet, rakip mahalle mekteplerinin hocaları geliyordu. Bunların içinde en çok "**Dolmacı Hoca**", diye maruf birinin ötede, beride aleyhinde bulunduğunu duyuyordu.

Sarık meselesinde talebe velilerinden biriyle çıkacak bir ihtilâf –etraftan körüklenmek suretiyle– büyüyüp vahim bir gaile şeklini alabilirdi.

Bununla beraber Şahin Efendi, çocukları mutlaka bu muzır ağırlıktan kurtarmaya karar vermişti. Kurnaz bir ihtiyatla yavaş yavaş gayesine doğru ilerliyordu. Bir gün kirli ve eski sarıklı çocukları divana çekiyor:

— Böyle sarıkla gezmek dine hakaret değil midir? Sizin velilerinizde din gayreti yok mudur? Çabuk onları değiştirin, diye evlerine gönderiyordu.

Ertesi gün nispeten temiz sarıkla gelen çocuklara başka bahaneler buluyordu:

— Çocuklarım... Sarık saran adam, kıyafetine de dikkat etmeli... Eski ve yırtık elbise sarığın şerefini bozar. Haydi, babalarınıza söylerim. Sizi bu kıyafette mektebe göndermesin.

Başmuallimin hakkı vardı. Askerin üniforması gibi sarıklının kıyafeti de tertemiz olmalıydı. Bu, öyle bir hakikatti ki akan suları durdururdu. Bunun için çocuklarının kıyafetleriyle uğraşmaya vakit ve hali müsait olan bir kısım aileler Şahin Efendi'nin dediğini yapıyorlar, fakat bazıları bu sonu gelmez ihtiyatlardan usanarak nihayet çocuklarının başındaki sarığı çıkarıyorlardı. Sonra, sarıklı çocuklar mektepte eskisi gibi oynayıp yaramazlık edemiyorlardı. Şahin Efendi, onların en küçük bir kabahatlerine bile göz yummuyor:

— Çocuklarım, başınızda sarık var. Siz, ulemadan sayılırsınız. Koşmaca ve kaydırak oynamak, çamurlara, tozlara yuvar-

lanmak size yakışır mı? Bahçenin bir köşesinde efendi efendi oturun bakayım, diyor ve sarıklı çocukları sıra sıra duvar diplerine diziyordu.

Şahin Efendi'nin bu ve buna benzer kurnazlıkları sayesinde sarıklı çocukların sayısı yarıya indi. Talebeden birinin daha sarığı, cüppeyi attığını gördükçe derin bir sevinç duyar, bir gün evvelki müfsit ve gülünç ihtiyar karikatürünün bir gün sonra, sarığı atar atmaz, kozasından çıkmış kelebek gibi birdenbire hafifleşmesine, zeki ve sevimli bir çocuk haline gelmesine gizli gizli bayram ederdi.

## -XI-

MUALLİMLER cemiyetinde **Müderris Zühtü Efendi gibi Cabir Bey'in de ehemmiyetli bir mevkii vardı.** Kâtib-i mesul bazı akşamüstleri cemiyete uğrar, muallim arkadaşlarla "hasbıhal" ederdi. Zühtü Efendi'nin daima "Memleketin ümit-i âtisi olan genç muallimlerden istifade ve istinare ettiğini" söyleyerek gönül almasına mukabil o, açıkça "İrfan ordusu neferlerini tenviri, onlara başçavuşluk etmek istediğini" mağrurane tekrar ederdi.

Kâtib-i mesulün muallimler cemiyetinde çoğu Balkan muhacirlerinden mürekkep bir partisi vardı. Bunlar, Cabir Bey'in küçük çapta modelleriydi. Onun gibi giyinirler, onun gibi konuşurlar, kâtib-i mesulün milleti uyandırmak için büyük meclislerde ve muallimler cemiyetinde anlattığı hikâyelerini onlar mekteplerde çocuklara tekrar ederlerdi.

Bu parti, çok taşkın ve gürültücüydü. Durmadan zalim düşmandan, mukaddes intikamdan, millet muhabbeti ve taassup düşmanlığından bahsederlerdi. Fikir ve emellerini başkala-

rına telkin etmek için söz söylerler, kavga eder gibi bağırırlar, kızarlar, kızarırlar, dişlerini gıcırdatırlar, yumruklarını sıkarlar. Döktükleri hakikat cevherlerini birdenbire idrak ve kabul etmeyenler olursa dövecek gibi üstüne yürürler. "Değiştirelim gayrı bu kafaları. Atalım çöplüğe bu mütefessih zihniyetleri... Biz uyanıp değiştirmezsek bu kafaları, zalim Avrupa koparır onları armut gibi..." diye ellerini uzatırlar, karşılarındakilerin eski kafalarını derhal büküp kopararak yerine yenilerini takmak ister gibi hareketler yaparlardı.

Bu coşkun uyanma taraftarları ile softalar arasında ara sıra ufak tefek kavgalar çıkardı. Bununla beraber Zühtü Efendi partisinin ileri gelenleri onlardan pek fazla kuşkulanmaya lüzum görmezlerdi. Ayrılık, daha ziyade işin dış yüzünde ve ehemmiyetsiz teferruatında idi. Halbuki esasta onlar, temiz yolun yolcusu idiler. Nur ve medeniyet diye bağıran gürültücü delikanlılar da Avrupa'ya zalim düşman demiyorlar mıydı? Dünyanın bütün Müslümanlarıyla beraber yeşil sancağın peşine takılacaklarına, salibe karşı açılacak "*necm ü Hilâl*" muharebesinin ilk safında öleceklerine ant içmiyorlar mıydı? Daha ne yapılabilirdi? Islâmcıların daima ellerinde demek olan bu gençlerin Türkçülüğünden korkmaya ne lüzum vardı?

Şahin Efendi'ye bu muallimlerin avcı elbiseleri, dolakları softa muallimlerin şalvar ve sarığından daha sevimli gelmekteydi. Hocaların "Kalib-i mütear" dedikleri vücuda hiç ehemmiyet vermemelerine mukabil bunların ancak ve ancak "Bazu, yumruk, bacak, ciğer" diye bağırmaları, çocukları yalnız "din ve kin" denen iki pistonla işler birer hayvani makine haline sokmak istemeleri "Emir Dede" başmuallimine hoş görünmüyordu. Hele onların ana rahimlerinden çıkarılarak şişlere takılan, ateşte kızartılan çocuklara, gözleri oyulan, ağızlarına kur-

şun akıtılan Müslümanlara ait tasvirlerini softaların cehennem hikâyeleri derecesinde zararlı buluyordu.

Şahin Efendi, bir gün muallimler cemiyetinde bunlardan biriyle –idadi mektebinde jimnastik muallimi olan Usküplü bir gençle– küçük bir münakaşaya girişti. Bu, evvela bir şaka gibi başlamıştı.

Üsküplü muallim:

— Ben hem İslâmcıyım, hem Türkçüyüm. Dinim ile milletimi birbirinden ayıramam, diyordu.

Şahin Efendi, bir latife olmak üzere:

— Bizim medrese mantığında bir kaide vardır: "Bir şey ya hacerdir, ya lâhacerdir," derler... Ya taş, ya taşın gayri... O şey hacerse lâhacer, lâhacerse hacer olamaz. İkisi ortası yoktur, dedi.

Jimnastik muallimi kızdı, medrese mantığı aleyhinde şiddetle atıp tutmaya başladı.

Şahin Efendi, bilâkis hiç sükûnetini bozmadan gülümseyerek dinliyordu.

— Ben de o noktada sizinle beraberim, ancak medrese mantığını çürütmekle itirazımı çürütmüş olamazsınız, emin olunuz, tariz fikriyle falan değil, sırf merakımdan soruyorum. Bana cevap veriniz; iki ordu karşı karşıya gelmiş farz edelim. Bunların birisi gayri Türk kardeşlerimizden yani Hintlilerden, Cavalılardan, Çinlilerden falan müteşekkil... Ötekisi ise gayrimüslim Türk kardeşlerden... Şimdi siz, mutlaka bu ordulardan birine yardım mecburiyetinde bulunsanız hangi tarafı iltizam edersiniz?

Genç jimnastik muallimi cevap bulup veremiyor, "Olur mu böyle şey?" diye kızıyordu. Şahin Efendi, yine o latife edasını bırakmayarak devam etti:

— Müslüman olmayan Türklere yardımda bulunursanız koyu milliyetçisiniz. Türk olmayan Müslümanları tutarsanız

diyanetperversiniz. Bunun ikisi arası olamaz. Ya o, ya o... Bakın bu suali hoca arkadaşlarımızdan birine sorsaydım tereddüt etmeden, 'Elbette Müslümanlarla beraber olurum,' diyecekti. Demek onların gayeleri daha sarih...

Üsküplü muallim ile arkadaşları "Emir Dede" başmuallimine münasip bir cevap bulup veremeyerek geveleyip kızıyorlardı.

Şahin Efendi, fazla ileri gitmeyi yine ihtiyatla muvafık bulmadı.

— Maksat latife, dedi, bununla beraber bu meselelerin öyle göründükleri kadar sade olmadıklarını teslim etmeliyiz.

*

Şahin Efendi; muallimler cemiyetinde en çok idadi hocalarına dikkatle gözlerini dikmişti. Yetiştireceği talebeden büyük bir kısmını onlara teslim edecekti. Er geç Sarıova idaresinde vazife veya söz sahibi olacak seçkinler sınıfı idadi muallimlerinin elinden çıkacaktı, idadi mektebi, uyanık ve değerli bir nesil yetiştirecek halde değilse kendi emeklerinden büyük bir kısmına yazık olacak demekti.

İdadi Müdürü Talip Bey'in bir gece cemiyette muallimlere verdiği konferans Şahin Efendi'yi dehşet içinde bıraktı.

İlân edilen mevzu "İlim ahval-i ruh"tu. Eski Galatasaraylı beklenildiği gibi Avrupa'dan, Fransa'dan bahsetti. Söylediklerinin hülâsası şu idi:

— Fransa'da meşhur bir 'Alan Kardek' müessesesi varmış... Uzun ilmi tecrübeler ve tetkikler neticesinde ruh hakkında birçok hakikatlere varmış...

Bu neticeler, din âlimlerimizin asırlarca evvel bu bapta meydana koydukları hakikatlere tamamıyla uyuyormuş. Talip Bey, ilim diye birtakım ispirtizma masalları anlatıyor, Frenk isimleri

sayıyordu. Ruhun varlığından şüphe edenlere, insanları hacer, şecer addedenlere yaradana sığınıp bir tokat atmalıymış, 'Ne vuruyorsun?' dedikleri vakit 'Mademki hacer, şecer kabilinden bir mahlûk imişim, bu kerahetimden niçin dilgir oluyorsun?' diye ağzını kapatmalıymış...

İdadi müdürü sözlerini ara sıra böyle soğuk latifelerle süsleyerek konferansına devam ederken Şahin Efendi, yanındaki Rasim'e yavaşça:

— Bu konferansı ben softalık zamanımda dinlemeliydim, diyor, sonra daha acı ve ciddi ilave vediyordu:

— Maahaza bizim mollalar bundan daha mantıki söz söylerler... Bilgileri daha derli topludur... Mantıkları daha kuvvetlidir. Ancak, ne çare ki mebadleri bozuktur, düşün bak, Rasim... Bu adam söze başlarken 'Galatasaray'da hemen hemen bir Avrupalı terbiyesi gördük,' dedi.

Talip Bey, eski İslâm filozofları ile şimdiki Avrupa âlimlerini bir noktada birleştirip el ele verdikten sonra biraz da tereddüt hareketlerinden bahsetti. Memleketin artık gözünü açtığını, son muharebenin bir nevi Hilâl-Salip muharebesi olduğunu anladığını tekrar etti; Balkanlar'ın zulümlerini anlattı; sonra konferansın başıyla sonunu bir türlü münasip bir şey bulup birbirine lehimleyemeyerek geveledi, durdu.

Şahin Efendi:

— Çok garip, diyordu, güya Zühtü Efendi ile Cabir Bey'i hal ve hamur etmişler, meydana bu zat çıkmış... Maamafih, ilim ve ihata itibariyle Zühtü Efendi'den, milli heyecan itibariyle Cabir Bey'den çok aşağı ve çok iptidai... Cabir Bey, hiç olmazsa duyduğunu söylüyor, halbuki bu, sadece onu soğuk soğuk taklit ediyor.

İdadi muallimlerine gelince, bunlardan bir kısmı softa bozuntusuydu. Eski darülmualliminlerde üstün körü bir tahsilden

sonra fen, riyaziye, coğrafya muallimi olmuşlardı. Aralarında birkaç istidatlı genç yok değildi. Fakat bir kısmı müritti. Açık hareket ettikleri ve sözlerini sakınmadıkları için halk nazarında deli, dinsiz; ahlâksız diye tanınıyordu. Bu bakımdan ciddi bir iş görebilmelerine imkân yoktu. Hâsılı, koca mektepte işe yarayacak ancak iki, üç muallim vardı. Bununla beraber Şahin Efendi: "Böyle işlerde kemmiyetin ehemmiyeti yoktur. Hak ve hakikatten kuvvet alan bir tek şuurlu insan, bu sürüyü kendine ram edebilir," deyip gittiği için bu netice karşısında ümitsizliğe düşmüyordu.

## - XII -

ŞAHİN EFENDİ, beş altı ay perde arkasında gizli gizli çalıştı. Sarıova'da mevkiini iyice kuvvetlendirinceye kadar da öyle yapmak fikrindeydi.

Hakiki rengi bir türlü belli olmamış, kimse onun meslek ve maksadı hakkında kat'i bir fikir edinmemişti. Bir muvaffakiyeti de daima köşede, kenarda kalmayı bilmesiydi. Kat'i bir ihtiyaç olmadıkça ortaya çıkmıyor, atılganlık etmiyordu. O kadar ki Eyüp Hoca bile onun hakkında son hükmünü verememişti.

Bir hareketinden, bir sözünden şüphelendiklerini sezdiği vakit derhal bir çevirme hareketi yapıyor, kendisini zannettiklerinden büsbütün başka bir adam gösteriyordu.

Şahin Efendi, Rasim ve Deli Necip ile konuşurken, "Ne yaparsın," dedi. "Eyüp Hoca'yı yere vurmak için onun tâbiyesine müracaattan gayri çare yok."

Hatta Deli Necip bile ona bakarak bir dereceye kadar ihtiyata riayet eder olmuştu. Bununla beraber beşinci ayın sonunda çıkan bir vak'a onu artık siperinden çıkmaya ve açık meydanda

dövüşmeye mecbur etti. Bereket versin ki bu beş ay içinde epeyce bir yardımcı kuvvet hazırlamaya muvaffak olmuştu.

Şahin Efendi'yi bir gece bir hafız cemiyetine davet etmişlerdi. Hıfzı dinlenecek bahtiyar çocuk, fakir ve yaşlı bir mahalle imamının büyük oğluydu. Emir Dede mektebinin eski talebelerindendi. Bir buçuk sene evvel onu mektepten alarak hıfzı çalıştırmaya başlamışlardı. Hocası Hafız Rahim Efendi, gayet celalli bir adamdı. Ondan, sade talebesi değil, konu komşudaki saçlı, sakallı adamlar bile korkardı. Az buçuk tembellik, avarelik eden çocukların başına kocaman sopasını indirdiği vakit Allah yarattı demezdi. Hâsılı, mesleğinin eri bir adamdı.

Küçük Remzi, Hafız Rahim'in "zihn-i evvel" sınıfına ayırdığı en iyi talebelerdendi. Çocuktaki gayret ile hocanın sopasındaki keramet bir araya gelince, bir buçuk seneden az bir zamanda haşarı bir iptidai talebesinden akıllı, uslu bir hafız çıkmıştı. Fakat nedense çocuğun sıhhati son zamanlarda bozulmuştu. Gitgide zayıflıyor, sık sık baygınlıklar geçiriyor, burnu kanıyordu.

Hafız cemiyeti muazzam bir düğüne benzemişti. Bütün mahalleli, ihtiyar imama yardım etmiş, kimi çocuğa yeni elbiseler yapmış, kimi davetliler için mükellef yemekler hazırlamıştı.

İmamın evi küçük olduğu için hafız cemiyeti yerli zenginlerden birinin evinde yapılacaktı.

Şahin Efendi kasabanın bütün ulemasını, güzel sesli hafızlarını, büyük memurlar ve eşrafından bir kısmını mecliste buldu.

Başında sırmalı bir sarıkla ortada dolaşan küçük hafız, çok solgun görünüyordu.

Şahin Efendi, onun ara sıra başını duvara dayadığına, gözlerini kapayarak sarardığına dikkat etti. Tabii, sevinç, iftihar ve heyecanından... Bir ara, bir oda kapısından girerken ayağı bir şeye takılmış gibi birdenbire diz çöktü, sonra yüzüstü yere

kapandı. Etraftan koşuştular, çocuğu yerden kaldırarak kucaklarına aldılar. Bayılmıştı. Yüzü mum gibi beyaz ve renksizdi. Gülümseyerek uyuyor gibi bir hali vardı.

Yüzüne su döktüler. Canlanır gibi oldu, ağzı biraz açıldı, dudağının sağ ucundan hafif hafif kan sızmaya başladı. Birisi: "Bir şey yok... Düşerken ağzını kapıya çarptı. Dişleri kanamış olacak!" diye bağırdı.

Çocuğu bir minder üstüne yatırdılar; yüzünü, ağzını yıkamaya, limon koklatmaya, şakaklarını, bileklerini kolonya ile ovuşturmaya başladılar. Fakat küçük hafız, bir türlü kendine gelmiyor, ara sıra öksürüyor, kan devam ediyordu.

Çocuğu iri yapılı bir adamın kucağına vererek evine naklettiler. Hocalar, korkudan, şaşkınlıktan dili tutulan ihtiyar imamın ellerini sıkıyorlar, sırtını okşuyorlar: "Bir şey yok. Biraz istirahat etsin. Biiznillah-i teâlâ kendine gelir," diye teselli ediyorlardı.

*

Allah sekizde verdiğini dokuzda almaz. Üç gün sonra küçük hafız vefat etti. Mahallenin ve yerli zenginlerin yardımıyla bir muazzam cenaze alayı yapıldı. Kasabanın bütün uleması, eşrafı, büyük memurları ihtiyar imamın harap ve fakir evinin önünde toplandı. Bu şeref, pek az ana babaya nasip olurdu. İhtiyar imam, evinin karşısındaki viranenin duvarı dibine çöme- lip sessiz sedasız ağlayacağına secde-i rahmana kapanmalı, ellerini göğe kaldırıp Cenab-ı Hakk'a hamd ve şükretmeliydi. Küçük hafız, bir cennet kuşuydu. Hıfzını dinlettiği gece bütün günahlarını affettirmiş, melekler sınıfına girmişti. Bu denhi dünyanın measi ve seyyiatiyle tekrar kirlenmemesi için Cenab-ı Allah onu yanına çağırmıştı. O cennet kuşunun arkasından ağlamak... İs-

yan ve günahların en büyüğüydü. Küçük hafız, babasına, anasına, kardeşlerine cennet bağlarında köşkler hazırlamaya gitmişti. Onun şefaati sade anasına, babasına değil, şu mahallenin dar sokaklarını dolduran cemaat-i Müslimin umumuna şamil olacaktı. Küçük hafız, bir şehit, ihtiyar imam şehit babasıydı. Evet, saadetin, şerefin bu mertebesini Allah kaçta kaç kuluna nasip ederdi?

Bununla beraber bu emsalsiz saadetin mertebesini takdir edemeyen yalnız imam değildi. Evde ondan daha aklı kıt, daha söz anlamaz bir cahil vardı. Çocuğun anası.

Cenaze kapıdan çıkarılmış, cemaat küçük hafızı iyi bildiğini söylemiş, ona hakkını helâl etmişti. Sırma işlemeli ipek örtüler, kıymetli şallar, sarmalı bir sarık ile gelin gibi süslenen tabut evden uzaklaşmaya başlayınca, yukarı kat pencerelerinden biri büyük bir şıngırtı ile kırıldı, orta yaşlı bir kadın, sokaktaki heybetli tekbir gürültüsünü bastıran yırtıcı bir feryat ile haykırmaya başladı. Camı kıran yumrukları kan içindeydi. Elbiseleri parça parça olmuştu. Kendini pencereden sokağa fırlatmak için çırpınıyor, yalnız elleri, kolları görünen birtakım kadınlar onu zapt etmeye, içeri almaya uğraşıyorlardı. Tekbir sesleri birdenbire durmuştu.

Kadın, çıldırmış gibiydi:

— Evlâdım... Evlâdımı öldürdüler. Katiller! diye haykırıyordu.

Kalabalıkta bir kaynaşma, bir dalgalanma hâsıl oldu. Etraftan, "Tutun... Susturun... İçeriye alın!" diye bağrışlar. Tekbirler bu delinin isyanını boğup bastırmak, bu feryadın dergâh-ı ilâhiye çıkmasına mani olmak ister gibi daha kuvvetli başladı.

Kadınlar pencerenin arkasında uzun bir mücadeleden sonra küçük hafızın anasını zapt ettiler. Bir el, onun namahreme

karşı açılan, dökülen saçlarını bir bez parçasıyla örtüyor, ikinci bir el Allah'a isyan eden ağzını tıkayıp kapatıyor, daha başka eller onun kanlı parmaklarını kırılan camların kenarından ayırmaya çalışıyordu.

Cenaze alayı ağır ağır yoluna devam etti. Ahaliden bir kısmı bu isyana kızmıştı. Fakat ekseriyet kadına acıyordu:

— Kadındır. Cenab-ı Hak kusuruna bakmaz inşallah...

— Anadır, ne yapsın?.. Yüreği yanıyor...

— Muvakkat cinnet içindedir biçare. Ne söylediğini bilmez ki...

Cenaze alayı köşeyi dönmüş, tekbir sesleri uzaklaşmaya başlamıştı.

Arkadaşı Rasim'le beraber cemaatin en arkasında giden Şahin Efendi, köşe başında gayriihtiyari durdu, uzun uzun imamın evine baktı. Benzi sapsarıydı. Fakat dudakları acı acı gülümsüyordu:

— Kadının hakkı var Rasim, dedi, çocuğu elbirliğiyle biz öldürdük. Sen... ben... o... o... Hepimiz.

Rasim, hayretle onun yüzüne bakıyordu.

Emir Dede başmuallimi devam etti:

— Evet Rasim... Kadıncağızın hakkı var. Katil bizleriz... Sen... ben... o... cenazenin arkasından giden şu cemaat. Kimimiz bu cinayete doğrudan doğruya iştirak ettik. Kimimiz taassubumuz, cehlimiz, belâhetimiz yahut cesaretsizliğimiz sebebiyle sükût ettik. Yavrucağızı, tam büyüyeceği, taze bir çiçek gibi açık hava ve güneş içinde açılacağı bir yaşta, ağır bir yükün altında ezdik, öldürdük... Sıhhati yerinde olsaydı belki böyle maddeten ölmeyecekti. Fakat o zaman da zekâsı ölecekti. Müebbeden alil ve sersem yaşayacaktı. Evet Rasim, bu biçareyi –nice emsali gibi– elbirliğiyle biz öldürdük.



Cenaze, kasabanın mezarlığına gömüldü. Gece, büyük camide devir hatimleri okundu. Hocalar, küçük hafızın kırk lokmasında tekrar birleşmek üzere evlerine dağıldılar. Şahin Efendi de mektebin üstündeki odasına döndü. Sükût içinde soyundu, yatağına girdi. Fakat uyayamadı. Kadının feryadı bir türlü kulağından gitmiyordu. Bu ses, Şahin Efendi'nin zihninde yeni bir ufuk açmıştı: Kadın.

Memleket nüfusunun belki yarıdan fazlasını vücuda getiren bu meçhul ve mağdurhalemi niçin o vakte kadar hiç hatırına getirmediğini hayretle kendi kendine soruyordu.

Şahin Efendi, dünyada bir tek kadın tanımış ve sevmişti: Kendi anası. Bununla beraber onun için duyduğu şeyin bir hakiki sevgi olduğundan bile şüphesi vardı ki bin türlü yoksulluk ve mihnet içinde mütemadiyen çalışıp uğraştığını gördüğü bu ihtiyar kadına daima acımıştı. Şimdi, daha iyi hatırlıyordu. Vaktiyle onun için dağda çobanlık ederken içinde bir hafiflik, sevince benzer bir heyecan duyardı. Sonra, hocalığı zamanında yabancı köylerde dolaşırken de bunu hissetmişti. Medresede iken bir gün ona elden ele dolaşa dolaşa sararıp yıpranmış

bir zarf geldiğini hatırlıyordu. İçini açınca ucu yanık bir mektup çıkmıştı.

Şahin Efendi, bu yanığı görünce fazla bir telâş ve teessür göstermemiş, sade derinden bir nefes alarak:

— Allah rahmet eylesin... Benim garip anacık gitti, demişti.

Sonra, dizlerinin üstünde açık duran kitabını bıraktığı yerden okumaya devam etmişti. Bu matem, görünüşte onu pek az sarsmıştı. Hafif soğuk algınlıkları gibi bir, iki gün bir parça neşe ve iştihasını kestikten sonra geçip gitmişti.

Fakat genç softa, o Ramazan, köylerde dolaşırken bir sene evvelki şevk ve gayretini bir türlü bulamamıştı. Eskisi gibi çalışmaktan, para kazanmaktan zevk almıyordu. İçinde bir boşluk, anlaşılmaz bir isteksizlik vardı. O kadar düşündüğü halde bunun sebebini bir türlü bulup çıkaramıyordu.

Şahin Efendi bu muammayı da o gece halletti: Anasına yardım etmek, onun için bir gaye olmuştu. Heybesindeki yiyecek ve köylerden getireceği beş on para ile biraz giyecekten o ihtiyar ve alil kadına bir pay ayıracağını biliyordu. O ölünce dünyada yardım edecek kimsesi kalmıyor, heybesindeki yiyecek, koynundaki birkaç mecidiye ona nafile bir yük gibi görünüyordu.

Şahin Efendi, çok yorgun olmasına rağmen bir türlü uyuyamayarak yatağında bir yandan öte yana dönüyor, düşünüyordu:

— Kadın, çok büyük kuvvet... Ben ki kadını hiç tanımamış, düşünmemiş bir adamım... Ben bile ihtiyar, alil bir ananın tesirinden kendimi kurtaramadım. Bugünkü felâketlerimizde belki onu asırlarca ihmal etmiş, ezmiş, cahil bırakmış olmamızın da bir dereceye kadar tesiri var... Küçük hafızın anası belki tahsilce, fikirce bugünkü cenaze alayını teşkil eden üç, beş yüz erkeğin hepsinden daha aşağı bir seviyede... Fakat bizim şüpheli ilmimiz, bulanık aklımızdan bir türlü anlayamadığımız hakikati o, dertli ana yüreğiyle bulup çıkardı. Bize "Katiller!" diye haykırdı... Kadının hakkı var. Biçareyi elbirliğiyle biz öldürdük. Kimimiz cehlimiz, belâhetimizle, kimimiz mücrim kayıtsızlığımız, korkak sükûtumuzla..."

Yavaş yavaş gelen uyku Şahin Efendi'nin zihnini karıştırıyor, biraz evvel mücerret fikirler olarak düşündüğü şeyler feci, korkunç hayallere inkılâp ediyor, gözünün önünden insafsız bir çalıştırma ile katliam edilmiş masumların hadsiz, hesapsız cenazeleri geçiyordu.

## - XIII -

EMİR DEDE mektebinde küçük hafızın "Bedri" isminde bir kardeşi vardı. On iki, on üç yaşlarında yaramaz, fakat çok zeki bir çocuktu. **Bedri, Şahin Efendi'nin en sevdiği talebelerindendi.** Kardeşinin ölümünden sonra başmuallim, bu çocuğu bir kat daha sevmeye başlamıştı.

Bedri, ara sıra mektepten kaçar, başka mekteplere devam eden birkaç yaramaz mahalle arkadaşıyla kırlarda gezmeye giderdi.

Bir aralık Bedri, ortadan kaybolmuştu. Şahin Efendi, o günlerde yine yeni bina gailesiyle meşgul bulunduğu için çocuğu arayıp soramadı.

Başmuallim, bir sabah odasında ders cetvelini değiştirmekle uğraşıyordu. Kapı açıldı. Küçük Bedri, babasıyla beraber içeri girdi. Çocuğun başında yeni bir sarık vardı.

İhtiyar imam:

— Bedri artık mektepten ayrılıyor. **Rahim Efendi, hıfza çalıştıracak,** hocalarının ellerini öptürmeye getirdim, dedi.

Şahin Efendi, elinde cetvel ile donup kalmıştı. Bir ihtiyar imama, bir başına sarığı sarar sarmaz vücudu küçülmüş, yüzü ihtiyarlamış gibi görünen Bedri'ye hayretle bakıyor, söyleyecek söz bulamıyordu.

Bununla beraber çocukta şen ve memnun bir hal vardı. Sevimli çehresiyle gülerek hocasına yaklaştı, elini öptü. Şahin

Efendi, imamı bir sandalyeye oturttu. Çocuğun küçük elini elinden bırakmayarak sordu:

— Neden icap etti bu, imam efendi?

İhtiyar adam, büyük oğlunun ölümünden sonra çok sulu gözlü olmuştu. Durup dururken yok yere ağlıyordu. Mendiliyle gözlerini, burnunu silerek:

— Uğradığımız felâket malum, dedi. Cenab-ı Hak yetişmiş bir evlâdımı elimden aldı. İhtiyar halimde o, benim elimi tutacaktı. Gayretullaha dokunacak diye ağlamaya korkuyorum, ama içime kor dökülmüş gibi...

Bu, Şahin Efendi'nin sorduğu suale cevap değildi. Bununla beraber başmuallim, onu teselli etmek için bazı sözler söyledi:

— Ne yapalım... Dünya hali bu... Hepimizin başına gelecek. Allah bakidekilere ömür versin, dedi.

Sonra, çocuğu göstererek ilave etti:

— Bereket versin ki elinizde bu Bedricik var. İnşallah o, sizi teselli eder. Sizin de, annesinin de acınızı unutturur. Fakat onu hemen hıfza başlatmak istemenizdeki hikmeti anlamadım... Pek küçük değil mi? Bakınız, Bedri kuş gibi zayıf bir çocuk.

Şahin Efendi büyük bir heyecan içindeydi. Fakat bunu göstermiyor, sükûnetle gülümseyerek söz söylüyordu. İhtiyar imam, derin derin içini çekti:

— Bedri, hakikaten zayıf... Ben de onun daha birkaç sene büyüyüp kuvvetlenmesini isterdim, ama çare yok. Ben, vazife-i imameti nihayet bir, iki sene daha ifa edebilirim. Büyük oğlum sağ olsaydı yerimi alırdı. Ahir zamanımızda beni de, anasını da namerde muhtaç etmezdi... O ölünce, iki elimiz böğrümüzde kaldı. Onun için, Bedri'nin bir iki sene içinde behemahal hıfzını dinletmesi lâzım... Eğer onu Allah'ın izniyle pek yakın bir zamanda yetiştiremezsem imamet başkalarına geçer... Biz yüzüstü kalırız... İnşallah ihtiyar babasına hayrülhalef olacak.

Öyle değil mi çocuğum? Artık yaramazlık faslı nihayet buldu. Zaten doğrusunu isterseniz ben, onun maarif mekteplerinde tahsil etmesine pek taraftar değildim... Hatırınız kalmasın, ama mekteplerinizde çocuklar çok avare yetişiyor... Evet, Bedri artık yaramazlığı bırakacak. Güzel güzel dersine çalışacak... Eskiden hafız olmaya hiç hevesi yoktu. Fakat Cenab-ı Allah, yavrucuğun yüreğine bir muhabbet sundurdu. Rahim Hoca' dan derse başlamak için, o benden ziyade acele ediyor, inşallah iki sene sonra hafız şerbetini içersiniz.

Bedri, bir kahkaha kadar şen bir sesle:

— İki sene çok baba; bir sene yeter. Bir seneye bile kalmaz görürsün... dedi.

İhtiyar adam, yine gözlerini, burnunu silerek çocuğunu kucakladı; yüzünü, gözünü öptü.

— Cenab-ı Hak, hulus ile kendine kalbini bağlayan kullarından hiçbir zaman rahmetini diriğ etmiyor. Kim derdi ki birkaç ay evvel kardeşinin sarığını kedilerin boynuna dolayan bir haylaz ve haşarı çocukta hıfz-ı Kur'an için böyle ateşin bir şevk ve heves uyanacak. Varol evlâdım; aziz ol. İhtiyar baban bundan sonra gülerse senin yüzünden gülecek.

Şahin Efendi, artık kendini zapt edemedi. İmamın karşısında bir sandalyeye oturdu, yanında ayakta duran çocuğun ince bileklerini hâlâ elleri içinde tutarak, yavaş yavaş söze başladı:

— İmam efendi... Merhum oğlunuzu tanımazdım. Fakat ona çok yandım. Sizin kadar demek mübalâğalı olur, fakat hemen hemen yakın. Buna emin olun. Cenaze evden çıkarken annesinin nasıl feryat ettiğini siz de işittiniz. Başkaları gibi 'Cahil kadın... aklı ermiyor' demeyin. Onun bir dereceye kadar hakkı vardır. Büyük oğlunuz hastalıklı bir çocukmuş. Ben, bunu gayet iyi yerlerden işittim, öğrendim. Rahim Hoca, onu yaşını başını

almış, demir gibi insanların bile zor dayanabileceği bir şekilde çalıştırdı, yavrucak yük altında ezilen nazik bir tay gibi ölüp gitti. Bedri'nin kuş gibi bir çocuk olduğunu görüyorsunuz. Çocuğu Rahim Hoca'ya teslim ederseniz iki seneye kalmaz, evelallah onun da icabına bakar. Babasısınız; evlâtlarınızdan bir tanesini kurban verdiniz. Öteki de elinizde giderse yüreğiniz yanmaz mı?

İhtiyar imam, Şahin Efendi'yi dinlerken kâh kızıyor, kâh şaşırıyor, müteessir oluyordu. Titreyen elleriyle alnındaki terleri silerek yalvarmaya başladı:

— Allah rızası için bana böyle şeyler söylemeyiniz. Zaten anası bana bu ihtiyar halimle kan kusturuyor. 'Bir evlâdım kaldı. Hıfza çalıştırırsanız o da elimden gider, ben, kuru başıma kalırım, ölürüm de onu hafız etmem!' diye kıyametleri koparıyor... Çektiğim yetmezmiş gibi bir de siz, böyle zehirden acı sözler söylerseniz ben ne yaparım?

Şahin Efendi, büyük bir şefkat ve merhametle:

— Hakikat daima acıdır, imam efendi, dedi. Bu acılığa katlanmazsanız zararını çekersiniz, daha büyük ıstıraplara uğrarsınız.

— Size halimi söyledim. Ben, nihayet bir iki sene daha çalışabilirim; bu zaman zarfında Bedri'yi yetiştiremezsem imamet elden gider, biz açlıktan ölürüz.

— Bedri'nin, kardeşi gibi Rahim Hoca'nın sopası altında can verdiğini görmeyi buna tercih eder misiniz?

— İnsaf ediniz... Hangi baba çocuğunun fenalığını ister?... Hem Allah şahittir ki, ben Bedri'yi zorla da hıfza başlatmıyorum. Kendi istiyor. Biraz evvel kulağınızla işittiniz.

— Bedri, çocuktur... Daha ne istediğini bilecek yaşa gelmemiştir. Ona mesela avcı, yahut balıkçı olmak hevesini de telkin

etseniz dünden hazırdır. Bedri, sırf sırmalı sarıkların, tantanalı hafız cemiyetlerinin gösterişine kapılıyor. O mertebeye erişmek için ne zahmetlere, ne ıstıraplara katlanacağını şüphesiz düşünemez. Bedri, bugün söylediğinden yarın pekâlâ dönebilir. Emin olunuz, bu çocuk o kadar ağır bir yükü kaldıramaz. Bu parmak kadar çocuğun Hafız Rahim'in sopası altında ölmesine Allah da razı olmaz.

— İnsaf ediniz muallim efendi. Bir çocuğa Kelâm-ı İlâhi ezber ettirmek rızayı İlâhiye muhalif bir şey midir?

— Allah kimseden takati üstünde iş istemez.

— Allah büyüktür, elbet çocuğumdan yardımını esirgemez.

— Benim korktuğum da asıl bu ya... Ya Cenab-ı Hak, çocuğun dünyada çektiği haksız meşakkatlere acır, onu Hafız Rahim'in sopasından kurtarmak için vaktinden evvel cennete çağırırsa?..

İhtiyar imam, yine kızar gibi oldu:

— Garip şeyler söylüyorsunuz muallim efendi...

Şahin Efendi, sandalyesini imamınkine yaklaştırdı, bir eliyle onun titrek dizlerini, ötekiyle çocuğun çenesini okşayarak:

— İmam efendi, ben Bedri'yi evlât biliyorum, sen de beni evlât bil. Ne söylersem, ne yapacaksam çocuğun ve sizin iyiliğiniz için olacağına inanın. Madem ki çocuğun hafız olması, ileride sizin yerinizi alması icap ediyormuş, pekâlâ olsun. Fakat şimdi değil, onu bir iki sene bana bırakınız, ona hiç sıkıntı ve yorgunluk vermeden güzel güzel şeyler öğreteyim. Emir Dede'yi bitirsin. Güçlü, kuvvetli bir çocuk olsun. Şimdi iki üç senede türlü sıkıntı ile yapacağı şeyi, o vakit, Allah'ın izniyle bir senede başarır.

Şahin Efendi munis, kandırıcı lisanıyla ona yarım saatten fazla söz söyledi. Maksadı Bedri'nin şimdilik mektepten alınmasına mani olmak, zaman kazanmaktı.

Bu uyanık zekâlı çocuk, birkaç yaş daha büyüyüp açılır, iyi bir iptidai tahsili görürse kimseye muhtaç olmadan kendini kurtaracak bir hale gelirdi.

Şahin Efendi, ihtiyar adamın ikinci bir defa kararını değiştirmesinden korktuğu için hemen Bedri'nin sarığını çıkardı, onu büyük bir hürmetle katlayarak bir kutuya koydu, yazıhanesine kilitledi:

— İnşallah iki sene sonra onu yine Bedri'nin başına kendi elimle sararım, dedi, sonra çocuğu elinden tutarak sınıfa götürdü.

Şahin Efendi, denizde boğulan bir insanı kurtarsa bu kadar sevinmezdi.

## -XIV-

EYÜP HOCA, nihayet beklediği fırsatı ele geçirmişti. Emir Dede başmuallimi aleyhine korkunç bir hareket başladı.

Evvela, mektebe memleket eşrafından ve talebe velilerinden beş, altı kişilik bir heyet geldi.

Bunlardan Hacı Emin Efendi isminde biri:

— Müslüman memleketinde salyangoz satılmaz... Biz çocuklarımızı mektebe dinlerini, diyanetlerini öğrensinler diye gönderiyoruz... Ne idüğü belirsiz heriflerin evlâtlarımızı dinsiz etmesine razı olamayız! diye bağırmaya başladı.

Hacı Emin Efendi, eski bir eşkıya idi; Otuz sene evvel hükümete teslim olarak jandarma yazılmış, eski arkadaşlarıyla kanlı bir mücadeleye girişmişti. Eşkıya yataklarını çok iyi bildiği için dağları baştan başa kasıp kavurmuş, onlarla uzak, yakın bir alâkası olanları insafsız işkencelerle öldürmüş, köylerde

karılarını, çocuklarını bile esirgemeyerek köklerini kurutmaya çalışmıştı.

Hacı Emin, böylece paraya ve kana doyduktan sonra Hicaz'a gitmiş, Beytullah'a yüz sürerek tövbe ve istiğfar etmişti. Şimdi, yetmiş yaşlarında, apdestsiz yere basmayan dindar, uslu bir adamdı. Karıncayı incitmekten çekinirdi. Ancak, din işlerinde birisinin küçük bir yolsuzluğunu haber aldığı zaman eski hastalığı nükseder, etrafı kıpkızıl görürdü. Gençliğinde hasis dünya hırsları, orta yaşında memleketin ve halkın menfaati için kan dökmüştü. İhtiyarlığında da Allah için gaza etmeyi vazife biliyordu.

Alil, inmeli bir adam olmasına rağmen kızıp bağırmaya başladığı vakit karşısında en zorlu eşraf titrerdi:

Hacı Emin lâkırdı dinlemiyor:

— Hafız-ı Kur'an olmaya azmetmiş bir çocuğu Allah'ın yolundan çevirmek, enva-ı hakaretlerle başından sarığı çıkarmak ne ahlâksızlıktır, ne dinsizliktir. Buna cüret eden küstahı lokma lokma doğramak farzdır, diye Şahin Efendi'nin üstüne yürüyordu.

Hacı Emin, mektebe yalnız gelmiş olsaydı Şahin Efendi'ye mutlaka temiz bir dayak atar, başını, gözünü yarardı.

Böyle bir hareket şimdilik hem lüzumsuz, hem de tehlikeliydi. Bir resmi mektep başmualliminin vazife başında tecavüze uğraması, hükümeti, bilhassa fırkayı kuşkulandırabilirdi. O vakit kendileri haksız ve zararlı çıkarlardı. Şahin Efendi'yi yıkayım derken bilakis onun mevkiini kuvvetlendirmiş olurlardı. Bunun için Hacı Emin Efendi, başmuallimin üstüne atılmak istedikçe arkadaşları onu kollarından yakalıyorlar, tatlı sözlerle yatıştırmaya çalışıyorlardı.

Şahin Efendi, darbenin nereden geldiğini derhal anlamıştı.

Tuttuğu yolda daha buna benzer nice hücumlara göğüs germek lâzım geleceğini evvelden hesapladığı için şaşırmıyor, korkmuyor, kızmıyordu.

Bir büyük sabit fikrin cezbesi içinde yaşayan bütün insanlar gibi onda da çektiği sıkıntılar ve acılardan biraz zevk bulmaya meyil vardı.

Şahin Efendi'nin cesareti hodbinlik, gurur ve inattan gelen bir taşkınlık değil, bir fikre inhisar ile inanmaktan, onsuz yaşamayı imkânsız görmekten doğmuş hakiki cesaretti. Korkmadığı, şaşırmadığı halde kızmaya, meydan okumaya da lüzum görmüyor, dudaklarında mahzun bir gülümseme ile sakin ve mütevazı buhranın geçmesini bekliyordu.

Bu gürültülü sahneden sonra eşraf, Emir Dede mektebine emniyetleri kalmadığını söylediler ve çocuklarını alıp gittiler.

Ertesi gün Şahin Efendi'yi bir resmi tezkere ile maarif müdürlüğüne çağırıyorlardı.

Müdür, elleri ceplerinde, odanın içinde bir aşağı, bir yukarı dolaşıyordu. Emir Dede başmuallimini görünce kaşlarını çattı:

— Şahin Efendi, bu nedir yaptığınız münasebetsizlik, rica ederim? diye bağırdı.

Maarif müdürü, Mutasarrıf Müfit cinsinden bir adamdı. Herkesle hoş geçinir, maiyetindeki memurlara –şımartacak derecede– nazik muamele ederdi. Şahin Efendi'ye kızıp bağırması için herhalde ehemmiyetli bir sebep olacaktı.

Emir Dede başmuallimi hiç sükûnetini bozmadı:

— Bilmeden bir kusur etmiş olabilirim, efendim, dedi; fakat çok kibar, maiyetperver amirimin münasebetsizlikle tavsif edebileceği bir şey yapmadım.

Maarif müdürü, hafifçe bozuldu. Fakat yine hiddet ve şiddeti bırakmayarak devam etti:

— Daha ne yapacaksınız? Biz, cahil ahalinin itimat ve muhabbetini kazanalım, resmi mektepleri halka sevdirelim diye ne yapacağımızı bilmeyiz. Siz, olmayacak bir münasebetsizlik çıkarıp eserimizi mahvedersiniz.

— Ne yaptığımı lütfen söyler misiniz?

— Buyurun, okuyun.

Maarif müdürü, masanın üstünden bir kâğıt alarak hiddetle Şahin Efendi'nin ayakları dibine attı.

Bu, altında yüze yakın mühür ve imza bulunan bir mazbataydı.

Oda çok loş olduğu için, Şahin Efendi mazbatayı pencerenin yanına götürerek okumaya başladı. Hulâsası şu idi:

Başmuallim Şahin Efendi, Emir Dede mektebini berbat etmişti. Çocuklarda din, tahsil, terbiye, ahlâk kalmamıştı. Talebeye türlü muzır telkinatta bulunuyordu. Çocuklarının günden güne avareleştiğini gördükçe evliya-yı etfalin yürekleri kan ağlıyordu. Hatta mektepteki muallimlerden bir kısmı bile bu adamdan şikâyetçi idi. Ne çare ki ağızlarını açıp kimseye bir şey söyleyemiyorlardı. Nihayet bu adam, hıfza başlamak için mektebi terk etmek isteyen bir talebeyi iblisane birtakım desiselerle kandırarak fikrinden döndürmüş, başındaki sarığı enva-ı hakaretle söküp atmıştı. Bu, böyle devam edemezdi. Durmadan halkın din hislerini tahrik ve rencide etmekle eğlenen bu adamın icabına bakılmalıydı. Sarıova ahalisi bunu "Bilcümle hukukunun kefili bildiği diyanetperver hükümetinden, kemali hulûs-ü suziş ile istirham" ediyordu.

Şahin Efendi, mazbatayı bitirmeden maarif müdürü tekrar söze başladı:

— Bir saat evvel Mutasarrıf Bey'e kasaba muteberanından müteşekkil bir heyet geldi, sizden şikâyet etti. Kuzum Şahin Efendi, sizin işiniz yok mu ki vara yoğa burnunuzu sokar-

sınız? Herif, çocuğunu mektepten alıp hıfza başlatacakmış... Başlatır a, babasıdır... Bundan size ne?.. Ne diye kendinize ait olmayan işe karışıp esmayı üstünüze sıçratırsınız? Halk, zaten maarif mekteplerine şüpheli bir gözle bakıyor. Mahalle mektepleri, vakıf mektepleri günden güne eksileceğine artıyor. Dün evliyadan etfalden bir kısmı mektebinize gelerek çocuklarını almışlar... Efkâr-ı umumiyeyi tatmin ve temin etmezsek daha birçok kimseler de onlar gibi yapacak... Düşününüz bizim için ne felâket, ne mağlubiyet! Biz, bilakis sizin gibi genç, çalışkan bir darülmuallimin mezunundan talebemizin adedini iki misline çıkarmasını umut ederdik. Sabahleyin Mutasarrıf Bey'i görmeye gelen heyette heyecan ve teessürü görmeliydiniz... Mutasarrıf Beyefendi fena öfkelendiler. Hatta azlinizi düşündüler. Fakat çok müdebbir ve kanunperver bir zat olduğu için bu davanın hallini bana bıraktı. Mesainizi takdir ettiğimi şimdiye kadar birçok vesilelerle size söyledim. Fenalığınızı istemem. Fakat ne kadar müşkül bir mevkide olduğumu görüyorsunuz. Şimdi, ben ne yapayım?

Şahin Efendi, yine sükunetini bozmamış, bu nutku, bir kelimesini kaçırmamak istiyormuş gibi, sonuna kadar dikkatle dinlemişti.

"Emir Dede" başmuallimi, maarif müdürünün ne adam olduğunu biliyordu. Onun için vereceği notu çoktan vermişti. İnsanları tabiat ve ahlâk itibariyle sınıflara ayırmak icap etse onu hiç tereddüt etmeden Mutasarrıf Müfit Bey'in sınıfına sokardı.

Bu zat da Müfit Bey gibi ilk terbiyesini Babıâli'den aldıktan sonra Meşrutiyet devrini idrak etmiş klasik memurlardandı. Onlar, toprağın zelzeleleri gibi en idrak edilmez sebeplerle, en beklenilmeyen saatlerde korkunç sarsıntılar ve yıkıntılar yapan bir gizli ve karanlık kuvvetin vehmi içinde yaşamaya alışmışlardı. Onlara göre, memur, mümkünse hiç yerinden kıpırda-

mamalı, pek kat'i bir lüzum olduğu takdirde fevkalâde ihtiyat ile adım atmalıydı. Olabilirdi ki yanlış bir hareket, bilinmez bir muvazeneyi bozsun, o zelzeleleri davet etsin.

Şahin Efendi, mutasarrıftaki hiddetin sadece korkudan ibaret olduğunu biliyordu. Nitekim, biraz evvel maarif müdürüne ateş püsküren sebep de yine o idi.

Bunun içindi ki maarif müdürü büyük bir hiddetle söze başladığı halde -karşısındaki küçük memurun zeki ve basit bakışı karşısında- sarsılıp yumuşamıştı. Hele nutkun nihayetindeki "Şimdi, ben ne yapayım?" sözü acz ve şaşkınlığın en gülünç bir ifadesi gibiydi.

Şahin Efendi:

— Vicdanınız ve zekânız neyi emrederse, beyefendi, dedi. Çalışmamı beğendiğinizi lütfen söylediniz. Kezalik bir gayei emel arkadaşı olduğumuzu anlatmak suretiyle kulunuza dünyaları verdiniz.

Maarif müdürü şaşaladı:

— Ben mi? dedi. Ben mi söyledim?

— Emelimizin birer sefalet ve cehalet ocağı olan mahalle ve vakıf mekteplerini yıkmak, talebelerini onlarla kıyas kabul etmeyecek kadar iyi olan maarif mekteplerine almak olduğunu söylemediniz mi? Demek ki esasta müttefikiz. Gelelim bu son meseledeki hareketime... Alil bir ihtiyarın iki çocuğundan birini öldürdüler... İkincisini de aynı şekilde öldürmeye kalktılar. Bu masumun göz göre göre softaların cahil ve hamakatine kurban gitmesine vicdanım razı olmadı. Çocuğun velisini fikrinden döndürdüm. Bu, bir günahsa cezasını çekmeye razıyım. Binaenaleyh, yukarıda söylediğim şeyi yine tekrar ediyorum. Vicdanınız ve zekânız neyi emrediyorsa öyle hareket buyurursunuz.

Maarif Müdürü yine asabileşti:

— Canım Şahin Efendi, niçin böyle çocuk gibi söz söylüyorsunuz? Mutasarrıf da, ben de bunları takdir edemeyecek kadar geri fikirli adamlar mıyız? Yalnız, şunu bilmelisiniz ki, efkâr-ı umumiye bir dinamit fıçısı gibidir... Bazen en ehemmiyetsiz bir kıvılcım en müthiş bir infilâka sebep olur.

Şahin Efendi, hafifçe gülümsüyordu.

Maarif müdürüyle mutasarrıfın bu kadar açık bir hakikati anlamayacak kadar cahil ve kafasız olmadıklarını o da biliyordu. Fakat korkaktılar. Bir teşebbüste muvaffak olmak için hiç olmazsa yüzde beş, on nispetinde bir tehlike ve zarar ihtimaline bir türlü razı olamıyorlardı.

"Emir Dede" başmuallimi şöyle düşündü:

— "Mademki bu adamlarda medeni cesaret yok, mademki kim kendilerini fazla korkutuyorsa onu mümaşat ediyorlar... Şu halde niçin bu histen biz de istifade etmeyelim? Nice korkaklar vardır ki sırf kendi arkalarından korktukları için –en büyük kahramanlar gibi– ileri atılırlar. Sonra, bu adamlar zekâ ve malumat gibi insanlık gururundan da elbet büsbütün nasipsiz değillerdir."

Şahin Efendi, derhal kararını verdi ve maarif müdürüne açık bir hücumda bulundu:

— Müdür beyefendi, ben medreseden yetişmiş softayı bilirim. Softa, gölge gibidir. Korkup kaçarsan peşini bırakmaz. Fakat cesaretle üstüne yürürsen alabildiğince kaçar. 31 Mart, önümüzde en iyi bir misaldir... Fırka, softa irticaına karşı şiddet göstermekte haksız mıydı? Softaya karşı zalim ve haksız olalım demiyorum. Fakat onun olur olmaz arzularına baş eğmek de zamanın politikasına hiç muvafık değildir sanırım. Demin vicdanınız ve irfanınız nasıl emrederse öyle hareket buyurursunuz, dedim. Fakat mademki söz bu mecraya döküldü; daha açık söyleyeyim. Bu meselede mutasarrıf bey de, zat-ı âliniz de beni

tutmaya mecbursunuz. Bu, sizin için bir vicdan, izzetinefis ve memleket vazifesidir. Biraz evvel mutasarrıflığa gelen nümayişçilerin kimler tarafından, ne maksatla teşvik ve tahrik edildikleri malum. Bunu böyle bilirken beni feda edemezsiniz.

— Peki, ya efkârı umumiyedeki galeyan artarsa?

Şahin Efendi gülerek:

— Kolay... Beni haksız ve kabahatli buluyorsanız beni feda edersiniz. Ahalinin arzusunu haksız buluyorsanız hiç aldırmazsınız. Efkâr-ı umumiyeyi teskin için sokâğa vezir başları atan eski hükümdarlar gibi hareket edecek değilsiniz ya... Evet, mademki ben emelinize canla başla hizmet eden adamınızım, siz ise münevver ve vicdanlı bir meşrutiyet memurusunuz, beni son dereceye kadar müdafaa edeceğinize eminim. Bununla beraber zan buyurmayınız ki bunu azledilmekten korktuğum için söylüyorum. Ben, feleğin çok germ ü serdini görmüş bir adamım. Ona da 'Eyvallah!' derim. Şayet, hocalar ağır basarlar da beni attırırlarsa hakkımı ararım. Onlarla açıktan açığa mücadeleye girişirim.

Emir Dede başmuallimi ile maarif müdürü yarım saat kadar münakaşa ettiler. Şahin Efendi amirine karşı garip bir tâbiye tutmuştu. Bazen açıktan açığa hücum ediyordu. Fakat en hazmedilmez şeyler söylerken öyle mütevazı ve tatlı tavırlar alıyor, araya öyle okşayıcı sözler, kelâm rüşvetleri karıştırıyordu ki, müdür sersemleşiyor, kızmak mı, yoksa hak mı vermek lâzım geldiğini kestiremiyordu. Sonra, yine öyle şeyler bulup söylüyordu ki, maarif müdürünün uyuşmuş memur haysiyetini sızlatıyordu. O kadar ki Emir Dede başmuallimi odadan çıktığı zaman müdür de hamamdan çıkmış gibi bitkin ve sersemdi.

Şahin Efendi sokakta yürürken kendi kendine düşünüyordu:

— Bir zaman için maarif müdürünün bitaraflığını temin ettik sayılır... Herhalde softalar, onu bana karşı bir kör silâh olarak kullanamayacaklar. Şimdilik, buna da Allah bereket versin.

## -XV-

ŞAHİN EFENDİ, o akşam muallimler yurdundan mektebe dönüyordu.

Bir köşe başında karşısına eski siyah çarşaflı bir kadın çıktı. Yüzünde kaim bir peçe vardı. Fazla olarak akşam karanlığı da iyiden iyiye bastırdığı için çehresini fark etmek mümkün değildi. Şahin Efendi, buna rağmen başını önüne eğerek sordu:

— Bir şey mi istediniz hemşire hanım?

Kadın, kısa bir tereddütten sonra titrek bir sesle söze başladı:

— Muallim efendi, ben Bedri'nin anasıyım. Allah sizden razı olsun. Efendimi fikrinden döndürmek için çok gayret etmişsiniz. Fakir bir kadınım, size duadan başka elimden bir şey gelmez. Ne diyeyim, Allah tuttuğunuzu kolay getirsin. Ne muradınız varsa versin. Teşekkür ederim.

— Estağfurullah hemşire hanım... Çocuk kurtuldu ya bize o lâzım.

Kadın, derin derin içini çekti:

— Ah, muallim efendi... Bedriciğim kurtuldu sayılmaz... İşittiğime göre size bir lâkırdı gelmiş... Bizim yüzümüzden bir zarara falan uğrarsanız...

— Onu hiç düşünmeyiniz hemşire hanım.

— Lâkin şimdi başka bir korku var. Mahalleli, Bedri'nin babasını fena halde sıkıştırıyor. Ona da acımıyorum desem yalan olur. Ne yapacağını şaşırdı. İmamlıktan atarlarsa, diye korkuyor.

— Aman hemşire hanım... Şimdi iş size kaldı. Siz, inat edin. O, sizin ısrarınıza dayanamaz.

Şahin Efendi kadına daha bazı nasihatler verdikten sonra ayrıldı, yoluna devam etti. Fakat sekiz, on adım gittikten sonra aklına bir şey geldi. Birden arkasına dönerek seslendi:

— Hemşire hanım, hemşire hanım...

Kadın durdu. Başmuallim, koşar gibi süratle yürüyerek ona yaklaştı, memnun bir tavırla:

— Bedri'yi kat'iyen kurtardık, dedi. Aklıma çok iyi bir şey geldi. Mahalleli ısrarı arttıracak olursa, Bedri'yi yalancıktan hasta edersiniz. Belediye doktoruna götürürsünüz. Oradan çocuğun zayıf olduğuna dair bir rapor alırız.

— Verir mi acaba?

— Onlar ne kadar olsa fen adamlarıdır. Kolayca derdimizi anlatabiliriz. Doktoru ben de ayrıca görürüm. Hem zaten doktora yalancılık teklif edecek değiliz ya... Bedri, zayıf bir çocuk. 'Bir iki sene istirahate muhtaçtır,' dedi mi mesele kalmaz.

Sevinç, Şahin Efendi'ye saygıyı unutturmuştu. Artık kadının yüzüne bakmaktan çekinmiyor, gülüyor, bir erkek arkadaşla konuşur gibi serbest ve laubali sözler söylüyordu.

Vaktin geç olmasına rağmen hemen mektebe dönmekten sarf-ı nazar etti, arkadaşı Deli Necip'in evine gitti. Kapıdan girer girmez fesini çıkarıp havaya atarak:

— Müjde, dedi, bir müttefik daha bulduk. Fakat bu müttefik, kadın. Gayri kadınlar âleminde de elimiz var sayılır.

Vak'ayı başından sonuna kadar Deli Necip'e anlattı. Şahin Efendi'nin keşfini o da beğendi:

— Bir boş vaktinde belediyeye gel, doktoru beraber görelim, şimdiden kulağını bükelim, dedi.

*

Küçük Bedri vak'ası, Sarıova'da âdeta günün meselesi olmuştu. Dedikodu ve heyecan günden güne artıyor, Şahin Efendi için türlü yeni rivayetler çıkıyordu.

Emin Dede, her gün talebesinden kaybediyordu. Rakip mekteplere gün doğmuştu. Ahalinin gözüne girmek için türlü türlü nümayişler yapıyorlar, kimisinde mevlitler okunuyor, kimisi tantanalı alaylar yaparak talebesini yağmur duasına çıkarıyordu.

Hele "Dolmacı Hoca", Şahin Efendi için her gün akla gelmez bir iftira icat etmekte idi. Bu adama Dolmacı Hoca denmesinin sebebi, çok açgözlü olması ve nöbetle her gün zengin talebesinden birine dolma getirtmesiydi.

Bu hoca, bir gün Şahin Efendi'den farmasonlardan para aldığını iddia ediyor, ertesi gün Emir Dede talebelerinden birinin resim defterini eline alarak kahve kahve dolaşıyor, haç şeklinde birbirini kesen çizgileri ahaliye göstererek:

— Ya eyyühenas... Şunlara bakın... Bu adam, çocuklara salip resmi yaptırıyor... Buna nasıl tahammül edilir? diye atıp tutuyordu.

Emir Dede mektebi halk gözünden düşmeye, içindeki çocuklara dinsizlik, ahlâksızlık, farmasonluk propagandaları yapılan şüpheli bir yer olarak görülmeye başlamıştı.

Dolmacı Hoca, akşam azadında eskisi gibi talebesini mektep kapısından salıvermiyor, onları tabur halinde dizip İlâhiler okutarak sokaklarda gezdiriyor, sonra Emir Dede'nin karşısındaki meydanda dağıtıyordu.

Büyükler arasındaki ihtilâf çocuklara da sirayet etmişti. Dolmacı'nın çocukları Emir Dede karşısında türlü münasebetsizlik yapıyor, oradan çıkan talebelere sataşıyor, pek küçüklerini sokak aralarında sıkıştırarak dövüyordu.

Çocuklar arasındaki bu kavgaların büyüklere intikal etmesi, kasabadaki ahali arasında bir arbede çıkması pek mümkündü.

Bir perşembe günü Dolmacı'nın talebelerinden biri sapan taşıyla Emir Dede mektebinin bir camını kırdı. Aynı gün yine onlardan biri Emir Dede'den çıkan bir küçük çocuğu düşürüp burnunu kanattı.

O zamana kadar Şahin Efendi şikâyetlerini dinletemiyor, "Çocuktur ne yapalım... Başa çıkılmıyor," diye cevap alıyordu. Fakat bu iki polis vak'ası çıkınca Şahin Efendi'nin dördüncü müttefiki Komiser Kâzım Efendi, maiyetindeki genç polislerle beraber sahneye girdi ve Dolmacı Hoca'nın çocuklarına müthiş bir gözdağı vererek Emin Dede önünden dağıttı.

Şahin Efendi, çocuklarını mektepten almaya gelen velilere bir şey söylemeye lüzum görmüyordu. Yalnız bir gün, esnaftan, oldukça aklı başında görünen bir adama sordu. O, canı sıkılmış gibi bir vaziyette:

— Vallahi birader efendi, dedi; hani mektebinizden çok memnunum, dinsizlik falan öğretiyorsunuz diye çıkardıkları lâkırdılara da inanmıyorum... Ancak müşterilerden bazıları, "Ne diye çocuğunu o mektepte tutuyorsun?" diyorlar, alışverişi kesiyorlar... Ne yapalım, geçim dünyası...

*

Şahin Efendi, Eyüp Hoca'nın büyük bir maharetle idare ettiği bu hücumlardan müteessir olmuyordu.

Onların hilelerine bazen o da hile ile mukabele ediyordu. Hele Dolmacı Hoca ve emsalinin ahaliye yaranmak için yap-

tıkları aptalca taşkınlıklardan çok istifade etmişti. Sarıklı çocuklar, sokaklarda İlâhiler okuyarak dolaşırken, "Balkan mezaliminin intikamını bu çocuklar mı alacak? Bu tarz terbiye ile ancak memlekette 31 Mart irtiacaları yapacak softalar yetişir... Zat-ı âliniz, terakki ve teceddüdü gaye edinmiş bir fırkanın mümessilisiniz. Sizden de mi korkmuyorlar? Bu, ne cesaret!" diye Sabri Bey'i kışkırtıyordu.

Hükümete gelince, Emir Dede mektebine günlerce türlü türlü müfettişler göndermiş, fakat Şahin Efendi'nin cezalandırılmasını icap ettirecek hiçbir yolsuzluğunu yakalayamamıştı.

Bu esnalarda bir gün Cabir Bey, Emir Dede mektebine geldi. Çocuklara terbiye-i bedeniye hareketleri yaptırdı. Neticeden çok memnun olduğunu söyledi. Şahin Efendi'nin elini sıkarak tebrik etti.

Kâtib-i mesulün bu tebriki Şahin Efendi için muvakkat bir sigorta hükmünde idi. Yeni bir vak'a çıkıncaya kadar ne hükümet ona el sürer, ne de hocalar fazla bir taşkınlık edebilirlerdi.



Şahin Efendi'yi en ziyade memnun eden şeylerden biri de kendi çocuklarının mekteplerine gösterdikleri sevgi ve bağlılıktı. Onlar, mahalle mektepleri talebesiyle kendileri arasındaki farkı anlıyorlar, etraftaki mütemadi dedikodulara rağmen ne Şahin Efendi'ye ne de öteki muallimlere karşı hiçbir titizlik ve emniyetsizlik göstermiyorlardı.

Muallim Rasim:

— Attığımız tohumların bu kadar çabuk filizleneceklerini umar mıydık? diye seviniyordu.

Şahin Efendi, şüpheli bir gülümseme ile cevap veriyordu:

— O kadar fazla nikbin olmayalım Rasim. Bazı noktalarda çocuklarla büyük insanlar arasında pek o kadar fark yoktur. Bu, adi bir zümre gayretkeşliğinden başka bir şey değildir... Düşmanlarımız, talebelerini bize ve mektebimize değil, talebemize karşı kışkırtmak belâhetinde bulundular. Bu hücum karşısında bizimkiler de oraya toplanıverdiler. Bununla beraber bu da bizim için sevinecek şeydir. Yalnız şuna gayret edelim ki, bir fırka gayreti şeklinde başlayan bu bağlılık, yeni mektebe karşı hakiki bir kalp ve fikir bağlılığı haline gelsin.

•

Bedri, artık mektebe gelmiyordu.

Mahalleli ve eşraf; ihtiyar imama şiddetle çullanmışlar, onu, Bedri'yi Emir Dede'den almaya mecbur etmişlerdi.

Bununla beraber çocuk, şimdilik Hafız Rahim'in derslerine de başlamıyordu. Şahin Efendi'den kuvvet alan Nazmiye Hanım: –Bedri'nin anası– "Ölürüm de çocuğumu vermem!" diye ayak diretiyor, kıyametleri koparıyordu.

Kadındaki yeis ve heyecan, mahalledeki başka kadınlara da sirayet ediyordu. Evvela sadece çocuğunu kaybetmiş anne ıstırabını anlayarak acıyan kadınlar, gün geçtikçe ona hak vermeye de başlıyorlar, erkekleriyle kavgalara, münakaşalara girişiyorlardı.

Nihayet, Bedri'nin hastalığı komedisi başladı.

Belediye Doktoru Kâni Bey, elli beş yaşlarında, kır sakallı, kırmızı yüzlü, şen, tatlı bir adamdı. Edirneliydi. Fakat yirmi beş sene evvel geldiği Sarıova'yı öyle sevip benimsemişti ki, bir daha memleketinin adını ağzına almamıştı. Sarıova'da da onu sevmeyen yoktu. Çocukla çocuk, büyükle büyüktü. İki eli kan-

da olsa bir vakit namazını kaçırmazdı. Sesi gayet güzeldi. Doktorluğu kadar tekkelerde okuduğu kasidelerle de şöhret almıştı. Bununla beraber rakı eğlencelerinde şarkı da okurdu.

Büyükler ve kibarlar onu çok severlerdi. Böyle olduğu halde o, hiç kibir getirmez, fakir ahaliye ve köylülere kardeş, evlât gibi muamele ederdi.

Sonra, hayırcılığı da meşhurdu. Kasabaya yeni gelen doktorlara yine kardeş, evlât gibi yardım eder, hastalarının bir kısmını onlara verirdi.

İlk karısı öldükten sonra Sarıova'dan, bağlı bahçeli bir kız almış, ona ait toprakları âdeta bir çiftlik haline getirmişti. Kasabanın dedikodularına hiç karışmazdı. Yanında geçen sözleri gülümseyerek dinler, bunlar hakkında fikir sorulduğu vakit ellerini ovuşturarak:

— Ne diyeyim bilmem ki... Fen ve meslek beni ancak çok iyi bildiğimiz şeyler hakkında hüküm vermeye alıştırdı. Mütalaanız doğru gibi görünüyor. Fakat bilinmez ki... derdi.

Yirmi beş senedir Sarıova'da bir tek idare adamıyla ihtilâfı olmamıştı. Hasılı herkes, onu severdi; hocalar züht ve takvası, dervişler kalenderliği ve kasideleri, keyif ve ehli neşesi, kibarlar tevazuu, fakirler nezaket ve şefkati için...

Yalnız, Deli Necip'in nedense onunla yıldızı barışık değildi. Belediye mühendisi ara sıra:

— Bu adama bir türlü ısınamıyorum vesselâm, diye söylenirdi.

Bununla beraber Deli Necip, ondan ne kadar nefret ederse, o, mühendisi o kadar sever görünürdü.

Bedri'nin muayeneye getirileceği günün sabahı Şahin Efendi ile Deli Necip onu evinde ziyaret ettiler. Daha giyinmemişti. Bahçede gecelik entarisiyle sabah kahvesini içiyor, karşısında ayakta bir köylüye yine Sarıova'ya yeni gelmiş meslektaşların-

dan birinin evini tarif ediyordu. Başmuallimle mühendisi görünce bir sevinç feryadı kopararak koştu:

— Vay efendim, bu ne saadet! Bu ne tenezzül! Bilirler ya efendim... Necip Beyefendi'den bahsedilirken: "Belediye mühendisimiz öyle mesleğinin ehli bir çocuktur ki kazamızı karış karış bilir. Bir bilmediği varsa o da fakirhanenin yoludur," derdim. Onda da yanılmışım.

Kâni Bey, türlü hareketlerle mütemadiyen eğilip doğrularak meserretini idare ederken entarisinin kuşağındaki anahtarlar mütemadiyen sallanıp şıngırdıyordu. Fakat aklına bir şey gelmiş gibi birdenbire çehresi karardı:

— Sakın hizmet ve muavenetimizi icap ettirecek bir hal yok ya...

Necip, onu temin etti:

— Merak etmeyin, acı patlıcanı kırağı çalmaz.

— Oh, oh, oh... Memnun oldum. Efendim, biz doktorlar baykuş gibi adamlarız. Kapım çalınmaz mı, yahut ahbaplardan biri hatırımı almaya gelmez mi, Huda âlim. 'Acaba bir felâket, bir hastalık mı var?' diye içime bir ateştir düşer... Cenab-ı Hak, herkesin rızkını bir yüzden halk etmiştir. Biz doktorları da insanların elemi ve ölümüyle geçindirir... Böyle olduğu halde beş vakit namazda elimi açar: 'Yarabbi, sen Sarıova ahalisini hastalıktan masun et de kimse bu kuluna müracaat etmesin. Ben açlıktan ölmeye razıyım,' derim.

Kâni Bey, yine birdenbire köylüye döndü:

— Affet kardeşim... seni beklettim... tarifimi anladın ya... Bu doktor, fevkalâde cevherli bir çocuktur. Sen, onun gençliğine bakma... Biiznillâhi teâlâ hastanı iyi eder... İcap ederse ben de gelir bakarım. Hadi kuzum. Hadi kardeşim. Merak etme, Allah Resulûllah sayesinde bir şeyceğizi kalmaz.

Doktor, köylünün sırtını okşayarak kapıdan çıkarken, Deli Necip, Şahin Efendi'ye:

— Ne hinoğlu hindir bu herif Yarabbi, dedi, tavırlarına, sözlerine dikkat et... Bulunacak tip değildir.

Kâni Bey, misafirleri için içeriye sütlü kahve söyledikten sonra yanlarına geldi.

Deli Necip, meseleyi anlatmaya başladı. Doktorun şen, memnun çehresi o söyledikçe bulutlanmaya başlıyordu. Sakallarını çekiştirerek uzun uzun düşündükten sonra:

— Necip evlâdım... Bilirsin ki senden canımı esirgemem, dedi, fakat bu, bir fen meselesi... Müsaade et. Senden mesela sağlam bir bina hakkında sağlam değildir diye bir rapor isteseler... Meselenin nezaketini anlıyorsun ya... Bana da bir binayı lânî hakkında nasıldır diye soracaklar. Muayene edeceğim. Fen ne diyorsa onu söyleyeceğim. Malum ya biz de bir nevi hâkimleriz. Hâkim, nasıl hiçbir tesire kapılmadan hükmünü vermek, şerait ve adalet muktezasını icra ve ifa etmekte mükellefse, ben de bittabi öyle yapmaya mecburum. Maamafih, bu prensipten ayrılmamak şartıyla elimden ne gelirse...

Şahin Efendi, Bedri meselesi hakkında uzun boylu izahat vermek, doktorda çocuğa karşı bir alâka ve merhamet uyandırmak istiyordu. Fakat Deli Necip, buna meydan vermedi, sözü başka mecralara döktü.

Kâni Bey'in evinden çıktıktan sonra mühendis, arkadaşına dedi ki:

— Beyhude çeneni yoracaktın... Vaziyetini derhal anladım. Herif, meseleyi biliyor. Ondan dünyada Eyüp Hoca partisini kızdıracak bir rapor alınmaz.

— Fakat doktoru görelim diyen sen değil miydin?

— Zayıf bir ümit ile... Maamafih, sen benim de ne eşek taraflarım olduğunu bilmez değilsin Doğan Bey.

Doğrusu aranırsa, Şahin Efendi de doktor Kâni Bey'i pek beğenenlerden değildi. Fakat onda fenne, müspet bilgiye karşı saf bir itimat vardı. Sarıova'daki üç, beş fen adamını tabii birer müttefik olarak kabul etmişti. İcap ettiği halde onlara dert anlatabileceğine kanaati vardı. Onlardan birinin böyle en açık bir hakikat karşısında mızıkçılık çıkarmasına bir türlü inanmayacaktı.

— Azizim, bu, ne olsa bir doktor, dedi.

Mühendis, istihfafla omuz silkti:

— Adam olmadıktan sonra doktor olmuş kaç para eder? Müşteriler kızıyor, kârıma kesat arız olacak diye Emir Dede'deki çocuğunu alan esnafı biliyorsun ya. Bu Kâni Bey de o neviden bir hekîm esnafıdır Doğan Bey... Bu adam, riyanın... timsali değil, ta kendisidir... Billahi bu herif, o Eyüp Hocalardan, Zühtü Efendilerden falan daha şenîdir. Onlar, hiç olmazsa kendi mesleklerine, umdelerine sadakat gösteriyorlar... Bu fen adamı ise mesleğini onların entrikalarına alet ediyor... Azizim, bu herifin namaz kılması sahtekârlığındandır. Çünkü hocaları memnun etmezse başına geleceği bilir. Sonra, ahalinin bir kısmı vardır ki daha üfürükçü ve doktor arasında mütereddittir, hali vakti yerinde ise hastasına doktorla beraber bir de üfürükçü getirir... Birinden fayda gelmezse birinden gelir gibilerden... Bu Kâni Bey ise kendinde hem üfürükçülüğün, hem doktorluğun haysiyetini cemetmiş bir adamdır. Cahil ahali, ilâcından hayır gelmezse ruhaniyetinden, ruhaniyet para etmezse ilâcından hayır geleceğine kânidir... Onun için ona verilecek paraya günah değildir... Kalender tavırları da yalandır... Öyle paragöz derviş gördün mü sen azizim?.. Tekkelerde İlâhi okuyan sesinin rakı meclislerinde piyasa hanendeleri gibi gazel okuduğunu da bu kulaklar kaç defa işitti? Eşraf arasında mütevazı diye şöhreti vardır, ama bal gibi dalkavuktur. Ahaliden, köylülerden hiçbir

zaman esirgemediği tatlı dile, güler yüze gelince, bu da numaradır. Kendini bir halk babası gibi tanıtmak; bilir misin bu saf, temiz ahaliye karşı ne reklâmdır? Ahalinin bazıları kirli çıkındır... Bu Kâni Bey, onların kokusunu almakta gayet mahirdir. Uğraştığı nispette para vermeyecek hastalara gelince, onları da kasabaya yeni gelmiş doktorların en zavallılarına, hiçbir zaman kendisiyle rekabet edemeyeceğine kâni bulunduklarına ciro eder. Böylece hemdemin bize de yaptığı gibi etrafa karşı hayırhahlık komedisi oynar, hem onların minnettarlığını temin eder. Aynı zamanda da kasabadaki ciddi rakiplerine ağır bir darbe indirmiş olur. Bununla beraber kârı bundan ibaret de değildir. Bu doktorlar çok kere konsültoya ihtiyaç görürler. Tabii başta üstat davet edilir ve yine tabii aslan payını o alır. Eyüp Hoca'nın softalar ve ahaliden mürekkep nasıl bir partisi varsa bunun da bu doktorlardan mürekkep bir partisi vardır. Onlar üstadı Lokman-ı sani diye reklâm ederler. Kâni Bey'in boş olduğu bu meydanda dilediği gibi at oynatabilmek için hükümete de ihtiyacı vardır. Mesela belediye doktorluğunu ihtiyacından değil, sırf –hani askerlerin bakımından pek ehemmiyetli saydıkları bazı hâkim tepeler vardır– tıpkı onlar gibi ehemmiyeti için muhafaza eder.

Deli Necip coşmuştu:

— Şimdi gelelim öteki doktorlara, diyordu, onlar da tabii pek ahım şahım şeyler değil. Yüksek bir ilim adamı Sarıova'ya ne diye gelsin? Bununla beraber ne de olsa bu Kâni Bey'e nispetle Pastör gibi adamlar... Ancak Kâni Bey ve avanesine karşı durmak için onlar da işe fesat karıştırdılar. Çaresiz onun gittiği yoldan yürümeye başladılar. Çünkü öyle yapmasalar açlıktan ölecekler. Bak sana ibretli olduğu kadar da eğlenceli bir vak'a anlatayım. Burada eşraftan bir Buzcuoğlu Abdürrahman Bey var. Eşkıya bozması bir eşek herif. Hacı Emin derecesinde de-

ğilse de o da müttâki musalli bir adam. Zaten buralarda hemen bütün eşkıyalara âhir vakitlerde Allah tarafından bir sofuluk gelir. Öleceklerine yakın eşkıyalık rütbesine ererler ve vaktiyle dağda jandarmalara karşı kullandıkları silâhı, din düşmanlarına çevirirler. Bu Buzcuzade, biraz o nevidendir. Üfürükçü hocaların hâmisi doktorların can düşmanıdır. Abdurrahman Bey, geçen sene attan düştü. Başı yarıldı, kan akmaya başladı. Bir eczaneye götürdüler ve adamcağız, nihayet o kadar korktuğu düşmanların eline düştü. Onun eski eşkıya zihniyetine göre düşman nihayet ele geçti, yapacağı şey gayet basittir. Zaten öldürmekten başka bir hassası olmayan ilâçlarıyla hemen işini bitirmek. Evvela kesmeye götürüyorlarmış gibi 'etmeyin, eylemeyin' diye yalvarmaya, yattığı yerde çırpınmaya başladı... Nihayet teminat verildi. Kendini tedavi ettirmek istemezse bir arabaya bindirilerek evine gönderileceği söylendi. 'Maamafih, yara ehemmiyetlidir... İyi bakılmazsa ölüm tehlikesi vardır. Biz söyleyelim de günah bizden gitmiş olsun,' denildi. Buzcuzade, ölüm lâkırdısı işitince dehşetlendi. Neticede kendini doktorlara teslime razı oldu. Gelelim şimdi onların mukabil oyununa. Yara birkaç günde iyi olacak bir yarıktan ibaretti. Fakat onlar, kafatasında bir çatlaklık gördüler ve bunun yapıştırılması çok büyük ve zahmetli bir iş olduğunu söylediler. Buzcuzade, amana düştü, servetler adadı. Doktorlar da çiziği kolodyumla kapadılar; herifi bir ay kıpırdamadan sırtüstü yatırarak her gün gelip gittiler.

Neticede ne oldu bilir misin Doğan Bey? Buzcuoğlu gezdiği, yürüdüğü yerde, 'Ben doktorların günahına girmiştim... Kafatasım çatladı da yeniden yapıştırdılar. Doğrusu pes dedim!' diye onları methetmeye başladı. Doktorlar, bu suretle hem birçok para kazandılar hem de bu azılı düşmandan intikam almış oldular. Fazla olarak da hararetli bir taraftar elde ettiler. Sora-

rım sana Doğan Bey, fen adamlarına böyle maskaralık yaraşır mıydı? Böyle hareket, meslek ahlâkıyla uzlaştırılabilir miydi? Şüphesiz ki hayır. İşin daha acınacak tarafı şu ki, bu doktorlar esasen böyle bir şey yapacak adamlar değillerdi. Fakat ne çare ki karşılarındaki Kâni Bey fırkası onları kendilerini sevdirtip tutturmak için fen yakalarıyla, telifi imkânsız şarlatanlıklar, münasebetsizlikler yapıyorlar... Neredeyse köşebaşılarında nasır ilâcı satan şarlatanlara, sokaklarda parmaklarıyla diş çıkaran arabacı dişçilere benzeyecekler... Doktorlar ki meslek ahlâkına en fazla taasupla ehemmiyet veren, en temiz ve en uyanık fen adamlarıdır. Bu kasabanın havası onları bu hale getirirse, gerisini var sen kıyas et Doğan Bey...

*

Vak'alar pek az zaman sonra Deli Necip'i tasdik ettirdi. Belediye doktoru sadece çocuğa kuvvet ilâçları vermişti:

— Çocuk filhakika zayıfçadır, diyordu; fakat Allah'a emanet, bir hastalığını göremiyorum. Hıfza çalıştırılmasında şimdilik pek büyük bir mahzur yoktur. Rapora gelince, resmi bir makamdan çocuğun ahval-i sıhhiyesine dair bir rapor isterlerse derhal yazarım.

Şahin Efendi ile Deli Necip, kadının önüne düşerek daha başka doktorlara da müracaat ettiler. Bazıları Bedri'nin göğsünü zayıf buldular. Fakat hiçbiri açıkça, "Çocuğun ahval-i sıhhiyesi hıfza çalışmasına manidir," diyemedi. Hele Yahudi ve Hıristiyan doktorlar: "Bize böyle şeyler sormayınız, dininize ait işlere karışmayız," diye cevap verdiler.

Yalnız genç bir doktor yüzbaşısı, Bedri'nin müfrit beden ve dimağ yorgunluklarına tahammülü olmadığını tasdik etti.

Doktorların bu hareketi Şahin Efendi'yi en nazik bir yerinden yaralamıştı. Fakat cesaretini, azmini kıramadı.

## -XVI-

KÜÇÜK Bedri meselesi yavaş yavaş söndü.

Evkaflılarla belediyeciler arasında başlayan yeni bir muharebe bir zaman için Emir Dede ve Şahin Efendi'yi unutturur gibi olmuştu.

Bu, bir mütarekeydi. Şahin Efendi, bu sükûta aldanmıyor, için için devam eden yangının bir gün hiç beklenmeyen bir noktada tekrar alevleneceğini gayet iyi biliyordu.

Mektep sıkı bir tarassut altındaydı. Son zamanlarda Eyüp Hoca'nın tavsiyesiyle İlk Tedrisat Müfettişliği'ne tayin edilen Hulusi Efendi isminde bir softa iki günde bir Emir Dede'ye damlıyor, hocalar ve çocuklarla konuşuyor ve not alıyordu.

Şahin Efendi ile yakın arkadaşları fevkalâde bir ihtiyat ve ihtimam ile çalışmaktaydılar. Emir Dede'yi, ani bir hücum ile alınmasından korkulan bir sarılmış kaleye benzetiyorlar, müdafaa tertiplerinden hiçbirini ihmal etmemeye uğraşıyorlardı.

Mektebe sürülmek istenen en büyük leke dinsizlikti. Halkın ağzında türlü türlü rivayetler dolaşıyordu. Büyüye büyüye bir çığ haline gelmesinden, hiç beklenilmeyen bir zamanda Emir Dede'yi ve başmuallimini ezip geçmesinden korkutabilirdi.

Şahin Efendi, uzun uzun düşündükten sonra bir karar verdi: Mutlaka bir şey bulmak, bu dedikoduları kökünden kaldırmak mümkün değilse bile kuvvet ve şiddetlerini kırmak, onların oldukça aklı başında insanlar arasında yayılmasına mani olmak lâzımdı.

Bir gün *Sarıova* gazetesinde "Merkzenlere hürmetsizlik" diye bir makale çıkmıştı. **Makalenin muharriri Sarıova'nın ma-ruf şair ve münşilerinden Resai** Molla idi.

Resai Molla, birkaç gün evvel Sarıova mezarlığını ziyarete gitmiş, mezarlığı pek fena bir halde görmüş, duvarlar yer yer yıkılmış. "Merkzenler nabedit" olmuştur... Belediye, şehre su getiriyorum, caddeler açıyorum bahanesiyle yok yere para sarfettiği halde mezarlığı hiç düşünmüyormuş...

Merkzenleri bu halde bırakılan millet için nasıl felâh tasavvur edilirmiş! Bu böyle giderse memleket batarmış... Allah Sarıova'ya taş yağdırırmış...

Şahin Efendi aradığını bulmuştu. İki gün uğraşarak bu makaleye bir cevap yazdı, gazeteye götürdü.

Resai Molla Hazretleri'ne kısmen hak veriyordu. Mezarlığa bakmak belediyenin vazifesiydi. Ancak bu vazife, şehre su getirmek, yol yapmak gibi vazifelerden daha ehemmiyetli değildi. Hakiki Müslümanlık mezarlara zannedildiği kadar ehemmiyet ve kutsiyet izafe etmezdi.

Şahin Efendi, bu iddiayı akli, nakli birçok delillerle teyid ediyordu.

Emir Dede başmualliminin ne mezarlıklar ve yollarla bir alâkası vardı, ne de belediyeyi müdafaa etmek gibi bir maksadı... O, sadece din ve şeriat meselelerine olan vukufunu halka teslim ettirmek, kendisini hurafe düşmanı olmakla beraber İslâmiyetin ruhuna sadık kalmış bir hakiki Müslüman olarak tanıtmak istiyordu.

Küçük Bedri meselesinde Kâtib-i Mesul Cabir Bey'den istifade etmişti. Şimdi de mektebini dinsizlikle itham edenlere karşı Müderris Zühtü Efendi'yi kendisine siper etmeyi düşünüyordu. Bu cevabı sırf bu maksatla yazmıştı.

Makaleyi *Sarıova* gazetesine koymadılar. Şahin Efendi, muallimler cemiyetindeki gece toplantılarından birinde Zühtü Efendi'ye bundan şikâyet etti.

— Efendi Hazretleri... Makalemi belki tarz-ı tahriri itibariyle beğenmediler. Fakat öyle ümit ediyorum ki arz ettiğim şeyleri tasdik buyuracaksınız. Esasen bu fikirler, siz üstadımızın daima işittiğimiz hakikatler ve hikmetlerin bir şekl-i diğerde ifadesinden başka bir şey değildir... Maahaza hüküm yine sizindir... Müsaadenizle makaleyi okuyayım. Yanlış düşünüyorsam beni irşat buyurursunuz.

Şahin Efendi, sarıklı ve fesli otuz kadar muallim önünde makalesini okudu.

Zühtü Efendi de bir zamandan beri Emir Dede başmuallimine gizli gizli içerleyenlerdendi. Fakat buna rağmen onu tasdik etti, istemeye istemeye:

— Hakkınız var, dedi.

"Emir Dede" başmuallimi bununla iktifa etmedi, müderris efendiye din tedrisatı hakkında bazı fikirlerini de söyledi. Onlar için de "muvafık ve münasiptir" cevabını aldı.

Ertesi sabah Deli Necip, arkadaşına biraz darıldı.

— Ne o? Sen tecdid-i iman mı ettin? dedi.

Şahin Efendi hafifçe kızararak boynunu büktü:

— İstemezdim, ama öyle lâzım geldi. Dinsizliğim hakkındaki dedikoduları ancak Zühtü Efendi'nin tezkiyesi durdurabilirdi... Müderris efendinin benim mesail-i şer'iyeye hakkıyla vâkıf bir muallim olduğumu tasdik etmesi şimdilik çok lehimize bir şeydir.

*

Evet, Emir Dede mektebi harbe hazırlanan bir kale gibi bütün müdafaa tertiplerini almıştı. Ancak Şahin Efendi, bu kalenin içinde gizli gizli düşman hesabına çalışan bazı kimseler

bulunduğunu gayet iyi biliyordu. Sarıklılardan iki muallim ile büyük talebeden birkaçı...

Müfettiş Hulusi Efendi, mektebe gelmediği zaman bunlardan rapor alıyordu.

Eyüp Hoca partisi, Bedri meselesinden bütün kuvvetlerini toplayarak tek cepheden hücum etmiş, bunda muvaffak olmayınca tabiyeyi değiştirmişti. Şimdi, bütün gayret ve faaliyetini mektebin ufak tefek kusurlarını, ihmallerini toplamaya, küçük küçük hücumlarla Şahin Efendi'nin müdafaa kuvvetlerini aşındırmaya hasrediyordu.

Bu ehemmiyetsiz vak'alar çoğala çoğala bir çığ haline gelecek ve Allah'ın izniyle bu şenaat ve dinsizlik ocağını temelinden yıkacaktı.

Bir çocuğun mektepten kaçması, sokakta iki talebenin birbiriyle dövüşmesi, sınıflardan birinde yüksek sesle gülünmesi, sınıflara girilip çıkılırken biraz gürültü edilmesi mesele oluyor, Müfettiş Hulusi Efendi'ye uzun uzun raporlar yazdırıyordu.

Adamcağız, bazen hafiye gibi kullandığı muallimler ve talebe tarafından aldığı malumat üzerine istintaklar yapmaya kalkışıyordu. Yalnız, tedrisat meselelerine karışmaya pek cesaret edemiyordu. Çünkü Şahin Efendi'nin şeriat meseleleri gibi fenn-i terbiye bahislerinde de kuvvetli tanındığını ve kendisini kolayca yere vuracağını biliyordu. Müfettişe el altından darülmuallimin müdürlüğü vaat edilmişti. Yanlış bir hareket yaptığı halde bütün emekleri boşa gidebilirdi.

Şahin Efendi, mektepteki arkadaşlarından memnundu. Bir kısmıyla zaten gelir gelmez anlaşmıştı. Softalara yakınlığı olan bir ikisini de sonradan dürüst ve vefalı muameleleriyle kendine çekmiş, emniyet ve sevgilerini kazanmıştı. Adamcağızlar neler yaptıklarını, hangi emele hizmet ettiklerini pek bilmemekle beraber, onun gösterdiği yolda güzel güzel çalışıp gidiyorlardı.

Geri kalan iki müfside gelince, Şahin Efendi, yakın arkadaşlarına karşı onları âdeta müdafaa ediyordu:

— Yahu, iki kişiyi çok mu görüyorsunuz? Bir sepet yumurta içinde iki tanesinin cılk çıkmasını tabii görmeli...

Şahin Efendi bu adamlara kızmaktan ziyade acıyordu. Bununla beraber bir yolunu bulduğu halde onları mektepten atmaya çoktan karar vermişti.

Hafiye çocuklara gelince, onlara karşı duyduğu his de yine merhametten başka bir şey değildi. Ne yapsın fukaralar?.. Bu fenalığı ve küçüklüğü onlara aileleri öğretiyordu.

## - XVII -

Seyrek olmakla beraber mektebe ara sıra kadınlar da uğrardı. Bunların çoğu erkekle konuşmaktan çekineceği kalmamış yaşlı başlı analar ve büyük analardı. Bir gün Şahin Efendi, odasının önünde yine siyah peçeli bir kadın buldu ve başını önüne eğerek:

— Bir arzunuz mu var valide hanım? diye sordu. Bu valide hanım sözü üzerine çarşafın içinde kıvrak bir dalgalanma oldu. Taze bir ses:

— Estağfurullah efendim, dedi, ricam var da... Müsaade ederseniz içeri gireyim.

Kadın, onun cevabını beklemeden odaya girdi. Bu, belki rasgele bir genç kadındı. Fakat Şahin Efendi, kadının ne olduğunu esasen bilmezdi. Sarıova'da sadece kocakarıların çatlak, kalın seslerini işitmişti. Onun için bu ziyaretçi, ona evvela fevkalâde bir şey gibi göründü.

Başmuallim, şaşırmış ve korkmuştu. Gözlerini yerden kaldırmaya cesaret edemiyor, mahcup, tereddütlü bir tavırla kapının yanında duruyordu.

Genç kadın:

— Efendim, akrabamdan bir kimsesiz çocuk var, dedi, sizi onun için rahatsız ettim. Mümkünse mektebe kabul etmenizi rica edeceğim. Gerçi şimdiye kadar pek okuyamadı, ama zeki bir çocuk...

Şahin Efendi:

— Peki hemşire hanım... Çocuğu getirin de bir görelim, diye cevap verdi.

Kadının biraz geveze olduğu anlaşılıyordu. Başmuallimden davet beklemeden bir sandalyeye oturdu, bahsettiği çocuk hakkında bir sürü tafsilât vermeye başladı. Şahin Efendi, bir aralık gözlerini yerden kaldırarak misafirine baktı. Yüzündeki peçe İstanbul hanımlarınki gibi ince idi. Zaten dilinden de İstanbullu olduğu anlaşılıyordu.

Siyah tülün arasından çizgileri güçlükle seçilen, fakat siyah gözleriyle kırmızı dudakları pırıl pırıl yanan bu çehre, Şahin Efendi'ye pek güzel göründü.

Kadın odadan çıktıktan sonra, başmuallim arkasından uzun uzun bakıp düşündü:

— Bunların uğruna yanıp yakılanlara, kendilerini öldürenlere gülüp kızıyorum, ama pek haksız değiller galiba...

Genç kadın, iki gün sonra tekrar mektebe geldi. Çocuk yine yoktu:

— Küçük biraz rahatsız da efendim. Size yalancı çıkmamak için geldim, dedi.

Şahin Efendi, doğruluğun bu derecesini biraz fazla buldu:

— Size beyhude zahmet oldu, dedi, inşallah iyi olduğu vakit getirirsiniz.

Odada bu defa bir talebe velisiyle bir muallim bulunmasına rağmen, kadın yine kendiliğinden sandalyeye oturdu, söze karıştı, serbest konuştu.

Şahin Efendi, içinden:

— Bu biçare buraya galiba yeni gelmiş, diyordu. Kasabanın örf ve âdetlerini bilmiyor. Kendini İstanbul'da sanıyor.

Bir zaman sonra talebe velisiyle muallim çıktılar. Onun kalkıp gitmeye hiç niyeti yok gibiydi. Mektebe, muallimlere, çocuklara dair sualler soruyor, vaktiyle İstanbul'da gittiği mekteplerden, tanıdığı muallimlerden bahsediyordu.

Şahin Efendi, bu muhavereden hoşlanmıyor değildi. Fakat onun fazla kalmasını da doğru bulmuyor, sabırsızlanıyordu. Çok soğuk durduğu, suallerine yalnız "Evet" veya "Hayır"la cevap verdiği halde, kadın hiç aldırmıyordu.

Bir aralık susadığını söyledi, masanın üstündeki sürahiden bardağa su koydu, içmek için peçesini kaldırdı, bir daha kapamadı.

Bu hareket, Şahin Efendi'yi dehşet içinde bıraktı. Bu esnada odaya biri girerse hali haraptı; dünyada kendini temizleyemezdi. Evet, belli ki bu kadın saf bir İstanbulluydu; Sarıovalıların bu tabii harekete ne manalar vereceklerini idrak edemiyordu. Yatkın bir çehre ile yerinden kalktı:

— Efendim, affedersiniz, müsaadenizle dersime gideceğim, dedi.

*

Bu kadının acaba biraz aklından mı zoru vardı? Haftada en aşağı iki defa mektebe geliyordu. Emir Dede'ye kaydettirilecek çocuk hâlâ görünürlerde yoktu. Hastalığı geçtiği zaman başka mazereti çıkıyor, sonra tekrar hastalanıyordu.

Şahin Efendi, bu saygısız misafiri artık açıktan açığa istiskal ediyordu. Fakat o hiç oralarda olmuyor, kapıdan girer girmez açtığı yüzünü bir türlü kapamıyor, gülüyor, söylüyor, başmuallime olmayacak şakalar yapıyordu. Ondan kurtulmak için bir tek çare kalmıştı. Açıktan açığa kovmak. Fakat bu, Şahin Efendi'nin elinden gelmeyecekti. İcap ettikçe en sevdiği ve hatırını saydığı insanları bile kırmaktan çekinmezdi. Fakat kadınlara karşı yüzü yumuşaktı. Sonra, daha başka bir şey daha vardı. Hayatında ilk defa bir kadınla ahbap oluyordu. Parlak siyah gözleriyle yüzüne bakan, güzel kırmızı ağzıyla kendisine gülümseyen, söz söyleyen bu ilk, belki de son kadının dargın ve mey'us gitmesi ona acı gelecekti.

Şahin Efendi, bir gece Deli Necip'e bu hanımın yapışkanlığından bahsetti. Mühendis, kahkahayla gülerek:

— Yahu, bu kadın sana âşık olmasın, dedi.

Şahin Efendi de güldü:

— Ona ne şüphe, dedi, böyle Allah'ın övüp yarattığı gül gibi delikanlıya kim âşık olmaz? Ben bari biraz kılığı, kıyafeti düzelteyim, saçımı, sakalımı bir nizama sokayım.

Deli Necip:

— Böyle söyleme Doğan Bey, dedi, bu kadın denen mahlûklara akıl ermez... Hele senin bu meselede hiç ihtisasın yoktur. Onlar bazen suratına tükürmekten iğrenilecek heriflere deli divane olurlar... Gerçi senin suratın hayli berbattır, ama... kim bilir...

Mühendis, dikkatle Şahin Efendi'nin yüzüne bakıyordu:

— Dur yahu, dur, kıpırdama... Vaziyetini değiştirme... Ben, yeni bir şey keşfediyorum... Namusum hakkı için sen zannettiğim kadar çirkin değilsin... Gerçi vech-i dilârânı süsleyen çiçekbozukları meşin asker kunduraları tabanına çakılmış nalçalara benziyor, seyrek sakalın bu simaya başka bir letafet

veriyor, ama gözlerin ve ağzın billahi bütün bu münasebetsizlikleri kaybediyor. Ben kadın olsam, bu zeki bakış, bu manalı ağız için seni severdim. Sonra, kadınların inkâr edilmeyecek bir hassaları vardır. En cahil ve akılsızları bile aptala tahammül edemezler... Zeki ile aptal tefrik etmek onlarda âdeta bir şevki tabii gibidir. Onun için Doğan Bey, kendini pek yabana atma. Olabilir ki, bu kadın sana tutulmuştur.

Mühendis, uzun müddet bir tarz üzere söylendi. Şahin Efendi onu dinlerken sinsi sinsi gülüyor, alay ediyordu. Bununla beraber Emir Dede başmuallimi o gece yatmadan evvel Rasim'in masa üstünde duran aynasını aldı, yüzüne baktı.

*

Meçhul kadın, ertesi gün yine mektebe gelmişti.

Şahin Efendi, sert, kat'i bir sesle:

— Hemşire hanım, dedi, ziyaretiniz gerçi benim için bir şereftir, fakat Sarıova dedikoducu bir memlekettir. Sizin sık sık mektebe gelmeniz belki... belki değil, mutlaka dikkati celp eder... İkimiz de Allah esirgesin dile geliriz. Siz kadınsınız, ben mektep muallimi; halkın emniyet ve muhabbetini kazanmaya mecbur bir insanım. Böyle bir dedikodu ikimiz için de hayırlı olmaz. Onun için badema mektebi teşrif etmemenizi rica ederim.

Şahin Efendi bu sözleri söyledikten sonra, güç bir vazifeyi yapmış bir insan gibi derin bir nefes aldı.

Misafirinin bir şey söylemeden kalkıp gitmesini bekliyordu. Gerçi genç kadın sandalyesinden kalktı, fakat gitmek için değil, Şahin Efendi'nin yanına gelmek, ta yakından onun yüzüne bakmak için.

Başmuallim, olduğu yerde taş kesilmiş gibiydi. Kadın:

— Efendim, malum ya ben İstanbulluyum, dedi. Bir erkeğin bir kadınla arkadaş olmasını fena görmem. Burada hemen hemen yalnızım. Memlekette konuşulacak insan pek az. Sizin fikirlerinizi çok beğeniyorum. Hatta yalnız fikirlerinizi de değil...

Şahin Efendi kulaklarına inanamıyor, kocasıyla ilk defa yalnız kalan bir köy gelini gibi renkten renge giriyordu.

Kadın, devam etti:

— Mademki öyle arzu ediyorsunuz, peki... mektebe gelmem. Fakat size çok alıştım... Hariçte de birbirimizi görmemize bir şey diyemezler a... Mesela bir boş zamanınızda sizinle kasaba civarında bir gezinti yapamaz mıyız?

Şahin Efendi, gözlerinin kararmasına, kalbinin şiddetle çarpmasına rağmen sakin bir tavırla:

— Böyle bir şeyi akla getirmek bile doğru değil... Size kat'iyen veda ediyorum, dedi.

Kadın, bir şeyler söylemek, onun ellerini tutmak ister gibi bir hareket yaptı. Şahin Efendi, süratle geri çekildi. Bu esnada Rasim'in odaya girmesi, başmuallimi müşkül bir mevkiden kurtardı.

Şahin Efendi, sert ve kat'i bir sesle:

— Arz ettiğim gibi efendim, badema mektebe kadar zahmet etmenize hacet yok... Çocuk iyi olduğu vakit evrakıyla beraber gönderirsiniz... Zaten mektebe kim gelse kabul ediyoruz.

Genç kadın, ısrarın beyhude olduğunu gördü, peçesini kapayarak odadan çıktı.

•

Şahin Efendi, bu kadının ne istediğini, ne ruhta bir insan olduğunu bir türlü anlayamadı. Acaba söylediği gibi bu mem-

lekette konuşacak insan bulamamaktan bunalmış bir İstanbul kadını mıydı? Yoksa deli veya serseri miydi? Bu derece serbest ve yüzsüz olmasına göre adi bir eğlence kadını olması da akla gelebilirdi. Bununla beraber Şahin Efendi, onun günahına girmeye cesaret edemiyordu. Kadının hiçbir nevini tanımadığı için onun bu haline, sözlerine bakarak kat'i bir hüküm veremezdi.

Son bir faraziye kalıyordu: Deli Necip'in dediği gibi bu kadının muallime karşı anlaşılmaz bir meyil duyması.

Şahin Efendi, selim duygu sahibi bir adam olmasına rağmen bu son faraziyeyi daha mülayim buldu. Yüzde bir ihtimal ile bir kadın tarafından beğenilmiş ve sevilmiş olmak ona bir teselli gibi geliyor, bu ehemmiyetsiz vak'ayı başından geçmiş bir büyük aşk macerası gibi daima hatırlayacağını hissediyordu.

## - XVIII -

FIRTINALI bir geceydi. Rasim, bir miras işi için yirmi gün izinle İstanbul'a gittiğinden, Şahin Efendi mektepte yalnızdı.

Odasında talebesinin vazifelerini tashih ediyordu. Birdenbire kapı çalındı.

Deli Necip, bazı geceler dertleşmek için mektebe gelirdi. Yine onu zannederek aşağı indi. Fakat sokakta, kapının eşiğine oturmuş bir kadın buldu.

— Kimsiniz? Ne istiyorsunuz?

Kadın, inleyerek:

— Allah rızası için bir parça su, dedi.

— Hasta mısınız?

Kadın, elleriyle kapıya dayanarak yerinden kalkmaya çalışıyor, fakat muvaffak olamıyordu. Arkasında kalın bir dokuma çarşaf vardı, yüzü kapalıydı.

Şahin Efendi sualini tekrar etti:

— Hasta mısınız? Ne istiyorsunuz?

Kadın yorgun bir sesle kesik kesik söylemeye başladı:

— Köyden geliyorum. Sarıova'da bir kardeşim var. Nerede oturduğunu bir kâğıda yazmışlar; kâğıdı kaybettim. İkindiden beri sokak sokak aradım, bulamadım. Yolda gelirken hastalandım. Yer, yurt garibiyim. Sokakta kaldım. Sarıova'da kimseyi tanımam... Allah rızası için beni misafir et...

Kadın, bu son sözleri söylerken ağlamaya başladı. Başını kapıya dayıyor, sarsıla sarsıla hıçkırıyordu.

Şahin Efendi, bu zavallıya acıdı:

— Hemşire hanım... Birbirimize yardım etmek boynumuza borçtur, ancak burası mekteptir. Senin buraya misafir olman caiz değil...

— Başka yer bilmem ki...

— Keşke karakola gideydin. Polisler kardeşini bulurlardı, yahut başka bir kolaylık gösterirlerdi. Haydi, bir gayret et, seni mahalle imamının evine götüreyim. Müslüman insanlardır. Seni bu gece misafir eder.

— Halim yok efendi, ayaklarım tutmuyor... Ne olur, şurada bir köşede yatayım... Din kardeşi değil miyiz?

Acıdığını gösterirse kadının ısrar etmesinden korkan Şahin Efendi, sert bir sesle:

— Olamaz, dedi, haydi, gideceğin yer nihayet iki, üç dakikalık...

Kadın cevap vermiyor, vücudunu ağırlığıyla muallimin kollarına bırakıyordu. Bayılmıştı. Şahin Efendi onu, çaresiz, sıralardan birinin üstüne yatırdı, su aramaya koştu.

Kapıdan gelen rüzgâr lambayı söndürmüştü. Muallim, onu nereye koyduğunu hatırlamıyor, kibrit yakarak etrafı araştırıyordu. Baygın kadının yüzünü açtı; su içirmek istedi; fakat diş-

lerini sımsıkı kilitlediği için muvaffak olamadı. Sular dudaklarının kenarından boğazına, göğsüne sızıyordu.

Şahin Efendi:

— Yarabbi, sen bilirsin!.. Ben, şimdi ne yapayım? Nereden geldi başıma bu belâ, diye telâş içinde söyleniyordu.

Kadının başı sıranın kenarından sarkmış, saçları açılmıştı. Kız çocuklar gibi ince ince örülmüş kumral saçlar...

Bu dakikada Şahin Efendi'nin kadından korkmak, utanmak aklına gelmiyordu. Hastayı bu rahatsız vaziyette bırakmak istemedi, kucağına alarak yandaki muallim odasına götürdü, kanepenin üzerine bıraktı, fakat doğrulup kalkacağı zaman onun, boynuna sarılmış ellerini kilitlemiş olduğunu fark etti.

Şahin Efendi, baştan başa titredi, göğsünde ilk defa bir kadın vücudunun sıcaklığını, yumuşaklığını hissediyordu.

Büyük bir günah işlemiş gibi korku ile silkindi, ayağa kalktı...

Bu esnada kadın gözlerini açmıştı. Sonra şaşkın şaşkın etrafına bakındı:

— Neredeyim? dedi.

Uzun ve sakin bir uykudan uyanıyormuş gibi gözlerini süzerek gülümsüyor, geriniyordu. Açılan saçlarını, göğsünü kapamak için hiçbir hareket yapmıyordu.

Şahin Efendi, kadına bakmaktan çekinerek:

— Biraz iyi misiniz, gidebilir miyiz? dedi.

Hasta, bitap bir tavırla:

— Ayaklarıma inme inmiş gibi... Yerimden kıpırdanamayacağım, diye cevap verdi.

— O halde ne yapacağız?

— Ne olur, din kardeşi değil miyiz? Şuracıkta yatayım... Sana ne zararım var? Nerede ise sabah olacak. Ortalık ağarınca çıkar giderim.

Kadın, boynunu bükerek yalvarıyordu. Şahin Efendi hiddet ve asabiyetle:

— Çattık belâya, dedi.

İkide birde pencereden sokağı dinliyor, kendi kendine:

— Ey Sarıova'nın her sokakta biri, ikisi yatan kemet sahibi erenleri, evliyaları... Göreyim sizi... Bana bu dakikada bir polis devriyesi, daha olmazsa bir bekçi gönderin, diye söyleniyordu.

Onun dakikada bir tekrar ettiği:

— Nasılsın? Kalkabilecek misin?

Sualine, kadın:

— Kımıldanamıyorum... Ayaklarım tutmuyor, diye cevap veriyor ve yattığı kanepeye enine boyuna yerleşiyordu.

Sokak kapısı açıktı. Şahin Efendi, ara sıra caddeye çıkıp bakınıyor, fakat etrafta fırtınanın kaldırdığı toz kasırgalarından başka bir şey göremiyor, rüzgâr uğultularına ve ıslıklarına karışan köpek havlamalarından başka ses işitmiyordu.

Artık gecelik entarisinin üstüne paltosunu giyerek, eline sopasını alıp çarşının alt başındaki karakola kadar uzanmaktan başka çare kalmamıştı. Fakat sokakta henüz beş, on adım atmıştı ki, köşe başındaki fenerin altında bir insan gölgesinin geçtiğini gördü. Gölge, mektebe doğru geliyordu. Buna rağmen, "Bekçi... Bekçi..." diye seslendi. Fakat gelen bekçi değil, Emir Dede muallimlerinden Afif Hoca idi.

Şahin Efendi o kadar şaşırdı ki, derdini unuttu:

— Hayırdır inşallah, dedi, bu saatte buralarda ne arıyorsunuz?

Afif Efendi, mektebin iki sarıklı muallimlerinden biriydi. Elli beş yaşlarında, mutaassıp, aksi bir softa idi. Otuz seneye yakın bir zamandan beri Emir Dede mektebinde çalışıyordu. Fikrince başmuallimlik kendi hakkı idi. Fakat, yeni usulleri bilmediği, darülmuallimden mezun olmadığı ve hepsinden ehem-

miyetli olarak hükümette dayısı bulunmadığı için mevkii alamamıştı. Şahin Efendi'ye kendi hakkını yemiş bir adam gözüyle bakar ve daima aleyhinde bulunurdu.

Bir rivayete göre Şahin Efendi atlatıldığı takdirde başmuallimlik bu sefer kat'i olarak ona vaat edilmişti.

Afif Efendi'de bir tereddüt vardı. Başmuallimin sualine:

— Hiç... Akrabamdan biri hastalandı da... Onu ziyaretten dönüyorum, geciktim, diye cevap verdi.

Şahin Efendi, hasta kadın vak'asını olduğu gibi anlattı. Sonra:

— Seni Allah gönderdi birader, dedi, velev sokakta kalmış bir hasta da olsa bir kadının mektepte geceyi geçirmesi caiz olamaz... Zahmet olacak, ama sen karakola uğrayıver... Yahut daha iyisi sen bekle, ben gideyim, daha çabuk olur.

Şahin Efendi geriye dönerek Afif Hoca'yı mektebin taşlığına sokmuştu:

— Hasta, muallim odasında yatıyor, su falan bir şey lâzım olursa orada var. İstersen benim kaminoto da yerde; kahve pişirir içersin.

Afif Hoca, taşlığın ortasında durmuştu. Anlaşılmaz bir sıkıntı ile kâh muallim odasının açık kapısına, kâh Şahin Efendi'ye bakıyordu. O, çıkacağı zaman garip bir sesle arkasından seslendi:

— Şahin Efendi... Biraz dur. Sana bir diyeceğim var. Ancak yalnız olmalıyız.

Karşıdaki boş sınıflardan birinin kapısını açarak girdiler. Şahin Efendi, elindeki lambayı muallim kürsüsünün üstüne koyarak bekledi.

Afif Hoca, talebe sıralarından birinin kenarına oturmuştu. Kısık ve titrek bir sesle:

— Şahin Efendi, dedi, sen de bilirsin meslek ve meşreplerimiz pek birbirine uymadı. Ancak ben namuslu ve vicdanlı bir Müslümanım. Can düşmanım da olsa bir insanın, suçu, günahı yokken namusuna leke sürülmesine razı olamam. Ben, her şeyi sana açık açık söyleyeceğim. Gayri sen vicdanın ne emrederse onu yaparsın...

Şahin Efendi, havadan karanlık ve korkunç bir suikast kokusu alıyormuş gibi dehşet içinde hocayı dinliyordu.

O, devam etti:

— Şahin Efendi, gerçi para gibi imanın da kimde olup kimde olmadığı bilinmez, derler... Ancak, sen imanı tam sahibi bir Müslüman değilsin; inkâr etme. Bunun için senin bu mektepte kalmanı istemiyordum. Sonra, senin itikadı gibi namusu da bozuk bir adam olduğunu söyleyerek beni kandırmışlardı. Hani geçen haftalarda mektebe bir kadın gelir giderdi ya. Onu senin dadandırdığını söylediler bana. İstanbul'da başa çıkamadıkları bazı meşhur kahpeleri buraya sürerler. Bu kadın, onlardan biridir. Kasabada önüne gelenle yemediği halt kalmaz. Beni 'Senin başmuallim mektebe kadın getiriyor. Hepimizi godoş yapıyor,' diye kışkırtıyorlardı. Sonradan biri, 'Şahin Efendi'nin bu işte kabahati yok. Onun ayağını kaydırmak için karıyı başkaları gönderiyor,' diye kulağıma bir şeyler fısıldadı; içimi dürttü. Derken bu gece bana uğradılar. Kim olduklarını sorma, söylemem. 'Şahin Hoca mektebe kadın almış. Baskın yapacağız, sen de bulun!' dediler. İlk önce inanır gibi oldum; kanım kafama çıktı. Lâkin sonra, 'Sakın bu da bir oyun olmasın?' diye şüpheye düştüm. Derken aralarından biri, 'Hoca, şu zındığı kaldırtsak başmuallimlik senindir. Sen de bu işte bir parça gayret göster!' deyince ayaklarım suya erdi. Ben, akidesi bütün Müslümanım Şahin Efendi. Ben, bu ekmekten yemem. 'Siz, onun gibi bana da oyun oynuyorsunuz, günahtır, ayıptır!' diye bağırmaya baş-

ladım. Kızdığım zaman babamı gözüm görmediğini bildikleri için korkup çil yavrusu gibi dağıldılar. Derken bastonumu alıp mektebin yolunu tuttum. İçimde biraz şüphe de var idiyse onu da senin bu sözlerin def etti. Mesele bu, Şahin Efendi; gayri nasıl istersen öyle yap!

Şahin Efendi, mahzun mahzun gülümseyerek:

— Eksik olma hoca, dedi, lâkin şimdi ne yapmalı? Ben bu işlere alışkın değilim. Ne yapacağımı bilmiyorum.

Afif Efendi ayağa kalktı:

— Evvela şu kahpeyi şuradan def eyleyelim, dedi. Bu işi bana bırak.

Hoca önde, Şahin Efendi elinde lambasıyla arkada, karşı odaya girdiler. Kadın, yine kanepenin üstünde gözlerini kapamış, baygınlık taklidi yapıyordu.

Hoca, dik bir sesle:

— Hey, kadın... Kalk bakalım! dedi.

Kadın, hareket etmedi.

— Sana söylüyorum kahpe... Ayağa kalk!

Afif Hoca, Şahin Efendi'nin yerinden kıpırdamasına zaman bırakmadan hastaya iki gürültülü tokat attı.

Kadın, bir anda yerinden fırladı, galiz bir küfürle hocanın üstüne atıldı. Şahin Efendi aralarına girmemiş olsaydı boğaz boğaza dövüşecekler, birbirlerinin başını gözünü yaracaklardı. Biraz evvel parmağını oynatmaya kuvveti olmayan hastayı şimdi iki erkek güç zapt ediyordu.

Hoca korkunç bir hiddetle:

— Seni gidi saçı buçuk mekkâre... Delikanlılarımızı günaha soktuğun yetmez gibi şimdi de erbab-ı namusa kastedersin ha? Huda-yı lemyezel hakkiyçün seni parçalarım, diye bağırıyor; kadın, ağza alınmaz kelimelerle hocaya saldırıyordu. Bere-

ket versin ki mektebin pek yakınlarında ev yoktu. Yoksa gece vakti bütün mahalleyi başlarına toplarlardı.

Afif Hoca ile Şahin Efendi, güç belâ kadını mektepten çıkardılar. Onun yenilip yutulmaz son bir kelimesi üzerine hoca âdeta çıldırdı. Sopasını yakalayarak sokağa fırladı. O esnada kadını yakalamış olsaydı ya öldürür, ya bir yerini kırardı. Bereket versin ki üç beş adım koştuktan sonra ayağı bir taşa takılarak yere düştü. Sağ dizkapağıyla sol bileğinden hafifçe yaralandı ve bundan daha ehemmiyetli olarak da şalvarının paçası yırtıldı.

Afif Hoca, artık mektebe girmek istemiyordu.

— Şahin Efendi, birader... Namertler beni alet ittihaz etmek istiyorlardı. Çok şükür ki Cenab-ı Hak, başarı basiretimi açtı. Müsaade et de şimdi onlara da bir iki çift söz söyleyeyim.

Şahin Efendi, hocanın koluna yapıştı:

— Korkarım ki bu saatte onlara söyleyeceğin iki çift söz de bu bedbaht kadınla cereyan eden muhavere tarzında bir netice verir. Hele biraz içeriye gir de nefes al, bir yorgunluk kahvesi iç, diye ısrar etti.

Hoca, acıyan dizkapağıyla yırtık şalvarını sıvazlayarak acı acı:

— Ne yüzle kahve içerim, diyordu.

— Yok, öyle söyleme. Ben sana medyun-i şükranım. Sen bu hareketinle hem benim şerefimi kurtardın, hem de namus ve vicdan sahibi bir insan olduğunu ispat ettin. Aramızdaki su-i tefehhüm artık zail olmuştur. Beni sana ahlâksız ve dinsiz bir adam olarak tanıtmışlardı. Ahlâksız olmadığımı anladın, dinsizliğime dair de bir delil görmedin sanırım... İnsaf et... Bir seneye yakın bir zamandan beri arkadaşız. Ne arkadaşlara, ne çocuklara din ve itikat aleyhinde tek bir kelime söylediğimi işittin mi?

Şahin Efendi kapıyı kapadı, hocayı bir koltuğa oturttu, kahve pişirdi. Böylece iki saate yakın bir zaman konuştular. Şahin Efendi, Afif Hoca'nın fikirlerinden ziyade şahısların tesiri altında yaşayan insanlardan olduğunu biliyordu. Bu yaştan sonra ona kendi fikirlerini ve emellerini telkine uğraşmak beyhudeydi. Fakat emniyetini kazanmaya muvaffak olursa, onu, kendi eseri için pekâlâ çalıştırabilirdi. Düşüncelerinin bu eski kafalı hocaya mülâyim gelebilecek kısımlarını, icabında büyük bir muvaffakiyetle kullandığı medrese lisanı ve medrese mantığıyla uzun uzun anlattı.

Şahin Efendi, o gece müttefikleri arasına yeni bir unsur almıştı: Fikirlerini anladığı için değil, fakat şahsına inandığı için artık ne derse yapacak namuslu bir dost...

*

Sonbaharda bir gece, Sarıova'da tüyler ürperten bir olay oldu. Sabaha doğru yangın toplarıyla uykusundan uyanan ahali, "Kelâmi Baba" türbesinin yanmakta olduğunu dehşetle görüyordu. Bu türbe, mezarlık yolu üstünde, kasabanın hemen her tarafından görülen yüksek bir tepede idi. Kelâmi Baba'nın Sarıovalılar gözünde öyle bir ehemmiyeti vardı ki bulunduğu tarafa yataklarının ayak ucunu çevirmezlerdi. Halk bütün hacetlerini ondan isterler, her başı sıkılan ilk önce onun mukaddes örtüsüne yüzünü sürerdi. Hükümete ve mahkemelere verilecek arzuhaller evvela ona götürülür, himmet ve yardımı rica edilirdi. Davalarını kazananlar, hapishaneden çıkanlar, bir kazadan sağlam kurtulanlar ellerinde mum desteleriyle ona koşarlardı... Hâsılı, "Kelâmi Baba" türbesi hükümet üstünde bir hükümetti. Himmeti hazır ve nazır olsun, koca bulamayan kızlardan, şifasız dertlere uğrayan hastalardan, kiracısız kalan evlere,

müşterisi az dükkânlara kadar her işle uğraşırdı. Sonra, kasabayı düşman şerrinden, zelzele, yangın, su basması gibi bütün âfetlerden koruyan da o idi. Biraz evvel uzaktan onun kandillerine karşı ellerini açtıktan, kendilerini onun himayesine ısmarladıktan sonra uykuya dalanlar türbeyi ateş içinde görünce âdeta çıldırdılar. Alevler, kızarmış mezarlık servilerinin heybetli çerçevesi içinde dehşet saçan bu yangın karşısında Sarıova'dan korkunç bir haykırış yükseldi. Sokaklara dökülen, pencerelere üşüşen, damlara çıkan ahali ağlaşıp bağrışıyor, minarelerde selâlar veriliyordu.

Bu yangın, Sarıova'nın büyük bir felâkete uğrayacağına işaretti. Kasabada günden güne artan dinsizlik ve ahlâksızlık karşısında Kelâmi Baba, artık gazaba gelmişti. Belki daha sabah olmadan yangının aksiyle kızıllaşan bulutlardan bir yıldırım yağmuru başlayacak, yahut bir zelzele şu dağları kasabanın üstüne yıkacaktı. Gecelik entarileriyle sokağa fırlayan ahali, karanlıkta, dalgalı insan dereleri halinde kol kol bu türbeye doğru akıyordu.

Ehemmiyeti bir kulak ameliyatından dolayı dört günden beri hastanede yatan Şahin Efendi, yerinde duramadı, çabucak giyinerek başının sargısıyla sokağa indi, kalabalığa karıştı.

Şahin Efendi, ömründe bu kadar dehşetli bir manzara görmemişti. Ahali tekbir getiriyor, kadınlar pencerelerde: "İki gözüm, bizi kimlere bırakıp gidiyorsun?" diye bağrışıyorlardı.

Yangın yerinin etrafını jandarmalar, polisler sarmıştı. Türbe kav gibi bir bina idi. Ateş her tarafını sardığı için yanıp kül olmasını beklemekten başka yapılacak iş yoktu.

Şahin Efendi, jandarma çemberinin dışında, durup dinlenmeden haykırarak, tekbir getirerek birbirini ezen bir insan yığınını seyrederken tüyleri ürperiyordu. Yangının akisleri bu

beyaz geceliklerle sokağa uğramış kalabalığı baştan başa kana boyanmış gibi gösteriyordu.

Türbesi yanan evliya ile beraber yanmak istiyormuş gibi ileri atılan coşkunları polisler, jandarmalar süngüyle, dipçikle geri püskürtmeye mecbur oluyorlardı.

Sabaha doğru yangın söndü. Ahali, babasını, hamilerini kaybetmiş öksüz kafileleri gibi ağlaya inleye yerlerine döndüler.

Kelâmi Baba türbesi bir nevi enbiya tarihi müzesiydi. Orada kocaman bir kemik vardı ki, Yunus Peygamber'i yutan balığa, bir sopa vardı ki Hazret-i Musa'ya ait olduğu söylenirdi. Yine orada Hazret-i Nuh'un gemisinden kopmuş bir tahta parçasıyla Eyüp Peygamber'in fukaralığı zamanında üstünde yattığı kerevet görülüyordu.

Miskinlik, uyuz gibi hastalıklara tutulanlar bu kerevetin üstüne bir kere yattıkları gibi, Allah'ın izniyle bir hafta içinde tertemiz olurdu.

Sonra, türbede Osmanlı halifeleri tarafından hediye edilmiş bazı kıymetli eşyalar da vardı.

Kanuni Sultan Süleyman tarafından sanduka için gönderilmiş bir sırmalı ipek örtü, ikinci Selim'in Mısır'dan getirdiği çok sanatlı bir fener, yine başka padişahlar tarafından Kelâmi Baba'ya hediye edilmiş sedefli rahleler, halılar, gayet güzel yazılmış ve yaldızlanmış kitaplar, hatta beş on parça mücevher...

Yangın, Kelâmi Baba'nın kemikleriyle beraber bütün bu mübarek eşyayı da silip süpürmüştü. Hocalardan bir kısmının fikrince, Sarıova ahalisinin ahlâksızlıkları yalnız Kelâmi Baba'yı değil, türbede metrûkâtı bulunan bütün peygamberleri ve evliyaları kızdırmıştı. Onun için bu yangın yalnız türbe sahibinin arzusuyla değil, bütün evliyaların ittifakıyla kararlaşmıştı.

Camiler artsız arasız dolup boşalıyor, ahali tövbe istiğfar ediyordu...

Temiz ve süslüce çarşafla sokağa çıkan kadınlara, kahvelerde iskambil, tavla oynayan gençlere ağır sözlerle sataşılmakta idi.

Hükümete karşı da yine bir gizli hoşnutsuzluk başlamıştı: Kabahat hep memleketi idare edenlerde idi. Kadınların bu kadar açılıp saçılmalarına, gençlerin eğlence ve kumarla vakit geçirmelerine göz yummak bir Müslüman hükümetine yaraşır mıydı? Kelâmi Baba, artık Sarıova'dan elini eteğini çekmiş, kasabayı yetim bırakmıştı. Bakalım artık memleketi kim koruyacaktı?

Babanın, yangın gecesi, Örfi Dede'yi rüyasında ziyaret ettiğine dair de bir rivayet çıkmıştı. Ayağında demir çarıkla, elinde bir asa, sırtında kocaman bir torba varmış. Türbedeki evliya eşkıyaları ile halifelerin hediyelerini herhalde bu torbaya doldurmuş olacaktı.

Baba; Örfi Dede'ye veda ederken: "Yandım, artık duramıyorum... Bu kasabayı çeşit çeşit belâlalar ve musibetlerden koruması için Allah'a yalvarmaya yüzüm kalmadı!" diye bar bar bağırmış.

Bu masallar nakledilirken kadınlar, çocuklar ağlıyorlar, ihtiyarlar göğüslerini yumruklayarak ah ediyorlardı.

Üçüncü gün Şahin Efendi'nin kulağına başka bir rivayet geldi:

Yangın, bir kaza değil, bir kasıt eseriymiş: Hükümet yaptığı gizli ve derin tahkikat neticesinde ele ehemmiyetli bir ipucu geçirmiş! Galiba, ihtimal, kasabada genç dinsizlerden biri türbeye kundak sokmuş.

İlk evvel yerli bir bakkal ağzından işittiği bu rivayet Şahin Efendi'yi derin derin düşündürdü. Başmuallim, hemen yolunu değiştirdi. Deli Necip'i görmek için belediye dairesine gitti.

Mühendis:

— Bunu ben de işittim, dedi, yangının hakikaten bir kasıt eseri olduğu hemen hemen tahakkuk etti.

Şahin Efendi gülerek:

— Türbeyi dinsizler yaktı, diye bir rivayet çıkmış... Sakın bunu bize yüklemeye kalkmasınlar...

Deli Necip:

— Gülüyorsun, ama olmaz şey değil, dedi, sen o gece hastanede olduğuna bir ye de bin şükret... Ben de belediye başkâtibinin düğünündeydim. Fakat Allah arkadaşları saklasın...

O gün, akşama doğru daha başka havadisler işitildi. Dedikodu yolunu değiştiriyor, başka bir zeminde başka bir yangın gibi süratle büyümeye başlıyordu: Türbeyi yakan Kelâmi Baba değil, memlekette günden güne artan din düşmanlarından biriydi. Velinin Örfi Dede'ye "Yandım!" diye bağırması da bunu göstermiyor muydu? Hükümet adam olsa bu türbe kundakçısını ele geçirir, yangın yerinde diri diri yakardı. Sanova'yı Tanrı'nın gazabından korumak için bundan başka yol yoktu.

Bununla beraber kundakçının kim olduğuna dair henüz bir şey söylenmiyordu. Ertesi sabah *Sanova* gazetesinde heyecanlı bir fıkra çıktı:

Kasabanın şimdilik ismi zikredilmeyen dört ehemmiyetli kimsesi mutasarrıfa müracaat etmişler, yine şimdilik isminin zikredilmesi doğru olmayan bir şahıstan şüpheleri olduğunu söylemişler: "Ayyaşlığı ve su-i haliyle maruf olan ve işgal ettiği mühim mevkiye yakışmayacak bir derbeder hayat geçirdiği herkesçe malum bulunan bu denî insan, öteden beri evliya-yı kiram aleyhinde tevehhühatta" bulunurmuş. Birçok defalar "Halkı putperestlikten kurtarmak için bu türbeleri yakmaktan gayri çare yoktur," dediğini kulaklarıyla işitenler varmış... Ni-

tekim Allah rızası için bu hususta şahadet etmeye yirmi, otuz kişi hazır bulunuyormuş...

Şahin Efendi, bu fıkrayı okur okumaz sokağa fırladı, fakat havadis almak için pek uzun boylu koşup yorulmasına hacet kalmadı. Gebe olan gece, sabah olmadan din düşmanına bütün aza ve teşekkülâtı ile tam olarak doğurmuş, Sarıova'ya teslim etmişti. Mahkemeye, galiba elini uzatıp bu olgun meyveyi koparmaktan başka iş kalmayacaktı.

**Kundakçı, Sarıova İdadisi** Fransızca ve hesap muallimi **Mehmet Nihat Efendi'ydi.** Şahin Efendi bu adamı yakından tanımazdı; sokakta rast geldikçe şöyle uzaktan bir selâm verirdi. Bir kere de bir bayram günü muallimler cemiyetinde konuşmuştu.

Bununla beraber su-i haliyle meşhur olan bu adamı galiba kasabada Şahin Efendi'den fazla tanıyan da pek az kimse vardı. Münzevi ve bedbin bir insandı. Hemen hiç kimse ile ahbaplığı yoktu. Gündüzleri yalnız dersleriyle uğraşır, etliye, sütlüye karışmazdı. Fakat ayyaşlığı ve derbederliği muhakkaktı.

Sarıova'da meyhane yoktu. Sıra ile her gece bir arkadaşın evinde toplanarak gizli rakı içen sarhoş gruplarından birine de dahil değildi. Akşama doğru eski sarı paltosunun bir cebine rakı şişesini, ötekine bir gazete parçasına sarılı ekmeğini ve mezesini koyar, Sarıova dışındaki kırlara çıkardı. Orada gecenin geç vakitlerine kadar kendi kendine içer, sonra yıkıla yıkıla evine dönerdi.

Evi kasabanın bir ucunda, fakir bir kulübecikten ibaretti. Karısıyla iki çocuğuna sevgisi olmadığını söylerdi. Bununla beraber aylığından yalnız rakısı için lâzım olan parayı ayırdıktan sonra geri kalanını karısına teslim edermiş. Karısı çok kere bu parayı ay sonuna kadar dayandırırmış; fakat kendine, yahut

çocuklara elbise falan alır da vaktinden evvel bitirecek olursa bu adam taş çatlasa bir okka ekmek getirmez, ailesini aç bırakırmış...

Mektepte arkadaşlarıyla olduğu gibi evde de karısıyla, çocuklarıyla konuşmaya lüzum görmezmiş... O kadar ki onlar bazen bağırıp çağırarak üstüne yürüdükleri zaman aldırmaz, parmağını kulağına, gözüne götürüp "işitmiyorum, görmüyorum," manasına işaret yaparmış...

Ancak, sarhoşluk zamanlarında bazen dili bir açılırmış ama pir açılırmış... Sarıova ahali ve hükümetinden evliyalar ve peygamberlere kadar dil uzatmadık kimse bırakmazmış...

Mehmet Nihat Efendi, Sarıova ahalisini putperestlikten kurtarmak için kasabadaki bütün türbeyi ateşe vermek lâzım geleceğine dair olan hutbelerini bu sarhoşluk ve azgınlık gecelerinden birinde vermiş olacaktı. Şahin Efendi de bu adamı sevmeyenler arasında idi. Hususi hayatı temiz olmayan bir insanın, ne kadar değerli ve malumatlı olursa olsun, iyi bir muallim olamayacağına kaniydi. Fakat Mehmet Efendi aleyhindeki cereyan, onu heyecanlandırırdı. Bu adam, bir manasız taşkınlık yapmış, türbelerin baştan başa yakılması lâzım geldiğini söylemiş olabilirdi. Fakat bundan Kelâmi Baba türbesini yakan kundakçının mutlaka o, yahut onun kışkırttığı kimselerden biri olduğu neticesini mi çıkarmak lâzımdı?

Muallim Mehmet Nihat Efendi, o gün öğleye doğru baş sorgu hâkimi tarafından davet edildi. Kundakçının derhal tevkifhaneye sevkedileceği muhakkak görülüyordu. Fakat bir saat sonra onun, koltuğunda çantasıyla çarşıdan geçtiği, idadi mektebine gittiği görülünce kahvelerde hayret, sonra şiddetli bir isyan ve heyecan uyandı. Bir Veliyullah türbesini yakan kâfirin elini, kolunu sallayarak sokaklarda dolaşması, gökteki melekleri isyan ettirecek bir haldi. Sarıova halkı buna nasıl tahammül

ederdi? Hükümet, memleket ahalisinin din hisleriyle oyun mu oynuyordu? Vah zavallı şeriat! Sen, kimlerin elinde kalmışsın!

Bazı taşkın hocalar, halifeye telgraf çekmekten: "Ya Emirelmüminin, evliyalarımızın türbelerini yakıyorlar, imdat!" diye feryat etmekten bahsediyorlardı. Bunlardan birkaçı bunu da kâfi görmüyor, "Âlem-i İslâma beyannameler yollamalıyız. Memalik-i Islâmiye'de din-i İslâm'a reva görülen hakaret ve tecavüzü sizin memleketlerinizi işal eden Hıristiyan Avrupa devletleri bile tecviz edemez!" demeliyiz, diye bağırıyorlardı. Namus ve hayatı tehlikede görünen adamın bir meslektaş olmasına rağmen Şahin Efendi, bu meseleye karışmak fikrinde değildi. O gün akşamüstü mektebine ait bazı işler için idareye gitmişti. Maarif müdürü ile konuşurlarken odaya bir kâtip girdi:

— Beyefendi Hazretleri, İdadi mektebinde bir isyan çıkmış... Polis çağırdılar... Arz-ı malumat ediyorum, dedi.

Müdür, sapsarı kesildi; eli, ayağı titremeye başladı. İdarenin telefonu bozuk olduğu için oturduğu yerde malumat almasına imkân yoktu. Hademeye:

— Çabuk pardösümü, bastonumu getirin! diye bağırdı.

Fakat pardösü ile baston gelmeden evvel idadi müdürü kan ter içinde odaya girdi.

— Hayırdır inşallah beyefendi... Ne oluyoruz?

— Merak buyurmayın efendim... Pek ehemmiyetli bir şey değil... Talebe, Muallim Mehmet Nihat Efendi'yi mektepten kovdu... Polis falan çağırdık, ama hamdolsun hacet kalmadı. Nihat Efendi mektepten çıkınca ortalık sütliman oldu...

— Vak'a nasıl cereyan etti?

— Efendim, bu adam bir gün başımızı belâya sokacak diye daima arz ederdim ya... Mehmet Nihat Efendi'nin tevkifi bekleniyordu, halbuki herif kollarını sallaya sallaya mektebe geldi,

derse girdi. Öğleden sonra birinci ders hadisesiz geçti. Teneffüs esnasında talebe arasında garip bir heyecan baş gösterdi. Mehmet Nihat Efendi sınıfa girince müthiş bir gürültü başladı. Çocuklar sıra kapaklarına vuruyorlar, tepiniyorlar, 'İstemeyiz... Kahrolsun türbe kundakçısı!' diye haykırıyorlardı. Yüzsüz herif, o vaziyet karşısında hâlâ bozulmuyor: 'Siz çocuksunuz. Talebesiniz. Derslerinizden başka şeye karışmayın. Ben, hocanızım. Ben bu kürsüyü işgal ettikçe bana itaat, hürmet etmeye mecbursunuz,' diye lakırdı anlatmaya uğraşıyordu. Derken efendim, bu gürültü üzerine öteki sınıflar da boşaldı... Koridorlar doldu. Çocuklar: 'Kahrolsun kundakçı!' diye haykırdıkça mektebin tavanları zangır zangır sallanıyordu.

Müdür, gözleri büyümüş, titreyen elleriyle hareketler yaparak devam ediyordu:

— Beyefendi, acaba çocukları kim teşvik etti?

Bu suali Şahin Efendi sormuştu; ehemmiyetini hiç fark etmiyormuş gibi görünüyordu.

İdadi müdürü birdenbire kızardı:

— Teşviki nereden çıkarıyorsunuz? dedi. Bu isyan, gençliğin asil vicdanından kopmuş bir şeydir.

— Doğrudur... Böyle hareketler bir cemaatin vicdanından kopar... Ancak, ne de olsa böyle bir infilak için mutlaka velev ki pek küçük bir sebep, pek ehemmiyetsiz bir kurcalayış lâzımdır gibime gelir... Maahaza, bendeniz bunu rasgele söyledim.

Maarif müdürü düşünüyor, idadi gençliğinin bu hareketini pek beğenmiyor gibi bir tavırla idadi müdürünün yüzüne bakıyordu. Bu tereddüt karşısında müdür de değişmeye ve lakırdısını değiştirmeye başladı:

— Maahaza lâzım gelen tahkikatı hemen yapacağım... Şayet işin içinde teşvik falan olduğu tebeyyün ederse şedit icraatta bulunmak lâzım gelecek... Öyle değil mi beyefendi hazretleri?

Talebenin derslerinden gayri şeylerle iştigal etmesine ve bilhassa memleket işlerine karışmasına da asla müsaade edemeyiz...

Şahin Efendi, biçareliğin bu derecesine mahzun bir hafifseme ile güldü. Maarif müdürü ile idadi müdürü konuşmaya devam ediyorlardı:

İdadi müdürü:

— Anlaşıldığına göre Nihat Efendi'nin türbeyi yaktığı muhakkak gibi... Müstantik Aziz Bey'in bu adamı hâlâ serbest bırakmasına aklım ermedi. Maamafih, eli kulağındadır.

Maarif müdürü:

— Anlaşılan kâfi delil elde edemedi.

— Vallahi bilmem beyefendimiz, ama umumun kanaati bu merkezde...

— Olabilir... Fakat adliyeci, umumun kanaatiyle iş göremez... Sonra, doğrusunu isterseniz Nihat Efendi'nin türbeye kundak sokmasına benim de aklım yatmıyor.

— Aman efendim... Kaç kişinin yanında tekrar etmiş... Hasbeten lıllâh ifayı şahadete hazır yirmi, otuz kişi var.

— Kat'i bilmiyorum, ama belki o da vardır... Siz, çok temiz ruhlu bir zatsınız da bir türlü konduramıyorsunuz... Bu Nihat Efendi'den her türlü alçaklık memuldür.

— O adama karşı benim de pek hüsnü nazarım olmadığını bilirsiniz... Fakat zannederim ki oldukça vazifeperverdir.

— Vazifeperverliği muntazam derslerine gelmesinden ibaret... Zaten bu ayyaş, serseri herifi mektepten atamamamızın sebebi bu değil mi? Ne diye tutulur böyleleri bilmem ki?.. Bu işte kabahatli olmadığı bile tebeyyün etse değil mi ki halkın bu kimse hakkında bu kadar fena düşündüğü anlaşılmış bulunuyor... Umarım ki bu defa artık mektebi bu müfsitten temizlerim.

Maarif müdürü, bıyıklarını çekiştirerek düşünüyor, odanın içinde boydan boya dolaşıyordu:

— Evet... Belki... Maamafih, bu bizim için pek iftiharlı bir muvaffakiyet olmayacak... O kadar düşünüyorum... Nihat Efendi'nin böyle manasız bir şey yapmasını aklıma aldıramıyorum.

Şahin Efendi'nin gözleri doldu, maarif müdürü kendine büyük bir iyilik etmiş gibi kalbi minnet ve sevinçle çarpmaya başladı. Bu adamdan böyle makul ve cesur bir müdafaa beklemiyordu.

Emir Dede başmuallimi, bu konuşmaya karışmamak istediği halde dayanamadı:

— Mahkeme kararını verinceye kadar bu biçare adam bizim nazarımızda masumdur, hem meslektaşı, hem amirlerisiniz. Himaye edersiniz, değil mi?

Maarif müdürü hafifçe şaşaladı, idadi müdürü ise sert bir sesle:

— Kime karşı? Kanuna karşı mı? dedi.

Akar suları durduracak bir söz sarf ettiğine kaniydi, kuvvetli bir tirat söylemiş bir aktör gibi iftihar ile göğsünü kabartıyordu.

Şahin Efendi gülümsedi; her zamankinden daha mütevazı ve yumuşak, boynunu büktü:

— Kanuna karşı değil beyefendi, dedi, kanun adamlarını yabancı tesirlerden korumak, zihinleri ve vicdanları tamamıyla serbest ve salim olduğu halde tahkikat yapabilmeleri ve hüküm vermelerini temin için...

İdadi müdürü, bu ehemmiyetsiz iptidai hocasının küstahlığına kızıyor, fakat açıktan hücuma da cesaret edemeyerek birbirini tutmaz şeyler söylüyordu.

Maarif müdürü susmuştu, fakat onda "Emir Dede" başmuallimi ile esasta anlaştığını anlatan bir hal vardı. Sadece:

— Adliye işe vaziyet etmiştir. Bizim için neticeye intizardan gayri yapılacak iş yoktur, demekle iktifa etti.

Maarif müdürü, bu sözlerle bu meselede kendisinden bir hayır olamayacağını anlatmış oluyordu. Şahin Efendi, buna kızmadı, sadece cesaretsizliğine acıdı.

İdadi müdürü sözünü şöyle bir netice ile bitirmişti:

— Beyefendinin buyurdukları gibi adliye meseleye vaziyet etmiştir. Bize söz kalmadı. Fakat bu adamın mahiyet-i ahlâkiyesi hakkında bana bir şey sorulduğu zaman bildiğimi söyleyeceğim tabii. Şayet mahkûm olursa ben idadi müdürü sıfatıyla memnun olmam dersem yalan olur. Çünkü bu adam, mektebim için muzır bir elemandır ve ben idadi müdürü sıfatıyla her şeyden evvel mektebimi düşünmeyi vazife bilirim. Hakkım yok mu müdür beyefendi? Bu hususta değil Nihat Efendi gibi muzır serseriyi, kendimi bile feda ederim.

Şahin Efendi yine sakin ve mahzun:

— Kendinizi feda edebilirsiniz, fakat bir ferdin hakkını asla... dedi.

Şahin Efendi fazla bir şey söylemedi; bedbin ve mahzun, maarif müdürünün odasından çıktı.

## -XIX-

SORGU HÂKİMİ Aziz Bey, o gece geç vakte kadar çalıştı; sonra ertesi sabah yine erkenden vazifesi başına geldi. İrili ufaklı birçok kimselerin odasına girip çıktığı görülüyordu. Bu arada Mehmet Nihat Efendi'yi de iki defa daha getirip konuştu; fakat ikisinde de yine muallimin kollarını sallaya sallaya dışarı çıktığı hayretle görüldü.

Ortada birbirini kafiyen tutmaz sözler dönüyordu. Bazıları Nihat Efendi'nin vak'a gecesi Kelâmi Baba civarında dolaştığını söylüyor, bazıları "müstantik", Nihat Efendi'nin tevkifini icap ettirecek bir delil elde edememiş, tereddüt ediyormuş, diyorlardı.

Kasaba âdeta isyan halindeydi. Hükümeti bile bir telâş, bir düşüncedir almıştı. Muallim Nihat Efendi'nin, aleyhindeki nümayişlere hiç aldırmıyor gibi görünmesi, elleri sarı paltosunun yırtık ceplerinde, çantasını koltuğunun altına sıkıştırmış, kaygısız ve kalender bir tavırla sokaklarda dolaşması ahaliyi çıldırtıyordu. Bununla beraber nedense ona açıktan açığa sataşan olmuyordu.

İkinci günün akşamına doğru kasabanın dilli dişli insanlarından birçoğunun Aziz Bey'i sıkıştırdığı haberi alındı. Hatta Kâtib-i Mesul Cabir Bey'in: "Ne yapar bu adam? Memleketi ihtilâle mi verecek? Ne uzatıp durur bu meseleyi? Devr-i istibdat memurlarında bile görülmemiştir böyle uyuşukluk? Bir

adam üzerinde bu kadar uğraşmak yakışır mı Meşrutiyet adliyesine? Seri icraat lâzım!" diye bağırıp söylendiği işitildi.

Nihayet, sorgu hâkimi belki dişe dokunur bir delil elde ettiği, belki de yapılan ısrarlardan yorulduğu için geceye doğru Nihat Efendi'nin tevkifini emretti.

O akşam, evinde yemeğini yiyen kendini sokağa dar atıyordu.

Hükümet Caddesi'nde, ramazan, kandil, donanma gecelerine mahsus bir aydınlık ve kalabalık vardı. Kahveler adam almıyordu. Karanlık sokak ağızlarında kadın yığınları görülüyordu. Bütün Sarıova, Kelâmi Baba türbesini yakan kâfirin hapse girdiğini gözüyle görmek istiyordu. Maamafih, yatsı ezanı okunduğu halde görünürlerde bir şey yoktu.

Nihat Efendi'yi tevkife memur olan polisler, onu evinde bulamamışlardı.

Ahali arasında onun kaçtığına dair bir rivayet dolaşıyordu. Bazı coşkunlar:

— Kundakçıyı kaçırdılar. Müstantikin tevkif emrini akşam ezanına kadar savsaklamasındaki hikmet anlaşıldı. Hükümetin bu işte eli var. Biz boşuna bekliyoruz. Kundakçı kim bilir şimdi nerelere vardı? Hükümet bizimle eğleniyor, diyorlardı.

Bazıları aksi fikirdeydi. "Onu mutlaka kasabadaki dinsizler sakladı. Bütün şüphelilerin evlerini basmalı!" diye ahaliyi körüklüyorlardı.

Nihat Efendi, ne Sarıova'dan kaçmaya teşebbüs etmişti, ne de kasabadaki dinsizlerden birinin evinde gizliydi. O, sadece rakı şişesiyle mezesini ceplerine koymuş, Sarıova dışındaki kırlarda her geceki gibi kendi kendine içmeye gitmişti. Biraz sonra muallimin yine her zamanki yollardan evine dönerken polisler tarafından yakalandığı haberi bir zafer müjdesi gibi ahaliyi coşturdu.

Nihat Efendi'yi merasimi mahsusa ile hapishaneye getirmek için bir alay tertip edilmişti.

Bu alay, kimler tarafından, ne vakit hazırlanmıştı? Bu, belli değildi. Sade, onun getirildiği tarafa doğru giden bir sürü insan, birdenbire düğün, yahut cenaze cemaati heyetine girivermişti. En önde birkaç fenerli külhanbeyi yürüyordu. Onların arkasında iki polis memuru arasında Nihat Efendi görünüyordu. Cemaatin etrafında ve arkasında bir sürü çıplak ayaklı, sefil kıyafetli mahalle çocuğu ellerindeki gaz tenekelerine sopalarla vurarak cehennemi bir gürültü yapıyorlardı.

Meydanlıktaki kahvelerden birinde alayı görmek için bir sandalye üstüne çıkan Şahin Efendi, sıtma tutmuş gibi zangır zangır titriyor, dişleri birbirine çarpıyordu.

İşin asıl feci tarafı, Muallim Nihat Efendi'in başına kırmızı kese kâğıdından bir külah giydirmişler, külahın ucuna iki boynuz takmışlardı.

Tenekelerin dayanılmaz gürültüsü arasında ahali, bir ağızdan: "Türbe yakanın hali budur he he hey!" diye bağırıyor, etraftan muallime yumurtalar, domatesler atılıyordu.

Sokaklarda, kahvede bekleyen ahali de vahşi seslerle ulumaya başladı.

Şahin Efendi'ye hayalinin ezeli kâbusu olan "Yeşil Gece"si hiçbir zaman bu kadar karanlık ve feci; insanlar bu kadar korkunç ve zalim görünmemişti.

Görünmez bir el, göğsüne basmasa, soluğunu tıkamasa bu zalim kalabalığa karşı tek başına isyan ederek haykıracağını, kendini kuduz bir köpek gibi sopayla, taşla parçalatacağını hissediyordu.

Şahin Efendi, yine ömrünün hiçbir dakikasında bu kadar bedbinlik ve ümitsizlik duymamıştı.

Kendini dünyanın bütün zevklerinden mahrum etmiş, hayatını bu ahaliyi uyandırmak, mesut etmek emeline vakfetmişti. Zulüm ve haksızlıktan bu kadar zevk duyan insanları ıslaha uğraşmak çocukça bir hayal değil miydi?

Şahin Efendi, bu vahşet sahnesi karşısında yeni itikadının da sarsılmaya başladığını, tükenmez bir karanlık içinde son dayanağını kaybedeceğini anlıyor, çıldırıyordu.

Sokaktaki kalabalık, alayı durduracak hale gelmişti. Hiç durmayan teneke patırtıları, "Türbe yakanın hali budur hey hey!" sesleri arasında "Kelâmi Babamız bizi affet," diye yükselen bir feryat, halkı büsbütün kudurttu. Şimdi yumurtalar, domatesler kâfi gelmiyor, ahali ona tükürmek ve tokat atmak için birbirini eziyor, birbirinin üstünden atlıyordu.

Muallim Nihat Efendi, kollarıyla yüzünü kapamıştı, iki tarafındaki polisler bütün gayretlerini, etraftan gelen tokat ve yumrukların yanlışlıkla kendilerine isabet etmemesine sarf ediyorlardı.

Dakikadan dakikaya artan heyecan Nihat Efendi'nin belki orada, meydanlıktaki çeşmenin önünde parçalanıp öldürülmesine sebep olacaktı.

Fakat, o esnada hiç beklenilmeyen bir vak'a oldu:

Komiser Kâzım Efendi, arkasında iki, üç genç polis ile kalabalığı yararak, ahali ile boğuşarak süratle Nihat Efendi'ye yaklaşıyordu:

Dik bir sesle: "Efendiler, hemşeriler, dağılın... Kanun namına ihtar ediyorum!" diye bağırdığı işitildi. Müthiş bir kargaşalık oldu. Ahali, evvela daha ziyade coştu, etraftan: "Komiser halkın gazabı önüne çıkılmaz!" diye haykırıştılar.

Kâzım Efendi'nin arkasından gelen polisler kalabalığı yaramamışlar, halkın arasında kaybolmuşlardı, fakat o tek başına kollarını açarak ahaliyi göğüslüyor, uzanan yumruklara karşı duruyor, Nihat Efendi'yi muhafazaya çalışıyordu.

Birdenbire komiserin kafasına kuvvetli bir sopa indi. Bunu birincisinden daha şiddetli bir ikinci darbe takip etti. Kâzım Efendi, kılıcını çekmek ister gibi bir hareket yaptı. Fakat muvaffak olamadı, kollarını Nihat Efendi'nin omuzlarına attı ve yaralı halinde hâlâ muallimi muhfaza etmek istiyormuş gibi, o altta, kendisi üstte yere yuvarlandı.

Bu esnada arkadaki polisler de kalabalığı yararak vak'a yerine gelmişlerdi. Komiserin yaralanması biraz evvelki pervasız gazabı şiddetli bir korku ve telâşa tebdil etti. Vak'a, hükûmete karşı bir hareket şeklini almıştı. Bu dakikada kim ele geçerse kalabalığın hesabını vermeye mecbur tutulurdu. Ahali, birbirini ezerek kaçmaya başladı.

Şahin Efendi, hâlâ sandalyesinin üstünde kendini tutamıyor, hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Kâzım Efendi, ona bir anda ümidini ve nikbinliğini iade etmişti.

Bu cesareti ve bir hak meselesi için dökmekten çekinmediği beş, on damla kanıyla bütün bir halka karşı duran, telafisi imkânsız bir felâketin önünü alan adam, kendi müttefiklerinden, kendi emel arkadaşlarındandı. Bu cahil, fakat zeki halk adamını kendi yetiştirmişti.

Demek ki ne istediğini bilen açık fikirli bir tek adamın bazen karışık düşünceli bütün bir kitleye karşı durabileceğine inanmakta haklıydı.

Şahin Efendi, biraz evvel kızdığı ve nefret ettiği halde şimdi halkı acıyarak seviyor:

"Onlar, bir nevi büyük çocuklar... Bütün kabahat onları bu hale getirenlerde," diye mazur görüyordu.

Memleketi yalnız "Yeni mektebin" kurtaracağına olan emniyeti on kat daha kuvvetlenmişti.

## -XX-

ÜÇ GÜN geçmişti. Muallim Nihat Efendi'yi ailesinden, akrabasından kimse arayıp sormaya cesaret edemiyordu.

Adamcağız; cüzam, veba nevinden korkunç bir hastalığa tutulanlar gibi tevkifhanenin bir odasında âdeta tecrit edilmişti.

Bu hal, Şahin Efendi'nin yüreğine dokundu. Bütün insan cemiyetlerinin şirazesi demek olan medeni cesaret, bu memlekette iflas mı etmişti? "Emir Dede" başmuallimi uzun uzun düşündü, neticede bu adama bütün kuvvetiyle yardım etmeye karar verdi. Bu Nihat Efendi; meşrebini, ahlâkını beğenmediği, meslek için belki hatta zararlı gördüğü bir adamdı. Fakat uğradığı büyük gadir ve zulüm, nazarında onu bir şehit payesine yükseltmişti. Bütün bir kasabanın haksız kin ve nefreti karşısında eli, kolu bağlı, yapayalnız, karanlık akıbetini bekleyen bu adama yardım; bir insanlık vazifesiydi. Kendisi, icap ederse tek başına bu vazifeyi yapmadığı halde nefsinden utanacağını, bu affedilmez medeni cinayete ortaklık etmiş gibi ölünceye kadar vicdan azabı çekeceğini anlıyordu.

Arkadaşları onun bu fikrini çok tehlikeli buldular:

— Göz göre göre kendini ateşe atacaksın. Ona yardım ettiğini görünce mutlaka seni de lekelerler... Belki hatta doğrudan doğruya seni müşterek fail veya müşevvik olmakla itham ederler. Teşebbüsün, kendini de onunla beraber ateşte yakmaktan başka bir netice vermez. Halbuki sen, bu kasabaya çok lâzım bir adamsın, diyorlardı.

Şahin Efendi ise hiçbir şeyin değiştiremeyeceği bir karar vermiş insanlara mahsus halim ve mahzun bir sükûnetle:

— Susarsam beni kendi içimdeki ateş yakacak. Benden beklediğiniz hizmetlere gelince, ben bu ahlâksızlığın karşısında kollarımı bağlayıp durursam kendimi cifeleşmiş telâkkı ederim. Kuvvet-i maneviyem kırılır. Böyle düşmüş bir adamdan hizmet beklemek abes olmaz mı? diye mukabele ediyordu.

Mühendis Necip, bu inat karşısında ümitsizlikle kollarını kaldırdı:

— Yahu, bana deli diyorlar, ama sen benden daha zır delisin, dedi.

Şahin Efendi keyifli keyifli gülerek sadece:

— Şunu bileydin, demekle iktifa etti.

Gülerken hafifçe yumulduğu vakit parlaklığı daha da artıyor gibi görünen gözleriyle derin derin arkadaşına bakıyor, "Bir hayale esr olan insanlar delilerin en büyükleridir," demek istiyordu.

Necip, çatkın bir çehre ile:

— Pekâlâ... Pekâlâ Doğan Bey, dedi. Tasavvur ettiğin muazzam ve muhteşem haltı yemekten seni men etmeyeceğim. Bakayım ben de bir istihareye yatayım... Belki sana yardım ederim, dedi.

Şahin Efendi, ertesi gün mendiline biraz yiyecek, birkaç paket tütün koyarak hapishanenin yolunu tuttu.

Muallimin o gece yediği dayaktan kalma yaraları hâlâ iyi olmamıştı. Sağ gözünün altında mor bir şiş, çenesinde, kulağında iki bere vardı. Yüzüstü yere kapandığı zaman dudağı yarılmış, ön dişlerinden ikisi kırılmıştı. Fazla olarak adamcağız, hapishanede şiddetli bir bronşite de tutulmuştu. Sesi kısıktı, dolu dolu öksürüyor, başındaki sersemliği gidermek ister gibi elindeki kaim sigara ağızlığıyla hafif hafif alnına, kaşlarının ortasına vuruyordu.

Şahin Efendi, onu kırk yıllık bir ahbap gibi kucakladı, sırtını okşadı, hediyelerini verdi.

— Yakın arkadaşınız olmadığını zaten bilirdim. Ancak, ne de olsa bugünlerde hatırınızı sormaya gelecek bir iki dostunuz vardır sanıyordum. İnsan olanın başına her şey gelir... İnşallah bu fırtınayı atlatırsınız... Beni bu kara günümüzde hiçbir yardımdan, hatta fedakârlıktan çekinmeyecek bir kardeş telâkki edin.

Nihat Efendi hayretle ona bakıyor, bu sözlere inanmakta tereddüt eder gibi şüphe ile gülümseyerek:

— Hayırdır inşallah, diyordu; arkadaş, siz hangi yıldızdan geldiniz, hangi devir müstehaselerindensiniz. Darılmayın, ama insaniyetin bu derecesi bana şüpheli görünüyor.

Şahin Efendi'nin hediyeleri içinde en ziyade tütünlerden hoşlanmıştı:

— Hasta olduğum için pek başka bir şey aramadım. Lâkin sigaram bitti. Hatta bir aralık: 'Şu minderden biraz ot çıkarıp gazete kâğıdına sarayım, içeyim,' diye düşündüm. Cenab-ı Hak, Kelâmi Baba ve Eyüp Hoca, senden razı olsunlar... Zira bu kasabada yalnız birinin rızası para etmiyor.

Nihat Efendi, bronşite rağmen Şahin Efendi'nin sigaralarını mütemadiyen içiyor, içtikçe biraz açılıp canlanıyordu.

Emir Dede başmuallimi bu zavallıyı kurtarmak için yapılacak şeyi kararlaştırmakta sabırsızlanıyordu:

— Nihat Efendi, bana bu meseleye dair ne biliyorsan söyle... Benim de duyduklarım, bildiklerim var. Malumatımızı karşılaştıralım. Belki bir çaresini buluruz, dedi.

Nihat Efendi, karşısındaki saçlı, sakallı adamı fazla saf ve çocuk bulur gibi küçümseyerek dudak büktü, acı bir gülüşle:

— Yapılacak ne var ki? dedi. Türbeyi ateşledik. Cezası ne ise çekeceğiz.

Garibi şu idi ki, birbirlerini yeni tanıdıkları halde birçok meseleler üzerinde uzun uzun konuşup anlaşmış gibiydiler. Nihat Efendi: "Kelâmi Baba türbesini yakan ben değilim," demeye, Şahin Efendi: "Senin için söylenen şeylere inanmadım," diye teminat vermeye lüzum görmüyordu.

Odada ot minderin üstüne karşı karşıya uzanarak konuşmaya başladılar.

— Sarıova'ya ne vakit geldin Nihat Efendi?

— Sekiz, on sene oluyor.

— Görülüyor ki, ne bu kasabayı, ne ahalisini sevmiyorsun... Neden başka bir yere gitmek istemedin?

— Bilmem... Birkaç defa teşebbüs ettim, ama olmadı... Çamura saplanır gibi saplandık kaldık... 'Sıçan giremediği deliğe bir de kuyruğuna kabak bağlar,' derler... Burada bir de evlenmek eşekliğini yaptık... Çoluğa, çocuğa karıştık, bununla beraber doğrusunu istersen buradan kaçmak için pek de o kadar fazla uğraşmadım. Ben, çok felâket görmüş bedbin bir adamım... Başka yerlerin ve başka insanların Sarıova ahalisinden daha şikâr matahlar olduğuna kâni değilim. Malum ya eşek düğüne bile gitse ya su çeker, ya odun... Hâsılı, Sarıova ile başka yerler arasındaki fark, yol masrafına ve zahmetine değmezdi.

— Sarıovalılar neden seni sevmediler?

— Bu hususta onların kabahatleri yoktur... Ben onları sevmedim ki mukabele bekleyeyim... Bununla beraber Sarıovalılara pek bir zararım da dokunmadı... Hatta evimde bile daima kendi kendime yaşadım. Garip bir şey söyleyeyim mi? Ben, kimseyi, hatta şu, yeri geldikçe evlât dediğimiz talebeyi bile sevmem... Bunu tabii görmeli. Zaten hakiki çocuklarıma da pek öyle muhabbetim yoktur. Fakat mesleği severim. Onun için ders verirken mesut yaşarım. Akşamları da yüz dirhem rakımı cebime sokar, kırlara çıkarım. 'Neden böyle yapıyorsun?' diye

sorarsan cevap veririm: 'Sen ayyaş zevkinden pek anlamazsın. Böyle ham ervahların teneffüs ettiği hava içinde rakı içmekte zevk yoktur.'

Nihat Efendi, biraz sustuktan sonra tekrar mektep çocukları bahsine atladı:

— Talebelerimi sevmem dedim, ama bana yaptıkları çok gücüme gitti. Onların sözleri sokakta atılan taşlardan ziyade canımı yaktı... Bence bu adamların en affedilmez şenaatleri talebeyi hocasına karşı kışkırtmalarıdır... Fakat onlar bununla da kalmazlar, öz evlâtları babalarına karşı ayaklandırırlar... Bilir misiniz, benim çoluğum çocuğumla aramın açılmasına onların tezvirleri sebep oldu. Türlü dedikodularla karımı, çocuklarımı bana düşman ettiler... Hoş, ben de öyle hürmete, muhabbete lâyık efendiden bir adam değilim, ama bir derecesi var...

Nihat Efendi, başı şimdi daha ziyade ağrıyormuş gibi, parmaklarıyla şakaklarını sıkarak öksüre öksüre devam etti:

— O gece şerefime tertiplenen fener alayında kimi gördüm bilir misiniz? Altı yaşındaki oğlum Cemil'i... Mahalleli, onu, babasının başında boynuzlu tacıyla sokaklarda yaptığı geçit resmini seyre getirmiş... Oğlumun başkalarıyla kalabalık içinde keyifli keyifli el çırptığını, "Türbe yakanın hali budur, he hey!" diye bağırdığını gördüm.

Şahin Efendi, müstantiğin ona neler sorduğunu öğrenmek istedi. Muallim cevap verdi:

— Evvela yangın gecesi nerede olduğumu sordu... Kırda kendi kendime içtiğimi, sonra geç vakit eve döndüğümü söyledim. İkinci defasında: 'Akşam ezanına doğru sizi kolunuzun altında bir paketle mezarlık yolundan geçerken görenler var... Sonra, yangından yarım saat evvel türbedarın oğlu size türbe civarında tesadüf etmiş...' dedi. Akşam ezanı zamanı kasabadan en aşağı bir saat uzakta "Bayram Çavuş" çeşmesi başın-

da oturuyordum. Hatta yüzünün bir tarafı yanmış bir ihtiyar çoban yanımda abdest aldı, namaz kıldı... Adamcağızla kavga bile ettik... Ben, şarkı söylüyordum. O: 'Yahu, ayıptır, günahtır. İki dakika sabret, şu namazı bitireyim,' dedi. O saatte hem Bayram Çeşmesi başında şarkı söylemek, hem mezarlık yolunda görülmek için ya kuş, yahut da Kelâmi Baba Hazretleri gibi evrah-ı tayyibeden olmalıyım, dedim.

Türbedarzade ile teşerrüfüme gelince, herhalde birbirimize rüyada tesadüf etmiş olacağız. Bununla beraber ben, kafiyen böyle bir şey hatırlamıyorum. Yangın başladığı zaman ben, çoktan sızmıştım. Karı, 'Tak... tak!' kapıya vurdu. 'Yahu, kalk... Mezarlık mahallesinde yangın var!' dedi. 'Git işine! Yangının mezarlık mahallesinden buraya gelmesi için sekiz, on saat lâzım,' dedim; kapıyı açmadım. Ben, daima kapıyı kilitler de öyle yatarım. Çünkü karıya itimadım yok. Ben uyurken bazen kesemi tırtıkladığı olur... Müstantik, galiba ehl-i ırz bir adam... Verdiğim malumata memnun olduğunu anladım. Çobanı, türbedarın oğlunu ve benim karıyı çağırtıp tahkikat yapacağını söyledi. Çoban, besbelli yüzündeki yanık sebebiyle derhal bulundu. Yüzleştik. İfademi tasdik etti. Buna rağmen o akşam beni tevkif ettiler.

Şahin Efendi, karnesini çıkarmış, dikkatle not alıyordu:

— Muhakeme yakında başlayacak, dedi, avukat tayin ettin mi?

Nihat Efendi: "Amma saf adamsın," demek ister gibi oldu.

Emir Dede başmuallimi:

— Muhakkak iyi bir avukat bulmalıyız, dedi. Sen merak etme, ben işle meşgul olurum.

— Para lâzım.

— Söyledim ya... Bu işle ben meşgul olacağım. Avukat parasını temin etmek kolay. Benim ihtiyat beş, on lira param var, onu veririm. Sonra kurtulunca yavaş yavaş bana ödersin.

— Sen, benim kurtulacağıma inanıyor musun? Ben sırf merhamet saikasiyle, beni teselli etmek istediğini sanıyorum.

— Hayır... Hak, mutlaka muzaffer olur.

— Öteki dünyada derdim, ama orada da Kelâmi Baba'nın çok fazla nüfuz sahibi olduğu anlaşılıyor... Benim mesele muhakeme edilirken beni haklı da görse, elbet kendi partisini iltizam eder.

— Bu kadar bedbin olma Nihat Efendi!

— Çocuksun Şahin Efendi... Demek sen sahiden bu kasabada benim hakkımı yemekten çekinecek insanlar bulunduğuna inanıyor musun?

— Ben, iyiliğin, hakperestliğin insanlarda asıl olduğuna kaniim. Bu itikadımı kaybetsem bir dakika yaşayamam, emin ol Nihat Efendi...

Bu konuşma esnasında bedbin, acı ve alaycı tavrını bırakmayan Nihat Efendi hafifçe sarsıldı, dayaktan katlanmış hasta gözlerinde yaşa benzeyen buğu ile:

— Öyle olsun, dedi, kanaatimi az çok sarstığını gizlemeyeceğim... Aralarında senin gibiler de bulunabilen insanları pek kökünden budamak doğru olmayacak...

## -XXI-

ŞAHİN EFENDİ, o akşam arkadaşı Rasim'le beraber Deli Necip'e misafir gitti. Meseleyi uzun uzun konuştular. Mühendis, çok bedbindi.

— Ben, neticeyi fena görüyorum, diyordu. Muallim Nihat, Kelâmi Baba türbesi gibi gözümün önünde cayır cayır yanacak. Onu kurtarmak için hiçbir şey yapamayacağız. Muhakeme yakında başlıyor. Heyeti hâkime görünüşte Eyüp Hoca, Müderris Zühtü Efendi, Cabir Bey vesaire vesaireden müteşekkildir. Nihat Efendi'nin leh ve aleyhindeki deliller ne olursa olsun son hükmü bunlar verecek. Onun için muallim efendiyi şimdiden küreğe mahkûm olmuş farz edebiliriz. Meğerki mucize eseri olarak bu şahıslar arasında bir ihtilâf çıksın. Benim kanaatim bu.

Şahin Efendi, Necip'in korkusunu fazla mübalâğalı buldu. Bununla beraber bu sözler pek de yabana atılır şeyler değildi.

Emir Dede başmuallimini bir düşüncedir aldı:

— Efkârı umumiye mütemadiyen körükleniyor, diyordu. *Sarıova* gazetesi ateş püskürüyor. Mektep talebeleri teşvik edildi... Hele o geceki nümayiş... O ne çıldırtıcı şeydi Yarab- bim... Bütün bunlar fena alâmetler... Müstantik, temiz ve ciddi bir adama benziyor... Nihat Efendi'yi tevkif etmek için ne kadar tereddüt etti. Fakat neticede etrafın tazyikine dayanamadı... Heyeti hâkimiyeyi de aynı şekilde tazyik edecekleri muhakkak görünüyor... Acaba o, ne dereceye kadar mukavemet edebilecek?

Mühendis Necip, istihfafla güldü, omuzlarını silkti. Öteki itiraz etti:

— Yok, ben bu heyeti hâkime meselesinde senin kadar bedbin değilim... Zabıta raporuna göre yangının bir suikast eseri olduğu muhakkak... Fakat ortada Nihat Efendi'yi itham edecek hemen hemen hiçbir delil yok. Bir mahkeme: 'Gel bakalım muallim efendi, sen sarhoşken ötede beride türbeleri yakmak lüzumundan bahsetmişsin... Binaenaleyh bu Kelâmi Baba türbesini yakan sensin... Bahusus efkârı umumiye de seni mücrim

zannediyor!' diyebilir mi? Haydi böyle karakuşi bir hüküm şeriat mahkemeleri ağzına bir dereceye kadar yakışık alır farz edelim... Fakat adliye mahkemelerinden böyle bir şey nasıl beklenebilir? Hem olsa bile bunun istinafı var, temyizi var.

Deli Necip, Şahin Efendi'yi dinlemiyor, ağzıyla mızıka çalıyor, önündeki masaya yumruğuyla hafif hafif vurarak davul sesleri çıkarıyordu.

Şahin Efendi, kendi kendiyle konuşuyormuş gibi ağır ve mütereddit devam etti.

— Evet, ortada onu itham edecek hiçbir delil yok... Gerçi bir mütekait memur ona akşam ezanında mezarlık yolunda tesadüf ettiğini söylemiş. Fakat Nihat Efendi, bu saatte kasabadan bir, mezarlıktan ise en aşağı bir buçuk saatlik bir mesafede bir çeşme başında yanık yüzlü bir çobanla konuşuyormuş... Çobanın şahadeti memurun iddiasını kökünden çürütüyor...

Rasim:

— Ya Nihat Efendi'yi yangından yarım saat evvel Kelâmi Baba civarında gören türbedarzadenin iddiası? dedi.

Şahin Efendi kaşlarını çattı:

— Evet, bu iddia da benim midemi bulandırıyor. Fakat Nihat Efendi, o saatte evinde yattığını ispata muvaffak olur.

Necip, mızıkasına bir fasıla verdi:

— Ben, kendi hesabıma öyle memul ederim ki o zamana kadar mahkeme için daha kuvvetli deliller pişirip kotarılır, dedi.

Emir Dede başmuallimi, Necip'le kavga eder gibi hiddetle:

— Peki, ama bu adama neden bu kadar çullanıyorlar? dedi. Onu yok yere mahkûm etmekle ellerine ne geçecek?

Mühendis, ona acır gibi gülümseyerek cevap verdi:

— Doğan Bey... Sonda daima söylerim ya. Hemen bütün idealistler gibi senin de fazla saf ve ahmak bir tarafın vardır. İdealistler, bazı insanların hasbeten'lillah fitnelik etmek, baş-

kalarını zarara sokmaktan duydukları zevke şaşıyor musun? Bu da o cinsten bir keyif... Bununla beraber onların Nihat Efendi'yi mahkûm ettirmek istemeleri pek hasbi bir şey de değildir... Onlar bu mahkûmiyetten birkaç nevi fayda bekliyorlar. İstersen aklıma gelen birkaçını sana sayayım:

Evvela halkın zaman zaman uyuşur, söner gibi olan gayreti diniyesini tahrik etmek pek lâzım bir şeydir! Bunun için din ve şeriatı tehlikede göstermekten daha müessir usul var mıdır? 'Dinsizler, Kelâmi Baba türbesini yakmış!' demek, senin Yeşil Ordu gönüllüleri dediğin cahil mutaassıplara 'Ya eyyühennas... Tehlike var... Silâh başına!' demekten farksızdır. Asker ordusuna nasıl mesleğini unutturmamak için zaman zaman manevralar yaptırılıyorsa onlara da böyle manevralar yaptırılır... Saniyen: Bu mahkûmiyet hocaların dinsizlik, farmasonluk falan gibi şeylerle itham ettikleri yeni adımları lekelemese bile herhalde cahil ahaliye karşı müşkül bir mevkide bırakacaktır. Mesela, sen yeni mektebini müdafaa ederken karşındaki içinden: 'Ne olduğunu bilmez miyim? Nasıl Kelâmi Baba türbesini yakar mısın?' diyecektir. Salisen: Nihat Efendi Sarıova İdadisi riyaziye ve Fransızca muallimidir. Anlıyor musun Doğan Bey?... Riyaziye ve Fransızca... Medreselere hiçbir zaman giremeyecek iki ders... İdadi mektebi Fransızca ve riyaziye mualliminin kundakçı diye mahkûm edilmesi, tasavvur et, medreseler için ne parlak bir zaferdir... 'Medresemize, ilmimize köhne diyorsunuz... Yeni mektep, yeni ilim haltı yiyorsunuz, öyle mi?.. Alın size yeni ilmi okutan hocayı... Muallim, Kelâmi Baba türbesine kundak soktu... Yetiştireceği talebe memleketi, şeriatı ateşe verecek.' Gel bu hutbedeki belâgate karşı bir cevap bul da söyle Doğan Bey... Nihat Efendi'nin Kelâmi Baba türbesini yaktığında şüpheliyim; fakat medresecilerin idadiye bir bomba koymak istedikleri mu-

hakkak... Görüyorsunuz, yarın, öbür gün bir kokusu çıkar... Söyledi dersiniz.

Deli Necip'e daha şimdi, söz söylerken gelen bu fikir, onun beynini bir yangın alevi gibi birdenbire sarıvermişti:

— Evet, bu muhakkak idadiye karşı bir suikast... Fakat bunu maarif müdürüne, hele Galatasaray'da biraz Fransızca öğrenmiş, karmakarışık biraz fen dersi görmüş olmasına rağmen yobazların en bayağısı, en 'embesil'i olan idadi müdürüne nasıl anlatırsın?.. Doğan Bey, ben, eski fikrimden dönüyorum... Ben de seninle beraber kendimi ortaya atacağım. Bu Nihat Efendi için çalışacağım.

Şahin Efendi, telâşlı telâşlı ellerini sallayarak:

— Aman, sakın bunu yapma, dedi. Bana gizli yardım et; fakat ortaya çıkmaktan çekin... Bir parti şeklinde gözükürsek halimiz yamandır... Bizi bir kaşık suda boğarlar... Sonra, sen heyecanlı adamsın...

O gece aralarında verdikleri karar şu oldu: Şahin Efendi ile Necip, vakit geçirmeden iyi bir avukat bulacaklardı. Fakat bundan daha evvel **Emir Dede başmuallimi fırka kâtib-i mesuliyle görüşmeye gidecekti**. Mahkemeyi etrafın tesir ve tazyikinden mümkün mertebe korumak için Cabir Bey'i kazanmaktan iyi çare olamazdı.

## -XXII-

O TARİHTE kâtib-i mesul ile Şahin Efendi'nin arası, pek iyiydi. Cabir Bey, ara sıra Emir Dede mektebine uğrayarak bir kahve içiyor, çocuklara milli marşlar söyletiyor, terbiye-i bedeniye hareketleri yaptırarak seyrediyordu.

Şahin Efendi, buna pek memnundu; çünkü kâtib-i mesulün Emir Dede'yi sevdiğini gören softalar, mektebe dil uzatmaktan çekiniyorlardı. Sonra, bu himaye, Emir Dede'ye bazı maddi menfaatler de temin ediyordu.

Cabir Bey, o gün Şahin Efendi'yi çatkın bir çehre ile kabul etti:

— Sana dargınım hocam, dedi, ötede beride fırkanın aleyhinde bulunduğunu söylüyorlar.

Şahin Efendi, hiç fütursuz cevap verdi:

— Bunu söyleyenler herhalde aciz şahsıma ve mektebime verdiğiniz ehemmiyeti çekemeyen hasutlardır... Beni gözünüzden düşürmek için öyle söylemiş olacaklar. Herhalde inanmadığınıza eminim.

Cabir Bey, gülümseyerek başını salladı:

— Tabii... Ancak fırkanın pek hareketli taraftarlarından da görünmüyorsunuz, intihabat yaklaştı. Muhaliflerin gizli gizli faaliyette bulunduklarını haber alıyorum. Dostlar bu sıkı günümüzde bizi bırakırlarsa olur mu?

Şahin Efendi derhal cevap verdi.

— Bu siteminiz de latife olsa gerek... Sarıova'da himmetinizle iyi bir mektep vücuda getirmeye, bu suretle fırka hükümetinin yüzünü ağartmaya çalışıyorum. Bu, fırkamıza az bir hizmet midir?

Şahin Efendi, Cabir Bey'i biraz pohpohladıktan sonra Muallim Nihat Efendi meselesini açtı, korkularını birer birer söyledi.

Kâtib-i mesul, asabi bir tavırla kaşını, gözünü oynatarak dinliyordu. O bitirdiği vakit soğuk bir sesle cevap verdi:

— Nihat Efendi'nin mücrim olduğunu ben de pek zannetmiyorum. Ancak, onu da söyleyeyim ki ben, bu adamdan hiç

hoşlanmam, dedim. Sizin için latife ettim. Fakat onun, bizim en azılı muhaliflerimizden olduğu muhakkak.

— O, yaradılış itibariyle bir şeye, herkese muhalif, bedbin ve hasta bir adamdır. Bu adam, bir politikacı olsaydı...

Cabir Bey, tavuk altından civciv kapan bir yırtıcı kuş huşunetiyle Şahin Efendi'nin ağzından lakırdısını kaptı.

— Yani muzır bir adam öyle mi Şahin Efendi? Bunu kendi ağzınızla söylediğinize memnun oldum. Eski Ispartalılar, memlekete bir hizmeti dokunmayacak sakat, çürük çocukları bir kayanın tepesinden atıp öldürürlermiş... Ben de elimde olsa, çürük kafalı vatandaşlara aynı muameleyi yapardım.

— Herhalde Nihat Efendi'nin sırf hasta, bedbin bir adam olduğu için haksızlığa uğramasını istemezsiniz.

Cabir Bey'in kanlı yüzü büsbütün kızardı.

— Amma tuhaf lakırdı söylersin be biraderim... Esasen Nihat Efendi meselesinin benimle ne alâkası var? Ben, hâkim miyim?

— Maksadımı anlatamadım. Herkes bu adamın aleyhinde söylüyor. Mahkemenin tesir altında kalmasından korkuyorum.

— Umar mısınız bizim mahkememizden böyle bir şey?

Şahin Efendi, birkaç kere yutkundu, ellerini ovuşturmaya başladı. Ne "evet" diyebiliyordu, ne "hayır"...

Cabir Bey, amirane bir tavırla:

— Bırakalım bu Nihat Efendi meselesini, dedi, mahkeme ne isterse yapsın. Bizim düşünülecek daha mühim şeylerimiz var... intihabat yaklaşıyor. Yeni hocaların fırkaya merbutiyetinden eminim. Ancak eski hocalar için fena haberler geliyor... İtilâfçılar onları elde etmeye çalışırlarmış vs. vs. ...

Şahin Efendi, Cabir Bey'den ayrıldıktan sonra çarşı kahvelerinden birinde kendini bekleyen Mühendis Necip'in yanına gitti, mey'us bir tavırla:

— Cabir Bey'den hayır yok, dedi. Nihat Efendi'yi kâtib-i mesule azılı bir muhalif olarak tanıtmışlar. Sonra, eski hocaların İtilâfçılarla birleşmek üzere olduğunu söyleyerek adamcağızı telâşa düşürmüşler. Benim anladığıma göre Cabir Bey; bu meselede Muallim Nihat'ı tutmakla hem eski hocaları büsbütün kızdıracağını, hem de Müderris Zühtü partisini elden kaçıracağını zannediyor. İntihabatın yaklaşması bu meselede çok aleyhimize bir şey oldu.

*

Hasan Talât Bey, Sarıova'nın en meşhur avukatıydı. Birçok seneler Mekteb-i Hukuk'ta mecelle hocalığı etmiş. Hürriyetin ilk senesinde üç ay kadar da adliye müsteşarlığında bulunmuştu. Belli başlı hukuk âlimlerinden olduğu söylenirdi.

Şahin Efendi, Muallim Nihat'ın davasını evvela ona vermeyi düşündü. Arkadaşları itiraz ettiler:

— Hasan Talât, mükemmel avukattır. Tuttuğunu koparır... En haksız davaları bile kazanır... Ancak, işi başından aşkındır. Fazla para gözlüdür. Her zamanki müşterileri zengin adamlardır. Müracaatın beyhude olacak...

Şahin Efendi, onları dinlemedi:

— Umarım ki reddetmez... İlmi olan insandan korkmam. Bizim ona vereceğimiz dava umarım ki paradan ziyade makbule geçer. Düşünün hacısı, hocası, memuru Sarıova'nın böyle feci bir haksızlıkla kirlenmesine lâkayt kalamaz. Göreceksiniz, Hasan Talât Bey bu mesele ile çok alâkadar olacak...

Şahin Efendi, bunları avukata da söyleyecekti. Fakat Hasan Talât Bey, bu fakir kıyafetli iptidai muallimini çok soğuk kabul etti, onu bir sandalyeye oturtmaya mecbur olmamak için ayağa kalktı, Nihat ismini işitince yüzünü buruşturdu:

— Şu türbeyi yaktığı söylenen muallim mi? dedi. Maalesef çok meşgulüm. Ehemmiyetli davalarım var. Bir başka avukata müracaat buyurun.

Şahin Efendi; Hasan Talât Bey'e davayı kabul ettiremediği takdirde ona hiç olmazsa akıl danışmaya karar vermişti. Fakat bu adamın muamelesi öyle soğuk ve ezici idi ki bir kelime söylemeye cesaret edemeden dışarı çıktı. "Kabahat bende. Çanak tuttum," diye söylenerek bir başka avukatın, Rüsuhi Bey isminde sabık bir istinaf reisinin yazıhanesine doğru yollandı.

Rüsuhi Bey'in hür fikirli bir adam olduğu söylenirdi. Sarıova'da pek bir iş yapmamasının büyük sebeplerinden biri de bu şöhretiydi.

Şahin Efendi'yi çok iyi kabul etti. Vak'ayı biliyordu. Bilmediği kısımları alâka ve heyecan ile dinledi, Muallim Nihat Efendi'ye acıdı. Sarıovalıların "Çocuklarının hocasına karşı" yaptıkları nümayişi –sözde beynimizde kaydıyla– ayıpladı.

Şahin Efendi, işe olmuş bitmiş nazarıyla bakıyordu. Fakat Rüsuhi Bey sözünü, yukarıda söylediklerinden tamamıyla zıt bir netice ile bağladı:

— Bu davayı maalesef deruhte edemem, dedi. Çünkü Nihat Efendi'nin aleyhine olur. Hür fikirli bir adam olduğum için Sarıova'da beni sevmezler. Mahkeme heyetleri sırf benim ağzımdan çıktı diye en açık hakikatlerden şüphe ederler. Benim müdafaa vekili olarak ortaya çıkmam efkâr-ı umumiyeyi ve heyeti hâkimiyeyi fena halde kızdıracaktır. Hele böyle bir türbe kundakçılığı davasında... Onun için sizinle bir başka avukat düşünelim... Kim var, acaba kim var?

Rüsuhi Bey; başını, burnunu kaşıyarak derin derin düşünüyordu.

— Aklıma Hasip Kemal geliyor... Bir kere ona müracaat etseniz. Fakat işittiğime göre bu defaki intihap için namzetliğini

koyuyormuş. Herhalde softa partilerini kızdırmaktan korkar, tahmin ederim.

Şahin Efendi:

— Mehmet Vehbi Bey için ne dersiniz? dedi.

Rüsuhi Bey gülmeye başladı:

— Ne söylüyorsunuz? Vehbi Bey'in Meşrutiyet senesi Ahrar fırkasında bulunduğunu, sonra bir zaman da İtilâfçılarla çalıştığını bilmiyor musunuz? Bu intihap, Cabir Bey'i fena halde pirelendirir. Zavallı Nihat Efendi'ye bir de İtilâfçılık lekesi sürerseniz mahvolduğunun resmidir. Kimi bulalım Yarabbi, kimi bulalım Yarabbi, kimi bulalım?

— Şekip Bey nasıldır?

— Jandarma kumandanının bacanağı, Kadirî Şeyhi'nin damadı Şekip Bey mi? Tam adamını buldunuz. Benim aklıma Hayrettin Haydar geliyor, ama o da galiba Hacı Emin'in kızına talipmiş... Böyle bir şey varsa tabii bu davayı kabul edemez...

Şahin Efendi, Sarıova'daki belli başlı avukatların ismini ihtiyaten defterine kaydetmişti. Şimdi artık şahıslarını, ehemmiyetlerini düşünmeden sıra ile okuyordu:

— Ali Fadıl Bey...

— Kabul etmez; çünkü Evkafın avukatıdır.

— Kerim Bey?

— Gölgesinden korkan bir adamdır, böyle kazalı işlere girmez.

— Cemal Bey...

— Oo... Maalesef menfaat hususunda pek korkaktır. Ekseri eşraftan ve hocalardan olan müşterilerini kaçırmaktan çekinir.

Şahin Efendi, dehşet içindeydi:

— Demek koca Sarıova'da bir mazlumu müdafaa için dört çift söz söyleyecek bir avukat bulamayacağız.

Rüsuhi Bey:

— Maalesef onun gibi bir şey, dedi. Gerçi Sarıova'da daha başka avukatlar da vardır... Fakat kısm-ı âzami softadır. Onlar bu davayı kabul etseler bile biz emniyet edemeyiz.

— Müvekkillerine hıyanet mi ederler?

— Her şey memuldür.

— Beyefendi, bu Nihat Efendi benim ne akrabam, ne dostum, ne de hatta tanıdığım bir adam... Bu işten istifade beklemek şöyle dursun, belki zarar bile göreceğim. Sırf bir biçare adamın hayat ve namusunu tehlikede gördüğüm için bu meseleye karıştım. Bana bir akıl öğretiniz. Şaşırdım kaldım.

Rüsuhi Bey, dikkatle gülümseyerek Şahin Efendi'ye baktı ve:

— Elbet bir şey düşüneceğiz, dedi, fakat çok ihtiyatlı hareket etmeye mecburuz. Görünüşte Sarıova'da avukattan bol bir şey yoktur. Çarşı başındaki büyük hanın altında sıra kahveler vardır ya, onlar baro gibidir. Her birinde lâakal iki, üç dava vekiline tesadüf edilir. Civar kasabalar ve köylerden gelen yabancılar ekseriya bu hana inerler. Bunlardan yüzde seksenini şeriye veya adliye mahkemelerinde davası, işi vardır. Örümcek, ağa düşen sineğe nasıl atılırsa, bu avukatlar da köylülere öyle atılırlar... Onların müşteri avlamak için yaptıkları maskaralıklar, şarlatanlıklar yanında, sokaktaki mezat malcıların gürültüleri hiç hükmünde kalır... En olmayacak şeyler için adamcağızları ümide düşürürler... 'Evvela çocuğun adını koyalım...' mukaddemesiyle başladıkları pazarlıkları işitseniz yalnız meslekten değil, insanlığınızdan iğrenirsiniz. Hâsılı, haklarını aramaya gelen zavallı köylüleri soyup soğana çevirirler. Avukatımızı tabii bunlar arasından da intihap edemeyeceğiz. Yalnız bir çare kalıyor... Sarıova'ya yeni gelmiş İhsan isminde bir genç avukat tanıyorum. Henüz tecrübesi yok. Fakat zeki, müstait ve namuslu

bir çocuk. Davayı ona verirsiniz. Memnuniyetle kabul edeceğini zannederim. Çünkü henüz Sarıova'da müşterisi falan yoktur. Bu türbe davası onun için muvaffakiyetli bir başlangıç olabilir. Davayı kendi başına da idare edebileceğini zannetmem, fakat tamamıyla gizli kalmak şartıyla ben, kendisine yardım ederim.

Şahin Efendi, o kadar sevindi ki utanmasa Rüsuhi Bey'in yüzünü, gözünü öpecekti.

Avukat, yazıhanesinin kapısında, Emir Dede başmuallimini teşyi ederken onun sırtını okşadı:

— Siz ne kadar garip ve vicdanlı bir insansınız, dedi. Doğrusunu söyleyeyim, konuşmaya başladığınız zaman bu mesele, beni pek o kadar alâkadar etmiyordu. Fakat heyecanınız âdeta bana da sirayet etti. Bu Nihat Efendi işini hemen hemen benimsedim. Belki inşallah muvaffak oluruz.

## - XXIII -

AVUKAT İHSAN, Şahin Efendi'yi dikkatle dinledikten sonra:

— Bu davayı memnuniyetle alırım, dedi. Sarıova ile teşerrüfümüze vesile olur. Umumun inadına karşı davayı kazanırsam benim için ne âlâ... Aksi halde tası, tarağı toplar, Sarıova'dan çeker giderim; bu da beni müteessir etmez.

İhsan, yirmi sekiz yaşlarında iriyarı bir gençti. Şahin Efendi, bu adamın kendi üzerinde bıraktığı tesiri arkadaşlarına şöyle anlattı:

— Havai sohbetler arasında süt irisi bir mektep çocuğu gibi hafif, saf, mülâhazasız ve kaygısız... Fakat iş üzerine konuşurken kırkını geçmiş bir adam gibi olgun, pişkin, derûniş

görünüyor... Hâsılı, daima hakiki yaşından ya çok fazla, ya çok eksik gösteren bir adam... Herhalde bizim için fedakârca çarpışacağı muhakkak...

Muhakeme günü yaklaşmıştı. Muallim Nihat Efendi'yi hapishanede sık sık ziyaret eden Avukat İhsan, müdafaasını hazırlıyor, ara sıra da gizlice Avukat Rüsuhi Bey'le müşavereye gidiyordu.

Genç avukat da Şahin Efendi gibi nikbindi:

— Nihat Efendi'nin 'Türbeleri yakmak lâzım,' demiş olması sadece zevzekliktir. Bu husustaki şahadetler, bir delil kıymetini haiz olmazlar.

Mütekait memur ile türbedarzadenin iddialarına gelince, yanık yüzlü çoban ile muallimin karısının ifadeleri Nihat Efendi'nin akşam ezanında kasaba haricinde, yangından yarım saat evvel de evinde olduğunu gösteriyor, mahkeme Nihat Efendi'yi mahkûm etmek için neye istinat edecek. Maahaza bir nokta zihnimi gıcıklıyor. Kelâmi Baba türbesine kundak sokulduğu muhakkak... Bunu kim, ne için yapmış olabilir. Ah, buna dair ipucu elde edebilmiş olsaydık...

*

Muhakemeden bir gün evvel *Sarıova* gazetesinde çıkan bir havadis Şahin Efendi ile arkadaşlarını yıldırımla vurulmuşa döndürdü:

"Muharrirlerinden biri yanık yüzlü çoban ile görüşmüş. İsmail Ağa ismindeki bu ihtiyar ilk ifadesini değiştiriyor: 'Ben gerçi bu adamı çeşme başında gördüm, ama salı akşamı değil, pazartesi akşamı, yani yangından bir gün evvel gördüm, ihtiyarlık hali, müstantik beye günü yanlış söyledim... Ben Müslüman adamım. İki elim yanıma gelecek. Vebal altında kalmaktan

korkarım. Mahkemeye bunu böylece anlatacağım,' diyormuş. Diğer taraftan Nihat Efendi'nin karısı da o gece rahatsızlığı sebebiyle erken yattığını, kocasının hangi saatte eve geldiğini bilmediğini, zaten kendisi yangının sonuna doğru uykudan uyandığını söylüyormuş..."

Avukat İhsan:

— Bu hesapta yoktu, müdafaamız kökünden yıkıldı, diye mey'us oluyordu.

Şahin Efendi, her zamanki itidal ve sükûnetini kaybetmişti. Yumruklarını sıkarak bağırıp çağırıyordu:

— Mel'unlar, çobanı kandırdılar. Bize fena bir oyun oynadılar... Bu gün meselesini onlar icat ettiler. Kadının ağız değiştirmesine gelince, hiç şüphesiz bu da aynı fabrikanın mahsulüdür. Zavallı Nihat Efendi! 'Çoluğumu, çocuğumu aleyhime kışkırttılar. Bizi birbirimize düşürdüler!' diye bağırtanlar niçin karıyı kocası aleyhine şahadette bulunmaya teşvik etmesinler? Kim bilir kadını korkuttular mı, yoksa 'Sana daha iyi bir koca bulacağız,' diye mi kandırdılar. Bilinmez ki... Bin çeşit marifetleri vardır iblislerin.

Deli Necip:

— Doğan Bey, sopasını kaybetmiş kör gibi bağırıp çırpınmadan fayda yok. Bir şey düşünelim, dedi.

İhsan, birdenbire azimkâr bir tavırla ayağa kalktı:

— Ben, Rüsuhi Bey'le görüşmeye gidiyorum. Müdafaa sistemini değiştireceğim. Cüretkâr bir şey yapacağım. Kafkasyalıların bir darbımeseli vardır. 'Ya eşek semeri, ye semer eşşeği!' derler, ikisinden biri olacak. Müdafaamda bütün kuvvetimle çobana ve Nihat Efendi'nin karısına yükleneceğim. Onları yalan şahitlikle itham edeceğim. 'Onlar teşvik ve tazyik neticesi olarak ilk ifadelerinden dönmüşlerdir. Basit insanlardır. Mahkeme mahir bir istintak neticesinde onlara hakikati söyletebilir,' diyeceğim. Hem

yalnız bu kadarla da iktifa etmeyeceğim. 'Mahkeme bu ihtiyar çobanla saf kadını tazyik eden kimseleri meydana çıkarırsa yalnız Nihat Efendi'yi haksız bir mahkûmiyetten korumuş olmaz, hakiki mücrimlerin yakasını da yakalamış olur. Çünkü yangının bir kasıt eseri olduğu tahakkuk etmiş olmasına göre bunun mutlaka bir ya da birkaç faili vardır. Bu fail veya failleri, şahitleri elde etmek suretiyle tahkikatı yanlış bir yola sevketmeye, kendi yerlerine bir masumu mahkûm ettirmeye çalışan kimselerin olduğu yüzde yüz muhakkaktır. Evet, 'Çobanla kadını isticvap ediniz. *Sarıova* gazetesine, onları ifade değiştirdikleri hakkındaki havadislerinin bir güne düşmesindeki tesadüfü izah ettiriniz. Bilhassa vak'a gecesi Nihat Efendi'yi gördüklerini inatla söyleyen türbedarzade ile mütekait memuru sıkı bir tetkikten geçiriniz!' diye bağıracağım.

Deli Necip:

— Bravo İhsan, güzel, çok güzel... diye el çırptı.

Şahin Efendi, telâşla ayağa kalktı:

— Dur, gürültü etme... Bu müdafaayı, daha doğrusu bi mukabil hücumu ben de güzel buluyorum, ama bu meselede kendi fikirlerime itimat edemiyorum... Kanunun inceliklerine bizim aklımız ermez... Hatta hatırı kalmasın, ama bu noktada İhsan'a da pek fazla itimat edemem. O, ne de olsa taşkın ve tecrübesiz bir gençtir. Hemen Rüsuhi Bey'e gidelim. Geçtim, heyecanla yanlış bir iş görürüz, adamcağızın işini büsbütün karıştırırız.

## - XXIV-

KANUN SARİHTİ. 163'üncü madde aniden yangın çıkaran kimsenin –bu yüzden insan ölmediği takdirde– müebbet küreğe mahkûm edilmesini istiyordu.

Otuz kadar şahit Sarıova cinayet mahkemesinde elini kitaba koydu, imtihana giren çalışkan mektep çocukları gibi hemen aynı şeyi söyledi. Nihat Efendi'yi dinsiz, ahlâksız bir adam olarak tanıtıyorlardı. "Bu türbeleri baştan başa ateşe vermeli!" diye propaganda yaptığını kulaklarıyla işitmişlerdi. Fakat nedense muallimin türbeye kundak soktuğunu gözüyle gören çıkmıyordu. Yalnız, mütekait memur ile türbedarzade, vak'a gecesi, akşam ezanı zamanında ve yangından yarım saat evvel Kelâmi Baba civarında gördüklerini mahkemede de teyit etmişlerdi. Sıra Nihat Efendi'nin karısı ile yanık yüzlü çobana gelmişti. Kadın, çok perişan bir vaziyetteydi, bol siyah çarşafının içinde kıvrandığı görülüyordu.

Tıpkı *Sarıova* gazetesinin yazdığı gibi "O gece rahatsız olduğundan erken yattığını, kocasının ne vakit geldiğini bilmediğini" söyledi.

Çobana gelince, onda bilâkis temiz ve saf insanlara mahsus bir sükûnet vardı. Hiç tereddüt etmeden elini kitaba bastı, yemin etti. Sonra, parmağıyla Nihat Efendi'yi göstererek: "Bu adamı çeşme başında gördüm. Lâkin şimdi iyi hatırlıyorum ki yangın günü değil, ondan bir gün evvel. İhtiyarlık hali, evvelce günü yanlış söyledim," dedi.

Şahin Efendi, ihtiyar çobanın tavırlarındaki saffete kanmadı. Bilâkis, onda sinsi, menfaatperest bir adam ruhu sezer gibi oldu.

Mahkeme, Nihat Efendi'nin amirlerini ve arkadaşlarından bir kısmını dinlemek istemişti. Maarif müdürü, idadi müdürü ve idadi muallimlerinden birkaçı sıra ile şahit kürsüsüne geldiler.

Maarif müdürü mahzun ve biraz mahcup görünüyordu.

"Nihat Efendi, oldukça vazifeperver bir muallimdir. Hususi hayatı hakkında maalesef iyi şeyler işitmedim. Maamafih ben, onda atılgan bir ihtilâlci ruhu görmedim. Durup dururken

Kelâmi Baba türbesini yakmış olması bana mülayim gelmiyor," dedi.

İdadi müdürü muayeneye gider gibi resmi elbiselerini giymişti. Ukalâ bir hatip tavrıyla söze başladı:

— Meşahîrden biri 'Sokrat'ı severim. Fakat hakikati daha ziyade,' demiş. Âcizlerin, min gayri haddin onu taklit ile diyeceğim ki Nihat Efendi bunca zamanlık arkadaşımdır, kendisini severim, ancak hak ve hakikati daha ziyade severim.

Bu mukaddemeden sonra Nihat Efendi'yi fena halde batırdı, onda tutulacak bir nokta bırakmadı. Hatta üstü örtülü bir surette maarif müdürüne de çattı:

— Bir memurun muntazam vazife başında bulunması takdir edilecek bir şeydir. Fakat vazifeperver kelimesini fikr-i âcizanemde bu kadar dar bir manada kullanmak doğru olamaz. Memurun gördüğü işin cins ve keyfiyetini de hadde-i tetkikten geçirmek lâzımdır," dedi. Nihat Efendi'nin derslerini uzun uzun tenkit etti. Sonra, müstehzi bir tavırla tenkidini neticelendirdi:

"Riyaziye ve Fransızca Muallimi Nihat Efendi, bir saat dersini kaçırmamıştır. Hasta hasta iken bile mektebe devam etmiştir. Fakat buna rağmen talebe maalesef riyaziye ve Fransızca cihetinden acınacak haldedir."

Bütün muhakemeyi, sami sıralarında birbirini ezerek takip eden kalabalıktan daha az telâş ve alâka ile dinleyen Nihat Efendi, ilk defa reisten söz istedi. Fakat kendine değil, sadece dersine edilen hücuma fütursuz ve alaycı bir tavırla cevap verdi:

— Bütün dersler hep bir halli turhallıdır. Yani aynı mertebededir. Ancak Fransızca ve riyaziyeyi bilmeyen Fransızca konuşamaz, hesap meselesi halledemez. Binaenaleyh cahilliğini derhal açığa vurur. Halbuki mesela tarih ve kimya bilmeyen bir talebeye ezberinden olan parça isabet ederse bütün tarih ve

kimyayı biliyor sanılır. Binaenaleyh bu işin günahı bana değil, okuttuğum derslere aittir."

Ahali gülmeye, gürültü etmeye başladı. Mahkeme reisi, burasının bir ilim ve terbiye dersanesi olmadığını söyledi. İdadi müdürüyle Nihat Efendi'yi sadede davet etti.

Müdür, mahkemece huzurunda her bildiğini söylemek insan için en yüksek bir hak, hakikat, dinayet, milliyet vazifesi olduğuna dair bir küçücük konferans verdikten sonra daha ağır şeyler söylemeye başladı. Talebelerine hiçbir faydalı şey öğretmeyen Nihat Efendi bilâkis onlara kışkırtıcı telkinlerde bulunurmuş. Kendisi bu adamı öteden beri zararlı bir unsur telakki ettiği ve onu değiştirmek için bazı teşebbüslerde bulunduğu halde maalesef muvaffak olamamış.

Bu, maarif müdürüne açık bir hücumdu. Adamcağızın bütün kanı başına çıkıyormuş gibi boynunun damarları şişiyor, gırtlağını büsbütün sıkan dar yakasını parmağıyla gevşetmeye uğraşıyordu.

Şahin Efendi, birkaç gün evvel hocaların maarif müdürünü attırmak istedikleri, yerini idadi müdürüne vaat ettikleri hakkında kulağına çalınan bazı sözlere o vakit inandı. Yanında oturan Deli Necip, onun zihninde geçen şeyleri keşfetmiş gibi yavaşça:

— Vay hinoğlu hin vay, dedi. Maarif müdürlüğünü yakalayacak galiba...

Şahin Efendi, kendi kendisiyle konuşur gibi mırıldandı:

— Bu ne iş, bu ne mantık, Yarabbim?.. Bir memur mahkemede âmirini ve dolayısıyla maarif nezaretini tenkit ediyor. Kolundan tutup atmalarından korkmuyor.

Deli Necip:

— Hey zavallı çocuğum, dedi, sen koyduğum yerde otluyorsun... Buradaki maarif memurlarını nezaret değil, Sarıova

türbecileri azil ve nasbeder, İstanbul'da, Sultan Mahmut Türbesi'ndeki maarif nezareti bir vasıtadan başka bir şey değildir.

Mahkemeye çağrılan muallimlerin hemen hepsi lakırdıyı ağızlarında gevelediler, renksiz, korkusuz şeyler söylediler.

*

Müddeiumuminin söyledikleri şöyle hulâsa edilebilirdi:

"Muallim Nihat Efendi alkoliktir. Ruhen hastadır. Alkol, onda insanlık namına ne varsa hepsini öldürmüştür. Çoluk çocuğuna karşı kalbinde zerre kadar muhabbet bırakmamıştır.

Kezalik ondaki meslek, memleket ve diyanet hisleri de tamamıyla sönmüştür. Gezdiği, yürüdüğü yerde enbiya ve evliya-yı izam aleyhinde tefevvühatta bulunan, önüne gelene türbeleri ateşe vermekten bahseden bu adamda ürbeleri yakmak fikri bir 'fikr-i sabit' haline gelmiştir. Bu küul hastasının, bir gece bu fikr-i sabiti mevki-i fiile koymuş, Kelâmi Baba türbesini yakmış olması neden müstebat görülsün? Gerçi onun türbeyi yaktığını gören yoktur. Fakat onun gündüzleri bile ayağını atmadığı bizzat söylediği mezarlık mahallesinde vak'a gecesi iki defa, akşam ezanından gece yarısından bir saat evvel sinsi sinsi dolaşırken görülmüş olması kâfi derecede kanaatbahş bir delil değil midir?

Nihat Efendi, 163'üncü madde mucibince tecziye edilmelidir. Ancak içki suiistimali neticesi olarak yarı deli bir adam olması ve ağleb-i ihtimal, o gece ne yaptığını bilmeyecek derecede sarhoş bulunması hafifletici sebeplerden addedilerek daha hafif bir ceza ile iktifa edilmesi adalete muvafık olur."

Söz sırası nihayet müdafaa vekili İhsan'a gelmişti. O, evvelce arkadaşlarına bahsettiği esas dahilinde kuvvetli bir müdafaaname hazırlamıştı. Heyet-i hâkime ve ahali bu çocuk

tavırlı yabancı gençten pek fazla bir şey beklemiyordu. Bu sebepten onu lakayt bir istihfaf ile dinlemeye başlamışlardı.

Fakat çok geçmeden salonda bir fırtına havası esiyormuş gibi bir hareket oldu. Hâkimler, gömüldükleri koltuklarda doğruluyor, işittiklerine inanamıyor gibi hareketler yaparak birbirlerine bakıyorlardı. Dinleyiciler tarafındaki ahali, ileri atılmak ister gibi sessiz bir mücadele içinde birbirini eziyor, başların uzandığı, işitilen şey çok uzakta, çok hafif bir sesle söyleniyormuş gibi ellerin kulak arkalarına siper edildiği görülüyordu. Halbuki İhsan, en geniş kubbeleri çınlatacak bir sesle söz söylüyordu:

— Bu kızıl yangının kara eli, karanlık emeli kundakçıları bu zavallı adamı mahkûm ettirmek suretiyle yakalarını adaletin pençesinden kurtaracaklarını, bu zavallı adamla beraber hak ve hakikati de ifna edeceklerini umuyorlar, diye bağırıyordu.

O günkü celse büyük bir kargaşalık içinde nihayete erdi.

Akşam ezanı okundu. Evli evine, köylü köyüne dağıldı. Karanlık sokaklarda in cin kalmadı. Biraz sonra evlerin kalın perdeleri ardındaki hafif ışıklar da söndü. Sarıova uyudu.

Fakat ertesi sabah kasabanın her köşesinde, her ağızdan şöyle bir rivayet işitildi:

— Kelâmi Baba yangını yalnız Nihat Efendi'nin eseri değildir. O, kasabadaki dinsizler ve farmasonların elbirliği ile meydana çıkardıkları bir faciadır. Daha fenası bu, bir başlangıçtır. Failler ele geçirilerek en şiddetli cezalara çarptırılmazsa daha başka türbeler yakılacak, arkasından sıra, camilere ve medreselere gelecektir. Hâsılı, dinsizler ve farmasonlardan mürekkep bir komite, kasabadaki bütün dini müesseseleri yakıp yıkmaya karar vermiştir. Bu şeriat dahilinde ehl-i İslâm'ın canı ve malı dahi emniyette değildir.

Komite azasından bir kısmının isimleri aynen söyleniyordu. Bunların arasında Şahin Efendi, Mühendis Necip, hatta maarif müdürü de vardı.

Bu dedikodu, Avukat İhsan'ın bir gün evvelki hücumuna karşı tertiplenmiş bir mukabil hücumdu. Softa partileri, şüphelilere karşı alenen taarruza geçiyorlardı.

Deli Necip, Şahin Efendi'ye:

— Doğan Bey, yangın birdenbire saçağı sardı. Galiba artık Sarıova'da içecek suyumuz kalmadı. Bize hicret yolları gözüküyor gibi, diyordu.

Emir Dede başmuallimi ise nice zamanlardan beri beklenilen bir büyük güne erişmiş gibi tatlı bir heyecanla:

— Bana bakma... Ben, kendimi Sarıova'ya nezrettim. Ya gazi, ya şehit, diye gülüyordu.

Avukat İhsan'a gelince, sevincinden içi içine sığmıyor:

— Karanlığa rasgele bir taş savurduk. Her taraftan sesler, feryatlar geldi, diyordu. Demek bu tek taşla birçok kimseleri vurduk. Aksülamelin şiddeti bana şunu ispat etti ki boş atıp dolu tutmuşuz. Dünkü ithamım sırf bir harp hilesinden ibaretti. Söylediğime kendim de pek fazla inanamıyordum. Fakat bugün onlar arasında aramak ve behemahal meydana çıkarmak lâzımdır. Bu yalnız Nihat Efendi'yi kurtarmak için değil; sizi, beni, kasabanın bütün yeni fikirlilerini ve şahıslarımızdan çok daha mühim olarak idealimizi ve teceddüd davamızı kurtarmak için kat'iyen vacip olmuştur. Kundakçıyı softalar arasından bulup çıkaracak olursak onları bir dereceye kadar halkın gözünden de düşürmüş oluruz.

Şahin Efendi kendini bu hayale kaptırmaktan korkuyor gibi:

— Bu bana, güzel fakat fazla şairane bir hülya gibi görünüyor İhsan Bey, diyordu, itiraf ederim ki mücrimin onlardan biri

olması fikri bana da sirayet etmeye başladı. Fakat muhakkak değil. Sonra, muhakkak da olsa, bunu meydana çıkarmak için elimizde ne kuvvet var?

*

Kasabadaki dedikodu günden güne artıyor, hatır ve hayale gelmeyecek şekiller alıyordu.

Mesela, *Sarıova* gazetesi, idadi müdürünün mahkemede söylediği sözler münasebetiyle "İntak-ı hak" serlevhalı imzasız bir bent neşretmişti. Meçhul muharrir "fadıl ve hakperest müdür"ün bu sözlerini "faziletkârane bir itiraf" addediyor, "bir kısmının mahiyeti sefilânesi" mahkeme huzurunda meydana çıkmış adamların elinde ziyan olan zavallı idadi gençlerine acıyor, birtakım sözüm ona yeni fikirli türedilerin mütemadiyen aleyhinde bulundukları medreselerin bütün nekaisine rağmen "Bu idadi yanında yedi kat zemzemle yıkanmış gibi pak ve mutahhar olduğunu" pervasızca söylüyordu. Bu bent, bir zamandan beri söner gibi olan ezeli medrese-mektep kavgasını yeniden alevlendirmiş, türbe kundakçılığı davasını ikinci plana atar gibi olmuştu.

Medreseciler yeni mektepçilere, onlar mahkemedeki düşüncesiz sözleriyle bu hücumlara sebebiyet veren müdür ve avanesine çatıyorlar, yalnız maarifçiler değil, başka memurlar da birbirlerine giriyorlardı.

Öte taraftan Müderris Zühtü Efendi'nin kendine haber verilmeden neşredilen bu bendi mütecavizane bularak küplere bindiği, Hacı Eyüp partisiyle arasının açıldığı söyleniyordu.

Fırka Kâtib-i Mesulü Cabir Bey'e gelince, onun intihabat hazırlıklarından başını kaşımaya vakti yoktu. Bu nazik günlerde münasebetsiz bir şey yaparak partileri kızdırmaktan korktu-

ğu için günün dedikodularına karışmaktan çekiniyor, anut ve haşin tabiatına rağmen herkese ayrı ayrı kavuk sallıyordu. Arada ne olduysa zavallı mutasarrıfa olmuştu. Bir kere adamcağızın rahatı kaçmıştı. Sonra, hudanekerde, vaziyetteki vehamet artar, iş merkeze aksederse -kasabanın bu dedikodulara en az karışmış, en masum adamı olmasına rağmen- bu karışıklığın mesuliyetini ona yüklerler, işleri düzeltmek için onu kim bilir hangi sancakta yani felâkete uğramış bir başka mutasarrıfla değiştirirler, yahut da sadece azlederlerdi.

Bunun için mutasarrıfın artık tadı kaçan bu Sarıova'da durmak istemediği, ab ve havası güzel başka yere tayinini merkezden istirham ettiği rivayet olunuyordu.

## -XXV-

BİR AKŞAMÜSTÜ Komiser Kâzım Efendi, Emir Dede başmuallimini çarşıda kolundan yakaladı. Heyecanla:

— Aman ne âlâ tesadüf, dedi. Ben de sizi aramak için mektebe gidiyordum. Çok mühim haberler var. Tenha bir yere gidelim.

Komiserle başmuallim çarşı caddesinden çıkan viraneler arasında tenha bir yola saptılar.

Kâzım Efendi, anlatmaya başladı:

— Dün gece bizim çocuklar çarşı içinde bir hırsız yakalamışlar. Sırtında torbasıyla karakola getirdiler. İfadesini aldım. Mardikyan isminde, bir kuyumcunun dükkânına girmiş. Ne bulduysa torbasına doldurmuş. Çalınmış eşya arasında bir gümüş şamdan, nazar-ı dikkatimi celbetti. Kelâmi Baba'nın sandukası etrafında bu biçimde beş, altı şamdan vardı ki vaktiyle Sultan Aziz tarafından gönderildiğini söylerlerdi. Sabahleyin

kuyumcuyu karakola çağırttım. Herif eşyasını bulduğu için çok sevindi. Şamdan hakkında izahat istedim. 'Bunlar beş tane idi. Antikacı Alber Efendi'den aldım. Dört tanesini eritip gümüş tepsi yaptım. Bunu da eritecektim,' dedi. Kuyumcuyu savdıktan sonra polis müdüriyetine gittim. Kelâmi Baba yangını hakkındaki zaptın suretini arayıp buldum. Bu zapta nazaran enkaz arasında yapılan taharriyatta belli başlı bir şeye tesadüf edilmemişti. Halbuki bu şamdanların ve buna benzer madeni eşyanın hiç olmazsa külçe halinde bulunması lâzım gelirdi. Bilmem neden bu cihet kimsenin nazar-ı dikkatini celbetmemiş? Antikacı tarafından kuyumcuya satılan şamdanların Kelâmi Baba türbesindeki şamdanlar olduğu bence muhakkak. Bunlar Alber Efendi'nin eline nasıl geçti? Herhalde yangın gecesi türbeden çalınmış olacak. Bunda da iki cihet var. Hırsızlık yangından evvel mi oldu, yoksa sonra mı? Yangından sonra ihtimali bence zayıftır. Çünkü türbe tutuşur tutuşmaz, zabıta, mahalli vakaya yetişmiş, binayı sıkı bir kordon altına alarak çapulcuların işlemesine vakit bırakmamıştır. Şamdanların yangından evvel çalındığını kabul edersek, hırsızların daha kıymetli olan başka eşyayı da çalmış ve sırf bu hırsızlığı gizlemek için türbeyi ateşe vermiş olmaları ihtimali akla gelmez mi? Çok mükemmel bir iz üzerindeyiz, Şahin Efendiciğim.

Şahin Efendi'nin renksiz yüzü dalga dalga kızarıyor, heyecanından gözkapakları titriyordu:

— Şamdan elinde mi? O şamdanlardan olduğu muhakkak mı? diye sordu.

— Muhakkak, Şahin Efendi. Hafızama itimat edemedim. Şeyh Raşit Efendi'ye gösterdim. Üstündeki ayeti ve damgayı uzun uzadıya tetkik etti. 'Kelâmi Baba'daki şamdandır,' dedi.

Gelelim Antikacı Alber Efendi'ye... Bu adam, esasen pek sağlam ayakkabı değildir. Bugün öğleden sonra onun hakkında

gizliden gizliye bazı tahkikat yaptım. Bir ay evvel İstanbul'a gitmiş. On gün evvel dönmüş... Son zamanlarda sık sık görüştüğü kimseleri tespit ettim. Mesele çok nazik olduğu için kendi başıma bir teşebbüste bulunmaya cesaret edemedim, Şahin Efendiciğim...

Emir Dede başmuallimi onu tasdik etti:

— İyi ettiniz... Bu gece arkadaşlarla bir araya toplanalım da şu işi etraflıca bir görüşelim.

O gece Şahin Efendi, Deli Necip'le Komiser Kâzım Efendi'yi alarak Avukat İhsan'ın evine gitti, sabaha yakın bir zamana kadar konuştular. Avukat, müddeiumumiye ve mutasarrıfa bir mektup yazarak vak'ayı bildirdi.

Tahkikatın uzun süreceğini ve birçok engellerle karşılaşacağını zannediyorlardı. Fakat bir haftadan az bir zaman içinde hakikat bütün teferruatıyla meydana çıktı.

Antikacı Alber Efendi, Türkiye cami, medrese, kütüphane ve türbelerdeki bazı kıymetli asarıatikayı çaldırarak Avrupa'ya satan bir grup namına, ihtiyar türbedarın büyük oğlu ile anlaşmıştı. Türbedarın oğlu, Muallim Nihat Efendi'yi yangın akşamı mezarlık yolunda gördüğünü söyleyen mütekait memurla Kelâmi Baba'nın sandukası üstündeki kıymetli örtüyü, murassa Kur'anları, sedefli antika rahleleri ve daha başka kıymetli eşyayı toplatıp antikacıya teslim ettikten sonra türbeyi yakmıştı.

Alber Efendi, çalınan eşyanın yükte hafif kısmını kendisi İstanbul'a götürmüş, fakat esasen fazla bir ehemmiyeti olmayan gümüş şamdanları nakle cesaret edemeyerek Sarıova'da erittirmek istemişti.

*

Muallim Nihat Efendi kurtuldu. Karısını boşadı, çocuklara bakması şartıyla ona aylığının bir kısmını terk etti ve başka bir memlekette muallimlik alarak Sarıova'dan çıktı.

Şahin Efendi ile arkadaşları onun bir gece, başında boynuzlu kırmızı külah ile tahkir edilerek, yüzüne tükürülerek geçirildiği sokaklardan bir kere daha geçirdiler, kasaba haricinde çeşme başına kadar selametlediler. Kafileye idadi mektebinden birçok çocuk karışmıştı. Onlar, hocalarının elini öperek helâllik dilediler. Nihat Efendi, "Hay yumurcaklar hay," diye gülmeye başladı. Fakat gülerken birdenbire gözlerinden yaşlar boşandı.

Nihat Efendi'nin zaferi Şahin Efendi ve müttefikleri için de bir zafer demekti. Son rezalet, softa partilerini hayli sarsmıştı.

Şahin Efendi aleyhindeki dedikodu durdu. Bu, şüphesiz muvakkattı. Bir zaman sonra başka bir vesile ile tekrar başlayacaktı. Fakat ondan evvel umumi harp başladı. Softalar kendi dertlerine düştüler.

Yeşil Ordu gönüllüleri askere gitmemek için ağın içindeki balıklar gibi haftalarca çırpınıp durdular. Pek azı kendini kurtarabildi. Geri kalanı, sırtlarında beş günlük yiyecekleri Kafkas, Çanakkale yollarını tuttular.

Müderris Zühtü Efendi ile Kâtib-i Mesul Cabir Bey'in de el ele tutuşup ateşli hitabeler vererek bekledikleri büyük gün gelmişti. Biri; ana rahminden kılıçlarla çıkarılarak şişe dizilen saçları bitmemiş Balkan sübyanlarının intikamının alındığını, öteki; halifenin bir işareti üzerine bütün âlem-i İslâm'ın ayaklanarak Avrupa'da salibi kahr ve tedbir ettiğini görecekti. Bu mücahitler yine o ateşli hitabeler esnasında –ordunun ilk safında el ele yürüyeceklerine dair– verdikleri vaade sadık kaldılar. Cabir Bey, tepeden tırnağa kadar silahlanarak canlı bir arama şeklini aldı. Zühtü Efendi, şalvarının uçkur yerine bir fişeklik bağladı. Sarıova gönüllülerinin başında dualar, nutuklar, İlâhilerle

yola çıktılar. Bir buçuk ay sonra Zühtü Efendi'nin hastalanarak Sarıova'ya döndüğü ve memleket hastanesinde basur memesinden ameliyat olduğu işitildi. Cabir Bey de onu takipte gecikmedi. İlk hız geçtikten sonra kâtibi mesul, cephe arkasında daha âli vazifeleri olduğunu hatırlamıştı. Hain muhaliflerin meydanı boş bularak bir fesat çevirmelerine mani olmak, kasabanın iaşesine nezaret etmek, yiyecek, içecek, girecek, çıkacak, kalacak için vesika teşkilâtı yapmak lâzımdı.

*

Şahin Efendi'ye gelince o, muharebenin neticesi hakkında pek nikbin değildi. Ancak, milletini, ordusunu tanıyordu. Tarih kaç defa bu ordunun talihsizlikler, aksi tesadüfler, dahili hıyanetler ve idaresizlikler sebebiyle bozulup dağıldığını görmüştü. Fakat onda öyle anlaşılmaz bir hassa vardı ki en büyük bozgunlardan sonra –göz yumup açacak kadar bir zaman içinde– tekrar toplanıyor, eskisinden daha kuvvetli oluyordu. Fakat onun Emir Dede'de bütün felâketlerin başı olan cahilliğe ve Yeşil Gece'ye karşı yapmaya çalıştığı zayıf istihkâm bir kere yıkılırsa bir daha yerine gelmezdi.

Şahin Efendi'nin harp esnasındaki vaziyeti eskisinden farklıydı. Herkes kendi derdine düştüğü için dedikodu azalmıştı. Sonra, günden güne büyüyen harici tehlike karşısında en azılı düşmanlarda bile birbirine karşı muhabbete benzer bir şey, bir sokulma hissi uyanıyordu. Nihayet, softaların azgın arılar gibi mütemadiyen vızıldayıp uğuldayarak etrafında döndüğü, içine girip çıktığı medreselerin bir kısmı kapanmış, metruk kovanlara benzemişti. Kapanmayan bir ikisinde de askere yaramamış üç, beş kırık, zebun softanın sessiz sedasız dolaştığı görülüyordu. Kasabadaki kuvvetlerde hemen hemen bir tevazün hâsıl ol-

muştu. Şahin Efendi, artık Sarıova'nın hatırı sayılan belli başlı şahsiyetlerindendi. Eyüp Hoca onunla oyuncak gibi oynayamazdı.

Kendisini bir dereceye kadar tecavüzden masun gören Emir Dede başmuallimi bir kat daha tatlılaştı. Bin zahmetle yaptırıp meydana çıkardığı yeni binasının kapısını harice kapadı. Beş seneden fazla bir zaman mektebiyle ve yalnız çocuklarıyla meşgul oldu.

## İKİNCİ KISIM

-I-

BİR MAYIS sabahı Sarıova, uzak top sesleriyle uyandı. Yunan geliyor, ovanın nihayetindeki dağ boğazında son bir ümitsiz çarpışma oluyordu.

İzmir'in işgali gerçi ahaliyi telâşa düşürmüştü. Fakat Yunan askerinin bu kadar süratle Anadolu içlerine yayılacağı kimsenin aklına gelmemişti.

Sarıova bir mahşer, bir ana-baba günü halini aldı; sokaklar baştan başa kadın, çocuk vaveylalarıyla doldu.

Başlarına peşkirler, hamam havluları atmış çarşafsız kadınlar, yataklarından yeni kalkmış çıplak ayaklı çocuklar; evlerinden dışarı uğruyordu.

Ahalinin bir kısmı akın halinde hükümet caddesine koşuyor, bir kısmı ise düşman şimdiden yalın kılıçla kasaba sokaklarını taramaya başlamış gibi, ocağını söndürmeye, kapısını kapamaya lüzum görmeden dağlara kaçmak için mezarlık caddesine dökülüyordu.

Hükümet konağında birkaç hademeyle, şaşırmış üç beş memurdan başka kimse yoktu. Buna mukabil postanenin etrafı kum gibi kalabalıktı. Bütün ahali birbirine bakarak oraya koşuyordu.

Mutasarrıf Müfit Bey ile belediye reisi telgraf başındaydı.

(Müfit Bey, hâlâ Sarıova'da mutasarrıftı. Fırka inkılâbına rağmen o, yine memuriyetinde tutunmaya muvaffak olmuştu.)

Şişmanlığı bir hastalık derecesini bulmuş olan Müfit Bey, akşamdan beri telgraf başında mütemadiyen sigara ve ayran içiyor, ter döküyordu. İki vazifesi vardı: Birincisi öğrendiklerini merciine arz ederek gelecek talimat mucibince tedbirler ittihaz etmek, ikincisi de "tahdiş-i izhanı" mucip olmamak için tehlikeyi mümkün olduğu kadar ahaliden saklamak.

Müfit Bey, iki günden beri aldığı haberleri saklamak suretiyle ikinci vazifesini muvaffakiyetle başarmıştı. Fakat birinciyi yapmasına imkân yoktu. Çünkü vilayet merkezi düşman eline geçmişti. Ne yapmak lâzım geldiğini anlamak için kiminle muhabere edecekti? Hatta telgraf hatlarından bir kısmı da kesilmişti. Fakat buna rağmen telefon başından, vazife başından ayrılmıyordu.

Büyük memurlar ve eşraftan bir kısmı bin zahmetle kalabalığı yararak telgrafhaneye girdiler. İçeride gürültülü bir müzakere başladı. Bununla beraber ahali, telgrafhane içtimaından ehemmiyetli bir netice beklemiyor, herkes kendi başının çaresine bakıyordu.

Jandarma, tutuşmuş bir evden kaçar gibi el elde, baş başta dağ yoluna dökülen ahaliyi geri çevirmişti. Mahallelerde hummalı bir muhaceret hazırlığı görülüyordu.

Hal ve vakti yerinde olanlar atlara, eşeklere denkler, kilimler, yiyecek sepetleri yüklüyorlar, daha fakirler sırtlarında bohçalar, heybeler, henüz yürüyemeyen çocuklarla yola düşüyorlardı.

Kadınlar, kapılarını kilitledikten sonra dönüp dönüp pencerelere bakarak ağlaşıyorlar; bir kısmı evlerini Allah'a, Peygamber'e, evliyalara, bir kısmı kasabada kalan komşulara emanet ediyorlardı.

Kalanların çoğu hastalar, yahut yola çıkarılamayacak kadar ağır hastaları olanlar, ihtiyarlar, "Ölüm nerede olsa ölümdür!" diyen bezgin fakirlerdi.

Muhacir kafilesi hafif hafif yağan bir yağmur altında mezarlık yolunu tuttu. Yamaçtaki bağlar arasında gittikçe daralan ve dikleşen dağ yolunu tırmanmaya başladı.

Dağın şimal-i şarkisinde, beş altı saatlik bir mesafede "Alaçam" isminde bir köy vardı.

Sarıovalılar, ilk önce bu köyde barınmayı ümit ediyorlardı. Fakat yol çok zorlu idi. Bu gidişle geceye kadar köyü tutacakları şüpheliydi.

Evvela bir asker taburu gibi toplu bir halde giden kafile, yavaş yavaş seyrekleşmeye, uzamaya başladı. Bir ucunda eşraf aileleri ve eşyasını taşıyan yük arabaları küçüle küçüle siyah benekler halini aldığı halde öbür ucu elan bağlar arasında sürünüyordu. Çocuklu aileler, ihtiyarlar yolun daha başında takatten kesilmişlerdi. Bir kısmı kan ter içinde, soluya soluya yokuşu çıkıyorlar, bir kısmı şimdiden ağaçlar altında, yol kenarındaki çalılar, taş yığınları üstünde mola veriyorlardı.

Sonra, yol meşakkat ve sefaletlerine tahammül edemeyeceklerini anlayan bir kısmının da geri döndüğü görülüyordu.

Şahin Efendi, omzunda heybesi, ayağında tozlukları ile kafileye karışmıştı.

Kasabanın istilâsı, mektebinin kapanması üzerine burada yapacak iş kalmadığını düşünmüş, bir iki kitap ile bir kat çamaşır alarak Sarıova'yı terk etmişti. Bu yolculuk onu korkutmuyordu.

Böyle hedefi, sonu bilinmeyen gurbet maceralarına cer hocalığı zamanından kalma bir alışkanlığı vardı. Hatta, kafileden biraz açıkça dalgın dalgın yürürken, senelerden sonra yine hayata dönmüş gibi bir şey hissediyordu. Yoldan bir araba geçiyordu. Başını çevirdi. Mutasarrıf Müfit Bey'le Müderris Zühtü Efendi'yi ve idadi müdürünü gördü. Selâmlaştılar.

Zühtü Efendi, eliyle kendilerini ve arabayı gösterdi, avucunu açarak, boynunu bükerek bir teessüf işareti yaptı.

Şahin Efendi, onun: "Seni de almak isterdik amma çok şişmansın. Araba, bizi zor alıyor," demek istediğini anladı, teşekkür etti.

Bu arada, onda bir merak uyandı. Acaba geride, kasabada ne olup bitiyordu? Haydi idadi müdürü de kendisi gibi kasabadaki vazifesini bitmiş görerek yola çıkmış olsun. Haydi memleketin belli başlı ulemasından bu tehlike zamanında sürüsünün başında bulunması lâzım bir çoban vaziyetinde olmasına rağmen Zühtü Efendi de bir dereceye kadar mazur görülsün, fakat mutasarrıf nasıl vazifesini bırakıp kaçabilirdi?

Şahin Efendi, mutlaka bir havadis almak ihtiyacıyla durdu, geriden gelenleri bekledi.

Üç beş dakika sonra üstüne yatak bağından bir tente gerilmiş, içi kadın ve çocuk dolu bir bağ arabasının arkasında iki atlı gördü. Bunlardan biri sabık fırka Kâtib-i Mesulü Cabir Bey'di.

Mütarekede hükümet değişince, Cabir Bey de politika hayatından çekilmiş, harp esnasında büyüye büyüye geniş bir çiftlik halini alan topraklarında bağcılık yapmaya başlamıştı.

Üzerinden kâtib-i mesullük ile beraber o eski azamet ve ceberutu da atmış, nazik, halim, mütevazı bir adam olmuştu. Ara sıra işleri için kasabaya indikçe eskiden selâmını almaya lüzum görmediği kimselerle kardeş gibi konuşuyor, artık siyasetle meşgul olmadığını, Allah ne verdiyse yiyerek yeni hükümetin muvaffakiyetine dua ettiğini herkese ayrı ayrı tekrar ediyordu.

Fakat bu son vak'a, ondaki fırkacılık gayretini yeniden uyandırmıştı. Şahin Efendi'yi görünce atını durdurdu: "Beğendin mi namussuz hükümetin yaptığını," dedi. "Utanmadan kabahati bize yüklerlerdi. Biz çekildik işbaşından... Gördün

memleketi ne hale getirdiler... Soktular düşmanı Anadolu içine, ta cangâhımıza kadar. Allah gösterdi bize bir ikinci defa muhacirlik felâketini... Bıraktık yerimizi, yurdumuzu ikinci defa... Düştük böyle hâip ve hasır yollara... Görüyor musun o alçak mutasarrıfı, kaçar böyle tabanı yanık it gibi, hâşâ sözüm ona."

Cabir Bey, eliyle mutasarrıfın arabasını gösteriyor, sonra "Alacağın olsun... Bunu senin yanına bırakmayız," demek ister gibi yumruğunu sallıyordu.

Eski kâtib-i mesul, Şahin Efendi'ye birçok havadisler verdi: Belediye reisiyle mutasarrıf arasında kavga çıkmış... Müfit Bey, işgal edilen yerlerde valinin vesair memurların başlarına gelenlerden korkarak kaçmaya karar vermiş... Belediye reisi güya kasabayı tahripten, ahaliyi katliamdan kurtarmak için çiçek demetleri yaptırmış, yanında ayan ve eşraftan mürekkep bir heyetle düşmanı istikbale çıkacakmış...

Şahin Efendi, Cabir Bey'den sabahleyin kasabadaki kargaşalık esnasında kaybettiği yakın arkadaşlarına dair de tafsilatı aldı.

Kendi halinde, sessiz sedasız bir adam olan Muallim Rasim'e bir delilik gelmiş. Postane etrafında toplanan kalabalığa nutuk vermeye: "Bu saatte bizim için yapılacak bir tek iş vardır. Silâhı olanımız silâhıyla, olmayanımız sopayla, taşla düşmana karşı gitmek!" diye bağırmaya başlamış. Cabir Bey gözlerini açarak:

— Düşün be biraderim... Ben, bu memleketi ondan yüz kat fazla severim, diyordu, ümit olsa hepimiz kanımızı dökelim ve lâkin yazıktır, vatan evlâtlarının göz göre göre kendilerini ateşte yakması... Topal ayağına bakmaz da başından büyük haltlar yer bu senin arkadaş... Hiç karşı durulur mu sopayla, taşla teçhizatlı mükemmel bir orduya, İngiltere vermiştir Yunan'a milyonlarca lira, yüz binlerce tüfek, binlerce top, hesapsız cephane...

Şahin Efendi, gözleri kararmış, bütün vücudu titreyerek:

— Sonra, diyordu, sonra...

Öteki devam etti:

— Aklı başında kimseler tabiatıyla kulak asmadı bu mantıksız sözlere... Ve lâkin beş, on baldırı çıplak heyecana kapıldı. Başladılar 'Silâh isteriz!' diye bağırmaya, gürültü yapmaya. Bu defa serkomiser Kâzım Efendi de olmasın mı onlarla beraber. Herif alır yanına maiyetindeki delikanlı polislerden beş-altısını karakolları dolaşır... Polise, jandarmaya ait ne kadar silâh bulursa dağıtır ahaliye... Bunlara sekiz-on da reji kolcusu iltihak eder... Sözüm ona yaparlar alelacele bir çete... Kasabadan çıkarlar... Bu Rasim'i aklı başında bir adam sanırdım. Kendini de, günahsız birtakım zavallıları da yaktı kara kara...

Cabir Bey bunları söyledikten sonra Şahin Efendi'nin kendini ayıplamasından korktu:

— Ama ben boş mu duracağım? dedi. Ben de yapacağım bir şeyler... Lâkin daha evvel şu çoluğu çocuğu bir selâmet yere göndereyim... Görüşürüz yine inşallah...

Eski kâtib-i mesul, yavaş yavaş uzaklaşan dokuma tenteli arabaya yetişmek için atını mahmuzladı. Şahin Efendi, artık ileriye gidemiyordu, yol kenarında heybesinin üstüne oturdu, başını ellerinin arasına alıp düşünmeye başladı:

Vah biçare Rasim vah... Vaktiyle yine böyle birdenbire verilmiş bir karar onu gönüllü olarak Balkan muharebesine göndermiş, ayaklarından birinin sakat kalmasına sebep olmuştu. Bu defa hiç geri gelmeyecekti. Zavallının böyle zaman zaman tutarağı tutardı. Cihan Harbi esnasında da iptidai muallimliği ve sakatlık gibi iki sebepten dolayı askere istenmediği halde birkaç defa "Gönüllü gideceğim, duramıyorum," diye tutturmuştu. Şahin Efendi, mektepteki vazifesinin de hudutlaki vazifesi

kadar ehemmiyetli olduğunu ona her defasında ayrı delillerle göstermiş, fikrinden döndürtünceye kadar akla karayı seçmişti.

Bu sabah beraber olsalardı acaba yine onu teskin edebilir miydi? Zannetmiyordu. Rasim'de garip bir hassa vardı. Sulh vaktinde bir kısım vatandaşlarına karşı giriştiği fikir mücadelelerinde daima tatlılıkla ikna, sükûn ve uzlaşma taraftarıydı. Fakat yabancı deyince –bu yabancı dindaş da olsa– bütün şeytanları başına üşüşüyor, etrafı kıpkızıl görmeye başlıyordu.

Evet, bugün tesadüfen beraber de bulunsalardı bu netice hâsıl olmayacak mıydı?

Bununla beraber Şahin Efendi'nin bu kadar temiz bir ateşle yanan bir insanı yolundan çevirmek için bir şey söylemeye zaten dili varacak mıydı? Bu da ayrı bir meseleydi.

O, başı elleri içinde dalgın ve mahzun düşünürken muhacir kafilesi akın akın yoldan geçmekte devam ediyordu. Omuzlarındaki ağır yükün altından dingin yük hayvanları gibi soluyan erkekler, Yörükler gibi çocuklarını sırtlarına bağlamış kadınlar, küçük el arabaları içinde eşya taşıyan çocuklar...

Dokuz, on yaşlarında biri kız, biri erkek iki kardeş gördü ki tek tekerlekli minimini arabalarından birinde bir battaniyeye sarınmış hasta ve zayıf bir kadın taşıyorlardı. Kız, çok yorulmuştu. Ara sıra durup acıyan bileklerini ovuşturmaya başladıkça erkek kızıyor, yaşlı insanlara mahsus sözlerle ona gayret vermeye uğraşıyordu.

Şahin Efendi'nin kendi talebelerinden on üç yaşlarında bir çocuk, üçer yaşındaki ikiz kardeşlerini bir heybenin iki gözüne koymuş, omzuna almıştı. Küçükler, ağabeylerinin omzu üstünde, el ele, yüz yüze oynaşıyorlardı.

Mütemadiyen ağlayan bir kadının elinde bir çocuk, ikide birde arkasına dönüyor, "Babam... Babam!" diye bağırıyordu.

Yine bir çocuk, sesi kısılmış, yüzü gözü toprak, çamur içinde, kendi kendine konuşuyor, "Ağabey... Ağabey..." diye kaybolan kardeşini arıyordu.

Bu, can cana, baş başa, bin zahmetle yürüyen kafileyi ara sıra zorlu atların çektiği binek ve yük arabaları yarıp geçiyordu.

Şahin Efendi, bunların içinde meşhur Hacı Emin'i, damadı Ubeyt Bey'le beraber Kadin Şeyhi'ni ve Sarıova eşraf ve zenginlerinden birçoğunu tanıdı.

Bir türlü heybesini omuzlamaya, tekrar yola düşmeye kuvvet bulamıyordu.

Sabahleyin sele kapılan bir tahta parçası gibi kalabalığın arasına katılmış, "Mektebim kapandı. Artık Sarıova'da işim kalmadı," diye yola düşmüştü. Fakat şimdi ona bir şüphe musallat olmuştu. Acaba kasabadaki vazifesi hakikaten bitmiş miydi?

Bu memlekette büyük mevkiler ve büyük servetler kazanmış belli başlı insanlar, can kaygısına düşmüş kaçıyorlar, arkadakileri düşünmüyorlardı. Halbuki hastalık, ihtiyarlık, yoksulluk gibi sebeplerle geride kalan biçareler her zamandan ziyade şimdi aklı başında hamilere muhtaç değil miydiler? Bir ihtiyatsızlık, lüzumsuz bir heyecan ve telâş, kasabayı bir katliama uğratabilirdi. Hangi memleketlerde ne nevi sefaletler içinde ne kadar zaman devam edeceği belli olmayan bu yolculuğun daha başında soluyarak yol kenarına dökülenlerin, sırtlarında yükleri ve çocuklarıyla geriye dönenlerin sayısı arttıkça artıyordu.

Şahin Efendi, biraz evvel "Ağabey... Ağabey..." diye ağlayarak yokuşu çıkan küçük çocuğun yine ağlayarak geri döndüğünü gördü. Kardeşini bulmaktan ümidini kesmiş olmalıydı ki, artık "Ağabey" diye bağırmıyordu.

Yine o dönenler arasında kendi mektebinin en küçük, en fakir talebelerinden birini gördü. Ayağını sıkan kunduraların-

dan birini çıkarıp eline almıştı. Yorgundu, fakat yüzünde sevince benzer bir şey vardı. Kasabada acele bir iş varmış gibi âdeta koşuyordu.

Şahin Efendi, onu yanına çağırdı; neden geri döndüğünü sordu. Çocuk, hiç çekinmeden cevap verdi:

— Biz dört kardeşiz... Babamla annem bizi gönderiyorlar... Büyükannemi evde yalnız bıraktılar. O biçare yatalaktır. Ayakları tutmaz. Ben, kardeşlerimin en büyüğüyüm... 'Beni olsun bırakın, ona bakayım...' diye o kadar ağladım, dinlemediler... Ben de onlardan kaçtım... Geri gidiyorum.

Şahin Efendi:

— Babanla annen seni merak edip üzülmezler mi? diye sordu.

Çocuk, omuzlarını silkti:

— Ne yapayım?.. Yazık değil mi benim ihtiyar nineme? Ben ona bakarım, ne yapar yapar bir lokma ekmek bulurum... Beni görünce sevinecek fakir hatuncuk.

Yere oturmuş, kundurasız ayağına batan dikenleri çıkararak gülüyor, seviniyordu. Alil bir ihtiyar ninenin elini tutmak, onu sevindirmek ümidi ona düşman korkusunu ve anasının, babasının, kardeşlerinin ayrılığı acısını, tamamıyla unutturuyordu.

Şahin Efendi gözlerini kapadı, bu fedakâr çocuğu hayalinde gayriihtiyari arkadaşı Rasim'le karşılaştırdı. Kendini onların yanında küçük ve hakir gördü, nefsinden utandı. Sarıova'da yapılacak işleri olduğundan hâlâ mı tereddüt ediyordu? Saçlı, sakallı adam, talebem dediği, adam etmek vazifesini üstüne aldığı bu parmak kadar çocuktan mı ders alıyordu?

Şahin Efendi gözlerini açtığı zaman, zihnindeki şüpheler gitmiş, yüzü hiçbir şeyin, hatta kendi kendisinin bile artık de-

ğiştiremeyeceği büyük kararlarını verdiği zamanlara mahsus tatlı sükûnetini almıştı.

Ağır ağır yerinden kalktı, heybesini tekrar omuzladı, çocuğu elinden tutarak Sarıova'ya inen kafileye karıştı.

Vaktiyle, "Ben kendimi Sarıova'ya nezrettim... Ya gazi, ya şehit," diye verdiği söze sonuna kadar sadık kalacaktı. Kısmette ne varsa kaşığında o çıkardı.

-II-

YUNAN ORDUSU o gece Sarıova kapılarına kadar geldi. Fakat içeri girmedi, sabahı bekledi.

Zaten bütün gecelerini büyük bir mezarlık hüzün ve karanlığı içinde geçiren bu eski Müslüman kasabası bir kat daha korkunç ve zifiri karanlıktı. Fenerciler, belki kaçtıkları, belki de korktukları için sokak fenerlerini yakmamışlardı. Hatta türbeler bile simsiyahtı.

Gerek Müslüman ve gerek Hıristiyan ahali, evlerde ışık yakmaya korkuyordu. Sarıova, bu gece hükümetsizdi. Kim ne istese yapabilirdi.

Karanlık basarken mektebe giren Şahin Efendi, biraz ekmek, peynir yedikten sonra sırtındaki elbise ile yatağına uzanmıştı. Zihninde muntazam bir şey düşünmeye kudret kalmamıştı. Sade gözlerinin önünde uzun bir rüya geçiyordu. Sarıova'dan Alaçam'a giden yol, karanlık içinde inleyip ağlayan bir mahşer gibi görünüyordu.

Şahin Efendi, zihnini kaçanlardan alamıyor, bu karanlık, sessiz gecenin beklediği meçhul sabahı bir türlü düşünemiyordu.

Bir aralık uyku ile uyanıklık arasında bir garip dalgınlığa düştü. Kalabalık, gözünün önünden gitmişti. Şimdi yalnız "Ağabey, ağabey" diye ağlayan çocuğun uzun bir yolda kendi kendine koştuğunu görüyor, sesini işitiyordu.

Fakat bunun bir düşünce mi, yoksa bir rüya mı olduğunu bir türlü tefrik edemedi. Ne kadar zaman devam ettiğini bir türlü anlayamadığı bu dalgınlıktan, uzak silâh sesleriyle uyandı. Pencereye koştu. Henüz geceydi. Ovada mutlaka bir vak'a vardı. Silâh sesleri gittikçe çoğalıyor, geniş bir sahaya yayılıyor, buna ara sıra top gürültüleri de karışıyordu.

Yeni mektep yüksekçe bir yerdeydi. Şahin Efendi, üst kattaki odasından ovayı gayet iyi görürdü. Bağlar arasındaki küçük tepelerde karanlığın içinde yer yer şimşekler parlayıp sönüyor, havadan kandil kandil tenvir tabancası ateşleri iniyordu. Bağların arasındaki küçük tepeler uzakta şenlik yapan bir şehre benziyordu.

Şahin Efendi, pencerenin önünde kendi kendine çırpınıp dövünüyor, "Rasim ölüyor... Kâzım ölüyor... Ah kardeşlerim, ah evlâtlarım!" diye hıçkırıyordu.

Bu çarpışma, bir saat kadar devam ettikten sonra durdu. Ovaya geniş bir mezar karanlığı ve sükûtu çöktü.

Şahin Efendi bir mum yaktı. Rasim'in yatağı sabahleyin bıraktığı halde darmadağınık duruyor, pencereden giren rüzgâr, dün gece uyumadan evvel okuduğu kitabın açık sayfalarını çeviriyordu.

O, şimdi delik deşik olmuş vücuduyla kim bilir nerede yatıyordu? Şahin Efendi'nin içinde Rasim'in mutlaka öldüğüne dair bir kanaat vardı.

*

Uzakta silâh sesleri kesilmişti. Fakat Şahin Efendi'ye daha yakınlarda birtakım gürültüler, bağırma sesleri işitiyor gibi geldi. Artık kulaklarına inanamıyordu. Duyduklarının bir vehim olmadığına inanmak için tekrar pencereye gitti.

Kasabanın alt başındaki Hıristiyan mahallesi tarafında garip aydınlıklar gördü. Biraz sonra mektepten üç, dört yüz metre uzaktaki bir sokaktaki ayak gürültülerini işitti. Ne oluyordu? Ovadaki çarpışma acaba kasabaya mı sirayet etmişti? Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında bir vak'a mı çıkmak üzereydi? Böyle bir şey olursa felâketti. Yunanlılar, Sarıova'da taş üstüne taş bırakmazlar, kasabada kalan Müslümanları baştan başa kılıçtan geçirirlerdi. Sesler bir türlü kesilmiyor, ışıkların oradan oraya dolaştığı görülüyordu. Hatta bir iki el revolver de atıldı.

Şahin Efendi'nin merakı büyüdükçe büyüdü, dayanılmaz bir hal aldı. Fesini aradı, bulamadı, kapının arkasında gözüne ilişen kalın bir baston yakalayarak başı açık sokağa çıktı. Uzaklara gitmek niyetinde değildi. Civarda birisine tesadüf ederek havadis almayı ümit ediyordu. Fakat bir kör gibi bastonuyla yoklaya yoklaya yürüdüğü karanlık sokaklarda tek bir insan bulamadı. Yolu bir hayli gittikten sonra dik bir yokuş başına geldi. Aşağıda Rahmetullah Paşa Camisi civarında bir aydınlık görünüyordu. Şahin Efendi, biraz evvel mektepte semtini tayin edemediği gürültünün o taraftan geldiğini anladı. Bozuk kaldırımlarda yuvarlanmamak için bin ihtiyatla ağır ağır bu yokuşu indi.

Caminin avlusunda ve önündeki üç beş dükkândan ibaret küçük çarşıda bir kalabalık kaynaşıyordu.

Sokağın karanlığını yalnız, bazı kimselerin elindeki muşamba fenerler aydınlatıyordu. Grup grup toplanmış birtakım insanların kavga eder gibi bağrıştıkları, ellerindeki sopaları, kazmaları salladıkları görülüyordu.

Şahin Efendi, bu gruplardan birine yanaştı, vak'ayı sordu. Bir saat evvel Rumlar, Yenimahalle'de Müslüman bir sütçü ile oğlunu öldürmüşler; araya girmek isteyen bir bekçiyi de sopa ile başından yaralamışlar... Adamcağız nasılsa ellerinden kurtulmuş, kanı aka aka buralara kadar gelmiş... Kapıları çalarak Rumların silahlanmakta olduklarını, sabaha doğru Müslüman mahallelerine hücum edeceklerini haber vermiş... Ahaliden bir kısmı mezarlık tarafındaki yukarı mahallelere kaçmaya başlamış, bir kısmı sopa, balta, eline ne geçerse yakalayıp buraya koşmuş. Şimdi ne yapacaklarını kararlaştıramayarak böyle birbirlerine giriyorlarmış.

Şahin Efendi bu izahatı aldıktan sonra grupların arasında dolaşmaya başladı. Hâkim olan his, korku ve şaşkınlıktı. Ekseriyet bir arada bulunmak, Rumlar evlerini yakmaya, çoluk çocuklarını öldürmeye gelirlerse burada karşılamak fikrindeydi. Fakat kalabalığın içinde sekiz, on coşkun vardı ki, "Biz daha evvel Yenimahalle'ye hücum edelim. Toplanmalarına vakit bırakmayalım. Müslüman katillerinin ettiklerini yanlarına bırakmayalım," diye bağrışıyorlardı.

Şahin Efendi, "Yenimahalle"deki Rumların bu gece Müslüman mahallelerine hücum fikrinde olmalarına kat'iyen ihtimal veremedi. Bir kere çok azlıktılar. Ne de olsa Müslüman ahalinin kendilerini bir kaşık suda boğacağını bilirlerdi.

Sütçü ile oğlunun katili herhalde münferit bir vak'a değildi.

Vaziyet çok tehlikeli görünüyordu. Korku ve şaşkınlık bu zavallı insanları telafi edilmez bir deliliğe sevk edebilirdi. Hele dakikalar geçtikçe taarruz taraftarı coşkunlardaki heyecanın öteki tabakalarda da sirayete başladığı anlaşılıyordu.

Caminin karşısındaki sıra dükkânlardan biri Hıristaki isminde ihtiyar bir Rum eczacınındı. Zararsız bir adamdı. Hele Müslümanlarla iş gördüğü için Türk dostu geçinirdi. Yine belki

de bu sebepten kasabadaki başka Hıristiyan dükkâncılar gibi Yenimahalle'de oturmaz, ihtiyar karısı, dul bir kızı ve on beş yaşındaki bir oğlu ile beraber eczanenin üstündeki evde yaşardı.

Kavga devam ederken eczanenin kapalı kepenklerinden birine bir taş indi. Arkasından bir ikinci taş, evin bir camını kırdı. İçeride bir vaveyla koptu, perdelerin arkasında yanan hafif bir ışık söndü.

Kalabalığın içinde yırtıcı bir ses, "Kahrolsun düşmanlarımız!" diye haykırdı.

Felâket başlıyordu. Şimdi camlar, çerçeveler inecek, feryatlar kopacak, şaşkınlık ve heyecanın son mertebesine gelen bu kalabalığı zapt etmek mümkün olamayacaktı.

Şahin Efendi, bir an içinde halkın, önüne geçilmez bir dalga gibi Yenimahalle'ye doğru aktığını tasavvur etti. Aklı başından gitti. Durulacak zaman değildi.

Yanında duran bildik bir softanın kavuğu ile fenerini yakaladı, caminin önündeki musalla taşına çıkarak; "Ya eyyühennas!" diye bağırmaya başladı.

Kalabalığın içinde bir dalgalanma oldu. Bütün başlar elinde sallanan bir fenerle musalla taşının üstünde bağıran sarıklıya döndü. Halk, gayriihtiyari ona yaklaşıyor, taşın etrafında birbirini ezerek sıkışıyor, onun söylediklerini duyabilmek için sükût ediyordu.

Şahin Efendi, söze başladığı zaman ne söyleyeceğini bilmiyor, sade bu taşmak istidadını gösteren seli mutlaka zapt etmek lâzım geldiğini düşünüyordu.

İlk evvel kalabalıklar üzerindeki tesirini daha cer hocalığı zamanında tecrübe ettiği heybetli kof kelimelerle birbirini tutmaz sözlerle bağırmaya başladı.

Bir zaman böyle ne demek istediğini, hangi taraftan olduğunu anlatmayarak bağırdıktan sonra fikirleri yavaş yavaş nizama

girdi. Bu perişan halkın mutlaka tutunacak bir nokta bulmak, bir kuvvet etrafında toplanmak ihtiyacında olduğunu anlıyordu.

Müessir ve tatlı bir lisanla halka anlattı ki Sarıova'da Allah'tan gayri hiçbir hamileri kalmamıştı... Hükümet dağılmıştır... Sarıova'nın etrafını çeviren düşman bir iki saate kadar kasabaya girecektir.

Zenginler ve kuvvetliler kaçmış, kasabada ancak zebun ihtiyarlar, hastalar, kadınlar, çocuklar kalmıştır.

Bu gece, kasabanın Müslüman ve Hıristiyan ahalisi arasında bir çarpışma olursa yarın sabah düşman, Allah esirgesin, bu kimsesiz kadınları, ihtiyarları, hastaları, çocukları kılıçtan geçirecektir.

Kuvvet karşısında kazaya rıza göstermekten gayri yapılacak şey kalmamıştır. Müslüman ahali, Hıristiyanlarla bir vak'a çıkarmaktan katiyen tevakki etmelidir. Hele ki Rumların Müslümanlara tecavüz edeceği hakkındaki rivayet de doğru olamaz. Müslüman mahallelerine hücum edeceği söylenen Rumların bu saatte korkudan titredikleri, kol demirleriyle desteklere kapanmış kapıları ardında sabahı bekledikleri muhakkaktı.

Ufukta, daha sabahtan eser olmamasına rağmen, Şahin Efendi eliyle karşı dağları göstererek:

"Din kardeşlerim! Bizim için artık ölümden daha acı olan esaret günü başlıyor. Çoluğumuzun, çocuğumuzun, hastalarımızın, ihtiyarlarımızın selâmeti için bağırlarımıza taş basalım. Mademki kasabada kaldık, her türlü hareketten içtinap edelim. Gelenler de büsbütün vahşi canavarlar değil ya. Kendi halinde insanlara ilişmezler," dediği zaman kalabalıktaki galeyan tamamıyla sönmüş, yerini müvekkil bir hüzün ve yeise bırakmıştı.

Ahaliden bir kısmı her ihtimale karşı cami önünde nöbet beklemek istedi. Fakat ekseriyet ağlaya sızlaya evlerine dağıldılar.

Şahin Efendi, eczacının evine atılan taşların bir mesele çıkarmasından korkuyordu. Yanında bir mahalle muhtarıyla beraber dükkânın kapısını gidip çaldı. Biraz sonra pencerede ihtiyar Rumun başı göründü.

Şahin Efendi, bütün kalabalık namına tarziye verdi, kırılan camları kendi kesesinden tamir ettireceğini söyledi. Artık bir tehlike kalmadığını, esasen Müslüman ahalinin kendisinden memnun olduğunu temin etti.

Mektebe döndüğü zaman başı ateş içinde yanıyor, gözleri kararıyordu. Yukarıdaki odasına çıkmaya kuvvet bulamadı, muallim odasındaki kanepelerden birisine düşerek kendini kaybetti, sayıklamaya başladı.

-III-

VAKİT, herhalde ikindiye yakındı. Sokaklarda inanılmaz bir sükûnet ve sessizlik vardı. Düşman işgali altına giren bir kasaba böyle mi olurdu? Şahin Efendi, bir gün evvelki vak'aları hastalık ateşleri içinde görülmüş bir rüya gibi hatırlıyordu.

Pencereden sokaklara, karşıki meydana baktı, in cin yok... Kapılar, pencereler baştan başa kapalı... Memlekette yaşayan bir insan kalmamış gibi...

Vakit geçtikçe bu sükûnet ve bu fazla aydınlık Şahin Efendi'yi geceki vak'alardan daha ziyade ürkütmeye başlıyordu.

Nihayet, karşı sokaktan iki tüfekli Yunan askeriyle bir polisimizin ağır ağır geçtiğini gördü. Biraz sonra da karşı kapılardan biri açıldı, elinde bir su testisi ile abalı bir ihtiyar çıktı. Çıplak ayaklarındaki takunyaları kaldırımlarda sürükleyerek ağır ağır köşe başındaki çeşmeye gidiyordu. Bu, bir bildikti.

Şahin Efendi, hemen sokağa fırladı. İhtiyar, testisini bırakarak hayretle sordu:

— Hayrola... Sen neredeydin?

— Hiç... Mektepte.

— İki üç saat evvel seni aradılar, belki beş dakika kapıyı çaldılar, açılmadı...

— Kim?

— Bizim polislerden biri...

— Uyuyordum, işitmedim. Niçin acaba?

— Seni Namazgâh Karakolu'ndan istiyorlarmış.

Şahin Efendi, evvela biraz heyecanlanır gibi oldu. Fakat kendisini karakola çağırmaya gelen adamın, "Bizimkiler"den biri olması ona emniyet verdi.

Başmuallim, ihtiyar komşusundan kasabanın işgaline dair bazı malumat aldı. Fakat o da pek bir şey bilmiyordu. Kasabada hiçbir gürültü olmamış... Sabahleyin erkenden belediye reisi Yunan kumandanıyla görüşmeye gitmiş. Biraz sonra hükümet konağı, belediye ve polis karakolları işgal edilmiş. Çarşı, hemen baştan başa kapalıymış... Sokaklarda iki Yunan askeriyle bir Türk polisinden mürekkep devriyeler geziyormuş... Sokaklara beyannameler asılmış. Kasabanın işgal edildiği, kendi işi, gücü ve ibadetiyle meşgul olacak ve yeni hükümetin emirlerine tamamıyla itaat edecek Müslümanların canına, hürriyetine zarar gelmeyeceği ve hele ulemaya ve rüsayı ruhaniyeye hürmet edileceği temin ediliyormuş.

Fakat buna rağmen, Müslüman ahali sokağa çıkmaya cesaret edemiyormuş. Sarıklılar bir dereceye kadar daha serbest dolaşıyorlarmış.

Şahin Efendi bu tafsilâtı aldıktan sonra mektebin kapısını kilitledi. Namazgah Karakolu'nun yolunu tuttu.

İhtiyarın söylediği gibi sokaklarda hakikaten pek az kimse vardı.

Şahin Efendi, karakola inen caddeye saparken bir araba gördü ve hayretinden olduğu yerde donakaldı.

Arabada büyük rütbeli, kır bıyıklı, iriyarı bir düşman zabitinin yanında Eyüp Hoca oturuyordu. Hem de vaktiyle Sarıova büyüklerinin, kâtib-i mesulün ve mutasarrıfın yanında nasıl emin ve hâkim bir tavırla oturursa yine öyle.

Şahin Efendi, Yunanlıların politikasını derhal tahmin etti: Müslüman ahaliyi din hisleri vasıtasıyla tutmak, kendine bağlamak. Yalnız Eyüp Hoca'nın nasıl olup da bu kadar az zaman içinde Yunanlılara hulul ettiğine akıl erdiremedi. Fakat buna Müslümanlar hesabına bir kâr addettiği için memnun oldu.

Karakolda Şahin Efendi'yi hiç ummadığı bir adam, idadi mektebinin kontratçısı İstirati Efendi karşıladı. Hemen fevkalâde memnun ve mültefit bir çehre ile onu elinden tutarak kısa boylu, tıknaz, esmer bir Yunan zabitinin yanına götürdü. Rumca bir şeyler söyledi. Zabit, onu baştan aşağı süzdükten sonra gülümsedi, elini sıktı.

Şahin Efendi, bu hale bir türlü mana veremeyerek hayretle bakıyordu. İstirati Efendi, nihayet izahat verdi:

— Şahin Efendi... Dün gece Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında bir vak'a çıkıyormuş. Siz önüne geçmişsiniz. Çok iyi ettiniz... Netice fena olacaktı. Rumlarla Müslümanlar şimdiye kadar ne fenalık görmüşlerdir birbirlerinden... Kardeş gibi yaşamışlardır.

İş, güç sahibi insanlarla, Hıristiyan olsun, Müslüman olsun, birbirleriyle uğraşmak yakışık alır mı rica ederim? Ne yapalım, politika bu... Bugün böyle olur, yarın böyle... Onu demek istiyorum ki, Yunan kumandanlığına bir rapor verildi.

Onda sizin için çok büyük. Zabit efendi, size teşekkür ediyor, 'Bravo' diyor.

Bu esnada Yunan zabiti, İstirati efendi ile yine Rumca bir şeyler konuştu. Kontratçı:

— Zabit Efendi sizi sarıklı hoca biliyordu, dedi. Şimdi fesli görünce hayret etti. Akşam başınızda sarık varmış... dedi.

— Evet, sokağa başı açık çıkmıştım. Ahaliye söz söylemek lâzım gelince bir arkadaşın sarıklı fesini aldım.

— Doğru... Ahali, sarıklıyı daha çok dinliyor... Gelelim şimdi asıl meseleye...

İstirati Efendi, Şahin Efendi'yi bir iskemleye oturttu, ellerini elleri içine alıp anlattı: Yunan kumandanlığı Müslüman tebaanın fenalığını asla düşünmüyormuş... Herkes işiyle, gücüyle, ibadetiyle, ticaretiyle meşgul olabilirmiş. Fakat gerek orduya, gerek Hıristiyan ahaliye karşı küçük bir yolsuzluk olursa iş fena imiş... Halk üzerinde nüfuzu olan münevver Müslümanlar, bunu böylece anlatmalı imişler... Medeni Yunan Devleti, Müslüman tebaası çok olan bütün Avrupa devletleri gibi halka nihayetsiz bir din hürriyeti veriyormuş. Sade din meseleleri ile meşgul olacak ulema daima hürmet ve riayet görecekmiş... Şahin Efendi'ye, halk üzerinde büyük bir nüfuz ve tesiri olduğunu ve Hıristiyanlara karşı bir düşmanlık ve tecavüz hissi beslemediğini bir akşam evvel parlak bir misal ile ispat etmiş bir zat olduğu için mühim bir vazife veriliyormuş. Büyük camide ahaliye vaaz ve nasihat edecek. Yunan Devleti'nin Müslümanlar hakkında fena bir niyeti olmadığına ahaliyi inandırmak suretiyle onlarda yeni hükümete hürmet, muhabbet ve emniyet uyandırmaya çalışacakmış...

İstirati Efendi, Sarıova'nın muhtelif camilerinde aynı vazifeyi ifa edecek vaizlerin listesini uzatıverdi. Şahin Efendi, bu

listeye şöyle bir göz gezdirdi. Baş taraflarda, hiç sevmediği birtakım softaların arasında kendi ismini gördü.

Bu listede Eyüp Hoca'nın parmağı olduğu muhakkaktı. Fakat onun nasıl olup da kendi isminin bu listeye girmesine mani olamadığını bir türlü anlayamıyordu. İhtimal, akşamki vak'anın Yunanlılar üstünde bıraktığı iyi tesirden çekinmişti. Yahut da onu bu kafileye karıştırmakta daha ince bir hesabı vardı.

Şahin Efendi'nin Büyük Cami'de vaaz etmeye mezun bulunduğuna dair bir de resmi kâğıt hazırlanmıştı.

Başmuallim evvela onu almak istemedi:

— Biliyorsunuz ki ben mektep hocasıyım, diye itiraz etti.

Fakat İstirati Efendi, oldukça yüksek ve ehemmiyetli görünen bugünkü mevkiine rağmen eski lâubali ve biraz yılışkın tavrıyla onun ellerini bırakmıyor:

— Şahin Efendi... Ben, seni severim... İyi adamsın... Al bu vazifeyi diyorum sana... Hakkında hayırlı olur, diye ısrar ediyordu.

Şahin Efendi, düşünmeye başladı. Teklif edilen şey ona bir tiksinme veriyordu. Fakat masanın üstünde duran bu damgalı kâğıt ihmal edilemeyecek bir kuvvetti. Hiç değilse onun kasaba içinde serbest dolaşmasına, istediği yere girip çıkmasına yarardı. Sonra, vak'aların ne cereyan alacağı biliniyor muydu? İçinde bir kuru hasırı bulunmayan Sarıova'da kalmaktan maksadı düşman elinde kalan vatandaşlarına yardım etmek değil miydi? Elindeki bu kâğıt vasıtasıyla onlara bir faydası dokunmayacağı ne malumdu?

Şahin Efendi, bu düşüncelerden sonra kendi kendine:

— Vesikayı alırım, dedi. Zaten ben bütün mücadelelerde daima aşağıdan güreşmeyi, temiz bir maksada erişmek için kirli yollara gitmekten tiksinmemeyi meslek edinmiş bir adam değil

miydim? Kâğıdı alırım. Uzun uzadıya düşündükten sonra hazmedemezsem geri vermek yine kendi elimde.

Deli Necip acaba ne haldeydi?

Şahin Efendi, dünkü hengâme esnasında onu ne görmüştü, ne de kimseden ona dair bir haber almıştı.

Karakoldan çıkar çıkmaz ilk işi onun evine koşmak oldu. Necip'in ihtiyar bir anne ile dul bir kız kardeşinden ibaret olan ailesinin kasabadan çıkıp gitmiş olacağını tahmin ediyordu. Fakat, belki komşulardan onun için bir havadis almak mümkün olurdu.

Şahin Efendi, daha kapının tokmağına elini uzatırken yandaki küçük pencere sürüldü, Necip büyük bir sevinçle:

— Vay Doğan Bey, sen misin?! diye bağırdı.

İki arkadaş, senelerden beri birbirlerini görmemişler gibi taşlıkta sarmaş dolaş oldular. Necip, memnun olduğu zamanlarda yaptığı gibi üst üste birkaç defa Şahin Efendi'nin sakalını öptü.

— Sen burada mısın Necip?

— Tabii değil mi ya?.. Sarıova için bir kütüphane ve müze projesine çalışıyorum. Türbelerde, medreselerde, camilerde duran perakende kitaplarla âsarıatikayı bir gün mutlaka bir yere toplamak lâzım gelecek. Projem enfes bir şey azizim, enfes... Gel, bak... Hayret edeceksin.

Şahin Efendi, onu evvela şaka yapıyor zannetmişti. Fakat Necip'in küçük iş odasındaki masayı haritalar, planlar, hendese aletleriyle dolu görünce şaşırdı.

— Sen büsbütün çıldırdın Necip... Memleket elden gitmiş, sen böyle günde proje mi düşünüyorsun?

Mühendis güldü:

— Budala olma Doğan Bey, dedi. Sarıova'yı kurtarmak için benim yapacağım bir iş varsa göster... Namussuzum yapmaz-

sam... Asker değilim... Kasaba içinde ihtilâl çıkarmak ham fikir... Senin Rasim gibi mecnuncasına silâhını kavrayıp teşkilâtlı bir orduya karşı çıkmak, o da boş... İyisi mi evimde çalışırım.

— Anlaşılmaz adamsın... O halde neden kaçmadın?

Necip ciddileşti:

— Ha, bak onu söyleyeyim... Bu işgalin başka karakteri var azizim... Herif, bu kasabayı askeri ehemmiyeti, yahut da ileride sulh konferansında isteyeceği şeylere karşı bir rehin olsun diye almadı. O, doğrudan doğruya bu toprakları kendine mal etmek, buralarda yerleşip kökleşmek istiyor. Demek ki muharebe iki ordunun muharebesi değil, iki milletin muharebesi... İş böyle olunca Yunanlılar er geç bir gün buradan tası, tarağı toplayacaklar...

Son iki günün mütemadi yorgunlukları ve heyecanları sebebiyle mağlubiyet acısını daha yeni yeni duymaya başlayan Şahin Efendi, nevmidane:

— Nasıl? dedi. Ne vasıtası ile? Hangi ordu ile, hangi para ile?

Necip, onu omuzlarından tutup sarsmaya başladı:

— Sen adamakıllı sersemlemişsin be Doğan Beyciğim... Sana iki ordu, iki teşkilât değil, iki millet çarpışacak diyorum... Bunda zaman meselesi de mevzubahis değil... Bu vaziyete göre hangisi daha büyük milletse bir gün mutlaka ötekini tepeleyecek... Bana: 'Hangi vasıta ile?' diye soruyorsun... Büyük millet odur ki içinde bilinmez gizli kuvvet depoları vardır. Sıkıya geldikçe onları açıp kullanır... Benim kanaatim bu, azizim Doğan Bey...

Şahin Efendi, bu defa cevap vermedi, başını önüne eğdi.

Necip, devam etti:

— Yine bana göre bu tarz mücadelelerde iki cephe, iki nevi vazife vardır: Ya dışarıda olup istilâ edilmiş kasabayı kuvvetle,

hücumla geri almaya uğraşmak, ya içeride kalıp hengamenin devamı müddetince millet kardeşlerimizi, müesseselerimizi, dilimizi, hatta kendi varlığımızı korumaya çalışmak. Ben, işte bu hesap üzerine içeride kalmayı tercih ettim. Şimdilik sırf kendi mesleğime ait işlerle meşgul olacağım.

Şahin Efendi dalgın dalgın gülümsedi:

— Sözlerinden bir kısmı bana da mülayim gelmiyor değil Necip, dedi. Ancak senin gibi muvazenesi pek sağlam olmayan bir adamın fikriyle fiilini daima telif edebilmesinde şüphem var... Bu kasabada ne olacağımızı, neler göreceğimizi biliyor muyuz? Akla gelmeyen bir vak'a, acaba bütün bu hesaplarını altüst etmeyecek mi? Sen, taşkın bir adamsın... Heyecanlarına, ihtiraslarına hâkim olamamandan korkarım. Bak, bizim o kuzu gibi Rasim bile ne hale geldi... Ah, Necip, keşke sen de kaçanlar arasında olsaydın...

Mühendis, onun sırtını yumruklayarak gülüyordu:

— Yahu Doğan Bey... Sen, beni hiç anlamamışsın... Hoş, kendim de ne mal olduğumu pek bilmem ya...

Deli Necip, Eyüp Hoca'nın Yunanlılarla nasıl anlaştığına dair malumat verdi.

Hoca, sabahleyin erkenden softalardan mürekkep bir heyetin riyasetinde Yunan kumandanına bir demet çiçek göndermiş, eski hükümetin çevir ve tazyiklerinden esasen gayrimemnun olan ulema namına arz-ı hürmet ve ubudiyet etmiş. Kumandan da bilmukabele Yunan hükümetinin yeni tebaasına ve bilhassa ulemaya adl ü şefkatle muamele edeceğini, din ve ahrete taalluk eden işlerde İslâm ahaliye nihayet bir hürriyet verileceğini söylemiş.

Necip bunları söylerken gülüyordu.

Şahin Efendi, mahzun ve korkak:

— Sana bir şey söyleyeceğim Necip, dedi. Ben de Eyüp Hoca'dan daha az aşağılık bir adam değilim. Al, bak... Yarın sarık sarıyorum, Büyük Cami'de vaaza başlıyorum.

Kâğıdı, masa üstündeki planlar arasına bıraktı. Necip'le göz göze gelmekten çekiniyormuş gibi başını sokağa çevirerek vak'ayı kısaca anlattı.

Necip, onu dinledikten sonra:

— Ey Doğan Bey... Sen, sahiden utanıyorsun. Bu benim prensibime gayet uygun bir şey... Sana ahaliden bir kısmının manevi kumandanlığını veriyorlar. Daha ne istersin? Ama sakın bir çocukluk edeyim deme. İşgal altında olmamıza rağmen Eyüp Hoca'nın yine yakamızı bırakmaması ihtimali var. Bu, bizi ona karşı da bir dereceye kadar korur. Hem canım, zaten düşüncene muhalif bir şey söyleyecek değilsin ya... Kasabada kalan dört buçuk alil, aciz insana sükûnet ve intizam tavsiye etmekten daha doğru şey olur mu? Aman, yarın inşallah camide seni dinlemeye geleyim... Fakat seni başında sarıkla görür de kahkahayı salarsam...

Necip, arkadaşının sarıklı halini gözünün önüne getirdikçe gülmekten katılıyordu.

Ortalık kararmaya başlamıştı. Şahin Efendi, ne olur ne olmaz, geç vakit sokaklarda dolaşmayı doğru bulmadığından hemen arkadaşından ayrıldı.

Şahin Efendi mutekit bir adam olsaydı, bu vaizlik vesikasının kendisine doğrudan doğruya tarafı İlâhiden gönderildiğine inanırdı.

O gece geç vakit, silahlı Yunan askerleri "Emir Dede" mektebini bastılar, kuyudan tavan arasına kadar her köşesini aradılar; bilhassa Rasim'in odasındaki bütün evrakı aldılar. Sonra, Şahin Efendi'yi karakola davet ettiler.

Şahin Efendi, yatmadan evvel kâh ağlayacak gibi olarak, kâh gayri ihtiyari gülerek, hazırladığı sarığı başına sardı. Mühürlü kâğıdı cebine koyarak sokağa çıktı.

Karakolda Şahin Efendi'yi uzun uzadıya istintak ettiler. Arkadaşı Rasim'in hususi hallerine, onun Sarıova'da kimlerle görüştüğüne dair sualler sordular.

Şahin Efendi, bu zavallının ne olduğunu öğrenmek için meraktan yandığı halde sükûnetini muhafaza ediyor, fevkalâde ihtiyat ile söz söylüyordu. Hatta onun daha ilk çarpışmada arkadaşlarından birçoğuyla beraber öldüğünü haber verdikleri vakit feryat etmedi, lâkayt omuzlarını silkerek: "Ne yapalım, cezasıdır!" demek kuvvetini buldu.

Bir asinin amiri ve arkadaşı olduğu için kim bilir onu ne kadar sıkıştıracaklardı. Fakat başındaki sarık ve bilhassa elindeki vesika sayesinde sabaha doğru kendini karakoldan kurtarmaya muvaffak oldu. Sokaklarda inleye inleye mektebe döndü.

Rasim'in ölümü, Şahin Efendi'nin hayatta tanıdığı ilk büyük ölüm acısıydı.

Bununla beraber az zaman içinde bu matemi daha başka acılar da takip etti. Rasim'in teşvikiyle vücuda gelen otuz kişilik çete, o gece Yunanlılara bir baskın yapmak istemiş, fakat ilk hücumda darmadağın olmuştu. Rasim başta olmak üzere bu bir avuç insanın bir kısmı şehit düşmüş, bir kısmı bundan kötü olarak diri diri ele geçmişti. Karanlıktan istifade ile kendilerini kurtarabilenlerin nihayet beş-altı kişi olduğu söyleniyordu. Ölenler arasında Şahin Efendi'nin tanıdıklarından birçok kimse vardı. Fakat o, en ziyade Komiser Kâzım Efendi'ye yandı. Hem o biçarenin ölümü Rasim'inkinden feci olmuştu.

Kâzım Efendi, omzundan ve ayağından yaralı olduğu halde esir edilmişti. Adamcağız sabaha kadar bir Yunan çadırında – yarasına rağmen, eli ayağı bağlı– feci bir surette can çekişmişti.

Üstündeki polis elbisesi sebebiyle Kâzım Efedi'yi bütün arkadaşlarından daha kabahatli gören Yunanlılar, onun kendiliğinden ölmesinden korkmuşlar, gün ağarırken kurşuna dizmişlerdi.

Bu çete, Yunanlıları kuşkulandırmıştı. Ölenlerin ve hele kaçanların ailelerini, bildiklerini durmadan sıkıştırmışlar, silâh aramak için evleri basıyorlar, en zararsız kimseleri, en ehemmiyetsiz sebepler üzerine çeviriyorlardı. Tezvirler, iftiralar üzerine tevkif edilenlerin sayısı günden güne artıyordu.

Şahin Efendi, öğle namazlarından sonra Büyük Cami'de vaaza başlamıştı. Ahaliye durmadan sükûnet ve tevekkül tavsiye ediyordu. Kumandanlıktan alınan emirler üzerine ara sıra Yunan hükümetinin adalet ve şefkatini de methe mecbur kalıyordu.

Bu vaazlar esnasında bazen kendi kendisinden o kadar iğreniyordu ki, kürsüsünde birdenbire isyan ve feryat etmek, etrafındaki halkı çıldırtmak, cami kapısı önünde kendini Yunan polislerine kuduz bir köpek gibi tepelettirmek ihtiyacıyla yanıyordu. Fakat ondan bir imdat umar, bir teselli bekler gibi etrafına toplanan mazlum, dilsiz halka bakınca sükûnet buluyor, açık kelimelerle söyleyemediği şeyleri hal diliyle, ses ve tavırlarındaki nihayetsiz şefkatle anlatmaya çalışıyordu.

Ara sıra arkadaşı Necip'i gördükçe ona hesap vermeye mecburmuş gibi boynunu büküyor:

— Gerçi çok iğrenç bir iş görüyorum, ama ne yapayım, kendim için değil ya... Bazı kimseler esir kardeşler için servetlerini, bazıları canlarını feda ederler, ben de insanlığımı, namusumu feda ediyorum... Emin ol Necip, bu da bir fedakârlık... diye kendini müdafaa ediyordu.

Mühendis:

— İşine bak Doğan Bey... Senin Sarıova'da kalanlara hakikaten faydan dokunuyor. Üzme yüreğini, diye teselli ediyordu.

Bu, doğru idi. Şahin Efendi, Yunanlılarla hoş geçinmek sayesinde üç masum aile babasını tevkifhaneden kurtarmıştı. Ara sıra fazla şımaran Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında vak'a çıktıkça müdahale ediyor, Yunan polislerine dert anlatmaya muvaffak oluyordu. Fakat onun asıl hizmeti ilk çete hücumunda şehit düşen biçarelerin ailelerine oluyordu. Hele Komiser Kâzım Efendi'nin evi bir koleralı evine dönmüştü. Konu komşu onların kapısını çalmak şöyle dursun, evlerinin sokağından geçmeye, pencerelerine bakmaya çekiniyorlardı. Mahallenin bakkalı, Kâzım Efendi'nin on iki yaşındaki oğluna parasıyla ekmek vermiyordu.

Bununla beraber öteki aileler de aşağı yukarı aynı halde idiler.

Şahin Efendi, hiç çekinmeden bu evlere girip çıkıyor, açlara ekmek, hastalara ilaç, mustariplere teselli götürüyordu. Bu işte ne kadar pervasız hareket ederse, vicdanı o kadar hafifliyor, neşesi o kadar yerine geliyordu.

Komiser Kâzım Efendi otuz beş yaşlarında, Rumelili bir kadın ile dört çocuk bırakmıştı. Ellerinde üç-beş parça ev eşyasıyla kadının kalay gibi bir-iki kıymetsiz küpe ve yüzüğünden başka bir şeyleri yoktu.

Kadın, gayretli bir mahlûktu. Kocasını unutmuş, çocuklarının derdine düşmüştü.

— Bu masumlara bir lokma ekmek bulmak için çamaşıra, tahtaya gitmeye razıyım. Kimse bana iş vermiyor, diye ağlıyordu.

Şahin Efendi, bu aileyi ilk ziyaretini daima hatırlayacaktı. Kadın, deli gibiydi. Parmaklarıyla boğazını sıkarak:

— Tıkanıyorum, diyordu, bir kere bağırabilsem, kana kana ağlasam açılacağım, ama bu yumurcaklardan rahat yok. Ben ağzımı açınca onlar hep bir arada bağırmaya başlıyor... Sokaktan duyacaklar, "Babalarına ağlıyorlar," diye hepsini öldürecekler...

Şahin Efendi, gün aşırı bu eve uğruyor, eline ne geçerse onlara getiriyordu. Başka gelip gidenleri olmadığı için kapı çalınınca içeride bir gürültü kopuyor, çocuklar "Amca geldi!" diye bağrışıyorlardı.

-IV-

DELİ NECİP, münzevi keşişlere dönmüştü. Sarıova'da hayat hemen hemen tabii cereyanını aldığı halde, o, hiç evinden çıkmıyor, sırtında bir patiska entari, ayağında şıp şıp terlik, sabahtan akşama kadar evin içinde dolaşıyor, kitap okuyor, uyuyor, çalışıyordu.

Kendisine iş ismi altında bir eğlence icat etmişti. Sarıova için müstakbel bir imar planı hazırlıyordu. Hükümet konakları, belediye daireleri, adliye sarayları, bankalar, hastaneler, mektepler, hatta sinema ve tiyatro binaları.

Şahin Efendi ara sıra ona uğradıkça, Necip uzun uzun izahat veriyordu:

— Şurası park... Parkın sağında sinema... Fakat plandan bir şey anlamayacaksın... Dur, sana sinemanın cephesini gösteren resmi bulayım...

— İyi ama, sinema zannıma kalırsa Kadirî Tekkesi'nin bulunduğu yere tesadüf ediyor...

— Öyle ya...

— Peki, tekkeyi ne yapıyorsun? Hem sade bu değil... Sarıova'yı bütün türbeleriyle, medreseleriyle yok farz ediyor, yerine

yeni bir memleket kuruyorsun. Kadirî tekkesinin yerinde bir sinema... Sonra Kelâmi Baba türbesi yerinde bir mektep... 'Sipahizade' medresesinin üstünde bir tiyatro.

Şahin Efendi bunları söylerken gülüyordu. Fakat Necip, gayet ciddi ve ağır cevap veriyordu:

— Bu sel öyle bir sel ki; tekke, medrese, türbe... önüne ne geçerse sürüp götürecek... Bir kere Yunanlılar buradan çıkarken sanırım ki taş üstünde taş bırakmayacaklar, akıllarınca bizi zarara sokuyoruz diye, bilmeden bize müthiş bi,r hizmette bulunacaklar... Çünkü ne binaları binaya, ne sokakları sokağa benzeyen kurun-i vustâ yadigârı yerine tertemiz, şipşirin bir kasaba yapacağız...

— Güzel hayal... Fakat medresenin yerine yine medrese, tekke yerine yine tekke yapmak isteyenlere nasıl karşı duracağız? Ben, çocukça nikbinliğime rağmen bunu havsalama sığdıramıyorum Necip...

Necip, hafif bir merhamet ve istihza ile Şahin Efendi'nin sakalını okşuyordu.

— Doğan Beyciğim... Sana 'Bu hal-i efesiştimale sebep asırlardan beri devam eden zulüm ve zulmetin vesaire...' diye uzun uzun edebiyat yapmayacağım. Sadece 'Bizi bu hale koyanlar, başka tabirle Yunan'ı Anadolu'nun göbeğine getirenler padişahlarla softalardır,' diyeceğim. Bu millet, Yunan'ı buradan def etmeye kadir midir? Şu halde bu hakikati idrake ne kadirdir? Bu hakikati anlamaya muktedir değil midir? O takdirde Yunan'ı da sittin sene buradan atamayız. Hani sizin medrese mantığında 'kıyas-ı mukassim' midir nedir bir zırıltı vardır... Meseleye hangi yönden bakarsan aynı neticeyi görürsün... Ben de işte aşağı yukarı o tarzda bir muhakeme yapıyorum... Evet, bu millet, yedi düvelin gayret ve entrikasına rağmen Yunan'ı

buradan atmaya kadir olursa, emin ol padişahların, softaların da pabuçlarını ellerine verir...

Şahin Efendi, Necip'e niçin sokağa çıkmadığını sordukça o, biraz düşünceli ve mahzun cevap veriyordu:

— Yunanlıların Sarıova'da ellerini, kollarını sallayarak dolaşmalarını, hatta biraz edepsizlik etmelerini tabii buluyorum. Hatta 'Bugün için kılıçlarının hakkıdır. Elbet, bizim de kılıçlarımızın hakkına dayanarak bazı iddialara kalkışacağımız bir gün gelir,' diyorum. Fakat suratlarını görmeye tahammül edemiyorum. En doğrusu senin dediğin gibi ben muvazenesi bozuk bir adamım... Fikrimle fiilim her zaman at başı gitmiyor... Bırak, ben evimde oturayım. Bu daha iyi.

*

Birkaç gün sonra bir vak'a, bu zavallının kendinden şüphe etmekte ne kadar haklı olduğunu feci bir surette ispat etti.

Bir cuma günüydü. Bir iş için çarşıya çıkan Necip arkadaşlarının ısrarı üzerine cami karşısındaki meydan kahvelerinden birine oturmuştu. O günlerde Bursa taraflarında yeni bir zafer kazanan Yunanlıların keyifleri pek yerindeydi. Sokaktan ara sıra laternalar geçiyordu. Yanlarındaki masada ihtiyar bir evkaf kâtibi, bir akşam Yunanlıların yine silâh aramak bahanesiyle komşu evlerden birini bastıklarını, bir zabitin genç bir kıza sarkıntılık ettiğini anlatıyordu. Necip çok sinirliydi. Yüzü sararmış, şakaklarındaki damarlar ok gibi kabarmıştı. İlk defa gitmek için ayağa kalktı. Arkadaşları zorla oturttular. Artık onları dinlemeyerek basıp gitmek kararıyla üçüncü defa yerinden kalkıyordu. Kahvenin önünde birdenbire Yunan jandarmaları peyda oldu.

Necip'in arkadaşlarından biri:

— Eyvah, dedi, yine silâh arıyorlar.

Yunanlılar, Sarıovalılara bir türlü emniyet edemiyorlar, ikide bir sokak başlarını tutarak gelen geçenin, kahvelerde, dükkânlarda oturanların üstünü yüklüyorlardı.

Ahali, bu merasime alışmıştı. Askerler yanlarına geldiği vakit mazlum bir tavırla ayağa kalkıyorlar, kollarını kaldırıyorlardı.

Bu vaziyet Necip'e birdenbire en büyük işkencelerden daha acı göründü. Aşağı masalarda ak sakallı bir hocayı, sonra mahkeme azasından ihtiyar bir zatı aradılar. Büyük muharebede yaralanarak tekaüt olmuş bir miralayı ayağa kaldırdıkları vakit, Deli Necip, kısılmış dişlerinin arasından ağır bir küfür savurdu. Arkadaşları onun dizlerine sarılarak:

"Aman ne yapıyorsun!" diye yalvardılar. O, artık bir şey işitmiyor, büyüyen gözleriyle ayakta sakat kolunu güçlükle kaldıran ihtiyar zabite bakıyordu.

Mühendis, yaralanmış gibi kıvranarak:

— Bu, çok feci... Bu zillete dayanılmaz, diye inledi.

Sıra onların masasına gelince, arkadaşları ayağa kalktılar. Çarpık çeneli, çil yüzlü bir nefer onların yan ve arka ceplerini yokladı. Sonra Türkçe olarak Necip'e:

— Haydi kalksana... Ne oturuyorsun? dedi.

Mühendis cevap vermedi.

Tabiatını bilen arkadaşlarından biri heyecandan tıkanarak onu kolundan tuttu:

— Aman Necip, dedi.

Necip sert bir hareketle silkindi. Çarpık çeneli asker kızmıştı:

— Hey, sana söylüyorum... Türkçe anlamaz mısın? dedi.

Necip, boşanmış bir zemberek gibi yerinden fırladı, saniyesinde neferin yüzünde müthiş bir tokat şakladı. Yunanlılar, mühendisin üstüne atılmak istediler. Fakat o, bu defa yandaki

masanın üstünde duran bir nargileyi boğazından yakalayarak bir başka askerin başına indirdi, nargile parçalandı, nefer yıldırımla vurulmuş gibi iskemlenin arasına yıkıldı.

Bir anda kahveler, çarşı, birbirine girmişti. Ahali birbirini ezerek, masaları, sandalyeleri devirerek kaçıyor, demir dükkân kepenkleri, şangırtılarla inliyordu.

Necip, bu defa bir başka nargile yakalamıştı. Yunanlılar evvela yerde kanlar içinde can çekişen arkadaşlarını bırakarak açıldılar. Mühendis, belki bu kargaşalıktan istifade ederek kaçmak ümidiyle, belki de şaşkınlıktan cami avlusuna doğru koştu. Fakat kapıdan içeri girerken ayağı bir taşa takılarak elinde nargilesiyle yüzüstü gitti ve bir daha kalkamadı. İlk şaşkınlıktan sonra kendilerini toplayan jandarmalar hep bir arada arkasından koştular, tekmeler, süngü ve dipçik darbeleri altında bir anda öldürdüler.

## -V-

ŞAHİN EFENDİ, âdeta deli oldu... Günlerce yemedi, içmedi.

Kendi kendine durmadan, "Dünyadaki bütün sevdiklerim gitti... Ben de ölmeliyim," diye söyleniyordu.

Gece, sabaha kadar uykusunda Necip'in sesi hakikatte olduğu kadar kuvvetli "Doğan Bey, Doğan Bey" diye bağırıyor, kızıyor, gülüyordu.

Şahin Efendi, hepsinden zorlu gelen bu darbeden belki iflah olmayacaktı. Fakat Necip'in ölümü ona yeni bir vazife yüklüyordu: Onun kimsesiz kalan ihtiyar annesiyle dul kız kardeşine yardım etmek.

Şahin Efendi: "Bu, ne tecellidir Yarabbim... Yeryüzünde kimi kimsesi olmayan bir adamdım... Bu, benim en büyük kuvvetimdi. Halbuki şimdi bir sürü insana baba oldum. Elim, ayağım bağlandı. Bir köşede ayaklarımı uzatıp rahat rahat ölmeye hakkım yok... Çünkü kimi ekmeksiz, kimi tesellisiz bir yığın biçare, akşamdan akşama kapılarını çalmamı bekliyor," diye söyleniyordu.

Şahin Efendi, zamanla bu hazmedilmez zannettiği acıya da alışmaya başladı. Zaten bin heyecan ve tehlike içinde çalışmaktan zihni ve vücudu o kadar yorgun düşüyordu ki kendi kendini dinlemeye vakit bulamıyordu. Sonra, her gün etrafında yeni felâketler, yeni ıstıraplar görüyordu. Hatıra ve hayalden doğan azaplar bunların yanında tabii ve çok silik ve sönük kalıyor, Necip, dimağının bir köşesinde yavaş yavaş uzaklaşan ve silinen çehrelere karışıyordu. Hele İç Anadolu'dan gelen haberler Şahin Efendi'yi iyiden iyiye sarmaya başlamıştı. Bazen Yunanlıların hırsızlıkları, ahaliye karşı şiddetleri artıyor, işgalden beri her gece bir donanma ışığı içinde pırıl pırıl yanan Yenimahalle'de laterna sesleri kesiliyordu. Dışarıdan doğru bir haber almak imkânsızlığı karşısında Şahin Efendi bunu hayırlı bir alâmet addediyor:

— Yenimahalle bu gece neşesiz... Demek ki bizimkiler bir adım daha ilerlediler, diye seviniyordu.

Sarıova'da sessiz sedasız yaptığı işlerin dairesi günden güne genişliyordu.

Bir gün, bildiklerinden genç bir yüzbaşı ile konuşuyordu. Bu çocuk, Sarıova'nın işgali günü tifodan ağır hasta yattığı için kaçamamıştı:

— Çetelerimiz Yunanlıları durmadan hırpalıyorlar... İç taraflarda da muntazam bir ordunun teşekküle başladığı haber

alınıyor. Ben, buraya kapanıp kaldım... İçim içime sığmıyor... Birkaç defa rasgele yola çıkmayı düşündüm... Fakat muhakkak ele geçeceğim... Şunlarla doya doya boğuşmadan öleceğim... Halbuki memleket bugün bir tek adamını bile boşu boşuna feda etmemek mecburiyetinde... diye şikâyet ediyordu.

Şahin Efendi:

— Hakkın var... Sen, değerli ve cesur bir zabitsin. Bugün senin için burada yapacak iş yoktur. Orduya, yahut hiç olmazsa çetelere iltihak etmelisin. Ben, seni kaçırmanın bir kolayına bakayım, dedi.

Genç zabit, evvela inanamadı. Fakat Şahin Efendi, yapacağı şeyi derhal kararlaştırmıştı.

O gün Yunan kumandanlığına müracaat etti:

— Civardaki köylülerimiz cahildir. Menfaatlerini takdir edemiyorlar... Kuvveti bagiye eşkıyasının ifsadatına kapılıyorlar. Yunan hükümetine itaatten ayrılıyorlar ve neticede zarar görüyorlar... Bazı emniyetli vaizlerimizi civar kasabalara göndersek de ahaliye nasihat etseler... dedi.

Kumandanlık, bu fikri doğru buldu, gönderilecek vaizleri seçmeye memur komisyonda Şahin Efendi'ye de bir vazife verdi.

Sarıova'dan kaçmak isteyen genç yüzbaşı, birkaç gün sonra sırtında bir cüppe, başında bir yeşil sarık, omzunda bir heybe ile yola çıkıyordu. Elinde "Sarıova kumandanlığı"nın mührünü taşıyan sahte bir vaizlik ruhsatnamesi vardı ki, onu selâmetle istediği yere kadar götürecekti.

Şahin Efendi, kurşuna dizilmek tehlikesini göze almak suretiyle kazandığı bu ilk muvaffakiyetle iktifa etmedi. Boş vakitlerinde başında sarığı, sırtında cüppesiyle sinsi sinsi kasabada

dolaşıyor, elindeki sahte vaiz ruhsatnamelerine müşteri arıyordu.

İşgal zamanında nasılsa Sarıova'dan çıkmamış yedi-sekiz zabit ve küçük zabit birer birer hududu geçtiler.

## NETİCE

Araba, onu Sarıova'dan yarım saat uzaktaki derenin kenarına bıraktı.

Yunanlılar kaçarlarken eski tahta köprüyü yakmışlardı. Onun yerine yapılmakta olan yeni beton köprü de henüz bitmediği için bu yoldan araba geçemiyordu.

Şahin Efendi, bir ince çamaşır bohçası ile bir toprak testiden ibaret yükünü yere koydu, dere kenarındaki cılız söğütlerden birinin altına oturdu.

Yâd illerde senelerden beri hasretini çektiği Sarıova'sına nihayet kavuşmuştu. Sade düşmandan değil, Yeşil Gece'nin karanlığından da kurtulan sevgili Sarıova'sına.

Uzun ayrılıklardan sonra kavuşanlar nasıl birbirini kucaklamadan evvel –geçen zamanın getirdiği değişiklikleri anlamak ister gibi– bir müddet karşıdan birbirlerine bakarlarsa o da kasabaya girmeden evvel onu uzaktan doya doya görmek istiyordu.

Düşman, Sarıova'nın birçok yerlerini yakmıştı. Fakat buna mukabil yarı yapılmış beyaz taş binaların bu parlak yaz güneşi altında, gençlik ve ümit gibi parıldadığı görülüyordu.

Yunanistan'dan hareket ettiği saatten beri Şahin Efendi durmadan sırıtıyordu.

Yol çok meşakkatli olmuştu. Küçük bir İtalyan vapurunun güvertesinde, pis bir köşede, günlerce kâh yağmur ve deniz dalgalarıyla ıslanmış, kâh kızgın bir güneş altında yanmıştı. Fakat yüzü daima böyle gülümsemişti. Vapur ahalisi bu konuşmayan,

sade, mesut ve pürhayat çocuklar gibi durmadan sırıtan fakir kıyafetli adamı bir budala, bir meczup sanmışlardı.

Fakat bu gülümseme hiçbir zaman şimdiki –karşı sırtın güneşi altında uzun bir hastalığın nekahatini geçiriyor gibi görünen Sarıovası'nı seyrettiği dakikalardaki– kadar derin ve geniş olmamıştı.

Ne senelerden beri çektiği ıstıraplar, ne de hatta burada feci surette öldürülen arkadaşlarının hatırası, onun yüzündeki bu sevinç tebessümünü silemiyordu.

Şahin Efendi, işgalden sonra Sarıova'daki gizli ve sinsi mücadelesine on dört ay devam etmişti. Kendinden ziyade Sarıova'daki kimsesiz Türkleri düşündüğü için o kadar ihtiyat ve kurnazlıkla hareket etmişti ki, Yunanlılar onun oyununu bir türlü anlayamamışlardı.

Fakat on dördüncü ayın sonunda Anadolu'ya sevk edilmek üzere İstanbul'dan getirilmiş bir Kuvayı İnzibatiye taburu efradına propaganda yaparken yakayı ele vermişti. Bununla beraber yine onu itham edecek kat'i bir delil yoktu.

Şahin Efendi, askerlere söylediği sözleri Divanıharb huzurunda ustalıkla tevil etmişti. Yunanlılar, uzun zaman kendi hizmetlerinde bulunan bu hocanın suçlu olmasına pek az ihtimal verdikleri için onu kurşuna dizmemişlerdi. Fakat bu şüpheden sonra onu kasabada alıkoymayı da doğru bulmadıklarından Yunan adalarından birine sürgün göndermişlerdi.

Gittiği yerde bir hayli Müslüman vardı. Başlarına sarık sarmış birçok serserinin efsunculuk, üfürükçülük, remillik gibi zanaatlarla geçindikleri görülüyordu. Şahin Efendi de onlar gibi yapabilirdi. Fakat o, başındaki sarığı tekrar atarak bir lokantacı yanına çırak girmeyi tercih etmişti. Şimdi, elinde mektep hocalığından başka bir de altın bileziği vardı. Mükemmel bir aşçıydı.

Şahin Efendi, zaferden sonra hemen memleketine dönememişti. Ortalık çok karışıktı, sonra esir ve siyasi mahkûm vaziyetindeydi. Fazla olarak da ağır bir hastalık geçirmiş, beş buçuk ay hastanede kalmıştı.

O, bu pürüzleri temizleyip yola çıkıncaya kadar hilafet kaldırılmış, medreseler, tekkeler kapanmış, Sarıova'daki türbe kandilleriyle beraber Yeşil Gece de müebbeden sönmüştü.

Biraz evvel arabayla ovadan geçerken tarlalarda geniş hasır şapkalı erkeklerin çalıştığını görmüştü. Halbuki on küsur sene evvel Sarıova'ya ilk gelişinde aynı yerlerde abani, yahut yemeni sarıklı adamlar güneş altında ter döküyordu.

Hâsılı, onun istediği ve düşündüğü şeyler tasavvurundan çok daha az bir zaman içinde hakikat haline gelmişti. Eyüp hocalar, Zühtü hocalar, Sarıova sokaklarında azgın arılar gibi uğuldayarak dolaşan softa taballarıı; başlarındaki fese, dillerindeki yenilik iddiasına rağmen onlardan daha softa olan büyük memurlar, Hacı Emin gibi altmışından sonra tövbekar olmuş eski eşkıyalar ve derebeyleri müebbeden mağlup olmuştu.

Vaktiyle Emir Dede mektebinin soğuk ve karanlık odasında bugünü konuşan ve bekleyen dört müttefikinden yalnız kendisi sağ kalmıştı. Fakat şahısların ölmesinden ne çıkardı? Fikirler yaşıyordu ya. Şahin Efendi'nin kendi eliyle yaptırdığı mektep yanmamıştı. Mühendis Necip'in yaptığı hileli plandan itibaren bu mektebin bütün tarihini, onu etrafın insafsız hücumlarına karşı müdafaa için zavallı Rasim'le beraber senelerce nasıl uğraştıklarını, ne sefaletlere katlandıklarını, kaç defa din ve padişah düşmanı diye öldürülmelerine bıçak sırtı kaldığını müessir bir ibret hikâyesi olarak anlatacaktı.

Hâsılı, beklediği büyük inkılâp olmuştu. Yollar açık ve temizdi. Ömrünün kalan kısmını çok cevrini çektiği, fakat evvelce bedbahtlığı, şimdi de saadeti için ölürcesine sevdiği Sarı-

ova'ya hasredecekti. Kendi eseri olan Emir Dede mektebinde memleketin yeni nesillerini daima daha iyiye ve daha doğruya götürmeye çalışan bir mütevazı ilk mektep muallimi olmaktan başka hiçbir şey istemeyecekti.

Şahin Efendi yerinden kalktı, bohçasını ve testisini eline aldı, yeni yapılan kasabanın tozları arasında bir fatih azametiyle ilerlemeye başladı.

*

Sarıova sokakları o gün çok kalabalıktı. Fakat Şahin Efendi nedense hiçbir bildik çehreye tesadüf edemedi. On sene evvel buraya geldiği zaman yaptığı gibi doğru maarif müdürlüğüne gitti.

— Git oğlum, müdür beye haber ver: 'Emir Dede başmuallimi gelmiş,' de, dedi.

Hademe, hayretle onun yüzüne baktı:

— Şu, Yeni mektep'in başmuallimi mi? Ne söylüyorsun efendi?.. O mektebin kaç başmuallimi var? diye sordu.

Şahin Efendi, Emir Dede'yi o kadar kendine ait biliyordu ki, seneler esnasında yerini başka bir muallime vermiş olmalarını hiç aklından geçirmemişti. Halbuki bu, tabii, hatta zaruri bir şeydi. Gafletin bu derecesine hayret etmekle beraber kalbi ilk defa bir kıskançlık azabıyla burkuldu: Seferden döndüğü vakit karısını bir başkasıyla evlenmiş bulan bir askerin azabı... Bununla beraber derhal kendini topladı. Emir Dede mektebinin şimdiki başmuallimi ancak kendi yokluğunda muvakkaten çalışmış bir vekil olabilirdi. Hademeye:

— O halde 'eski başmuallim' dersin oğlum, dedi.

Şimdiki maarif müdürü yirmi beş-yirmi altı yaşlarında yabancı bir gençti. Başını önündeki kâğıtlardan kaldırarak Şahin Efendi'ye ne istediğini sordu.

O, derdini nasıl anlatacağını, söze nereden başlayacağını bilemeyerek kasketini elinde çeviriyordu. Tam bu esnada kapı tekrar açıldı, içeriye melon şapkalı, mini mini bir adam girdi.

Şahin Efendi onun çehresini görünce bir adım geri fırladı: Bu adam Eyüp Hoca idi. Eski köse sakalını tıraş etmiş olmasına rağmen onu derhal tanımıştı. O da eski Emir Dede başmuallimini bir bakışta tanıdı:

— Siz burada? Nereden çıktınız? dedi.

Şahin Efendi verecek cevap bulamayarak hayretle onun yüzüne bakıyordu. Eyüp Efendi, onunla konuşmaya mecbur olmamak için telâşlı bir tavır aldı, maarif müdürüne parmağıyla işaret ederek:

— Bir dakika vaktiniz var mı? İçtimaa gitmeden evvel size ehemmiyetli bir şey söyleyeceğim, dedi.

Her zaman, her yerdeki serbest tavrıyla yandaki müfettişler odasının kapısını açtı, maarif müdürünü içeri çekti.

Onlar kapının arkasında konuşurlarken, Şahin Efendi şaşkın şaşkın düşünüyordu. Bu, ne haldi? Yeşil Gece'nin kâbusundan kurtulan Sarıova'da bu yarasanın ne işi vardı? Şapkasını çıkarmaya lüzum görmeden odaya girmesine, maarif müdürünü bu kadar hâkim ve lâubali bir tavırla müfettişler odasına çağırmasına göre onun Sarıova'da yalnız işi değil, nüfuz ve ehemmiyeti de vardı. Bu nasıl mümkün olmuştu Yarabbi?

Şahin Efendi'nin ilk hayreti büyük bir korkuya tebeddül etmeye başladı. Bu adamın Sarıova'da elan bir nüfuzu varsa kendi hali ne olurdu. Eyüp Hoca, şimdi maarif müdürüne ihtimal,

ihtimal değil muhakkak, kendisinden bahsediyordu. Bu merakı uzun sürmeyecekti. Neredeyse bu fiskosun kokusu çıkardı.

Tekrar müdürlük odasına döndükleri vakit Eyüp Hoca yüksek sesle:

— Arz ettiğim gibi bu arsa meselesinin hali artık dirayetinize kalmıştır. Allahaısmarladık, dedi.

Şahin Efendi'ye başıyla soğuk bir selâm vererek dışarı çıktı.

İçeride kendinden bahsedildiğinden Şahin Efendi'nin binde bir şüphesi varsa, derhal uydurulduğu belli olan bu arsa meselesi onu da izale etti.

Maarif müdürü çatkın bir çehre, sert bir sesle bir kere daha:

— Kimsiniz? diye sordu.

— Vaktiyle Emir Dede denen Yeni Mektep'in eski baş- muallimiyim...

Şahin Efendi derdini sıra ile anlatmaya başlayacaktı.

Genç maarif müdürü keskin bir tahakküm ve asabiyetle sözünü kesti:

— Herhalde şu işgal zamanında sarık sararak Yunan hizmetine giren Şahin Hoca olamayacaksınız. Çünkü bu müfsit hoca, ne kadar yüzsüz ve gabi olsa Sarıova'ya ayak basmaya cesaret edemez sanırım.

Şahin Efendi çıldırır gibi oldu. En tehlikeli zamanlarda bile muhafaza ettiği hilm ve sükûnetini kaybederek bağıra bağıra kendini müdafaa etmek istedi. Fakat maarif müdürü, onu dinlemeye lüzum görmedi. Eliyle kapıyı göstererek:

— Haydi baba, dedi, gürültü etme... Biraz insaf ve izanın varsa sana memleketin bu mübarek topraklarında serbestçe gezip dolaşmak hakkını veren büyük müsamahasına ve kanununa dua et... Fakat muallimliği aklından çıkar... Bu meslek, bundan sonra ancak temiz vicdanlı ve yeni fikirli insanlar içindir.

•

Şahin Efendi, bu ilk darbenin tesirinden kendini pek çabuk kurtardı. Yeis ne olduğunu bilmeyen nikbin gayretiyle uğraşmaya başladı. Fakat eski muarızları onun çok aleyhinde bulundular. Bir zamandan beri *Sarıova* gazetesinde "Medresenin İçyüzü" diye uzun tefrika yazmakta olan Zühtü Efendi, Şahin Efendi gibi köhne medreselilerin temiz bir mazileri bile olsa bugünün fikirlerini kavramaktan aciz oldukları, binaenaleyh mekteplerde hocalık edemeyecekleri kanaatinde bulunduğunu söyledi.

Sarıova havalisindeki yol ve köprüleri yapan bir şirketin mümessili olan Cabir Bey, vatanın sıkıntılı zamanında hizmetten kaçan bu adamın Sarıova'ya ayak basabileceğine hayret etti.

İhtiyar Hacı Emin'e gelince, Şahin Efendi'ye sokakta rasgelirse kendini tutamayacağını, istemediği halde bir vak'a çıkaracağını, gezdiği, yürüdüğü yerlerde söylemeye başladı. Şahin Efendi, nihayet derdini anlatmaktan ümidini kesti.

Bir akşam, ortalık karardıktan sonra bir eline bohçasıyla birkaç kitabını, bir eline toprak testisini aldı, mezarlık yolunu tuttu.

Bağlar arasında bir saatten ziyade yürüdükten sonra bir dörtyol ağzına vardı. Bu yol devam ettiği müddetçe mütemadiyen ağlamış, gözlüğünün camları yaşla dolmuştu. Yükünü yere bırakarak mendilini çıkardı. Gözlerini ve gözlüğünü sildi. Arkasından kaybolmaya başayan Sarıova'nın hafif ışıklarına son bir defa baktı. "Çok doğru söylemişler... İnkılâp denilen şey bir günde olmuyor," dedi.

Yol, burada dörde ayrılıyordu. Sarıova'dan çıkarken nereye gideceğini kararlaştırmamıştı. Karanlıktan bir ilham bekler gibi uzun uzun ileriye baktı. Nihayet: "Şu ortadakini tutarsam beni zaferin ve inkılâbın doğduğu yere götürür. Orada derdimi

nasıl olsa anlatırım," dedi. Bu ümit, ona bütün neşesini ve bedbinliğini iade etti. Bohçasını, kitaplarını, testisini tekrar eline aldı. Şimdiden esmeye başlayan serin rüzgâra karşı pardösüsünün yakasını kaldırarak yola düştü.

-BİTTİ-

# SÖZLÜKÇE

## A

**âb-ü hava:** Su ile hava, iklim.
**acizane:** Alçakgönüllülükle.
**âdem:** İnsanoğlu, adam.
**ahdetmek:** 1. Bir şeyi yapmak için kendi kendine söz vermek. 2. Yemin etmek.
**ahenk:** Uyum, ahret: Öbür dünya.
**ahval:** Durumlar, haller, akıbet: Son, sonuç.
**akide:** Bir şeye inanarak bağlanış, inanç, din inancı.
**aksülamel:** Tepki, âlâ: İyi, pek iyi.
**alaka:** İlgi.
**âlem:** Dünya, cihan.
**amden:** Bilerek, isteyerek.
**anut:** İnatçı.
**arız olmak:** Sonradan ortaya çıkmak.
**âsar-ı atika:** Eski eserler, ati: Gelecek.
**atıfet:** İyilik, bağış.
**atlas gömlek:** Yüzü parlak, sık dokunmuş bir tür ipekli kumaştan gömlek.
**azap:** (Metinde) Sıkıntı, ezinç.
**azim:** Bir işteki engelleri yıkma kararlılığı.

## B

**badema:** Bundan sonra, bundan böyle.
**bagiye:** Başkaldırmış.
**bahis:** Konu.
**bap:** 1. Kapı. 2. Konu, husus.
**batıl itikat:** Boş inanç.
**batıl:** Doğru ve haklı olmayan, temelsiz.
**bazu:** Pazı, kol.
**becayiş:** Karşılıklı yer değiştirme.
**bedbin:** Kötümser, karamsar.
**belagat:** İyi konuşma, sözle inandırma yeteneği.
**belâhet:** Benlik.
**berekât:** Bereketler, Tanrı ihsanları.
**biiznillahi tealâ:** Tanrı'nın izniyle.
**binaenaleyh:** Bundan dolayı, bundan ötürü.
**bittabi:** Doğal olarak, tabiatıyla, elbete.
**buhran:** Bunalım.

## C /Ç

**ceffelkalem:** Bir kalemde. Birden, hemen. Uzun uzadıya düşünmeden bir şey yazıverme, söyleyiverme.

**celile:** Büyük, ulu.

**celp etmek:** Kendine çekmek, getirmek.

**cer:** Eskiden medreselerde okuyan softaların para ve erzak toplamak için belli aylarda köylere dağılıp imamlık ya da müezzinlik yapmaları.

**cerh etmek:** (Metinde) Bir düşünce, inanç veya iddiayı çürütme.

**cevherli:** (Metinde) İyi yetenekleri olan, değerli bir insan anlamında kullanılmış.

**cife:** Leş, iğrenç şey. cihet: Yön, taraf.

**cüret etmek:** Yürekli, cesurca davranmak. (Metinde saygıyı anan davranış anlamında kullanılmış.)

**çehre:** Yüz, sima, görünüş.

## D

**dağarcık:** Bilgi, darbımesel: Atasözü, darülmuallimin: Erkek öğretmen okulu.

**def etmek:** Başından savmak, uzaklaştırmak.

**delâlet:** 1. Yol gösterme, kılavuzluk. 2. Delil, iz, işaret.

**denî:** Alçak.

**deruhte etmek:** Üstlenmek,

**desise:** Aldatma, hile.

**devr-i istibdat:** Despotluk dönemi, baskıcı yönetim dönemi.

**dilgir:** 1. Gücenik, kırgın. 2. Unutulmaz, derin etkili.

**dimağ:** Beyin, bilinç, zihin, diriğ: Esirgeme, kıyamama.

**dürug-i maslâhat:** İş bitiren yalan.

## E

**ebcet:** Arap alfabesinin her harfi bir rakamı karşılayan ve anlamsız sekiz kelimeden oluşan değişik bir düzeni.

**ebedi:** Sosuz.

**eda:** Hal, tavır.

**efkâr-ı umumiye:** Kamuoyu.

**ehemmiyet:** Önem.

**ehl:** Sahip, malik olan.

**ehlidil:** Gönül evi, kalender.

**elan:** Şimdi, şu anda, henüz, daha.

**elzem:** En gerekli, en lüzumlu.

**emel:** Gerçekleştirilmesi zamana bağlı istek.
**emsal:** 1. Benzerler. 2. Örnek.
**enfiye:** Çürütülmüş tütünden yapılan ve burna çekilen keyif verici toz.
**ervah:** Ruhlar.
**etfal:** Çocuklar.
**evkaf:** 1. Vakıflar. 2. Vakıf mallarını yöneten kuruluş.
**evliya:** Büyükler, ulular. Ermişler.
**evrat:** Müslümanlarca belirli zamanlarda okunması âdet olan dinî dualar ve Kur'an ayetleri.

F

**fadıl:** Erdem sahibi, üstün, parlak.
**fail:** Eden, yapan. Dilbilgisinde özne.
**fani:** Ölümlü.
**fasıla:** Ara.
**fazi:** Üstünlük, bilginlere özgü olgunluk.
**felah:** Kurtuluş, selâmet.
**felekzede:** Talihsiz, feleğin zulmüne uğramış.
**fesüphanallah:** Şaşma anlatmak için kullanılırdı.
**fevk:** Üst, yukarı.
**fevz:** 1. Kurtuluş. 2. Üstünlük. 3. Başarı.
**fevz-ü necat:** (Metinde) Kurtuluşa giden yol.
**fırka:** İnsan topluluğu. Siyasi parti.
**fuzala:** Olgun, bilgin, fazilet sahipleri.

G

**gadir:** Haksızlık.
**gaflet:** Dalgınlık, dikkatsizlik, aymazlık.
**gaye:** Amaç, hedef.
**güvey:** Evlenmekte olan bir erkeğe evlenme töreni sırasında verilen ad. (Metinde, gelinin ailesinin evinde oturup o evin olanaklarından faydalanan iç güveyi anlamında kullanılmış.)
**güya:** Sözde, sanki.

H

**hâb:** 1. Uyku. 2. Rüya. 3. Ölüm.
**hâb-ı gaflet:** Gaflet uykusu.
**hacer:** Taş, kaya parçası.

**hafızanallah:** Tanrı bizi korusun anlamında dua.
**hakîm:** (Metinde) Çok bilgili, filozof.
**hakirane:** Alçakgönüllülükle kendinden bahsederken kullanılır.
**halâs olmak:** Kurtulmak.
**halâs:** Bir yerden, bir şeyden kurtulma, kurtuluş.
**halâvet:** Tat, tatlılık.
**halk etmek:** Yaratmak.
**hamakat:** Ahmaklık, beyinsizlik.
**hamiyet:** İnsanın yurdunu, aileşini ve yakınlarını koruma gayreti.
**hanende:** Şarkı söylemeyi meslek edinmiş kimse.
**harcırah:** Yolluk.
**hariç:** Dış, dışarı.
**hasbıhal:** Söyleşi, sohbet.
**havsala:** Zihnin bir şeyi anlama ve kavrama yetisi.
**hayırhah:** İyilik dileyen, iyilik isteyen.
**hayrülhalef:** Babasını hayırla andıracak evlât.
**helâllik dilemek:** Birinden hakkını helâl etmesini istemek.
**hemnevi:** Aynı cinsten.
**hendese:** Geometri.
**hezarfen:** Elinden her iş gelen, çok bilen.
**hidayet:** Doğru yola girme.
**hıfz:** 1. Saklama, koruma. 2. Ezberleme, hatırda tutma.
**Hıfz-ı Kur'an:** Kur'an'ı ezberleme.
**hikmet:** (Metinde) Sebep.
**hilâl:** Metinde İslâm âlemi anlamında kullanılmış.
**hilm:** Sabır, yumuşak huyluluk.
**himmet:** Yardım, kayırma, lütuf.
**hodbin:** Bencil, egoist.
**Huda:** Tanrı.
**hulul:** 1. Gelme, gelip çatma. 2. Girme, sinme.
**hulus:** Gönül temizliği.
**hurafe:** Dine sonradan eklenmeye çalışılmış boş inanç.

## İ

**ibaret:** Meydana gelmiş, iblisane: Şeytanca.
**ibret:** Bir şeyden çekinmek için ders alıp göz açacak olay. Böyle bir olaydan ders alma.

**icazet almak:** Metinde diploma almak anlamında kullanılmış.

**icazetname:** Medresede okuyanlara verilen öğrenim belgesi, bir çeşit diploma.

**içtinap:** Sakınma, çekinme.

**idadi:** Lise.

**ifa:** Yapma, yerine getirme,

**ifsadat:** Düzensizlik yaratma, kargaşalık çıkarma.

**ihdas:** Meydana getirme.

**ihtilâf:** Ayrılık, anlaşmazlık.

**ikbal:** 1. İstek, arzu. 2. Baht açıklığı veya yüksek bir makama, duruma erişme.

**iktifa etmek:** Yetinmek.

**iktisap etmek:** Kazanmak, edinmek.

**iktiza etmek:** Gerekmek.

**iktiza:** Gerekli olma.

**ilanihaye:** Sonsuza kadar,

**ilmi:** İlimle ilgili.

**iltica:** Sığınma.

**iltimas:** Haksız yere, yasa ve kurallara uymadan kayırma, arka çıkma.

**iltizam:** Kayırma, bir tarafı tutma.

**ilzam etmek:** Susturmak,

**ilzam:** Susturma.

**imtizaç:** Uygunluk, kaynaşma, iyi geçinme.

**inhisar:** Tekel, tek başına sahip olma.

**inkılâp:** Devrim, dönüşüm,

**insaf:** merhamete, vicdana veya mantığa dayanan adalet.

**intizar:** 1. Bekleme, gözleme. 2. Beddua.

**iptidai:** (Eskiden) İlkokul,

**irfan:** (Metinde) Kültür.

**irşat:** Doğru yolu gösterme, uyarma.

**irtica:** Gericilik.

**israf:** Tutumsuzluk. Gereksiz yere para ve zaman harcama.

**istical:** Acele etme, çabuklaştırma.

**isticvap:** Sorguya çekme, sorgu.

**istidat:** Yetenek, yatkınlık.

**istiğfar etmek:** Tanrı'dan suçlarının bağışlanmasını dilemek, tövbe etmek.

**istiğfar:** Tanrı'dan suçlarının bağışlanmasını dileme.

**istihareye yatmak:** Bir işin hayırlı olup olmadığını rüya-

dan anlamak için aptes alıp dua okuyarak uyumak.
**istihfaf:** Küçümseme.
**istihza:** Alçakgönüllülük gösterme.
**istihza:** Biriyle eğlenme.
**istimbot:** Filika büyüklüğünde buharla işleyen eski tür bir tekne.
**istinare:** Nurlandırma, parlatma.
**istintak:** Sorguya çekme.
**istirham:** Yalvarma, merhamet dileme. (Metinde "rica ederim" anlamında kullanılmış.)
**itibar:** Saygınlık, güvenilir olma durumu.
**itikat:** İnanç, iman.
**ittihad-ı İslâm:** İslâm birliği.
**ittihat:** 1. Birleşme, birlik. 2. Aynı düşüncede olma.
**izafe:** (Bir şeye veya bir kimseye) Bağlamak, mal etmek, yakıştırmak.
**izah:** Açıklama.
**izale:** Giderme, yok etme,
**izan:** Anlayış, anlama yeteneği.

K

**kabiliyet:** Yetenek.
**kabzetmek:** Almak, teslim almak. Ruhunu kabzetmek: Ölmek, bir kimsenin ruhunun Azrail tarafından teslim alınması.
**kadir:** Güçlü, kuvvetli.
**kalender:** Alçakgönüllü.
**kâmil:** Olgun, eksiksiz.
**kanaatbahş:** İnandırıcı.
**kaside:** On beş beyitten aşağı olmamak üzere, bir uyak üzerine ve çoğunun konusu büyükleri övmek olan koşuk.
**kat'a:** (Olumsuz cümlelerde) Hiç, asla.
**kâtip:** Sekreter, yazman.
**keenne:** Güya, sanki.
**kerahet:** İğrenme, tiksinme.
**kerem:** Soyluluk, büyüklük, asalet.
**kesat:** 1. Alışverişte durgunluk. 2. Yokluk, kıtlık.
**kıranta:** 1. Ağırbaşlı, yaşına rağmen bakımlı, özenli erkek. 2. (Saç, sakal için) Kırlaşmış.
**kıyas-ı mukassim:** İkilem, kurun-i vusta: Orta Çağ.
**küşayiş:** Açıklık.

L

**lâakal:** En azdan, ondan aşağı olmaz.
**lâkayt:** Kayıtsız, ilgisiz.
**latife:** Şaka.
**lâubali:** Saygısız, çekinmesi olmayan.
**lâyıkıyla:** Gerektiği gibi, gereğince.
**lekhaslet:** Birçok huyu olan. Metinde binbir olumlu özelliği olan anlamında kullanılmış.
**liyakat sahibi:** Başarılı, yetenekli.
**liyakat:** Yeterlilik, uygun olma, lütuf: Önem verilen, sayılan birinden gelen iyilik, yardım, ihsan.

M

**maahaza:** Bununla birlikte.
**maarif:** Milli eğitim.
**maddiyun:** Maddeye inanan ve maddeyi esas kabul edenler. Materyalist.
**madik oynamak:** Dolap çevirmek, hile yapmak.
**mahir:** Becerikli, usta.
**mahut:** Bilinen, adı geçen.
**mahzun:** Üzgün, üzüntülü.
**makam:** (Metinde) Üst düzey memurların bulunduğu yer.
**malumat:** Bilgi.
**manzum:** Nazım halinde, mısralar halinde yazılmış.
**maruf:** Herkesçe bilinen, tanınan, belli.
**maruzat:** Mevki, makam ya da yaş bakımından büyük birine sunulan, bildirilen dilek veya bilgi.
**masun:** Korunmuş olma durumu, dokunulmazlık.
**matuh:** Bunamış, bunak.
**mazur:** Özürlü, özrü olan.
**meas:** Mezhep, meslek.
**mebâd:** Metinde ilke anlamında kullanılmış.
**meczup:** 1. Aklını yitirmiş, deli, sapık. 2. Tanrı aşkıyla aklını yitirmiş kimse.
**medrese:** İslâm ülkelerinde genellikle İslâm dinî kurallarına uygun bilgilerin okutulduğu yer.
**meful:** Dilbilgisinde tümleç.
**mekkare:** Osmanlı ordusunda taşıma işlerinde kullanılan at, deve, katır gibi hayvanlara verilen ad.

**melekhaslet:** Melek gibi iyi huylu.

**melun:** Lânetli, Tanrı tarafından lânetlenmiş olan.

**men etmek:** Yasaklamak.

**men:** Yasaklama.

**menazır-ı tabiiye:** Tabiat manzarası. (Metinde "doğal güzellikleri olan bir yer" anlamında kullanılmış.

**merbutiyet:** Bağlılık.

**merhale:** Aşama, derece, basamak. Varılması istenen noktaya kadar aşılması gereken yerlerin her biri, konak, menzil.

**mesail:** Meseleler.

**meserret:** Sevinç.

**mesul:** Sorumlu.

**meşakkat:** Güçlük sıkıntı, zorluk.

**meşkûk:** Şüphe uyandıran, şüpheli.

**meşruta:** Satılmamak kaydı ile bir kimseye, mirasçılara veya bir kuruluşa verilmiş mülk.

**Mevlevi sikkesi:** Mevlevi dervişlerinin giydikleri yüksek ve tepesi düz, keçe külâh.

**mevzuubahis:** Söz konusu, adı geçen.

**min gayri haddin:** Haddim olmayarak.

**minval:** Davranış, yol, usul.

**molla:** Medrese öğrencisi. Büyük bilgin.

**muallim:** Öğretmen.

**mucibince:** Gereğince.

**muhabbet:** Sevgi.

**muhacret:** Göç, göçme.

**muhafaza:** Koruma.

**muharebe:** Savaş.

**muharrir:** Yazar.

**muhavere:** İki kişi arasında karşılıklı olarak yapılan konuşma.

**muhit:** Çevre.

**muhtacı tenkit:** Eleştiriye ihtiyaç duyan.

**muin:** Yardım eden, yardımcı.

**mukabele:** Karşılık.

**mukabil:** Karşılık.

**mukaddeme:** 1. Önsöz. 2. Bir olayın başlangıcı.

**mukadder:** Kader.

**mukaddes:** Kutsal.

**munis:** Cana yakın, uysal.

**murahhas:** Delege. Kendisine yetki verilerek bir yere ya da

birinin huzuruna gönderilen kimse.

**musalli:** Beş vakit namazını kılan.

**mutaassıp:** Bağnaz, tutucu.

**mutekit:** İnanan, bir şeye inanmış olan, inanç sahibi, dinine bağlı.

**muvaffak olmak:** Başarmak.

**muvafık:** Uygun.

**muvakkat:** Geçici.

**muvazene:** Denge.

**mücrim:** Suçlu.

**müddeiumumi:** Savcı.

**müdebbir:** Tedbirli. Her işin önünü arkasını düşünüp önceden tedbir (önlem) alan.

**müderris:** Ders veren, medresede veya camide öğretmen.

**müessir:** Etki yapan, iz bırakan.

**müfsit:** Bozan, fesat çıkaran, ara açan.

**mükellef:** Bir şeyi yapmak zorunluluğu olan, yükümlü.

**mülâhaza:** Düşünce, mülayim: 1. Yumuşak huylu. 2. Uygun, hoş görülebilir.

**mümanaat:** Karşı durma, razı olmama.

**münafık:** Ara bozan, karıştırıcı.

**münasip:** Uygun.

**münevver:** Aydın.

**münhal:** Boş olan, açık bulunan.

**münhasır:** Bir kimse veya bir şey için ayrılmış, sınırlı.

**münsecim:** Düzgün.

**münşi:** Düzyazı yazan.

**münzevi:** Topluluktan kaçan, yalnız başına kalmayı seven.

**müphem:** Belirsiz.

**mürit:** Bir tarikat şeyhine bağlanarak ondan tasavvufun yollarını öğrenen, onun doğrultusunda ilerleyen kimse.

**mürüvvet:** (Metinde) İyilikseverlik, cömertlik.

**müsabaka:** Yarışma, karşılaşma.

**müsalli:** Beş vakit namazını hep kılan.

**müsellem:** İnkâr edilemeyen, karşı çıkılamayan.

**müstait:** Doğuştan yetenekli, kabiliyetli.

**müstebat:** Olacağı sanılmayan, uzak görülen.

**müstefit olmak:** Yararlanmak.

**müstefit:** Yararlanma.

**mütehzi:** Biriyle eğlenen, alaycı.
**müstevha:** Yeter, yetişir, tam.
**müşerref olmak:** Onur kazanmak, şereflenmek.
**müşevvik:** Arzusunu çoğaltan, isteğini artıran.
**mütalâa:** 1. Üzerinde düşünmek, iyi incelemek. 2. Okuma, ders çalışma. 3. Düşünce, oy.
**mütefekkir:** Düşünür.
**mütfessih:** Kokmuş.
**mütevazı:** Alçakgönüllü.
**müttaki:** Günah ve haramdan sakınan.
**müvekkil:** Birini kendisine vekil olarak seçen kimse.
**müzmin:** Uzun süreli, ne kadar süreceği belli olmayan.

## N

**nabedit:** Kayıp, belirsiz, görünmez.
**nadim olmak:** Pişman olmak,
**namzet:** Aday.
**nâpak:** Pis, murdar.
**nasip:** Bir kimsenin elde edebildiği şey, pay, kısmet.
**natıka:** Düzgün ve iyi konuşma yeteneği.
**necat:** Kurtulma.
**nazenin:** Metinde cilveli genç hanım, anlamında kullanılmış.
**necm:** Yıldız.
**nevi:** Çeşit, cins, tür.
**nevmidane:** Umutsuzca.
**nezaret:** Bakanlık.
**nezretmek:** Adamak.
**nifak:** Anlaşmazlık, ara bozma, ayırma.
**nifak sokmak:** Ara açmak, anlaşmazlık çıkarmak.
**nikbin:** İyimser.
**niyaz:** Yalvarma, dua.
**nur:** Işık, parlaklık. Kitapa İlâhi bir güç tarafından gönderildiğine ınanılan parlaklık, anlamında da kullanılmış.
**nur-i ayn:** Pek sevgili kimse, en çok evlât için kullanılırdı.
**nur-i didem:** Eskiden pek sevgili kimse anlamında kullanılırdı.
**nümayiş:** Hümayiş. Gösteri.

## Ö

**örf:** Yasalarla belirlenmemiş olan, halkın kendiliğinden uyduğu âdet.
**örfi:** Örfle ilgili.

## P

**peştamaliye:** Metinde bir çeşit hava parası anlamında kullanılmış.

**pir aşkına:** Karşılık gözetmeden veya karşılık görmeden, tam inançla, gerçek bir sevgi ile.

**potin (fotin):** Koncu ayak bileğini örtecek kadar uzun olan, bağcıklı ya da yan tarafı lastikli ayakkabı.

## R

**Rahman:** Herkese, her canlıya merhamet eden Tanrı.

**ram etmek:** Boyun eğdirmek, itaat etmek.

**recmetmek:** Taşa tutarak öldürmek.

**redingot:** Arkası yırtmaçlı, etekleri uzun, çift sıra düğmeli, resmi erkek ceketi.

**remil:** Bir çeşit fal bakma yöntemi.

**resul:** Elçi.

**riayet:** 1. Uyma, boyun eğme. 2. Sayma, saygı.

**rikkat:** 1. Naziklik. 2. Acıma,

**riyakârlık:** İki yüzlülük, mürailik.

**riyaziye:** Matematik.

## S

**sadet:** Konuşulan asıl konu.

**salip:** Metinde Hıristiyan âlemi anlamında kullanılmış.

**sami:** Dinleyici.

**sancak:** (Metinde) Osmanlı yönetim örgütlenmesinde illerle ilçeler arasında yer alan yönetim bölümü, mutasarrıflık.

**saniyen:** İkinci olarak.

**sarf-ı nazar etmek:** Vazgeçmek.

**sarih:** Açık, kolay, anlaşılır.

**satvet:** 1. Zorlu, sindirici güç. 2. Birinin üstüne kuvvet ve şiddetle sıçrama.

**sefahat:** Zevk ve eğlenceye düşkünlük. Eğlence.

**senâ etmek:** Övmek, serlevha: (Metinde) Başlık.

**seyyiat:** Kötülükler, suçlar, günahlar.

**siftin şene:** Ömür boyu, sonu gelmeyecek kadar uzun zaman.

**softa:** Medrese öğrencisi. Aynı zamanda İlmiyeden olanları aşağılamak amacıyla da kullanılırdı. Günümüzde

bir inanışa, bir görüşe körü körüne bağlı, yaşadığı çağın gerisinde kalmış, geri kafalı kimseler için de kullanılıyor.
**su-i hal:** Kötü durum,
**suret:** Görünüş, biçim, sükun: Durgunluk, dinginlik.

Ş

**şamil:** Kaplayan, çevreleyen, genel, herkese ait.
**şaşaa:** Görkem, gösteriş,
**şayak:** Kaba dokunmuş, dayanıklı bir çeşit yün kumaş.
**şayia:** Söylenti, yayılmış haber.
**şenaat:** Kötülük.
**şerait:** Şartlar.
**şeriat:** Kur'an'daki ayetlerden, Peygamber'in sözlerinden çıkarılan, dini temellere dayanan Müslümanlık kanunları, İslâm hukuku.
**şerik:** Ortak.
**şevk:** Şiddetli istek.
**şikak:** Uyuşmazlık, bozuşma.
**şikar:** 1. Avlanan hayvan. 2. Ganimet.
**şiraze:** Metinde denge anlamında kullanılmış.

T

**taassup:** Bağnazlık.
**taat:** İbadet, Tanrı buyruklarına uymak.
**tabir:** Deyiş, anlatım, ifade.
**tahassür:** Elden çıkan, kaybedilen ya da elde edilmesi istenen bir şey için acı duyma.
**tahrir:** Yazma, kaydetme,
**tahsil:** (Metinde) Öğrenim.
**takriben:** Aşağı yukarı, yaklaşık olarak.
**takva:** Günahtan sakınma.
**tâlâkat:** Dil açıklığı, kolay ve serbest söz söyleme.
**tamah etmek:** Açgözlü davranmak.
**tamah:** Açgözlülük, hırs.
**tarassut:** Gözleme, gözetleme.
**tarîk:** (Metinde) Yol.
**tariz:** Dokundurma, dokunaklı söz söyleme.
**tarümar:** Darmadağın.
**tavsif:** Niteleme.
**tebdil etmek:** Değiştirmek.
**tebeyyün etmek:** Belli olmak.
**tecdit:** Yenileme.
**teceddüt:** Yenileme, tazeleme.
**teceddütperver:** Yenilikçi.
**tecviz:** İzin verme, yapılmasına razı olma.

**tedrisat-ı iptidaiye:** İlköğretim.
**teeddüp:** Utanma, sıkılma.
**tefevvühat:** Münasabetli münasebetsiz sözler, yasaca cezalandırılacak sözler.
**tefrik:** Ayırma, seçme.
**tefsir:** Yorumlama.
**tekbir:** Müslümanlıkta Tanrı'nın büyüklüğünü, yüceliğini anmak için söylenen ve Allahu Ekber sözü ile başlayan duanın adı.
**tekke:** Bir tarikattan olanların barındıkları, ibadet ve tören yaptıkları yer, dergâh.
**telfik:** Birleştirme.
**temenna etmek:** Eli başa götürerek selâm vermek.
**tenezzül etmek:** Kendi durumuna, düzeyine aykırı düşen bir şeyi veya işi kabul etmek.
**tenezzül:** Alçalma, alçakgönüllülük gösterme.
**tenvir:** Aydınlatma.
**tenzilât:** indirim.
**terbiye-i bedeniye:** Beden eğitimi.
**tereddüt:** Kararsızlık, duraksama.
**tesviye:** Düz duruma getirme, düzleme.
**teşbih:** Benzetme.
**teşerrüf etmek:** Onurlanmak, şereflenmek.
**teşyi etmek:** Uğurlamak.
**tevakki:** Sakınma, çekinme.
**tevazu:** Alçakgönüllülük.
**tevazün:** Denk gelme, tartıda bir olma.
**tevkifhane:** Tutukevi.
**teyit:** Doğrulama.
**tezkiye:** Temize çıkarma, ayıptan temizleme.

U

**ubudiyet:** Kulluk, kölelik, aşırı bağlılık.
**ulema:** Sarıklı din bilginleri,
**ulûm:** İlimler, bilimler.
**unvan:** Bir kimsenin işi, mesleği veya toplum içindeki durumu ile ilgili olarak kullanılan ad, san.

V

**vacip olmak:** Gerekli olmak.
**vacip:** 1. Yapılması gerekli olan. 2. Müslümanlıkça yapılması gerekli olan.

**vahim:** Ağır, korkulu, çok tehlikeli.

**vaiz:** Cami, mescit vb. yerlerde Kur'an'dan, hadis kitaplarından örneklerle dinî öğütler veren kimse.

**vakfetmek:** Adamak.

**vasıta:** Araç.

**vehim:** Kuruntu, veliyullah: Ermiş kimse.

**vukuat:** 1. Olaylar. 2. Kavga, yaralama gibi olağan dışı durumlar.

**vukuf:** Anlama, bilme, bilgi.

Y

**yad:** Yabancı.

**yazıhane:** (Metinde) Yazı masası.

**yegâne:** Tek.

**yeis:** Umutsuzluktan doğan karamsarlık, üzüntü.

Z

**zail olmak:** Yok olmak, ortadan kalkmak.

**zan:** Sanma, sanı.

**zat:** Kimse, kişi.

**zebun:** Zayıf, güçsüz, kuvvetsiz.

**zehiy:** "Ne güzel", "Ne mutlu" anlamında bir ünlem. Alay için de kullanılırdı.

**ziyade:** Çok, daha çok.

**züht:** Dinin yasak ettiği şeylerden sakınıp buyurduklarını yerine getirme.

**zühul:** İş çokluğu veya dalgınlık sebebiyle yanılma, geciktirme, ihmal etme.

**zümre:** Topluluk, takım, grup.